ISSN 2306-7357
0 4
9 772306 735191

ӘСКЕРИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЖУРНАЛ

БАҒДАР-ОРИЕНТИР

ВОЕННО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 4, 2023

МІНДЕТ, АБЫРОЙ, ЕРЛІК!

ДОЛГ, ЧЕСТЬ, МУЖЕСТВО!

ӘСКЕРИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЖУРНАЛ

БАҒДАР-ОРИЕНТИР

ВОЕННО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№4 (100), (желтоқсан) 2023 ж.
тоқсан сайын

№4 (100), (декабрь) 2023 г.
ежеквартально

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Мустабеков А.Д. *– бас редактор, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы ұлттық қорғаныс университеті бастығының бірінші орынбасары – оқу-әдістемелік басқармасының бастығы, философия докторы (PhD), генерал-майор*

Бердибеков А.Т. *– бас редактордың орынбасары, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Ұлттық қорғаныс университеті бастығының ғылыми жұмыстары жөніндегі орынбасары - әскери ғылыми-зерттеу орталығы бастығы, полковник*

Искаков Е.М. *– жауапты хатшы, педагогика ғылымдарының кандидаты, әскери ғылыми-зерттеу орталығы әскери өнердің ғылыми-зерттеу институты әскери тарихты зерттеу және педагогика басқармасының аға ғылыми қызметкері, майор.*

Журнал 1998 жылдан бастап шығады

Меншік иесі: «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті» Республикалық мемлекеттік мекемесі.

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен мерзімді баспасөз басылымын ақпарат агенттігін және желілік басылымды есепке қою, қайта есепке алу туралы 2018 жылғы 14 ақпан №16910-Ж куәлігі берілген.

«Бағдар-Ориентир» әскери-теориялық журналы ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне (ҚР БҒМ Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті төрағасының 2021 жылғы 11 ақпандағы №2қбп бұйрығы), сондай-ақ қазақстандық дәйексөз алу базасына (КазБЦ) (2020 жылғы 12 наурыздағы №3 келісімшарт) енгізілген.

Жарияланған мақалалар редакцияның көзқарасын білдірмеуі мүмкін. Мақала мазмұнына автордың өзі жауапты. Журнал мақалалары басқа басылымдарда көшіріліп басылса «Бағдар-Ориентир» журналына сілтеме жасалу міндетті. Журнал материалдарын қайта басу редакция рұқсатымен ғана жүргізіледі. Басылым сапасына Ғылыми баспаны қамтамасыз ету қызметі жауапты.

Журнал издается с 1998 года

Собственник: Республиканское государственное учреждение «Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы».

Свидетельство о постановке на учет, переучет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 14 февраля 2018 года №16910-Ж, выданное Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.

Военно-теоретический журнал «Бағдар-Ориентир» включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности (приказ председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН РК от 11 февраля 2021 года №2дсп), а также в казахстанскую базу цитирования (КазБЦ) (договор от 12 марта 2020 года №3).

Опубликованные статьи могут не отражать точку зрения редакции. Ответственность за содержание статьи несет сам автор. При копировании статей журнала в других изданиях ссылка на журнал «Бағдар-Ориентир» обязательна. Перепечатка материалов журнала производится только с разрешения редакции. Ответственность за качество издания несет Служба научно-издательского обеспечения.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА МҮШЕЛЕРІ

***Ахметов Ж.Х.**, әскери ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҚМ Әскери білім және ғылым департаментінің бастығы, генерал-майор;*

***Копытко В.К.**, әскери ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Федерациясы Қарулы Күштерінің Бас штаб Академиясы, отставкадағы генерал-майор;*

***Шлейко М.Е.**, әскери ғылымдарының докторы, профессор, РФ Әскери ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, ҚР ҚМ Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институты ЗЗӘ бірарналы жүйелері кафедрасының доценті, отставкадағы полковник;*

***Грузин В.В.**, техника ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Әскери ғылым академиясының толық мүшесі, ӘҒЗО қару-жарақ және әскери техника ҒЗИ қару-жарақ және әскери техниканы зерттеу басқармасының аға ғылыми қызметкері, ҚР ҚК қызметкері;*

***Булойчик В.М.**, техника ғылымдарының докторы, профессор, Беларусь Республикасының Әскери Академиясы, отставкадағы полковник;*

***Жоламанов А.А.**, Ұлттық қорғаныс университет бастығының орынбасары – «ҚК Бас штаб академиясы» факультетінің бастығы, генерал-майор.*

***Жусупов Э.В.**, философия докторы (PhD), Құрлық әскерлері факультетінің бастығы, полковник;*

***Өтебаев Б.Ы.**, Әуе қорғанысы күштері факультетінің бастығы, полковник;*

***Лесов Г.С.**, Жан-жақты қамтамасыз ету факультетінің бастығы, полковник;*

***Имиров С.К.**, ҚР Ұлттық ұлан факультетінің бастығы, полковник;*

***Мухамедиев А.Л.**, Мемлекеттік күзет қызметі факультетінің бастығы, полковник;*

***Даиров М.Қ.**, Жұмылдыру дайындығы және аумақтық қорғаныс кафедрасы бастығы, отставкадағы генерал-майор;*

***Саматов М.А.**, қауымдастырылған профессор, ӘҒЗО Әскери өнерді ғылыми-зерттеу институтының бастығы, полковник;*

***Батыров М.Е.**, педагогика ғылымдарының кандидаты, ӘҒЗО Қару-жарақ және әскери техника ғылыми-зерттеу институтының бастығы, запастағы полковник;*

***Бурнаев З.Р.**, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, ӘҒЗО ӘӨ ҒЗИ әскери тарихты зерттеу және педагогика басқармасының бастығы, полковник;*

***Есбергенов Қ.Б.**, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, оқу-әдістемелік басқармасының докторантура бастығы, полковник;*

***Исеев Р.Р.**, философия докторы (PhD), тілдер кафедрасының бастығы, полковник;*

***Жексенбинов Б.Н.**, философия докторы (PhD), профессор, ӘҒЗО әскери тарихты зерттеу және педагогика басқармасының аға ғылыми қызметкері, запастағы полковник;*

***Макипов А.С.**, тарих ғылымдарының кандидаты, «ҚК Бас штаб академиясы» әскери өнер кафедрасының оқытушысы, запастағы полковник;*

***Сейлханов С.Б.**, штабтың мемлекеттік құпияларды қорғау және ақпараттық қауіпсіздік бөлімінің бастығы, полковник;*

***Каиров Е.Р.**, ғылыми баспаны қамтамасыз ету қызметінің бастығы – ғылыми редактор, майор.*

Редакцияның мекен-жайы:
010000 Астана қаласы,
Тұран даңғылы, 72
Ұлттық қорғаныс университетінің
ғылыми баспаны қамтамасыз ету қызметі
E-mail: **admin@nuo.kz**

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК / ГЕОПОЛИТИКА И БЕЗОПАСНОСТЬ

Ахметов Ж.Х. Гибридные войны: сущность, черты и угрозы.....3
Далматов К.Ж. Актуальные проблемы прокурорского надзора в Республике Казахстан: вопросы теории и практики.....8
Тайшыков Ж.Х., Жемпиисов Н.Ш., Ещанов А.Ш., Искаков Е.М. Қазақстан Республикасының әскери қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздіктің басты бағыты ретінде.....13
Тайшыков Ж.Х., Жемпиисов Н.Ш. Әскери прокуратура ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектісі ретінде.....19
Ульрих М.П., Саурбаев Т.К., Бекишев Е.Ж. Внедрение образовательного курса «Военно-гражданские отношения» как результат успешного международного сотрудничества.....24
Бектурсунов Н.К., Бутаев Н.Е., Саткынов Ж.М. Фейковые новости как средство информационного противоборства.....28
Кулатаев С.А. Противовоздушная оборона некоторых стран НАТО и взгляды по ее применению.....34

ӘСКЕРИ ӨНЕР/ВОЕННОЕ ИСКУССТВО

Какежанов Д.К., Булембаев Б.А., Мутиев Н.Х. Инженерлік әскерлерінің бөлімшелерімен тактикалық (арнайы-тактикалық) жаттығуларды өткізу туралы сұрағына.....41
Самаев Т.А. Подготовка войск радиационной, химической и биологической защиты: проблемные вопросы и направления совершенствования.....45
Мынбаев Ш.Ж., Якубов Р.А. Ішкі қарулы жанжалдарды шешу арнайы операциясын жүргізуге қатысу кезіндегі штаб жұмысының кейбір мәселелері туралы.....50
Сарсымбаев Е.Ш., Карабатыров Б.Ж. Актуальные проблемы обороны морского побережья.....55
Искаков А.М., Есбергенов К.Б., Мынбаев Ш.Ж. Формы применения и способы действий временной оперативной группировки по пресечению внутреннего вооруженного конфликта.....60
Паньков С.В., Аташев А.А., Мунарбеков Р.М. Особенности работы штаба бригадной тактической группы по организации специальных войсковых действий.....65

ӘСКЕРИ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ/ВОИНСКОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ

Kalyshev T.A., Ibatulin B.SH., Sargazin ZH.S., Yergeshov E.T. Development of professional competence of military pedagogical personnel in the military education system («Развитие профессиональной компетенции военно-педагогических кадров в системе военного образования») 69
Бурнаев З.Р., Айдарбек С.Ж., Чукенов М.И. Лудомания – симптомы, признаки и современное состояние в Вооруженных Силах Республики Казахстан.....74
Жексенбинов Б.Н. К феномену понятия «суицид» через призму подхода Эмиля Дюркгейма.....78
Ельжанов Д.Ш. Социализация как основная часть военно-педагогической системы воспитания военнослужащих.....83
Ещанов А.Ш., Саурбаев Т.К. К вопросу о научно-методическом и информационном обеспечении развития армейского спорта в Республике Казахстан.....91
Ibatulin B.SH., Bissenbayeva ZH.N., Duisenbekova ZH.D., Kaldashev S.M. The role of information technology in the formation of key competencies of future specialists 96
Қуантаева М.Е., Лукманов Р.Н., Жексенбинов Б.Н. Әскери қызметшілерді орыс тіліне шет тілі ретінде оқытуда тілдік дағдыларды өлшеуіші құрал-тестілеу мәселесі туралы.....101
Самаев Т.А., Кусаинов К.К., Койшигарина Г.М. Психологические особенности профессиональной деятельности офицера войск радиационной, химической и биологической защиты.....106

ӘСКЕРИ ТАРИХ БЕТТЕРІ/СТРАНИЦЫ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ

Ахметов Ж.Х. Историческая память – как нравственный стержень противоборства с фальсификацией истории войны.....111
Калелбеков Р.К., Тыныбаев С.К. Қазақ халқының ұлы қолбасшысы туралы.....116
Шулешова К.К. Әскери тақырыптағы фразеологизмдердің тарихи қалыптасуының кейбір ерекшеліктері.....120
Байсыиков С.А. География участия Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях.....125

ҚАРУ-ЖАРАҚ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ ТЕХНИКА/ ВООРУЖЕНИЕ И ВОЕННАЯ ТЕХНИКА

Abdiraman A.S. , Aldasheva L.S., Omurzakov T.I. Analysis of the relevance of the development of a platform with various vectors of exploitation of cyber threats to strategic objects (on the example of railways) 130
Бебенин А.А., Чернягин Д.П. К вопросу применения беспилотных летательных аппаратов в комплексе с системами радиоэлектронной разведки.....135
Тыныбаев С.К., Кемал Ж.Б. Особенности интеграции минометных систем на специальную бронированную машину.....139
Меербеков М.Н., Бекмагамбетов А.Н., Искаков Е.М. К вопросу развития программного обеспечения по поддержке решений на боевые действия в учебном процессе.....143
Алданов Е.С., Досанов Н., Алибеков Б.С., Шакиров Е.Е. Применение байесовских сетей к анализу и оценке достижений обучаемого при разработке интеллектуальных систем контроля.....147
Жаксылыков Г.Ж., Оразканов А.А. Техникалық жарақтарды арттыру жолымен ақпараттық қауіпсіздік мәселесі.....151

ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК
ГЕОПОЛИТИКА И БЕЗОПАСНОСТЬ

УДК 327.56
МРНТИ 11.25.19

Ж.Х. АХМЕТОВ [1]
[1] *Департамент военного образования и науки Министерства обороны, г. Астана, Республика Казахстан*

ГИБРИДНЫЕ ВОЙНЫ: СУЩНОСТЬ, ЧЕРТЫ И УГРОЗЫ

Аннотация. В статье рассматривается феномен гибридных войн в современных условиях. Раскрывается его сущность и содержание. Выделены особенности, характерные к гибридным войнам, в числе которых применение как военных, так и «невоенных» действий, ведение информационной войны, идеологической борьбы, экономического и политического давления на противника. Автором отмечено, что основной формой ведения гибридной войны является гибридная операция, которая включает комплекс мер политико-дипломатического, информационно-пропагандистского, финансово-экономического и военного характера. В данном контексте подчеркивается ведущая роль сил специальных операций. Описаны фазы ведения гибридной войны, в рамках которых создаются условия для ослабления и подрыва системы государственной власти путем формирования оппозиционных и иных деструктивных сил. На основе проведенного анализа актуализируется необходимость разработки среднесрочной военно-политической стратегии и создания специального органа для координации усилий на всех уровнях, начиная от стратегического (национального) до оперативно-тактического (регионального).

Ключевые слова: гибридная война, черты гибридной войны, гибридные угрозы, гибридные формы, способы и методы борьбы, гибридная операция, содержание гибридной войны.

Ж.Х. АХМЕТОВ [1]
[1] *Қорғаныс министрлігі Әскери білім және ғылым департаменті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ГИБРИДТІ СОҒЫСТАР: МӘНІ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ҚАУІПТЕРІ

Түйіндеме. Мақалада қазіргі жағдайдағы гибридті соғыс құбылысы қарастырылады. Оның мәні мен мазмұны ашылады. Гибридті соғыстарға тән ерекшеліктер көрсетілген, соның ішінде әскери және «әскери емес» әрекеттерді қолдану, ақпараттық соғыс, идеологиялық күрес, жауға экономикалық және саяси қысым жасау. Автор гибридтік соғысты жүргізудің негізгі нысаны саяси-дипломатиялық, ақпараттық-насихаттық, қаржылық-экономикалық және әскери сипаттағы шаралар кешенін қамтитын гибридтік операция болып табылатынын атап өтті. Бұл тұрғыда арнайы операциялар күштерінің жетекші рөлі көрсетілген. Гибридті соғыс кезеңдері сипатталған, олардың шеңберінде оппозициялық және басқа да деструктивті күштерді қалыптастыру арқылы мемлекеттік билік жүйесін әлсірету және бұзу үшін жағдайлар жасалады. Жүргізілген талдау негізінде орта мерзімді әскери-саяси стратегияны әзірлеу және стратегиялық (ұлттық) деңгейден бастап жедел-тактикалық (өңірлік) дейінгі барлық деңгейлердегі күш-жігерді үйлестіру үшін арнайы орган құру қажеттілігі өзектендіріледі.

Түйінді сөздер: гибридті соғыс, гибридті

ZH.KH. AKHMETOV [1]
[1] *Department of military education and science of the Ministry of Defence, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

HYBRID WARS: ESSENCE, FEATURES AND THREATS

Abstract. The article considers the phenomenon of hybrid wars in modern conditions. The features specific to hybrid wars are highlighted, including the use of both military and «non-military» actions, information warfare, ideological struggle, economic and political pressure on the enemy. The author notes that the main form of conducting a hybrid war is a hybrid operation, which includes a set of measures of a political, diplomatic, information and propaganda, financial, economic and military nature. In this context, the leading role of special operations forces is emphasized. The phases of conducting a hybrid war are described, within which conditions are created for weakening and undermining the system of state power through the formation of oppositional and other destructive forces. Based on the analysis, the need to develop a medium-term military-political strategy and create a special body for coordinating efforts at all levels, from strategic (national) to operational-tactical (regional) is actualized.

Key words: hybrid war, features of hybrid war, hybrid threats, hybrid forms, ways and methods of

соғыстың ерекшеліктері, гибридті қауіптер, гибридті нысандар, күрес тәсілдері мен әдістері, гибридті операция, гибридті соғыстың мазмұны.

dealing, hybrid operation, content of the hybrid war.

Война, если ее рассматривать с точки зрения исторического развития, усложняется, ведется во все более широком спектре действий – традиционных и необычных, прямых и непрямых (нелинейных), боевых и «невоенных», становится все более комплексной и интегральной, а также – высокотехнологичной, информационной, регулярной и иррегулярной.

В теоретических трудах военных специалистов, экспертов, аналитиков, ученых в последние годы тема гибридных войн, гибридных угроз захватывает все больше и больше пространство научной дискуссии. При этом палитра определений, описания признаков на примерах военных конфликтов и войн современности настолько пестрая, что размывается понимание самой сути и содержания. Военная мысль развивается, но не должно быть места подмене понятий и путанице категорий.

Военная доктрина Казахстана рассматривает понятие «гибридные» методы борьбы – как способы достижения военно-политических и военно-стратегических целей комплексным применением военной силы, невоенных средств, а также использованием потенциала других государств, террористических, экстремистских и сепаратистских движений для дестабилизации обстановки на территории противоборствующих государств [1]. Вместе с тем, полагаем, что сущность и содержание этой борьбы необходимо определять, как категории войны, но войны, отличающейся своими реальными чертами, а методы являются гибридными способами достижения целей.

Сущность гибридной войны состоит в том, что это война комплексная, с широким набором разноаспектных способов действий, включающая жесткое противоборство дипломатов, информационную войну, идеологическую борьбу, применение экономического и политического давления на противника, исключительную активность спецслужб и собственно военные действия.

Содержание гибридной войны составляют необъявленные, тайные военные действия, в ходе которых воюющая сторона атакует государственные структуры или регулярную армию противника с помощью местных мятежников и сепаратистов, поддерживаемых оружием и финансами из-за рубежа и некоторыми внутренними структурами (олигархами, организованной преступностью, националистическими и псевдорелигиозными организациями).

Гибридная война ведется как силами, действующими внутри страны или региона, стремящимися ослабить или свергнуть правительство, так и внешними силами. При этом действия внешних сил заключаются в оказании содействия повстанцам в вербовке сторонников и их подготовке, оперативной и тыловой поддержке, воздействии на экономику и социальную сферу, координации дипломатических усилий, а также проведении отдельных силовых акций. Для этих целей привлекаются силы специальных операций, разведка, организованная преступность, осуществляется масштабное информационное психологическое воздействие на население, личный состав вооруженных сил и правоохранительных органов, властные структуры с использованием всего диапазона информационно-коммуникационных технологий.

Появление войн такого порядка обусловлено логикой самосохранения, ибо война между государствами, обладающими достаточной военной мощью, которая может привести к их взаимному уничтожению. В начальной стадии такие конфликты проходят с опорой на протестный потенциал населения в форме цветных революций, представляющих собой сочетание подрывных технологий по ненасильственному захвату власти, в дальнейшем перерастают в форму гражданского противостояния в стране, которое, по сути, и есть война гибридного типа. Политические и военные цели такой войны тесно переплетаются в рамках гибкой стратегии, предполагают широкий спектр действий, долгосрочные цели. Основа стратегии состоит в комплексном применении дипломатических, информационных, военных и экономических средств для дестабилизации, изнурения и поражения противника

Гибридная война – понятие не новое. Уже в течение десятилетий такие войны ведутся по всему миру. Гибридная война предполагает явное и тайное воздействие на элиту, интеллигенцию, молодёжь. В ход идут прямой или опосредованный подкуп, предоставление гарантий поддержки, а в случае необходимого отступления – политического убежища [2].

В одном из распространенных западных определений сообщается, что гибридная война – это комбинация открытых и тайных военных действий, провокаций и диверсий в сочетании с отрицанием собственной причастности, что значительно затрудняет полноценный ответ на них. Более обширно «гибридная война» трактуется в редакторском предисловии справочника Military Balance 2015 как «использование военных и невоенных инструментов в интегрированной кампании, направленной на достижение внезапности, захват инициативы и получение психологических преимуществ, использующих дипломатические возможности; масштабные и стремительные информационные, электронные и

киберопераций; прикрытие и сокрытие военных и разведывательных действий; в сочетании с экономическим давлением» [3].

Характеризуя *черты гибридных войн*, отметим, *во-первых*, то, что в ней воюют вооруженные формирования или квазиармии, сформированные по клановому, этническому или конфессиональному признаку, или террористы, по сути, это ополчение, в составе которого большинство бойцов не являются профессиональными военными. Эти войны ведутся с применением партизанской тактики, которая преобладает над общевойсковым боем.

Во-вторых, все эти войны принимают гражданский вид независимо от того, как они начались. Например, в Афганистане, Ираке и Ливии инициировала их иностранная интервенция, затем они плавно перетекли в межклановое, межконфессиональное или межэтническое противостояние. Формальные противники могут неформально сотрудничать.

В-третьих, в этих войнах характерно, что в момент успеха одних, на ход военных действий влияют другие, невоенные политические и экономические рычаги гибридной войны, чтобы с помощью дипломатии и санкций вернуть эту войну в рамки вялотекущей, затяжной, без решительных боевых действий, т.е. игнорирование основополагающего правила военного искусства войны до победы. Этими рычагами успех сильной стороны сводится к минимуму.

В-четвертых, такие войны отличаются долгосрочностью. Начавшись однажды, не завершаются в одночасье, ее окончание, по мнению специалистов, чисто военными методами вообще невозможно. Зачастую окончание или урегулирование оказывается в сфере интересов неких внешних «игроков-заказчиков», способных оказывать самое серьезное, а иногда и решающее влияние на ее ход, исход и итоги. Возможным выходом из гибридной войны может быть его исчезновение государства или разделение на несколько стран.

В-пятых, в условиях гибридной войны, когда армии противников относительно немногочисленны, особую ценность имеет умелое использование возможностей сил и средств. Создание адекватной группировки, широкое использование огневой, ударной и маневренной мощи. Отличает эти войны развитое снайперское движение, ее эффективность нельзя недооценивать.

В-седьмых, одним из характерных черт гибридной войны является информационно-пропагандистская составляющая. В современных условиях с повсеместным распространением Интернета информационные операции приобретают широкий спектр возможностей. Интернет помогает им распространять сцены насилия, увеличивая аудиторию тех, на кого они рассчитаны [4].

Формой ведения военных и невоенных действий в гибридной войне будет *гибридная операция*. Вероятность ее ведения против нашей страны не исключается, поэтому следует проанализировать возможности проведения подобных операций на территории нашей страны заинтересованными в дестабилизации обстановки силами.

Гибридная операция, на наш взгляд, – это операция по отторжению части территории другого государства, в основу которой положено согласованное применение комплекса мер политико-дипломатического, информационно-пропагандистского, финансово-экономического, а также военного характера. Меры военного характера, не являясь военной операцией, осуществляются специальными формированиями – силами специальных операций (далее – ССО), в том числе вооруженными военизированными структурами, заранее созданными и подготовленными на отторгаемой территории, с помощью которых возможна нейтрализация регулярных воинских частей и соединений [5].

Подготовка и проведение таких операций предполагают: принятие необходимых политических решений; подготовка достаточного количества ССО, создание и оптимальные сроки развертывания необходимых группировок войск (сил); поддержка операции населением в той части страны, территория которой планируется для присоединения или на первых порах отделения части территории; скрытное формирование оппозиционных военизированных структур и их обучение умению самостоятельно проводить военные операции по дестабилизации политической, экономической, социальной обстановки на подконтрольной территории. Важную роль в проведении военной составляющей гибридных операций играют *силы специальных операций*, которые предназначены для достижения политических, военных и экономических целей. Весьма востребованы *силы, группы психологических операций*, предназначенные для подготовки и распространения пропагандистских материалов среди военнослужащих противника и мирного населения, проведение дезинформации и т.д. Эти структуры могут привлекаться для проведения психологической составляющей гибридной операции.

Заслуживают внимания *структуры гражданской администрации*, силами которых в странах – потенциальных противниках, тайно проводятся операции по ослаблению и подрыву изнутри системы государственной власти. Это достигается путем подкупа и склонения к сотрудничеству представителей местных администраций, формирования «пятой колонны», дезинформации населения. Своими действиями в мирное время эти структуры должны размягчить государственный аппарат потенциального противника настолько, чтобы в случае начала войны сопротивление его было минимальным.

Изучение методов достижения целей операции в той части страны, которая планируется для присоединения или на первых порах отделения части территории, позволяет отметить фазы последовательности отделения территории. *Первая* – скрытый период формирования оппозиционных военизированных структур и их обучение способности самостоятельно проводить военные операции. *Вторая* – силовой захват власти с помощью подготовленных оппозиционных военизированных структур либо мирным путем, но с опорой на их вооруженные отряды.

Лучшим считают вариант проведения гибридной операции с опорой на мирные методы. Например, при поддержке политических партий регионального значения, не имеющих официальный статус.

Кроме того, для поддержки операции внутри страны необходимо иметь силы и органы, способные в нужный момент организовать мероприятия и по возможности возглавить администрацию оспариваемой территории. Наиболее предпочтительным для данных целей может стать *создание некоммерческих организаций.* Таковыми являются организации, не имеющие извлечение, прибыли в качестве основной цели своей деятельности и не распределяющие полученную прибыль между участниками [3].

Важным элементом гибридной операции является *нейтрализация воинских частей и соединений,* которая представляется комплексным мероприятием и будет зависеть от конкретных условий сложившейся обстановки.

Еще большего внимания заслуживают возможности проведения гибридных операций силами *частных военных компаний* (далее – ЧВК). Возрастанию роли ЧВК способствует быстрое количественное и качественное увеличение их числа.

Относительно нашей страны, есть еще один фактор, который нельзя не упомянуть, так как он год от года становится все более угрожающим для территориальной целостности нашей страны. Это *рост общин радикальных исламистов* при одновременном ослаблении роли традиционных религиозных течений и их лидеров. Такое положение формирует базу для проникновения членов экстремистских организаций в местные органы власти, и даже силовые структуры.

Вероятность проведения на территории нашей страны гибридной операции, с целью насильственного изменения существующей государственной системы, нарушения территориальной целостности государства с применением либо мирных, либо военных способов действий существует. Январь 2022 – тому свидетельство. «Недовольство, вызванное ростом цен на топливо, неожиданно переросло в масштабный политический протест, а затем в террористические акции, в антигосударственный заговор и в настоящие боевые действия, исход которых определил будущее страны» [6]. Полагаем, что потенциальная опасность резкого обострения внутренних проблем с последующей эскалацией до уровня внутреннего вооруженного конфликта является реальной угрозой для стабильности и территориальной целостности нашей страны на среднесрочную перспективу. Комплексы гибридных угроз существуют, вероятность их разработки очевидна, каждая из них базируется на тщательном учете всех особенностей предполагаемого района развязывания войны. Следовательно, надо приложить максимум усилий для недопущения эскалации обострения обстановки в любой части страны.

В этих условиях назрела необходимость отразить в доктринальных документах страны, в том числе в Военной доктрине, вызовы, риски, опасности и угрозы, связанные с подготовкой вероятного противника к ведению против нашей страны войн нового типа – гибридных войн.

В подготовке страны и ее военной организации к противостоянию гибридным угрозам, важная роль принадлежит политическому прогнозированию как составной части социального прогнозирования и одновременно важной основы для выработки политических и военных решений. Результаты прогноза позволят показать направления политических изменений, трансформации сферы военной безопасности и стратегии общественного развития. Важно, чтобы при прогнозировании была учтена взаимосвязь рисков для национальной безопасности не только в военной сфере, но и в области социально-экономической, информационной, финансовой и др.

В целом в рамках подготовки к участию в гибридной войне необходимо формирование среднесрочной военно-политической стратегии как основы противодействия противнику, создать специальный орган для координации усилий на всех уровнях, начиная от стратегического (национального) до оперативно-тактического (регионального), выработать принципиальные подходы по эффективному и скрытному использованию сил специальных операций и нанесению ударов высокоточным оружием. *Тщательно определить и оперативно подготовить регионы и районы,* которые могут быть охвачены гибридной войной, предварительно изучив все их характеристики.

Необходим стратегический анализ всех аспектов военных конфликтов современности, прогноз их развития и учет полученных результатов в военном планировании. В стадии развития находятся и другие тревожные события, требующие учета в военной доктрине.

Многие новые тенденции нынешних войн отмечены такими военными мыслителями, как А.Свечин, А.Снесарев, Е.Месснер. В классических трудах этих военных теоретиков содержатся взгляды на гибридный характер войн будущего [7-9]. Свечин А. в работе «Стратегия» основал целую систему

подготовки и ведения будущей войны, соединил в одно целое стратегию, оперативное искусство и тактику. Он расписал характер работы на многочисленных «фронтах войны» – политическом, дипломатическом, экономическом (вплоть до создания «экономического генштаба»), внутреннем (обеспечивающим безопасность в тылу), в области подрыва духа противника и в сфере вооруженной борьбы [7]. Идею комплексности будущей войны разработал в своих трудах А.Снесарев. В статье «Гримасы стратегии» он отмечает, в этих войнах «стратегия работает не мечом, а другими средствами, хотя бы и чужими: агитацией, сокрушением вражеской экономики, обгоном в воссоздании своих сил и т.п.» [8]. По-настоящему гибридной представляется «всемирная мятежевойна». Вскрыл и теоретически описал ее Е.Месснер. «Мятежевойна – это война еретическая, психологическая, низменная, ожесточенная, апокалипсическая.… Когда воюют явно и тайно, непрерывно или при удобном случае… Воюют универсально, пользуясь всеми оружиями разрушения… Воюют регулярным войском, лишившимся военной монополии, и иррегулярной силой, ставшей мощным фактором войны… Воюют партизанами, диверсантами, террористами, пропагандистами и саботёрами… Но и другим необычным оружием: агрессодипломатией, нефтью-оружием, оружием-порнографией, оружием-наркотиками, оружием – промыванием мозгов… Террор и партизанство – главные оружия в этой войне. Террор – это война, это военная стратегия…Террор становится безграничным» [9].

Нам следует изучать, готовиться к гибридной войне серьезно и заблаговременно. Необходимо учиться воевать творчески, нешаблонно, умом и малой кровью. Для того чтобы побеждать в войнах нового типа, без творчества уже не обойтись. Как писал А.Снесарев «военачальнику-стратегу в новых условиях придется обладать «какими-то конденсированными мозгами», «какими-то необъятными знаниями, каким-то исключительным кругозором и прозорливостью. Ему приходится быть и военным, и политиком, и экономистом, и финансистом, и всесторонним техником, и настойчивым агитатором» [8].

Таким образом, гибридные войны связаны с комплексом гибридных угроз, которые тщательно структурируются в зависимости от особенностей страны-мишени. Особенностью гибридных угроз является их строго целенаправленный, адаптивный по отношению к государству-мишени и конкретной политической ситуации характер. Эта особенность придает гибридным угрозам уникальную синергетику и обусловливает их мощный разрушительный потенциал. Гибридные войны как конфликты нового типа являются продуктами социальных манипуляций и развиваются по жестким апокалиптическим сценариям, написанным для них некими внешними силами. Постконфликтное урегулирование таких конфликтов, если на, то не будет одобрения «заказчиков», возможно только в формате временного решения проблем, он будет тлеть и кровоточить дальше. Потенциальная опасность резкого обострения внутренних проблем с последующей эскалацией до уровня внутреннего вооруженного конфликта является реальной угрозой для стабильности и территориальной целостности нашей страны на среднесрочную перспективу. В этой связи необходим стратегический анализ всех аспектов военных конфликтов современности, прогноз их развития и учет полученных результатов в военном планировании.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан / Указ Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554. - Астана, 2017. – 23 с.

2 Воробьев, И.Н., Киселев, В.А. Тактика борьбы с диверсиями и терроризмом в современном общевойсковом бою: монография. - М.: ОВА, 2005. – 310 с.

3 Киселев, В.А., Воробьев, И.Н. Гибридные операции как новый вид военного противоборства // Научный журнал «Военная мысль». - 2015. - № 5. – С.41-48.

4 Рыспаев А.Н. Геополитика и войны нового типа: информационно-справочный сборник по материалам прессы (часть 2). - Астана: Национальный университет обороны, 2015. – 387 с.

5 Гибридная война: проблемы и перспективы постконфликтного регулирования: материалы круглого стола в редакции «Независимого военного обозрения». - 2015. - № 9. – С.36-42.

6 Млечин Л.М. Трагический январь. Президент Токаев и извлечение уроков. - Астана: Молодая Гвардия, 2023. – 368 с.

7 Свечин А.А. Стратегия. - М.: Родина, 2023. – 416 с.

8 Снесарев А.Е. Гримасы стратегии // Военно-научный журнал «Военная мысль и революция». Книга 4. – с.74-85.

9 Месснер Е.Э. Хочешь мира, победи мятежевойну! - М.: Военный университет; Русский путь, 2005. – 696 с.

Ахметов Ж.Х., *доктор военных наук, профессор, генерал-майор, начальник Департамента военного образования и науки Министерства обороны Республики Казахстан*

Статья поступила в редакцию 12 декабря 2023 года

УДК 623
МРНТИ 78.25.31

К.Ж. ДАЛМАТОВ [1]
[1] *Войсковая часть 14776, г. Астана, Республика Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Аннотация. Обзор источников, анализирующих и исследующих деятельность органов прокуратуры Республики Казахстан, свидетельствует о разности в толкованиях понятий «надзор» и «контроль», вследствие чего органам прокуратуры приписываются и предписываются непредусмотренные в законодательстве функции контроля. Прокуратура осуществляет высший надзор над применением, а не исполнением законодательства, что позволяет отделить ее деятельность от деятельности других органов государства, наделенных контрольными функциями и полномочиями. В статье рассматриваются актуальные проблемы прокурорского надзора и деятельности других органов в интересах государственного контроля. Раскрывается структура и содержание надзорной деятельности как особого вида государственной деятельности уполномоченных органов. Путем ретроспективного анализа прокурорского надзора соотнесены понятия «надзор» и «контроль», отмечены особенности и уточнено их смысловое содержание.

Ключевые слова: надзор, контроль, меры оперативного реагирования, прокуратура.

Қ.Ж. ДАЛМАТОВ [1]
[1] *14776 әскери бөлімі,*
Астана қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Қазақстан Республикасы прокуратура органдарының қызметін талдайтын және зерттейтін дереккөздерге шолу «қадағалау» және «бақылау» ұғымдарын түсіндірудегі айырмашылықты куәландырады, соның салдарынан прокуратура органдарына Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделмеген бақылау функциялары жатқызылады және ұйғарылады. Сондықтан прокуратура заңнаманың орындалуына емес, қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асыратынын атап өту қажет, бұл оның қызметін бақылау функциялары мен өкілеттіктері бар мемлекеттің басқа органдарының қызметінен бөлуге мүмкіндік береді. Мақалада прокурорлық қадағалаудың және мемлекеттің басқа органдарының Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау мүдделеріндегі қызметінің өзекті мәселелері қарастырылады. Арнайы уәкілетті органдардың мемлекеттік қызметтің ерекше түрі ретінде қадағалау қызметінің құрылымы мен мазмұны ашылады. Прокурорлық қадағалауды ретроспективті талдау арқылы «қадағалау» және «бақылау» ұғымдары мен мазмұнының арақатынасы берілген.

Түйінді сөздер: қадағалау, бақылау, жедел ден қою шаралары, прокуратура.

K.ZH. DALMATOV [1]
[1] *14776 military unit,*
Astana city, the Republic of Kazakhstan

ACTUAL PROBLEMS OF PROSECUTORIAL SUPERVISION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE

Abstract. A review of sources analyzing and investigating the activities of the Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan indicates a difference in the interpretation of the concepts of «supervision» and «control», as a result of which control functions not provided for in the legislation of the Republic of Kazakhstan are attributed and prescribed to the prosecutor's office. Therefore, it is necessary to emphasize that the Prosecutor's office exercises supreme supervision over the application, not the execution of legislation, which makes it possible to separate its activities from the activities of other state bodies endowed with control functions and powers. The article discusses the current problems of prosecutorial supervision and the activities of other state bodies in the interests of state control in the Republic of Kazakhstan. The structure and content of supervisory activity as a special type of state activity of specially authorized bodies is revealed. In particular, through a retrospective analysis of the prosecutor's supervision. The correlation of the concepts of «supervision» and «control», as well as their content, is given.

Key words: supervision, control, rapid response measures, prosecutor's office.

Введение. С учетом особого статуса и полномочий органов прокуратуры, их деятельность вызывает многочисленные научные дискуссии во многих странах. *С одной стороны*, вполне очевидно, что прокуратура не является механизмом судебной власти, поскольку не осуществляет правосудие, а

представляет собой самостоятельный государственный орган. Его основной функцией является осуществление от имени государства в установленных законодательством пределах и формах высшего надзора за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представление интересов государства в суде и осуществление от имени государства уголовного преследования. *С другой стороны*, динамично изменяющаяся картина преступности, стагнации, в социальных и экономических сферах, заставляют искать новые подходы к пониманию сущности и назначения прокурорского надзора.

Таким образом, актуальные проблемы прокурорского надзора и деятельности других органов государства в интересах государственного контроля в Республике Казахстан заслуживают особого внимания в контексте настоящего исследования.

Цель – определение концептуальных положений надзорной деятельности прокурора на досудебной стадии производства по уголовному делу, основанное на применении достижений таких отраслей научного знания, как конституционное право, уголовный процесс, теория прокурорского надзора.

Задачи:

1) определить состояние научной разработанности проблем осуществления прокурорского надзора в данной сфере;

2) выявить соотношение прокурорского надзора и деятельности других органов государства в интересах государственного контроля в Республике Казахстан;

3) разработать рекомендации и предложения по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства по вопросам прокурорского надзора.

Методология и методы исследования. Исследование осуществлялось в русле идеи исторического, логико-юридического, сравнительно-правового, системно-деятельностного подходов. Нормативную правовую основу составили международные правовые акты, законодательство и иные источники права Республики Казахстан, а также законодательство стран ближнего и дальнего зарубежья. Применялись следующие методы исследования: контент-анализ, синтез, обобщение, экспертная оценка, научная интерпретация.

Результаты исследования и их обсуждение. Прокуратура от имени государства в установленных пределах и формах осуществляет высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование.

Так, цель деятельности прокуратуры определена в статье 4 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре»: защита человека, его жизни, прав и свобод, как высших ценностей государства, обеспечение законности на территории Республики Казахстан [1]. Отсюда вытекают задачи, возложенные на органы прокуратуры:

- защита и восстановление нарушенных прав и свобод человека и гражданина, охраняемых законом интересов юридических лиц, общества и государства;
- выявление и устранение нарушений законности нарушений законности, причин и условий, им способствующих, а также их последствий;
- координация деятельности правоохранительных и иных государственных органов по обеспечению законности, правопорядка и борьбы с преступностью;
- иные задачи, определяемые законами Республики Казахстан и актами Президента страны.

Здесь необходимо подчеркнуть, что прокуратура осуществляет высший *надзор* над применением, а не исполнением законодательства, что позволяет отделить ее деятельность от деятельности других органов государства, наделенных *контрольными* функциями и полномочиями. Вместе с тем, в повседневной деятельности органов прокуратуры Казахстана, да и в научной литературе нашей республики к настоящему времени не сформулировано четкое и единое толкование понятий контроля и надзора, что затрудняет правоприменение их в этом виде государственной деятельности. К примеру, приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 9 сентября 2022 года № 182 формулирует содержание в следующем виде «Об утверждении формы полугодовых списков проведения профилактического контроля с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора ...».

В целом соотношение и разграничение понятий «надзор» и «контроль» достаточно подробно, как в историческом плане, так и в семантическом порядке рассмотрены Ю.А.Андреевой [2], К.В.Масловым [3], М.А.Лапиной [4] и другими, преимущественно российскими учеными и исследователями.

Вопросам надзора и контроля в деятельности прокуратуры Казахстана российскими исследователями также уделено немалое внимание. При этом выделяется О.А.Кожевников, который полагает, что предназначение прокуратуры – осуществление высшего надзора за соблюдением Конституции и точным единообразным исполнением законов [5]. При этом составляющими прокурорского надзора являются: выявление и устранение нарушений Конституции, законов, указов Президента страны и иных нормативных правовых актов, опротестование законов и других правовых

актов, противоречащих Конституции и законам Республики Казахстан, то есть выявление нарушений законности и реагирование на них.

Казахстанские исследователи М.Г.Мэлсов и Б.А.Тайторина полагают, что институт прокурорского надзора осуществляет опосредованный контроль Главы государства за законностью деятельности органов власти, интерпретируя в этом смысле положение органов прокуратуры в системе государственных органов, как правового средства Президента Республики Казахстан для обеспечения функций гаранта Конституции, законности и соблюдения прав и свобод человека и гражданина [6], что является достаточно спорным суждением, так как функции контроля предполагают корректировку ранее принятых решений в угоду функциональности и эффективности работы системы, в то время как органы прокуратуры обеспечивают надзор в плане соблюдения принципа справедливости и равенства всех перед законом.

Б.Х.Олжабаев и И.Е.Жумалин приписывают органам прокуратуры функции проверки и контроля нарушений, сбора сведений от граждан, должностных лиц, показаний в рамках законодательства [7], что также вызывает семантический диссонанс, поскольку налицо подмена функций органов дознания и следствия (досудебного расследования), в то время как законодательство Республики Казахстан прямо прописывает следующее: «При осуществлении надзора органы прокуратуры не подменяют функции иных государственных органов» (пункт 4 статьи 5 главы 2).

Обзор других источников, анализирующих и исследующих деятельность органов прокуратуры Республики Казахстан, также свидетельствует о разности в толкованиях понятий «надзор» и «контроль», вследствие чего органам прокуратуры приписываются и предписываются не предусмотренные в законодательстве Республики Казахстан функции контроля. В Конституционном законе РК «О прокуратуре» слово «контроль» и однокоренные понятия именно в контексте функций, задач и принципов деятельности органов прокуратуры не упоминаются ни разу, что может свидетельствовать об одном – отдельные положения законодательства Казахстана в отношении деятельности органов прокуратуры требуют детального и принципиального изучения [1, с.3]. Основная причина выявленной проблемы – широта рассматриваемых понятий «надзор» и контроль», различия и сходства их в нормативных правовых документах (актах), отсутствие четкости в содержании данных понятий.

К примеру, в утратившем силу Законе Республики Казахстан «О государственном контроле и надзоре в Республике Казахстан» [8] сформулировано определение понятию «государственный контроль», как деятельности органа контроля и надзора по проверке и наблюдению на предмет соответствия деятельности проверяемых субъектов требованиям, установленным законодательством Республики Казахстан, в ходе осуществления и по результатам которой могут применяться меры правоограничительного характера без оперативного реагирования (пункт 3 статьи 1 главы 1) и понятию «государственный надзор», как деятельности органа контроля и надзора по проверке и наблюдению за соблюдением проверяемыми субъектами требований законодательства Республики Казахстан, в ходе которой могут применяться меры оперативного реагирования (пункт 4 статьи 1 главы 1). Таким образом, в данном случае различия просматриваются в мерах воздействия, то есть в последствиях, возникающих по результатам контроля и надзора.

Рассматривая содержание понятия «надзор», приходим к выводу, что государственный *надзор* – это деятельность специальных государственных органов по надзору за неподведомственным им лицам, направленная на предупреждение, выявление и пресечение нарушений требований нормативно-правовых актов, в процессе, которого могут применяться меры государственного принуждения [9], либо одна из форм деятельности государственных органов по соблюдению законности [10], а также орган наблюдения за кем-чем-нибудь [11]. В целом, большинство словарей определяют слово «надзор», как синоним слова «наблюдение» (надзирать, наблюдать) и в весьма редких случаях подразумевают слово «контроль».

Характерным признаком надзора является его принадлежность и причастность к юридической деятельности, и осуществление в непрерывном режиме, с целью исключительно неукоснительного исполнения законов и Конституции. В то же время – *контроль* (лат. contra - «против» и rotulus «свиток») – «список, ведущийся в двух экземплярах» – одна из основных функций системы управления, основанная за поведением управляемой системы с целью обеспечения оптимального функционирования последней путем принятия управленческих решений [9, с.453]. Кроме наблюдения, контроль предполагает учет, проверку, сверку, а также координацию. При этом цель контроля – не только наблюдение, но и проверка целесообразности того или иного процесса, достижение максимальной эффективности проводимых действий, путем корректировки или даже отмены принятых решений.

В этом контексте следует согласиться, что контроль, как функция – прерогатива управляющего органа по отношению к подчиненному, то есть осуществляется в условиях наличия связи «руководитель-подчиненный», в то время как надзор, как государственная функция, осуществляется в условиях отсутствия формальных отношений подчиненности.

Подводя краткий итог семантическому содержанию понятий «надзор» и «контроль», следует подчеркнуть, что надзор – государственная функция, осуществляемая непрерывно, с целью обеспечения

соблюдения законодательства, а контроль – управленческая функция, нацеленная на эффективность функционирования управляемой системы путем периодического (поэтапного) наблюдения, проверки, а также корректировки принимаемых решений. При этом надзор осуществляется только государством, а контроль – любой системой, где предусмотрена иерархия (подчиненность).

Соответственно, функции контроля могут быть реализованы органами прокуратуры Республики Казахстан только по отношению к подчиненным органам (подразделениям), в соответствии со статьей 5 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре»: «Единую централизованную систему органов прокуратуры образуют Генеральная прокуратура Республики Казахстан, подчиненные ей ведомство, организация образования, органы военной и транспортной прокуратур, прокуроры областей и приравненных к ним прокуратуры (городов республиканского значения и столицы), районные и приравненные к ним (городские, межрайонные, а также специализированные) прокуратуры» [1, с.6]. Функции надзора реализуются в соответствии со статьей 6 «Компетенция органов прокуратуры» Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре» [1, с.9]. При этом предметом прокурорского надзора будут являться: надзор в социально-экономической сфере; надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина; надзор за исполнением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную и контрразведывательную деятельность, дознание и предварительное следствие (досудебное расследование); надзор за исполнением законов органами уголовно-исполнительной системы (системы исполнения наказаний); участие прокурора в уголовном, гражданском и ином судопроизводстве; координация деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью; надзор в исполнении Казахстаном международных договоров и обязательств.

Заключение. В связи с обретением органами прокуратуры функций уголовного преследования диссертант считает целесообразным в целях эффективной борьбы с должностными преступлениями расширить полномочия прокуроров. Такое расширение заключается в комплексе организационно правовых мероприятий, нацеленных на повышение действительности и эффективности правоприменительной практики по расследованию преступлений, связанных с незаконными методами следствия и дознания, в том числе пыток, совершенных сотрудниками правоохранительных и специальных органов.

К основным направлениям исследуемой сферы прокурорской деятельности относится надзор за досудебным расследованием в целом, уголовное преследование и процессуальное руководство, которые в своей совокупности и по своей конструкции формируют гарантированную Конституцией Республики Казахстан защиту прав и свобод лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве. Имеющие прокурорские полномочия предлагается дифференцировать по этим группам, что будет иметь как теоретическо-практическое, так и нормативно-правовое значение. На основании анализа действующего уголовно-процессуального законодательства, а также ведомственных нормативных актов органов прокуратуры, автором *предлагается* дополнить статью 301 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан соответствующим содержанием, наделив специальных прокуроров функцией расследования дел, совершенных сотрудниками правоохранительных и специальных служб, в сфере уголовного процесса, в том числе фактов применения пыток (изменения следует также отразить в Положении о Службе специальных прокуроров Генеральной прокуратуры Республики Казахстан).

Таким образом, в организации деятельности государственных органов, и в частности органов прокуратуры Республики Казахстан, необходимо четко разграничить понятия контроля (как функции управления) и надзора (как государственной функции) с соответствующей правовой легализацией (то есть придания определениям нормативного вида, с закреплением в законодательных актах).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О прокуратуре / Закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155. - Астана, 2022. – 32 с.

2 Андреева Ю.А. Контроль и надзор: основные подходы к разграничению понятий // Трибуна молодого ученого. - 2007. - № 3 (89). – С.55-60.

3 Маслов К.В. О соотношении понятий контроля и надзора // Law Enforcement Review. - 2018. - vol.2 – P.55-90.

4 Лапина М.А. Сущность государственного контроля (надзора) и генезис его законодательного определения // Административное и информационное право. - 2013. - № 2. – С.152-157.

5 Кожевников О.А. Правовое регулирование направлений прокурорско-надзорной деятельности в Российской Федерации и Республике Казахстан // Российское право (образование, практика, наука). - 2017. - № 4. – С.63-71.

6 Мэлсов М.Г., Тайторина Б.А. Прокуратура в системе государственных органов // Вестник КазНПУ имени Абая. - 2017. - № 4 – С.24-31.

7 Олжабаев Б.Х., Жумалин И.Е. Структура и направление деятельности прокуратуры Республики Казахстан // Молодой ученый. - 2021. - № 19. – С.230-234.

8 О государственном контроле и надзоре в Республике Казахстан / Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 377. - Астана, 2011. – 34 с.

9 Большой юридический словарь / под ред. А.Я.Сухарева, В.Е.Крутских. - 2 изд., перераб. и доп. - Москва: Инфра-М, 2003. – 703 с.

10 Политология: краткий словарь / под ред. В.Н.Коновалова, Н.А.Басенко. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 447 с.

11 Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. - М.: Изд-во «Альта-Принт», 2005. – 1216 с.

Далматов К.Ж., *генерал-майор, командир войсковой части 14776*

Статья поступила в редакцию 27 ноября 2023 года

ӘӘЖ 34:001.83 (100)
ҒТАХЖ 347.963

Ж.Х. ТАЙШЫКОВ [1]
Н.Ш. ЖЕМПИИСОВ [1]
А.Ш. ЕЩАНОВ [1]
Е.М. ИСКАКОВ [2]
[1] Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы
[2] Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘСКЕРИ ҚАУІПСІЗДІГІ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІҢ БАСТЫ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада әскери қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесінің ажырамас бөлігі және өзге ұлттық қауіпсіздік түрлерімен бір құрылымда қаралады. «Әскери қауіпсіздік» терминінің шығу және даму тарихы, оған қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың әр түрлі тұрғыдан берілген пікірлері қаралған және авторлық анықтама беруге тырысқан. Қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге салыстырмалы құқықтық әдісті қолдану арқылы контент-талдау жасалды. Мақалада жаңа қауіп-қатерлерді ескере отырып, әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шараларға назар аударылған. Әскери қауіпсіздік – ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі әрі маңызды компоненті және ол өз кезегінде бүтін жүйенің өзге: саяси, экономикалық, идеологиялық, ақпараттық сияқты компоненттерге тәуелді болып табылады. Әскери қауіпсіздік мәселесін теориялық және эмпирикалық зерттеу жаһандық, аймақтық және ұлттық деңгейлерде жүзеге асырылады. Қазіргі кезде әлемде қалыптасқан геосаяси жағдайда әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету кез келген мемлекеттің негізгі қызмет саласы болып табылады.

Түйінді сөздер: әскери қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік, жүйе, қорғаныс, әскери қатерлер.

Ж.Х. ТАЙШЫКОВ [1]
Н.Ш. ЖЕМПИИСОВ [1]
А.Ш. ЕЩАНОВ [1]
Е.М. ИСКАКОВ [2]
[1] Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан
[2] Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан

ВОЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. В статье военная безопасность рассматривается как неотъемлемая часть системы обеспечения национальной безопасности. С позиции отечественных и зарубежных ученых описывается история происхождения и развития термина «военная безопасность». На основе анализа предложено авторское определение данного термина. Представлены результаты контент-анализа действующих нормативных правовых актов. В публикации основное внимание уделяется мерам по обеспечению военной безопасности с учетом новых угроз. Военная безопасность является важной составляющей национальной безопасности и, в свою очередь, зависит от других компонентов целостной системы: политической, экономической, идеологической, информационной. Теоретическое и эмпирическое исследование проблем военной

Z.H. TAISHYKOV [1]
N.SH. ZHEMPIISSOV [1]
A.SH. YECHSANOV [1]
E.M. ISKAKOV [2]
[1] Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy city, the Republic of Kazakhstan
[2] The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan

MILITARY SECURITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS THE MAIN DIRECTION OF NATIONAL SECURITY

Abstract. The article considers military security as an integral part of the national security system and in the same structure as other types of national security. The history of the origin and development of the term «military security» is considered, in relation to which the opinions of domestic and foreign scientists were considered from different points of view and an attempt was made to give the author's definition. The analysis of the existing normative legal acts using the comparative legal method is carried out. The article focuses on measures to ensure military security, taking into account new threats. Military security is an integral and important component of national security and, in turn, depends on other components of the integral system: political, economic, ideological,

безопасности осуществляется на глобальном, региональном и национальном уровнях. Обеспечение военной безопасности в современных геополитических условиях относится к приоритетным направлениям деятельности многих государств.

Ключевые слова: военная безопасность, национальная безопасность, система, оборона, военные угрозы.

informational. Theoretical and empirical research of the problem of military security is carried out at the global, regional and national levels. Ensuring military security in the geopolitical conditions prevailing in the world today is the main area of activity of any state.

Keywords: military security, national security, system, defence, military threats.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде қауіп-қатерлердің кең көлемінің пайда болуына байланысты қауіпсіздік мәселесі өте маңызды бола бастады және қауіпсіздік мәселесі оның негізгі түрлері: экономикалық, әскери, ақпараттық, саяси және т.б. түрлері арасында қарастырылады.

Әскери, экономикалық, саяси, ақпараттық және өзге де қауіпсіздік түрлері ұлттық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас өзара бір-бірімен тығыз байланыстағы бөліктеріне жатады. Соғыстың рөлі мен маңызы әрқашан мемлекет үшін оның өмір сүруі мен жойылуы арқылы шешуші болды. Осыған байланысты тарих бойында әскери қауіпсіздік мәселесі басымдық болып қала берді. Қазіргі дамудың салыстырмалы түрде бейбіт кезеңі әскери қауіпсіздік мәселесін бір қарағанда маңызды емес етеді [1]. Алайда, мұндай көзқарас үстіртін болып көрінеді, өйткені соғыс әлемдегі барлық нәрсе сияқты, трансформацияға ұшырайды, сондықтан әскери күштің мәні мен қазіргі кезеңде қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістері туралы ойлануға итермелейді.

Әскери қауіпсіздік – ықтимал соғыстан, соғысқа тартудан, соғыстан сөзсіз туындауы жағдайында – жеке тұлға, қоғам мен бүкіл мемлекетке келетін мүмкін болатын залалдан қорғалуының жай-күйі [1, 122 б.]. Әскери қауіпсіздіктің құқықтық базасы Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері және мемлекетаралық өзара іс-қимылда әрекет ететін ратификацияланған халықаралық шарттар болып табылады. Осы жерде әскери қауіпсіздікке қатысты ұлттық заңнамаға тоқталамыз. Әр түрлі ғылым салаларының көптеген ғалымдары әскери қауіпсіздіктің әр түрлі аспектілерін теориялық зерттеулер мен эмпирикалық талдауларға жүгінді. Атап айтқанда, ұлттық қауіпсіздік мәселесін зерттеуді маңызды орын алып жатқан американдық мектеп болса, ал кеңестік дәуірден кейінгі кезеңде Ресей мектебі болып табылады.

Ұлттық қауіпсіздіктің компоненттерін қарастырған Ресейлік ғалымдар: А.И.Буркин, А.Ш.Викторов, А.В.Возженников, А.Ф.Клименко, С.М.Самыгин, Н.В.Синев және басқалар. Бұдан басқа, Қазақстанда да қауіпсіздік мәселесі Н.Ш.Жемпиисов, С.К.Жүрсімбаев, Ғ.Қ.Өтебаев, М.М.Әлиев, Н.А.Бекбергенов және т.б. – ұлттық қауіпсіздікті, А.А.Ещанов, Т.Қ.Саурбаев, – әскери және экологиялық қауіпсіздікті, М.Т.Лаумулин – геосаяси қауіпсіздікті зерттеп келеді.

Атап айтқанда, Р.С. Арын елдің әскери қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің ортақ проблемасының бір бөлігі болып табылатынын атап көрсетіп, «мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі – әскери қауіп-қатерлерге кез-келген жағдайда қарсы тұру» деп санайды. Сонымен бірге, Р.С.Арын әскери құрылым саласындағы өз ұсынымдарын айта отырып, қорғаныс шығындары республика үшін ауыртпалық болмауы керек екенін атап өтеді [2]. Әскери қауіпсіздік ұғымы жеке адамға, мемлекет пен қоғамға төнетін әскери қатерлерге қарсы тиімді әрекет ету мүмкіндігін іске асыруды түсінумен тікелей байланысты болады. Өзге бір зерттеуші М.Сәрсекеев Қазақстанның геосаяси жағдайы негізінен әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етуді басым міндет ретінде айқындайтынын атап өтті. Осылайша, ол Қазақстан географиялық орналасуына байланысты әр түрлі факторлардың ішкі саяси процестерге әсер етпей қоймайтындығына назар аударды [2, 268 б.]. Көршілес мемлекеттердің әрқайсысының өзіндік саяси мақсаттары мен мүдделері бар екенін ескере отырып, олар әрқашан объективті себептермен біздің елмен сәйкес келе бермейтіндіктен бұл саяси шиеленістің өсуіне ықпал етеді және жанжалды көріністерге себеп болатын фактор болып табылады. Сонымен әскери қауіпсіздік қоғамның әскери қатерден қорғануға ұмтылуынан туындаған табиғи қажеттілік. Әскери қауіпсіздік феномен ретінде мемлекет пен әскери күш пайда болуымен бірге қалыптасты. Әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету не оны «сезіну» барлық мемлекеттер мен халықтарға тән. Осыған қарамастан «әскери қауіпсіздік» терминін ғылым мен лексикаға XX ғасырда Т.Рузвельт 1904 жылы енгізді [3].

Мемлекет пен қоғамның өзін әскери тұрғыдан қорғануы табиғи және әрқашан болатын құбылыс. Бірақ әскери қауіпсіздік ұғымы социумның өмір сүру кезеңіндегі қоғамдық қатынастардың сан алуандығын көрсететін нақты тарихи жағдайлармен айқындалады. Әскери күш көрсету оны жоюды, азайтуды не сыртқы әскери күштен мемлекеттік мүдделерді қорғану күйін қалыптастыруға заңды түрде итермелейді. Әскери қауіпсіздік мемлекетте басымдылыққа ие болады.

Өз кезегінде, оны қамтамасыз етуге арналған өзінің бойына әскери қауіпсіздік жүйесін қалыптастыратын, оны жетілдіретін, тиісті деңгейде ұстап тұратын бір қырынан әскери-саяси жағдай, екінші қырынан мемлекет мүмкіндіктерінен тұратын ерекше қызмет түрін қалыптастырады. Осы

қызметтің барысында әскери қатерлерді жою үрдісі де қатар жүреді. Осы ретте, әскери қауіпсіздік - бұл жалпы ұлттық қауіпсіздік жүйесінің өте маңызды, әрі кейде негізін қалаушы бір элементі. Ол да өзге қауіпсіздік түрлері сияқты қоғамның, мемлекет пен жеке тұлғаның бейбіт не әскери қақтығыс жағдайында да тиімді әрекет етуіне жұмыс жасайды. Бұл саланың маңыздылығы мен өзектілігіне қарамастан, оны анықтайтын терминді отандық ғылыми қауымдастық жеткілікті терең зерттемеген.

Әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету қазіргі таңда әлемнің кез келген мемлекетінің негізгі функциясы болып қала береді. Қазіргі кезде ғылымда әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесін түсінудің кем дегенде үш тәсілі қалыптасты:

1) әскери-саяси мәселелерді шешуде халықаралық құқықтың жетекші рөліне негізделген тәсіл;

2) әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету кезінде әскери әлеуетті жетілдіру мен нығайтуды жақтайтын тұжырымдамаға негізделген тәсіл;

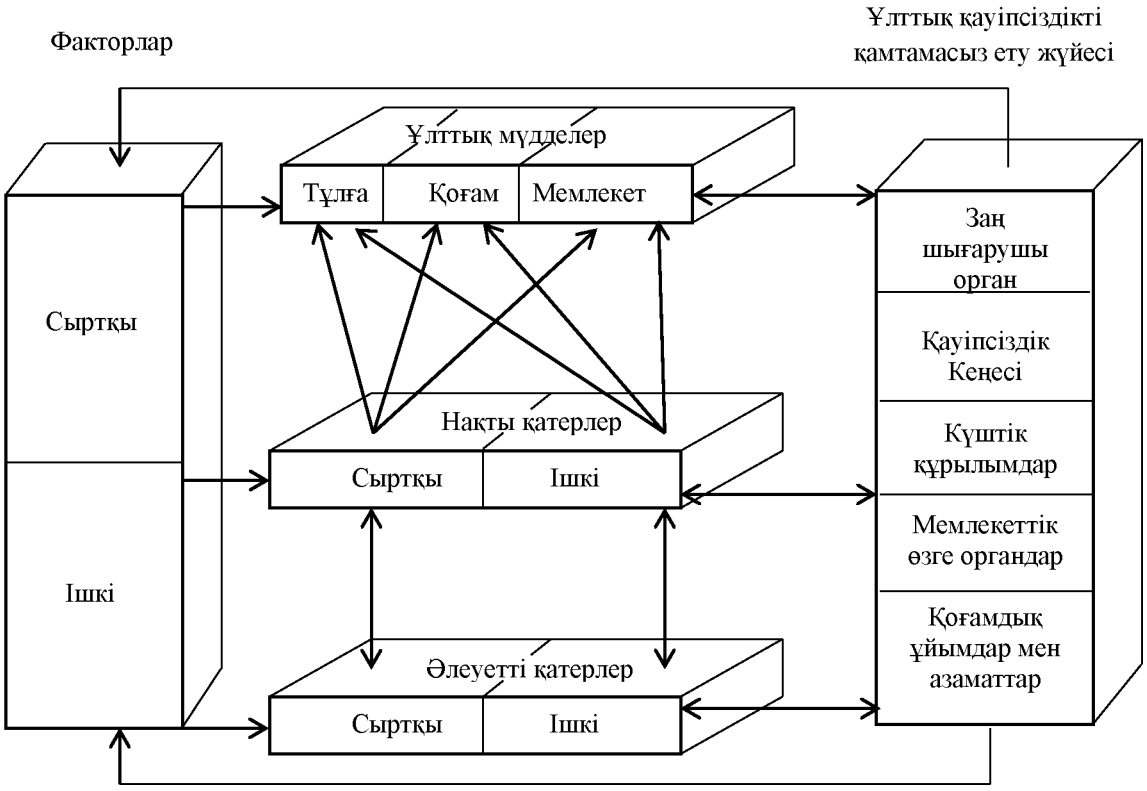
3) әскери қауіпсіздік мәселелерін шешудің негізі ретінде дипломатиялық, құқықтық және басқа да әскери емес құралдарды қолдануға бағытталған тәсіл.

Осы орайда мемлекеттің әскери ұйымдастырылуы ықтимал соғыстың басталуына кедергі келтіретін дәрежеде, ал шабуыл болған жағдайда агрессияға төтеп бере алатындай болуы қажет.

Әскери қауіпсіздік жағдайын тиісті деңгейде ұстау мыналарды қамтиды:

- әскери қауіпсіздікті жетілдіру саласында жоспарлы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру;
- Қазақстан Республикасы мен оның одақтастарының қорғаныс қабілетін үнемі нығайту;
- мемлекеттің әскери ұйымдарын сапалық тұрғыдан жетілдіру;
- белсенді бітімгершілік қызмет;
- көршілес және өзге де мемлекеттермен өзара достық негізде саясат жүргізу және т.б.

Әскери қауіпсіздікті ішкі және сыртқы аспект бойынша қарастыруға болады. Ішкі аспект елдің өз даму жағдайымен, оның ішкі саяси әлеуметтік-экономикалық және рухани ішкі жүйелерімен байланысты болады. Сыртқысы мемлекеттің ұлттық мүдделерін оның шегінен тыс қамтамасыз етумен байланысты екендігі белгілі. Бұл аспектілер бір-бірімен тығыз байланысты және өзара үйлестіру мен толықтыру арқылы бір жүйені құрайды (1 сурет).

1 сурет – Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі

Осы ретте әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі үш компонеттен тұрады: басқарушылық, күштік және қамтамасыз ету. Басқарушылық компонент биліктің барлық тармақтарынан, азаматтық қоғамның өзара байланысы мен олардың мемлекет пен оның азаматтарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатындағы халықаралық әріптестерімен өзара тиімді балансынан тұрады. Күштік компонент мемлекеттің әскери тиімді ұйымдастырылуына жауап береді.

Қазіргі әскери ғылым мен практикада әскери қауіпсіздік жүйесінің жұмыс істеуі үшін оны қамтамасыз етудің негізгі қағидалары мен бағыттарына бөлінеді:

- мемлекеттің әскери қауіпсіздігінің тиімді жұмыс істеуі үшін қажетті ресурстардың болуы;
- халықаралық қауіпсіздік қамтамасыз ету мүддесіндегі ынтымақтастық;
- мемлекеттің әскери ұйымын жоспарлы басқару мен бақылауды жүзеге асыру;
- әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттің әскери ұйымын үнемі жетілдіру т.б.

Әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағыттарына мыналар жатады:

- мемлекеттің әскери қауіпсіздігі саласындағы заң шығарушы билік органдарының нормативтік-шығармашылық қызметі;
- әскери ұйымды ұдайы нығайту, техникалық жарақтандыруды жетілдіру, әскери басқару субъектілерінің моральдық-саяси және психологиялық жай-күйін ұдайы бақылау;
- әскери ғылымды дамыту, қоғамның әскери ұйымының кадрлық әлеуетінің сапалы өсуі;
- мемлекеттік басқарудағы аумақтық – ұйымдастырушылық құрылымдарды жетілдіру, олардың экстремалды бейбіт және соғыс кезіндегі жағдайларға және т.б. дайындығы жатады.

Әскери қауіпсіздікті жоғары деңгейде ұстау – Қазақстан Республикасының басты міндеті. Бұл күрделі міндет Қазақстан Республикасы билік тармақтарынан бастап жеке тұлғаға дейінгі барлық буындарының мақсатты және қажырлы жұмысымен шешіледі.

Бұл жағдайда ұлттық қауіпсіздіктің негізін құрайтын құрылымдық компоненттердің барлық кешені, оның ішінде экономикалық, саяси, ақпараттық компоненттер және т.б. ескерілуі шарт.

«Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңының 4-бабында «Әскери қауіпсіздік – әскери күштерді қолданумен немесе оны қолдану ниетімен байланысты сыртқы және ішкі қауіп-қатерлерден адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделері қорғалуының жай-күйі» ретінде көрсетілді [4].

Сонымен қатар, осы Заңның 20-бабының 1-тармағына сәйкес әскери қауіпсіздік:

1) мемлекеттің қорғаныс қабілетінің қажетті деңгейін сақтап тұрумен;

2) Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының жауынгерлік дайындығын сақтап тұрумен;

3) экономиканың жұмылдыру дайындығы мен елдің халқын жұмылдыруға даярлаудың тиімді жүйелерін құрумен;

4) қауіпсіздіктің өңірлік және халықаралық құрылымдарының шеңберіндегі әскери ынтымақтастық пен әріптестік қатынастарды кеңейтумен, әлемде өзара сенімді күшейту және әскери қауіптілік деңгейін төмендету мақсатында ядролық қарусыздану бастамасын ілгерілетумен;

5) азаматтық қорғаныстың ел халқы мен аумағын қорғау дайындығын сақтап тұрумен қамтамасыз етіледі [4, 10 б.].

Жоғарыда аталған әскери қауіпсіздік құрылымындағы 4)-тармақшаның «әскери қауіптілік деңгейін төмендету мақсатында ядролық қарусыздану бастамасын ілгерілету» деген күмәнді тұжырым деп есептейміз.

Әскерилер мен ғалымдар ұзақ уақыт бойы әскери қауіпсіздік соғыстың мәнін тек күш ретінде түсінумен байланысты және басқа мемлекеттің қарулы агрессиясының алдын-алу шараларын, сондай-ақ бұрыннан пайда болған жағдайларды тиімді тойтару қабілетін білдірді. Негізгі рөлді қару-жарақ өндірісінің қарқынын арттыру, Қарулы күштер санының артуы, саяси жағдай шиеленіскен жағдайда тірі күш пен техниканы мемлекет шекарасына ауыстыру және т.б. әскери қауіпсіздік деңгейі тек әскери-өнеркәсіптік кешеннің жай-күйімен және оны қаржыландырумен, сондай-ақ армияның жауынгерлік қабілеттілігімен анықталды. Бұл факторлардың маңыздылығы дамудың индустриалды кезеңі мен оның салдары – дүниежүзілік соғыстар дәуірінен туындаған менталитетпен байланысты қалыптасты [5]. Алайда, ядролық қарудың пайда болуына байланысты әскери қауіпсіздік елде жаппай қырып-жою қаруларының болуы деп түсінілді. Әскери қауіпсіздік қарсыластардың ядролық әлеуетінің тепе-теңдігін қамтамасыз етуі керек еді. Бірқатар елдерде ядролық қарудың пайда болуына байланысты әскери қауіпсіздік сапалы жаңа деңгейге көтеріліп, жаһандық әскери қауіпсіздік сипатына ие болды. Қазіргі уақытта «әскери қауіпсіздік» ұғымы көп қырлылыққа ие болады, мемлекеттің қарулы агрессияны тойтару және әлеуметтік маңызы бар салалар мен әрекеттерге қатысты жағымсыз әрекеттермен қоғамдық сананы манипуляциялау талпыныстарына қарсы тұру қабілетін қамтиды.

Әскери қауіпсіздіктің мәнін анықтаудағы трансформация соғыс құбылысының өзгеруіне байланысты болып тұр. Қазіргі уақытта соғыс төмен қарқындылыққа ие бола отырып, жергілікті сипатта ауқымы өзгерді; классикалық соғыстардың орнына гибридті соғыстар келді; классикалық емес соғыстар пайда болды, олар жауға қарулы зорлық-зомбылықты қамтымайтын әсер етудің күрделі көп факторлы әдістерін қолданады [6]. Ұлттық қауіпсіздік зерттеулерінің көпшілігінің ерекшелігі көптеген авторлардың қауіпсіздік мәселелері қоғамдық өмірдің әр түрлі салалары бойынша қарастырылады: экономикалық,

әскери, экологиялық және т.б., ал ұлттық қауіпсіздікті тұтас зерттеу жүргізілмейді. Әскери қауіпсіздікке әр түрлі көзқарастар бар:

Біріншіден, әскери қауіпсіздік мемлекеттік егемендікке, аумақтық тұтастыққа, ұлттық мүдделерді қорғауға кепілдік беру жүйесі ретінде түсініледі;

Екіншіден, әскери қауіпсіздік қоғамның жағдайы мен дамуы, ондағы қарулы зорлық-зомбылық арқылы қоғамға зиян келтіру мүмкіндігін бейтараптандыратын немесе жоққа шығаратын қатынастар ретінде түсіндіріледі, яғни әскери зорлық-зомбылықты кепілдендірілген алып тастау жағдайы;

Үшіншіден, әскери қауіпсіздік мемлекетаралық және мемлекетішілік әскери-саяси қатынастардың жай-күйі, агрессияның алдын алатын немесе оған тосқауыл қоятын елдің қорғаныс қабілеті, елдің ұлттық мүдделеріне төнетін қауіп және оны соғысқа немесе әскери қақтығыстарға тарту ықтималдығы азаяды, ал мемлекет, қоғам, жеке тұлға мүдделеріне қауіп төнген жағдайда оларды қарулы қорғау қамтамасыз етіледі.

Төртіншіден, әскери қауіпсіздік жеке адамға, қоғамға, мемлекетке, әлемдік қоғамдастыққа қарулы зорлық-зомбылық арқылы зиян келтіру мүмкіндігін бейтараптандыратын немесе жоққа шығаратын ішкі және халықаралық өмір сүру жағдайларының жағдайы ретінде ұсынылады, бұл әскери қауіптердің болмауы немесе қауіпсіздік объектілерінің оларға қарсы тұру қабілеті [5].

«Әскери қауіпсіздік» ұғымы «қорғаныс», «соғыс қатері» сияқты ұғымдармен бірге қолданылады.

Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы № 29 Заңының 1-бабы бойынша:

«Қорғаныс – әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету, егемендікті, аумақтық тұтастықты және Қазақстан Республикасы Мемлекеттік шекарасына қолсұғылмаушылықты қарулы қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі саяси, әскери, экономикалық, ақпараттық, экологиялық, әлеуметтік-құқықтық және өзге де сипаттағы мемлекеттік шаралар жүйесі»;

«Соғыс қатері – орын алған қайшылықтарды әскери-күш қолдану әдістерімен шешуге, Қазақстан Республикасына қарсы соғыс қақтығысын (соғысты) бастауға нақты қалыптасқан ниет» [7].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 11 қазандағы № 161 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Әскери доктринасының 11-тармағына сәйкес әскери қауіпсіздік қатері – саяси және өзге де мақсаттарға қол жеткізу үшін әскери күш көрсету құралдарын қолдану мүмкіндігін, орын алған қайшылықты әскери-күш көрсету әдістерімен шешу ниетін болжайтын тұрақсыздық факторы [8].

Қорытындылай келе, дамудың қазіргі кезеңінде әскери қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің маңызды аспектісі болып қала береді, ал оны қамтамасыз етудің классикалық әдістері өз маңыздылығын жоғалтпайды. Бірақ әскери қауіпсіздік құбылысының өзі қазіргі уақытта бірқатар өзгерістерге ұшырады.

Біріншіден, соғыстың мақсаттары емес, әдістері мен құралдары өзгерістерге ұшырағандықтан, оларды анықтау мәселесі, сондай-ақ әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаңа қауіптерге барабар тәсілдерін әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Екіншіден, қазіргі заманғы әскери іс-қимыл театры ақпараттық кеңістікке көбірек ауысуда, бұл агрессияға сапалы түрде қарсы тұру мақсатында әр түрлі салаларда: психологиялық және технологиялық жағынан көрсетудің алдын-алу шараларын әзірлеуді талап етеді.

Үшіншіден, әскери қауіпсіздікте көреген ішкі және сыртқы саясатқа, ғылымға, білімге, рухани салаға байланысты аспектілерді өзектендіретін агрессияның бүркемеленген және ұзартылған көріністеріне тиімді қарсы тұру мәселелері алдыңғы қатарға шығару қажет [9].

Сондықтан «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңының 20-бабының 1-тармағында көрсетілген әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету шарасы ретінде көрсетілген «әскери қауіптілік деңгейін төмендету мақсатында ядролық қарусыздану бастамасын ілгерілету» алып тастауды ұсынамыз. Осы ретте, қазіргі кезде Европа мен Кавказда, Таяу Шығыста болып жатқан әскери қақтығыстар халықаралық ынтымақтастық туралы келісімдер мен алып мемлекеттер берген кепілдердің түкке тұрмайтындығын көрсетуіне байланысты әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаңа жолдарын қарастыруды қажет етеді. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңының 4-бабында көрсетілген әскери қауіпсіздік ұғымына өзгерістер енгізіп, «жай-күйі» сөзін «қабілеті» сөзімен алмастырып, сондай-ақ «адамның» сөзін алып тастап, келесі редакциясын ұсынамыз: «Әскери қауіпсіздік – әскери күштерді қолданумен немесе оны қолдану ниетімен байланысты сыртқы және ішкі қауіп-қатерлерден азаматтың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделері қорғану қабілеті». Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында халықаралық әскери одақтарға кіру мәселесінде гибридтік соғыс пен бүркемеленген соғыс жүргізудің жаңа тәсілдері мен ұлттық мүддені ескеру қажет деп санаймыз.

«Si vis pacem, para bellum» – «Бейбітшілікті қаласаң, соғысқа дайындал» латын даналық сөзімен аяқтаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Григорьев Н.Ю. Военная безопасность Российской Федерации как основное направление национальной безопасности // Сетевое издание «Академическая мысль». - 2022. - № 4 (21). – С.121-123.

2 Смагулов К. Обеспечение национальной безопасности Республики Казахстан в программных документах Главы государства и опыт предыдущих лет // Вестник КазНУ. Серия политология. - 2016. - № 4 (58). – С.267-271.

3 Лутовинов В.И., Хмара Ю.Н. Военная безопасность государства: концептуальные основы и современное российское видение // Научный журнал «Социум и власть». - 2015. - № 2 (52). – С.68-73.

4 Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы / Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527 Заңы. - Астана, 2012. – 30 б.

5 Баранов Н.А. Военная безопасность государства [Эл. ресурс]. - Кіру режимі: https://nicbar.ru/politology/study/kurs-problemy-natsionalnoj-bezopasnosti-i-kontrol-nad-vooruzheniyami/230-lektsiya-5-voennaya-bezopasnost-gosudarstva [Жүгінген күні: 2023 ж. 16.11.].

6 Гржейщак С.Е., Цебулько А.В. Военная безопасность и экономическая безопасность как составляющие национальной безопасности Российской Федерации // Вестник АГТУ. - 2018. - № 2. – С.16-20.

7 Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы / Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы № 29 Заңы. - Астана, 2005. – 15 б.

8 Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі № 554 Жарлығы. - Астана, 2017. – 23 б.

9 Штофер Л.Л. Военная безопасность на современном этапе развития: пути трасформации и меры обеспечения // Научный журнал «Гуманитарий юга России». - 2019. - № 8 (38). – С.145-157.

Тайшыков Ж.Х., *докторант*
Жемпиисов Н.Ш., *заң ғылымдарының кандидаты*
Ещанов А.Ш., *заң ғылымдарының докторы, профессор*
Искаков Е.М., *педагогика ғылымдарының кандидаты*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 29 қарашада келіп түсті

ӘӘЖ 34:001.83 (100)
ҒТАХЖ 347.963

Ж.Х. ТАЙШЫКОВ [1]
Н.Ш. ЖЕМПИИСОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ӘСКЕРИ ПРОКУРАТУРА ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ СУБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада прокуратураның Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету субъектісі ретіндегі функционалдық мақсатының ерекшеліктері қарастырылған. Прокуратура органдарының ұлттық қауіпсіздік жүйесіндегі жетекші рөлі мен орны негізделген. Әскери прокуратура органдарының қызметі талданды, мемлекеттік бағдарламалық құжаттар мен нормативтік құқықтық актілерді іске асыру шеңберінде олардың негізгі міндеттері ашылды. Ұлттық қауіпсіздік пен әскери қызметті қамтамасыз ету саласындағы заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстар мен ұсынымдар дайындалды. Зерттеудің диалектикалық және логикалық әдістерінің көмегімен әскери прокуратура органдарының ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі маңызды мемлекеттік қызметті жүзеге асырудың құқықтық тетіктері мен құралдары зерделенді. Авторлар Қазақстан Республикасы әскери прокуратура органдарының қызметі тұрғысынан мемлекеттің қорғаныс және әскери қауіпсіздігі саласындағы заңдылықты қадағалау функциясын сипаттайды.

Түйінді сөздер: Бас әскери прокуратура, ұлттық қауіпсіздік, әскери қауіпсіздік, әскери қатерлер.

Ж.Х. ТАЙШЫКОВ [1]
Н.Ш. ЖЕМПИИСОВ [1]
[1] *Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан*

ВОЕННАЯ ПРОКУРАТУРА КАК СУБЪЕКТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности функционального назначения прокуратуры как субъекта обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан. Обоснована ведущая роль и место органов прокуратуры в системе национальной безопасности. Проанализирована деятельность органов военной прокуратуры, раскрыты их основные задачи в рамках реализации государственных программных документов и нормативных правовых актов. Подготовлены предложения и рекомендации, направленные на совершенствование законодательства в сфере обеспечения национальной безопасности и воинской службы. С помощью диалектических и логических методов исследования изучены правовые механизмы и средства осуществления органами военной прокуратуры важной государственной деятельности по обеспечению национальной безопасности. Авторами описывается функция надзора за законностью в области обороны и военной безопасности в контексте деятельности органов военной прокуратуры Республики Казахстан.

Ключевые слова: Главная военная прокуратура, национальная безопасность, военная безопасность, военные угрозы.

Z.H. TAISHYKOV [1]
N.SH. ZHEMPIISSOV [1]
[1] *Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy city, the Republic of Kazakhstan*

MILITARY PROSECUTOR'S OFFICE AS A SUBJECT OF NATIONAL SECURITY

Abstract. The article considers the features of the functional purpose of the prosecutor's office as a subject of ensuring national security of the Republic of Kazakhstan. The leading role and place of the prosecutor's office in the national security system is substantiated. The activities of the military prosecutor's office bodies are analyzed, their main tasks are revealed within the framework of the implementation of state program documents and regulatory legal acts. Proposals and recommendations aimed at improving legislation in the field of national security and military service have been prepared. With the help of dialectical and logical research methods, the legal mechanisms and means of implementation by the military prosecutor's office of important state activities to ensure national security have been studied. The authors describe the function of supervision of legality in the field of defence and military security of the state in the context of the activities the Republic of Kazakhstan's military prosecutor's office.

Keywords: Main military Prosecutor's office, national security, military security, military threats.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының прокуратура органдары ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектісі бола тұра, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзге субъектілері қызметінің заңдылығын жоғары қадағалаушы ретінде ерекше қызмет атқарады. Бұл жоғары қадағалаушы қызметін прокуратура органдары Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Прокуратура туралы» Конституциялық заң мен ұлттық қауіпсіздік саласындағы өзге де нормативтік құқықтық актілер негізінде жүзеге асырады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабының 1-тармағына сәйкес прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуына заңда белгіленген шекте және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады [1].

Мақсаты – Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі әскери прокуратура органдарының орыны мен қызметін ұйымдастырудың теориялық, құқықтық және методологиялық негіздерін кешенді зерттеуден тұрады.

Осы орайда, прокуратура өзінің көп функционалдылығымен, әмбебап қызметімен және құзыреттілігімен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесінде ерекше орын алып, қоғам мен мемлекеттің барлық өмір салаларына тәжірибеде нақты әсер етуге мүмкіндігі бар.

Міндеттері:

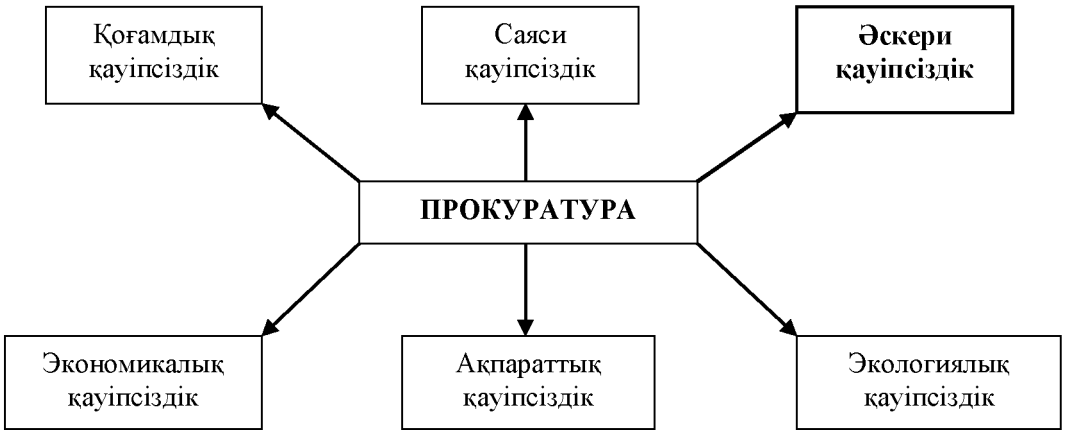
1) әскери прокуратура органдарының ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша маңызды мемлекеттік қызметін жүзеге асырудағы құқықтық механизмдері мен құралдарын, қазіргі құқықтық және теориялық – методологиялық негіздерін зерттеу;

2) қызметтің негізгі бағыттарын, оның ішінде қоғамның және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси заңнамаларымен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектілері жүйесіндегі әскери прокуратураның рөлін, өкілеттіктерін көрсету және негіздеу.

Зерттеу тәсілдері. Жүйелі талдау, диалектикалық, логикалық және салыстырмалы құқықтық талдау ғылыми әдістерді қолдана отырып, ұлттық қауіпсіздіктің жүйесі мен оны қамтамасыз етудегі әсері прокуратура органдарының рөлін анықтауда қоғамдық мемлекеттік институттармен өзара байланысын танудың басқа да әдістерін қолданудан тұрады.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Прокуратура органдары конституциялық қағидаттарға сүйене отырып, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша өзекті мәселелерді, оның ішінде ішкі қатерлерді жою арқылы тиімді шешуге қауқары бар. Прокурорлық қадағалау мемлекеттегі заңдылықты қамтамасыз етудің негізгі жолы болып табылады [2]. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңының 27-бабына сәйкес ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы заңдылықтың сақталуына жоғары қадағалауды Қазақстан Республикасының прокуратурасы жүзеге асырады [3]. Осы Заңның 4-бабында ұлттық қауіпсіздік түрлері ретінде қоғамдық қауіпсіздік, саяси қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік, ақпараттық қауіпсіздік, экологиялық қауіпсіздік және «Әскери қауіпсіздік – әскери күштерді қолданумен немесе оны қолдану ниетімен байланысты сыртқы және ішкі қауіп-қатерлерден адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделері қорғалуының жай-күйі» ретінде көрсетілді.

Прокуратура органдарының жоғарыда айтылған міндеттері мен ұлттық қауіпсіздік түрлері арасындағы байланысқа талдау жүргізсек, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштерінің ішінде тек ғана прокуратура органдарының барлық қауіпсіздік салаларымен тікелей байланысты екендігіне көз жеткіземіз, ақыр аяғында прокуратура органдары құрылымының өзі де заңнамадағы әр қауіпсіздік түрлеріне сәйкес келеді (1 сурет).

1 сурет – Прокуратура мен қауіпсіздік түрлері арасындағы байланыс

Мысалы, әскери прокуратура арқылы әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында, мамандандырылған табиғатты қорғау прокуратуралары арқылы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында, қоғамдық мүддені қорғау, қадағалау саласы арқылы саяси, экономикалық және ақпараттық қауіпсіздік және де қылмыстық қудалау арқылы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша заңдылықтың сақталуына қадағалау жүргізіледі. Ұлттық қауіпсіздік түрлері бойынша заңнамалық актілерді жіктеу қадағалау пәнін анықтау үшін өте маңызды. Осыған байланысты прокурорлардың қадағалау саласында саяси, экономикалық, әскери, экологиялық, ғылыми-техникалық, ақпараттық қауіпсіздік туралы заңдар болуы керек. Осы жіктеу схемасы аясында жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін қорғауға бағытталған заңдар бар.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 11 қазандағы № 161 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Әскери доктринасының 11-тармағына сәйкес әскери қауіпсіздік қатері – саяси және өзге де мақсаттарға қол жеткізу үшін әскери күш көрсету құралдарын қолдану мүмкіндігін, орын алған қайшылықты әскери-күш көрсету әдістерімен шешу ниетін болжайтын тұрақсыздық факторы [4]. Жоғарыда аталған ұлттық қауіпсіздік түрлері мен қауіп – қатерлерді назарға алып, көрсетілген ұлттық қауіпсіздіктің өлшемдері әскери прокуратура органдарының қызметімен тікелей байланысты болуы, оның ішінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделерін құқықтық жолмен қорғауды, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруді қамтамасыз ету, құқық қорғау органдарының және өзге де мемлекеттік органдардың заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін үйлестіру мен өзге де қызметтері Қазақстан Рсепубликасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің басты құралы деп санаймыз.

Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» 2022 жылғы 5 қарашадағы № 155-VII Заңының 13-бабына сәйкес әскери прокуратура органдары осы Конституциялық заңда көзделген қадағалау шектері мен нысандарын сақтай отырып:

1) Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдардың;

2) мемлекеттің қорғанысы мен әскери қауіпсіздігі саласындағы өзге де мемлекеттік органдардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметіндегі заңдылықты қадағалауды жүзеге асырады [5].

Ұлттық қауіпсіздік – көп компонентті және көп деңгейлі ұғым болғандықтан, оның мазмұны мен құрылымын анықтауда әр түрлі авторлар сан түрлі ойлар айтады. Алайда, ғалымдардың көптеген көзқарастары мен пікірлерінің арасында даусыз деп бөлуге болатын жалғыз компонент – әскери қауіпсіздік болып табылады. Қайта өрлеу дәуірінің саяси қайраткері Н.Макиавеллидің «Кімде-кім әлемде өмір сүргісі келсе, оған соғысқа дайындалу керек» деген нақыл сөзі қазіргі уақыттың өзінде де өте маңызды болып қала береді [6]. Мемлекет өмірлік мүдделерін қорғау үшін әр түрлі құралдар мен әдістер қолданады, оның ішінде орынды әскери күш алатыны сөзсіз.

Ықтимал әскери қауіп барлық мемлекеттерді одан қорғану қабілетіне қамдануға мәжбүр етеді. Бұл тәсіл халықаралық қауіпсіздік те, жекелеген мемлекеттердің қауіпсіздігі жүйелерін құру кезінде де негізгі болып табылады. Испандық саясаттанушы Л.Санистебан: «Кейбір қиындықтар деңгейінен кейін саяси жүйелер сыртқы және ішкі қарсыластарына қарсы күресетін арнаулы органдар құра бастайды».

Сондықтан әскери қауіпсіздік ұғымы жеке адамға, мемлекет пен қоғамға төнетін әскери қатерлерге қарсы тиімді әрекет ету мүмкіндігін іске асыруды түсінумен тікелей байланысты болады. Осылайша, әскери қауіпсіздік қоғамның әскери қатерден қорғануға ұмтылуынан туындаған табиғи қажеттілік. Әскери қауіпсіздік феномен ретінде мемлекет пен әскери күш пайда болуымен бірге қалыптасты. Әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету не оны «сезіну» барлық мемлекеттер мен халықтарға тән. Осыған қарамастан «әскери қауіпсіздік» терминін ғылым мен лексикаға XX ғасырда Т.Рузвельт 1904 жылы енгізді [6, 69 б.]. Мемлекет пен қоғамның өзін әскери тұрғыдан қорғануы табиғи және әрқашан болатын құбылыс. Бірақ әскери қауіпсіздік ұғымы социумның өмір сүру кезеңіндегі қоғамдық қатынастардың сан алуандығын көрсететін нақты тарихи жағдайлармен айқындалады. Әскери күш көрсету оны жоюды, азайтуды не сыртқы әскери күштен мемлекеттік мүдделерді қорғану күйін қалыптастыруға заңды түрде итермелейді. Әскери қауіпсіздік мемлекетте басымдылыққа ие болады.

Өз кезегінде, оны қамтамасыз етуге арналған өзінің бойына әскери қауіпсіздік жүйесін қалыптастыратын, оны жетілдіретін, тиісті деңгейде ұстап тұратын бір қырынан әскери-саяси жағдай, екінші қырынан мемлекет мүмкіндіктерінен тұратын ерекше қызмет түрін қалыптастырады. Осы қызметтің барысында әскери қатерлерді жою үрдісі де қатар жүреді. Осы ретте, әскери қауіпсіздік – бұл жалпы ұлттық қауіпсіздік жүйесінің өте маңызды, әрі кейде негізін қалаушы бір элементі. Ол да өзге қауіпсіздік түрлері сияқты қоғамның, мемлекет пен жеке тұлғаның бейбіт не әскери қақтығыс жағдайында да тиімді әрекет етуіне жұмыс жасайды. Еліміздегі ұлттық қауіпсіздік саласындағы заңнамаға жүргізілген талдау нәтижесі әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету негізгі 5 құрамдас бөліктен, атап айтқанда елдің қорғаныс қабілетін сақтап тұру, Қарулы Күштер мен өзге де әскери құрылымдардың жауынгерлік дайындығын сақтап тұрудан, экономика мен халықты жұмылдыру дайындығынан, халықаралық

ынтымақтастық пен ядролық қарусыздану бастамасын ілгерілетуден, азаматтық қорғаныс дайындығын сақтап тұрудан құралады.

Жоғарыда көрсетілген әскери қауіпсіздіктің әрбір құрамдас бөліктеріне әскери прокуратураның ықпалын және оның ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі рөлін анықтауды төменде көрсетілген әскери прокуратураның атқаратын функцияларынан көре аламыз.

Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2023 жылғы 20 қаңтардағы № 37 бұйрығымен бекітілген Бас әскери прокуратура туралы Ережесінің 15-тармағына сәйкес келесі функцияларды атқарады:

1) Қазақстан Республикасының Конституциясына, Конституциялық заңға және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарына сәйкес, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, мемлекеттің қорғаныс және әскери қауіпсіздігі саласындағы өзге де мемлекеттік органдардың, мекемелер мен ұйымдардың, оның ішінде азаматтардың әскери даярлығын ұйымдастыру, оларды мерзімді әскери қызметке және әскери жиындарға шақыру, жұмылдыру дайындығы мен жұмылдыру, мемлекеттік қорғаныс тапсырысын орындау мәселелері жөніндегі қызметтерінің; әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша іс жүргізудің; сотқа дейінгі тергеп-тексерудің, қылмыстық қудалаудың, жедел-іздестіру және қарсы барлау қызметінің; атқарушылық іс жүргізудің; заңды күшіне енген сот актілерінің; қылмыстық жазаларды орындау және мемлекеттік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолданудың; Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерін сақтаудың заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асырады;

2) қылмыстық-процестік, азаматтық процестік, әкімшілік рәсімдік-процестік заңнамада және әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамада көзделген негіздерде және тәртіппен сотта мемлекет мүдделерін білдіреді;

3) қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнамаға сәйкес мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады;

4) қылмыстық-құқықтық салада халықаралық ынтымақтастықты, шет мемлекеттердің құзыретті органдарында және халықаралық ұйымдарда қылмыстық қудалау мәселелері бойынша, шетелдік және халықаралық соттарда (төреліктерде) прокуратураның құзыретіне жататын мәселелер бойынша мемлекет мүдделерін білдіреді;

5) құқық қорғау органдары мен өзге де мемлекеттік органдардың заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін үйлестіруді прокуратура органдары осы органдардың өзара іс-қимылын, өзара ақпарат алмасуды және ортақ міндеттерді іске асыру кезінде олардың іс-қимылдарының келісілуін қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырады;

6) нормашығармашылық қызметке қатысады;

7) өз құзыреті шегінде төтенше жағдайлар мен қылмыстар, оның ішінде терроризм актісінің туындау қаупі туралы ақпараттың мониторингін ұйымдастырады;

8) әскери прокуратура органдарында жұмылдыру дайындығы және арнайы есепке алу бойынша қызметті ұйымдастырады [7].

Әскери прокуратураның атқаратын функцияларын жеке-жеке талдасақ, оның «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңының 20-бабының 1-тармағында көрсетілген әскери қауіпсіздіктің 5 құрамдас бөлігінің барлығына тікелей қатысты және дәлме-дәл сәйкес келетіндігін байқаймыз.

Мысалы, әскери прокуратураның қылмыстық құқықтық салада халықаралық ынтымақтастығы – әскери ынтымақтастыққа, азаматтар мен мемлекеттік органдар жұмылдыру дайындығын қадағалау – азаматтық қорғаныс пен жауынгерлік дайындыққа тікелей қатысты екенін көреміз.

Әскери прокуратураның қадағалау функциясын тиімді орындауы прокуратураның ұлттық қауіпсіздік заңнамасын бұзушылықпен тиімді күресу мүмкіндіктері туралы мәселені шешуге тікелей байланысты болып табылады. Қазақстан Республикасының Әскери доктринасына сәйкес қазіргі заманғы және тиімді Қарулы Күштер, басқа да әскерлер мен әскери құралымдар әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды құралы, Қазақстан Республикасының ішкі саяси тұрақтылығы мен серпінді әлеуметтік-экономикалық дамуының кепілі болып табылады.

Осы ретте, мемлекеттегі бүкіл құқық қорғау органдарының ішіндегі прокурорлық қадағалау ел азаматтардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарының қалпына келуінің, прокуратура меншік түрін елеместен мемелекеттің, заңды тұлғалардың құқықтарының, өзге де ұйымдардың заңды мүдделерінің қорғалуының кепілі болып танылады [8]. Әскери прокуратура органдарының қызметі әскери қауіпсіздікті сол арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі болмысы өте күрделі және прокуратура органдарының барлық қызметі өз құрамына енетін кешенді құрады: конституциялық құқықтық нормалар мен басқа да нормативтік-құқықтық актілердің орындалуын қадағалау, құқық қорғау органдарының бірлескен қызметін үйлестіру, қылмыстық қудалау, барлық сатыда сотқа мемлекет пен ұлттық мүддені

қорғау үшін қатысу, қылмысқа қарсы күрес саласында халықаралық-құқықтық ынтымақтастық, норма шығармашылық қызметтен тұрады [9].

Алайда, «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңында заң шығарушы прокуратура органдарын не ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектілеріне, не қамтамасыз ету күштеріне де жатқызбай, прокуратураның өзге функцияларын ескермей, тек қадағалау қызметін атап өтумен шектелген.

Сонымен қатар, әскери прокуратураға келетін болсақ, оның құзыреті «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңында айқындалмаған, қадағалаушы қызметі еленбеген, әскери қызметке деген қатынасы мен мәртебесі айқындалмаған.

Қорытынды. Қорытындыласақ, әскери прокуратура әскери қауіпсіздікті, сол арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде айтарлықтай үлкен рөл атқарады және мемлекет алдында тұрған әскери қауіпсіздік саласындағы төнген қауіп-қатерлерді шешуге қауқарлы, ұлттық мүддені қорғау мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында орасан күшке ие екендігін көреміз. Сондықтан «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы прокуратура органдарын ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіндегі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштері қатарына қосу қажет деп санаймыз. Сондай-ақ, «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы әскери прокурор құзыреті мен мәртебесін айқындау қажет деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Эл. ресурс]. - Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ [Жүгінген күні: 2023 ж. 16.11.].

2 Ашурбеков Т.А. Правовые и организационные основы надзорной и иной функциональной деятельности прокуратуры в сфере национальной безопасности: дис. … докт. юр. наук: 12.00.11. – Академия Генеральной прокуратуры РФ. - Москва, 2009. – 543 с.

3 Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы / Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527 Заңы. - Астана, 2012. – 30 б.

4 Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі № 554 Жарлығы. - Астана, 2017. – 23 б.

5 Прокуратура туралы / Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 5 қарашадағы № 155 Конституциялық Заңы. - Астана, 2012. – 32 б.

6 Лутовинов В.И., Хмара Ю.Н. Военная безопасность государства: концептуальные основы и современное российское видение // Социум и власть. - 2015. - № 2 (52). – С.68-73.

7 Бас әскери прокуратура, Бас көлік прокуратурасы, облыстардың прокуратуралары және оларға теңестірілген прокуратуралар туралы ережелері / Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2023 жылғы 20 қаңтардағы № 37 бұйрығы. - Астана, 2012. – 19 б.

8 Савельев И.В. Военная прокуратура как субъект обеспечения национальной безопасности [Эл. ресурс]. - Кіру режимі: http://synergy-journal.ru/archive/article0978 [Жүгінген күні: 2023 ж. 16.11.].

9 Капинус О.С. Прокурорский надзор. Особенная и специальная части: учебник для вузов. - М.: Издательство Юрайт, 2022. – 462 с.

Тайшыков Ж.Х., *докторант*
Жемпиисов Н.Ш., *заң ғылымдарының кандидаты*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 29 қарашада келіп түсті

УДК 355.01
МРНТИ 78.21.04

М.П. УЛЬРИХ [1]
Т.К. САУРБАЕВ [2]
Е.Ж. БЕКИШЕВ [2]
[1] *Военный колледж армии США, г. Карлайл, Пенсильвания, Соединенные Штаты Америки*
[2] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ВНЕДРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КУРСА «ВОЕННО-ГРАЖДАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ» КАК РЕЗУЛЬТАТ УСПЕШНОГО МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация. В публикации представлены результаты исторического обзора внедрения в образовательный процесс Национального университета обороны курса «Военно-гражданские отношения». Актуальность изучения военно-гражданских отношений обусловлена современными социально-культурными и социально-экономическими условиями развития Республики Казахстан. Для разработки данного курса была привлечена большая группа профессорско-преподавательского состава Национального университета обороны и зарубежные исследователи. Раскрыта роль координатора программы и руководителя курса с американской стороны профессора государственного управления кафедры национальной безопасности и стратегии Военного колледжа армии Соединенных Штатов Америки доктора Мэрибет П.Ульрих. Обозначены направления программы курса «Военно-гражданских отношений», описано его содержание и концептуальные основы в контексте отечественного военного образования. Отмечена позиция военного образования в национальной стратегии и политике, уточнена характеристика и особенности военно-гражданских отношений.

Ключевые слова: военный вуз, военно-гражданские отношения, военное образование, Партнерство во имя мира.

М.П. УЛЬРИХ [1]
Т.Қ. САУРБАЕВ [2]
Е.Ж. БЕКИШЕВ [2]
[1] *АҚШ Армиясының Әскери колледжі, Карлайл қ., Пенсильвания, Америка Құрама Штаттары*
[2] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ТАБЫСТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ НӘТИЖЕСІ РЕТІНДЕ «ӘСКЕРИ-АЗАМАТТЫҚ ҚАТЫНАСТАР» БІЛІМ БЕРУ КУРСЫН ЕНГІЗУ

Түйіндеме. Мақалада Ұлттық қорғаныс университетінде «Әскери-азаматтық қатынастар» пәнінің білім процесіне енгізілуі тарихи шолудың нәтижелері келтірілген. Әскери-азаматтық қатынастарды оқытудың өзектілігі Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-мәдени жахандық жағдайының дамуында. Осы курсы зерделеу үшін Ұлттық қорғаныс университетінің бір топ профессорлық-оқытушылар құрамы және шетелдік зерттеушілер қатыстырылды. Американдықтардың тарабынан Америка Құрама Штаттары Армиясының Әскери колледжінің ұлттық қауіпсіздік және стратегия кафедрасының мемлекеттік басқару профессоры доктор Мэрибет П.Ульрихтың бағдарлама координаторы және курс жетекшісі ретіндегі рөлі қарастырылды. Отандық әскери білім беру концептуальды негізі контекстінде оның мазмұны жазылып, «Әскери-азаматтық

M.P. ULRICH [1]
T.K. SAURBAEV [2]
E.ZH. BEKISHEV [2]
[1] *United States Army War College, Carlisle, PA, the United States of America*
[2] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

IMPLEMENTATION OF «MILITARY-CIVIL RELATIONS» COURSE AS THE RESULT OF SUCCESSFUL INTERNATIONAL COOPERATION

Abstract. The publication presents the results of a historical review of the introduction of the course «Civil-Military Relations» into the educational process of the National Defence University. The relevance of the study of military-civil relations is due to the modern socio-cultural socio-economical conditions of the development of the Republic of Kazakhstan. A large group of the faculty of the National Defence University and foreign researchers were involved in the development of this discipline course. The role of the program coordinator and course leader from the American side, Dr. Maribeth P.Ulrich, Professor of Public Administration at the Department of National Security and Strategy at the United States of America War College, is revealed.The directions of the program of the course «Military-civil relations» are outlined, its content and conceptual foundations in the context of

қатынастар» курс бағдарламасының бағыттары көрсетілген. Әскери-азаматтық қатынастар ерекшелігі және мінездемесі айқындалды, ұлттық стратегиялық және саяси әскери білім беру ролі айқындалған.

Түйінді сөздер: әскери оқу орындары, әскери-азаматтық қатынастар, әскери білім, бейбітшілік мақсаттағы серіктестік.

domestic military education are described. The role of military education in the national strategy and policy is emphasized, the characteristics and features of civil-military relations are clarified.

Key words: military university, civil-military relations, military education, Partnership for Peace.

Введение. Общество взаимодействует с государством во многих областях, в том числе и военной сфере. Эволюция этих взаимоотношений может служить своего рода демонстрацией процесса развития государства, укрепления его демократических институтов. Проблема военно-гражданских отношений стала актуальной и очевидной для широкого понимания именно в настоящее время – время коренной эволюции источников военных опасностей и угроз [1, с.6].

Процесс взаимодействия военной организации и общества в научной литературе принято обозначать термином «военно-гражданские отношения» (от англ. – «civil military relations»). К данному термину могут быть отнесены синонимы «взаимоотношения между гражданскими и военными», «взаимодействие военной организации и гражданского общества», «гражданский контроль над вооруженными силами».

Знание истории и концептуальных основ военно-гражданских отношений важно для консолидации государства, общества и вооруженных сил в достижении единой цели – обеспечение национальной безопасности страны. Принимая во внимание актуальность исследования проблем взаимоотношений между государством, армией и обществом, в Национальном университете обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы (далее – Национальный университет обороны) изучен зарубежный опыт военно-гражданских отношений с дальнейшей апробацией материалов в образовательных программах подготовки военных специалистов.

Цель исследования – раскрыть историческую обоснованность и актуальность изучения курса военно-гражданских отношений в образовательных программах Национального университета обороны с отражением результатов его апробации.

Задачи:

1) актуализировать проблему изучения курса военно-гражданских отношений в образовательном процессе военного вуза;

2) по результатам апробации раскрыть особенности курса военно-гражданских отношений во взаимодействии с зарубежными исследователями.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила научная и специальная литература, информация из сети Интернет. В рамках исследования применялись методы анализа, обобщения, интерпретации и экспертной оценки.

Результаты исследования и их обсуждение. В условиях прогрессивного развития нашей страны и ее военной организации проблема гражданского контроля стала актуальной для казахстанской армии и всех силовых структур в целом [2, с.54]. Опыт исследований военно-гражданских отношений, гражданского контроля над вооруженными силами широко представлен исследователями и военными экспертами Соединенных Штатов Америки (далее – США).

В рамках реализации программы «Дорожная карта» Консорциума «Партнерство во имя мира» и в соответствии с «Планом сотрудничества между Вооруженными Силами США и Казахстана» был проработан вопрос внедрения курса «Военно-гражданские отношения». Для разработки данного курса на первоначальном этапе создана рабочая группа из числа профессорско-преподавательского состава Национального университета обороны в составе военных ученых и специалистов Н.З.Оспанова, А.Б.Разбекова, Б.К.Касымовой, Е.Н.Еламанова, М.Б.Керекбаева, Г.М.Койшигариной, А.С.Макипова. Координатором программы и руководителем курса с американской стороны назначена профессор государственного управления кафедры национальной безопасности и стратегии Военного колледжа Армии США доктор Мэрибет Ульрих. Так с 2015 по 2023 годы проведено 10 практических семинаров:

Семинар № 1. Состоялся в Национальном университете обороны с 7 по 11 декабря 2015 года с участием доктора Мэрибет П.Ульрих. В ходе семинара выработаны направления программы курса «военно-гражданские отношения», содержание которых раскрывает представление о военно-гражданских отношениях и их исторической обоснованности в Казахстане, об основных стандартах профессионализма военно-гражданских отношений, о сущности гражданско-военных отношений. Отмечено, что области изучения военно-гражданских отношений являются многоплановыми и междисциплинарными [3, с.12].

Группой военных ученых и специалистов (Н.З.Оспанов, Б.К.Касымова, Е.Н.Еламанов, А.Ж.Бейсембекова, С.Н.Алимжанова, Г.М.Койшигарина) обсуждены вопросы развития военно-

гражданских отношений в Республике Казахстан и их роль как составной части общества. Разработана программа по изучению военно-гражданских отношений.

Семинар № 2. Состоялся в Национальном университете обороны с 27 по 30 июня 2016 года с участием доктора М.Ульрих. Подготовлены материалы занятий в области гражданско-военных отношений для руководства высшего звена в Республики Казахстан.

Семинар № 3. Состоялся в Национальном университете обороны с 26 по 29 сентября 2016 года с участием доктора М.Ульрих. Ассоциированным профессором Н.З.Оспановым проведен семинар с докторантами и магистрантами первого и второго курса факультета «Академия Генерального штаба Вооруженных Сил». В ходе семинара выработана методика преподавания дисциплины «Военно-гражданские отношения». Накоплена теоретико-методологическая база для выпуска учебного пособия по военно-гражданским отношениям.

Семинар № 4. Проведен на базе военного колледжа армии США (г.Карлайл, штат Пенсильвания) в период с 20 мая по 3 июня 2017 года с участием военных ученых и специалистов Национального университета обороны (Н.З.Оспанов, М.Б.Керекбаев, Е.Н.Еламанов, Б.К.Касымова). Семинар ориентирован на расширение сотрудничества и обмен передовым опытом в сфере военного образования в целом и разработки курса «Военно-гражданские отношения» в частности (рис. 1).

Рисунок 1 – Представители Национального университета обороны
в Военном колледже армии США

Последующие семинары включали комплекс образовательных мероприятий и практических встреч между преподавателями Национального университета обороны и США. Особенно яркими получились занятия, проведенные полковником Н.З.Оспановым, М.Б.Керекбаевым, Г.М.Койшигариной. Активное участие в апробации курса приняли полковники Т.К.Саурбаев, Б.А.Кашкарбаев, подполковник запаса Э.А.Байшокенова. Полковником Е.Ж.Бекишевым организован заключительный семинар по военно-гражданским отношениям с обсуждением результатов апробации курса и проведением открытого занятия.

Заключение. Следует отметить, что в рамках международного сотрудничества укрепились межвузовские связи, активизировалась академическая мобильность, усилился обмен опытом. К результатам практической работы необходимо отнести пакет вновь разработанного учебно-методического инструментария, среди них: учебное пособие «Военно-гражданские отношения»; учебная программа по дисциплине «Военно-гражданские отношения»; курс лекций по дисциплине «Военно-гражданские отношения»; учебник «Военно-гражданские отношения». В настоящее время программа дисциплины «Военно-гражданские отношения» апробирована в образовательном процессе Национального университета обороны и является профилирующей дисциплиной в системе подготовки военных кадров для Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан. Военно-гражданские отношения остаются актуальной областью исследования для широкого круга ученых и специалистов, предприятий оборонно-промышленного комплекса, военных и гражданских вузов, изучающих вопросы национальной безопасности страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Ильясов Б.Н., Макипов А.С., Саурбаев Т.К., Бекишев Е.Ж. Военно-гражданские отношения: учебник. - Астана: Национальный университет обороны, 2022. – 158 с.

2 Мухамадеев Т.М., Мухамадеева И.А. Курс лекций: военная политология. - Астана, 2015. – 277 с.

3 Рыспаева А.Н., Мэрибет П. Ульрих, Оспанов Н.З., Еламанов Е.Н., Касымова Б.К., Керекбаев М.Б. Военно-гражданские отношения: учебное пособие. - Астана: Национальный университет обороны, 2018. – 98 с.

Ульрих М.П., *PhD, профессор*
Саурбаев Т.К., *доктор философии (PhD), ассоциированный профессор*
Бекишев Е.Ж., *докторант*

Статья поступила в редакцию 24 октября 2023 года

УДК 355.4
МРНТИ 78.19.03

Н.К. БЕКТУРСУНОВ [1]
Н.Е. БУТАЕВ [2]
Ж.М. САТКЫНОВ [2]
[1] *Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, Республика Казахстан*
[2] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ФЕЙКОВЫЕ НОВОСТИ КАК СРЕДСТВО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОТИВОБОРСТВА

Аннотация. История показывает, что подавляющее большинство военных конфликтов современности ведется не государствами и их армиями, а все чаще «необычным оружием» – словом. Его особое свойство – «фейки», «фальшивые новости» и вирусная дезинформация. В последние годы феномен фейковой информации находится в центре политических дискуссий, общественных обсуждений, и стал предметом исследований среди военных ученых, экспертов и специалистов. В эпоху «фальшивых новостей» и «альтернативных фактов» методы выявления и смягчения информационного беспорядка – задача специалистов в области информационной безопасности, информационных служб и средств массовой информации. В данной статье рассмотрены роль и формы дезинформации, являющиеся одним из основных инструментов информационного противоборства, описана модель информационного беспорядка, раскрыты некоторые способы противодействия информационным фейкам.

Ключевые слова: военный конфликт, дезинформация, информационный беспорядок, информационное противоборство, необычное оружие, пропаганда, социальные сети, фейки.

Н.К. БЕКТУРСУНОВ [1]
Н.Е. БУТАЕВ [2]
Ж.М. САТҚЫНОВ [2]
[1] *Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ЖАЛҒАН ЖАҢАЛЫҚТАР – АҚПАРАТТЫҚ ҚАРСЫ КҮРЕСУ ҚҰРАЛЫ

Түйіндеме. Тарих көрсеткендей, қазіргі кездегі әскери қақтығыстардың басым көпшілігі мемлекеттер мен олардың әскерлерінің күшімен емес, бір сөзбен айтқанда, «ерекше қару-жарақпен» жүріп жатыр. Оның ерекше қасиеті – «жалған», «жалған жаңалықтар» және вирустық дезинформация. Соңғы жылдары жалған ақпарат құбылысы саяси пікірталастардың, қоғамдық пікірталастардың орталығында болып, әскери ғалымдар, сарапшылар мен мамандардың зерттеу нысанына айналды. «Фейк жаңалықтар» және «балама фактілер» дәуірінде ақпараттық тәртіпсіздікті анықтау және азайту әдістері ақпараттық қауіпсіздік мамандарының, ақпараттық қызметтердің және бұқаралық ақпарат құралдардың міндеті болып табылады. Бұл мақала ақпараттық соғыстың негізгі құралдарының бірі болып табылатын дезинформацияның рөлі мен формаларын қарастырады, ақпараттық тәртіпсіздік моделін сипаттайды және ақпараттық фейкке қарсы тұрудың кейбір әдістерін ашады.

N.K. BEKTURSUNOV [1]
N.E. BUTAUEV [2]
ZH.M. SATKYNOV [2]
[1] *The National Guard Academy of the Republic of Kazakhstan, Petropavlsk city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

FAKE NEWS AS A MEANS OF INFORMATION WARFARE

Abstract. History shows that the vast majority of military conflicts of our time are not waged by states and their armies, but increasingly by «unusual weapons» - in a word. Its special property is «fakes», «fake news» and viral disinformation. In recent years, the phenomenon of fake information has been at the center of political discussions, public discussions, and has become the subject of research among military scientists, experts and specialists. In the era of «fake news» and «alternative facts», methods for identifying and mitigating information disorder are the task of information security specialists, information services and the media (hereinafter referred to as the media). This article examines the role and forms of disinformation, which is one of the main tools of information warfare, describes a model of information disorder, and reveals some ways to counter information fakes.

Key words: military conflict, disinformation, information disorder, information warfare, An

Түйінді сөздер: әскери жанжал, жалған ақпарат, ақпараттық тәртіпсіздік, ақпараттық тайталас, ерекше қару, үгіт-насихат, әлеуметтік желілер, фейктер.

unusual weapon, propaganda, social networks, fakes.

Введение. В настоящее время информационное пространство вызывает заинтересованность гражданского общества и военных специалистов в изучении новых подходов, способов и методов борьбы в области информационного противоборства. Различная информация, проходящая в средствах массовой информации, социальных сетях может интерпретироваться в виде достоверной. В связи с чем, возникает необходимость изучения и исследования элементов информационного противоборства с дальнейшим развитием теории и выработки практических рекомендаций.

Цель исследования – определение структуры и содержания фейковой информации, раскрытие ее признаков и особенностей.

Задачи исследования:

1) провести обзор и анализ фейковой информации в средствах массовой информации и социальных сетях в контексте деятельности казахстанской армии;
2) раскрыть сущность и содержание фейковой информации;
3) на основе модели описать характеристики дезинформационных новостей и сообщений.

Материалы и методы исследования. В ходе исследования использованы материалы открытых источников, научная и специальная литература в области информационного противоборства, которая была проанализирована и обобщена в публикацию. Применялись методы исследования, такие как анализ, синтез, обобщение, моделирование, экспертная оценка.

Результаты обсуждения. В сентябре 2023 года в социальных сетях Казахстана активно распространялось видео с военной техникой, которая якобы направляется на границу с Россией. 19 сентября запрещенный ютуб-канал выложил ролик предположительно о конфликте между российскими и казахскими пограничниками в Костанайской области. Автор ролика за кадром заявил, что конфликт между пограничниками двух стран произошел в Костанайской области, куда и направляется техника. Министерство внутренних дел (далее – МВД) оперативно отреагировали и назвали ролик фейком: «На видео колонна автотранспорта Национальной гвардии МВД, направляющаяся на плановые полевые занятия, которые проходили в пределах города Костанай 8 сентября текущего года», – сообщили в пресс-службе ведомства [1]. Необходимо отметить, что это уже не первый случай, когда провокаторы на фоне конфликта в Украине пытаются дестабилизировать казахстанское общество. Практически каждые учения Вооруженных сил или Национальной гвардии, связанные с передвижением военной техники, авторы провокационных роликов связывают с отправкой техники в Россию для участия в боевых действиях. Представители Министерства обороны вынуждены выступать с опровержением [2-4]. Основными целями данных фейковых сообщений является утрата доверия населения к институтам власти и силовым структурам, формирование ксенофобии и фобии в отношении соседних государств, создание условий для межнациональных и межконфессиональных конфликтов.

Различные формы фальшивых новостей легко распространяются в средствах массовой информации (далее – СМИ). Фейки, которые могут быть преподнесены в виде добросовестной ошибки, недостоверной информации, теории заговора, кликбейта, псевдонауки и откровенно ложной новости, подчеркивают благоприятный характер современных условий, в которых их распространению способствуют многие обстоятельства. Это алгоритмические формулы, формирующие новостные ленты без учета точности; новостная среда, управляемая не только журналистами; доступ к мгновенному и глобальному распространению; популистские политические течения, использующие ярлык «фальшивых новостей» в качестве оружия; низкая профессиональная оценка и неработающие бизнес-модели в журналистике; сопротивление журналистов к принятию перспективных форм информации, которые многие предпочитают не только в новостях – блоги, подкасты, краудсорсинг, листинги, гифы и мемы; население, которое не доверяет СМИ и не обладает навыками медиаграмотности, чтобы распознать или понять признаки журналистской предвзятости, тонкие цели или различия между новостями и рекламой. Хотя современные фальшивые новости опираются на журналистские, технологические, политические, социальные, культурные, экономические и юридические контуры, которые по большей части предшествовали их появлению, они, тем не менее, особенно хорошо подходят для их нынешнего распространения. Фейковая информация представляет собой серьезную проблему, поскольку дает возможность недоброжелателям дестабилизировать ситуацию в государстве или выдвинуть свою точку зрения на первый план. В данной статье рассматриваются способы проявления фальшивых новостей, распространение их через социальные сети и поисковые системы, когнитивная предрасположенность людей к восприятию ложной информации, а также различные ответные меры, которые были приняты или рассматриваются на различном уровне для борьбы с ними.

Введение в заблуждение противника ложной информацией и применение военной хитрости всегда являлась частью военного искусства. Несмотря на это, в настоящее время данная проблема приобретает более серьезный характер. Скорость распространения информации резко возросла, и теперь сообщения в Интернете распространяются по всему миру за считанные секунды. Бесчисленные фотографии, мнения, многочасовые видеоматериалы, публикуемые в Интернете, позволяют быстро распространять любую ложь. Читатели перегружены потоком информации, но старые критерий достоверности (авторитетные издания, официальные источники) не успевают за ними, равно как и не растет способность противостоять ложным или фальшивым новостям. Во многих случаях новые, визуально привлекательные, а иногда и ложные источники информации затмевают такие издания, как газеты. Все это дает возможность тем, кто стремится дестабилизировать ситуацию в государстве или выдвинуть на первый план свою точку зрения. Для проведения современных дезинформационных операций достаточно иметь свободные аккаунты в Twitter или Facebook, а также доступ к таким платформам, как WhatsApp или Telegram.

Вопрос дезинформации в современном медиа пространстве не может быть легко сгруппирован в четкие эмпирические категории для анализа или выработки конкретных действий по пресечению фейковых новостей. Многочисленные академические и прикладные исследовательские проекты пытались рассмотреть эти многочисленные явления, связанные с дезинформацией и ее распространением с различных точек зрения, включая намерения, действия и тип контента. Размышления и определения, касающиеся различных аспектов этих сложных задач, отражают опыт и взгляды авторов.

Социальная сеть Facebook дала определения нескольким терминам в своей статье об информационных операциях. Во-первых, это «*информационные операции* (или операции влияния)» – действия правительств или организованных негосударственных субъектов, направленные на искажение внутренних или внешних политических настроений, чаще всего для достижения стратегических и/или геополитических результатов. В этих операциях может использоваться комбинация методов. Существует также «*фальшивые новости*», или новостные статьи, которые претендуют на достоверность, но содержат намеренное искажение фактов с целью разжигания страстей, привлечения зрителей или обмана читателей. Наконец, можно выделить «*усилители лжи*», под которыми понимается скоординированная деятельность неаутентичных аккаунтов, направленная на манипулирование политической дискуссией [5].

В докладе Совета Европы, предназначенном для исследователей и политиков, рассматривается *модель информационного беспорядка* (рис. 1), которая включает типы информационного беспорядка, основанные на намерениях [6]. Исходя из этого, «фальшивые новости» могут проявляться в трех различных формах:

- непреднамеренная дезинформация (англ. misinformation), непреднамеренная передача неточной и (или) вводящей в заблуждение информации;
- дезинформация (англ. disinformation), преднамеренное распространение ложной или неточной информации;
- преднамеренная дезинформация, основанная на доле правды (англ. malinformation), использование информации, основанной на реальности для причинения вреда какому-либо лицу, организации или стране.

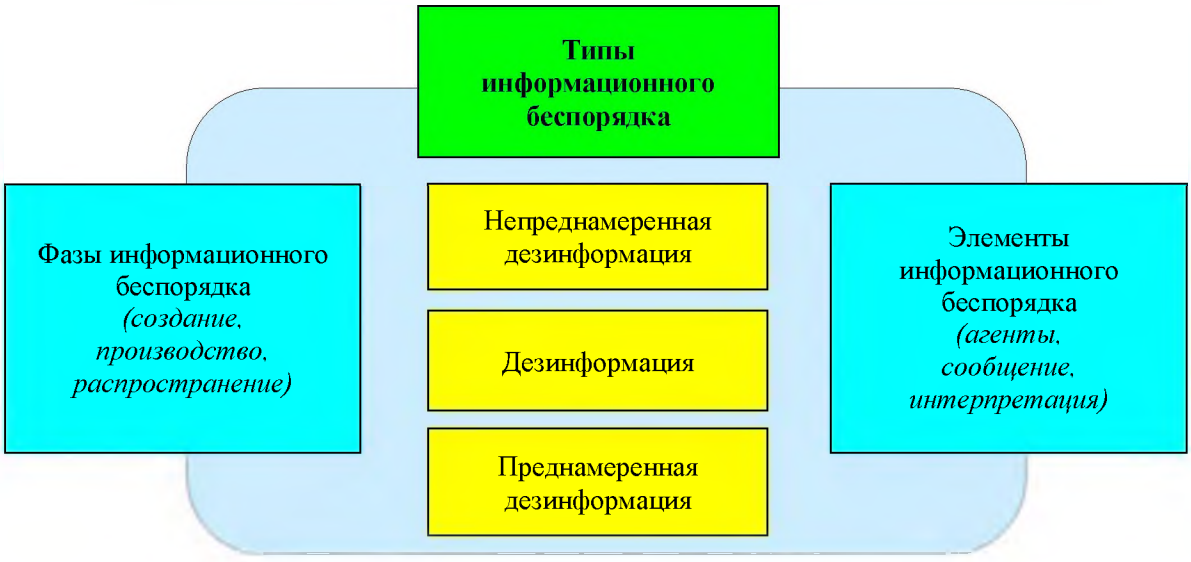

Рисунок 1 – Модель информационного беспорядка

В представленной структуре выделяются *фазы* информационного беспорядка (т.е. создание, производство и распространение). Следует также выделить составные *элементы*: агенты (кто и зачем создал сообщение?), сообщение (каково его содержание?) и интерпретация (как оно было интерпретировано?) [6, с.22].

Многосторонняя экспертная группа высокого уровня (HLEG) Европейского союза по фальшивым новостям и онлайн-дезинформации (European Commission, 2018) в своем докладе рассматривает основные аспекты современного дезинформационного ландшафта, помимо ложных новостей [7]. В нем отражается проблема сфабрикованной информации, смешанной с фактами и практикой, которая выходит далеко за рамки новостей. К этой категории относятся автоматизированные аккаунты с сетями фальшивых подписчиков, сфабрикованные или манипулируемые видеоролики, таргетированная реклама, троллинг и визуальные мемы. В отчете также рассматривается ряд видов цифрового поведения, которые в большей степени связаны с циркуляцией дезинформации, чем с ее производством, включая размещение постов, комментирование, обмен информацией, твиты и ретвиты. Раскрывается аспект заинтересованных сторон, к которым относятся государственные и негосударственные политические субъекты, коммерческие структуры, граждане в отдельности или группами, а также инфраструктуры распространения и усиления (включая новостные СМИ, платформы и базовые сети, протоколы и алгоритмы).

Приведенные примеры иллюстрируют разнообразие подходов, которые в исследовании Объединенного исследовательского центра Европейской комиссии обобщены следующим образом:

узкий подход сосредоточен на верифицируемой ложной информации. *Факт-чекинг* позволяет выявить ложные новости и определить источники этих статей. Такую форму легко выявить, и ей можно противостоять, например, привлекая специалистов по проверке фактов, отмечая подозрительные публикации и удаляя сообщения с ложными новостями;

широкий подход, напротив, относится к попыткам искажения новостей с целью продвижения идеологии, запутывания и создания поляризации, а также к дезинформации. Хотя многие из этих попыток могут быть политически мотивированными, они могут принимать форму клик-бейта и намеренной фильтрации новостей в коммерческих целях, чтобы привлечь определенную аудиторию. Этот подход труднее поддается эмпирическому изучению и проверке, он связан с экономическими моделями новостных рынков и вариациями качества новостей.

Более узкое явление можно обозначить как «*дезинформация*», а более широкое – как «*информационный беспорядок*», который имеет множество причин и проявлений. В связи с тем, что стремительно совершенствуется технологии по фабрикации и манипулированию информацией в информационном пространстве, от информационных служб органов военного управления требуются знания не только приемов верификации информации, а овладение набором конкретных профессиональных умений и навыков, позволяющих идентифицировать достоверность контента и его источники. Для разработки подходов к противодействию фальшивым новостям также важно понимать проблемы подверженности человека к логическим ошибкам и когнитивной предрасположенности.

Ложная память. Человеческая память – это несовершенная система, склонная к ошибкам и отвлечениям. Мозг запоминает информацию независимо от того, правдива она или ложна. В эпоху фальшивых новостей и дезинформации человеку гораздо сложнее определить, что правильно, а что нет. Человеческая ошибочность также усугубляется технологическим ландшафтом: все больше научных работ говорят о том, что Интернет меняет наше мышление и делает нас более восприимчивыми к неактуальности, слухам и предположениям.

В 2009 году в научном исследовании, проведенном психологом Калифорнийского университета в Лос-Анджелесе, сделан вывод о том, что растущее использование Интернета привело к «*новым сильным сторонам визуально-пространственного интеллекта*», но при этом произошло соразмерное ослабление «глубинной обработки», которая лежит в основе «осознанного приобретения знаний, индуктивного анализа, критического мышления, воображения и рефлексии» [8]. Просмотр, поиск и разбор информации в Интернете привели к появлению таких форм, как поверхностное восприятие. В одном из исследований, проведенном в 2009 году в Стэнфорде, исследователи провели ряд когнитивных тестов для двух групп: тех, кто много работает в режиме многозадачности, и тех, кто работает в режиме относительно легкой многозадачности. Оказалось, что первая группа гораздо легче отвлекается на «нерелевантные стимулы окружающей среды» и обладает меньшей способностью сохранять концентрацию на конкретной задаче, причем можно предположить, что представители этой группы также «жертвуя эффективностью выполнения основной задачи ради доступа к другим источникам информации» [8, с.69]. Исследователи также обнаружили, что «поверхностная активность» проявляется у людей, использующих онлайновые ресурсы. В исследовании, проведенном учеными Университетского колледжа Лондона (UCL) в 2008 году, изучались компьютерные журналы, фиксирующие поведение пользователей двух популярных исследовательских баз данных. Пользователи этих баз данных быстро переходили от одного источника к другому, лишь изредка возвращаясь для более глубокого прочтения ранее пропущенного материала [9].

Поверхностная активность в интернете создает у пользователя ложное ощущение, что он может и знает «все». Исследователи предложили метафору «многооконности» – поддержание большого количества «открытых окон», которая при поверхностном использовании каждого, формирует мир интернет-пользователя [9, с.53].

Эффект иллюзии правды, совместно изучаемый когнитивными психологами и нейробиологами, – это явление, при котором люди, получив и затем повторно получив дезинформацию, склонны считать ее более правдивой, поскольку не могут вспомнить первоисточник этой информации. В мозге эти процессы дисквалификации наблюдались с помощью нейронных сигналов, обнаруженных как с помощью электроэнцефалографии, так и с помощью функциональной магнитно-резонансной томографии [10].

Эффект первичности относится к периоду становления, когда человек формирует наиболее убедительное мнение на основе впервые полученной информации. Первоначальные мнения склонны формировать информацию в свою пользу, несмотря на то, что они сталкиваются с оспариваемыми и убедительными доказательствами, которые могут быть не приняты. Модель подкрепления описывается как стойкость убеждений, которая включает в себя «мысленное представление и позитивную оценку значимой информации». Такое поведение усугубляется предвзятостью подтверждения, под которой понимается избирательный поиск и интерпретация доказательств, согласующихся с существующими убеждениями, ценностями и гипотезами. Это осуществляется неосознанно, что является ключевой характеристикой предубеждения [10, с.81].

Пропаганда и информационная война в современное, сетевое, медианасыщенное время называются по-разному: *«фальшивые новости»*, *«альтернативные факты»*, *троллинг*, *захват хэштегов* или любые другие неологизмы. Цели современной информационной войны остаются теми же, что и всегда: запутать, обмануть, отвлечь, убедить, унизить и деморализовать. Изучение исследований прикладной психологии может многое предложить в этой области, поскольку пропаганда по своей природе является эксплуатацией известных поведенческих рефлексов и инстинктов человека. Одно из самых мощных оружий против пропаганды – осознание ее присутствия, тактики и механизмов. Обучение людей умению распознавать пропаганду и понимать, как ими манипулируют, может стать мощным шагом к ослаблению ее воздействия. На протяжении нескольких десятилетий институты безопасности опасались кибербезопасности и кибервойн в виде атак на компьютеры с целью поражения центральных инфраструктур, например, энергетических. Однако сейчас наиболее распространенным и сложным кибероружием является информационная война. Так, в статье, опубликованной в журнале Foreign Policy в 2018 году, сказано: «Природа кибервойны заключается в том, что она асимметрична. Одиночные хакеры могут находить и использовать небольшие бреши в информационной обороне стран и крупных компаний. Это не будут самые современные кибератаки, которые приведут к столь ожидаемому эффекту «Перл-Харбора» в США или других странах. Скорее всего, это будут обычные удары по промышленным системам управления, транспортным сетям и медицинским учреждениям, поскольку их инфраструктура устарела, плохо обслуживается, плохо понимается и зачастую не поддается исправлению. Еще хуже будет невидимое манипулирование общественным мнением и результатами выборов с помощью таких цифровых инструментов, как таргетированная реклама и «дипфейки» – записи и видео, которое реально сделать, с помощью искусственного интеллекта, похожими на любого известного человека» [11].

В то время как обычные кибервойны ищут слабые места в инфраструктуре, информационные войны извлекают выгоду из социальной, экономической и культурной уязвимости. Кибервойны и информационные беспорядки проявляются на многих фронтах и по многим причинам, включая денежную выгоду и политическую власть. Однако для создания дезинформации и информационного беспорядка не обязательно быть опытным хакером. Недовольство человека социально-экономическими условиями усиливают чувства страха, ненависти и ярости, которые побуждают к простым актам цифрового насилия, таким как создание, комментирование и распространение слухов, лжи и языка вражды. Таким образом, информационные войны имеют гораздо больше солдат, чем кибервойны. Дезинформация как война в цифровую эпоху не так уж сильно отличается от любого другого вида военных действий: войны ведутся за власть, и одни получают экономическую выгоду, в то время как уязвимые страдают больше других.

Заключение. Фальшивые новости – это многоплановая проблема, поэтому усилия по борьбе с ними должны быть многогранными и основываться на глубоком понимании сути проблемы. Для решения этой проблемы необходимо взаимодействие всего общества и более эффективное объединение усилий. В связи с тем, что стремительно совершенствуется технологии по фабрикации и манипулированию информацией в информационном пространстве, от информационных служб органов военного управления требуются знания не только приемов верификации информации, но и овладение набором конкретных профессиональных умений и навыков, позволяющих идентифицировать достоверность контента и его источники.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Информацию о конфликте пограничников Казахстана и России прокомментировали в МВД Республики Казахстан [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/informatsiyu-konflikte-pogranichnikov-kazahstana-rossii-510929/ [Дата обращения: 28.10.2023].

2 Военную технику в Беларусь отправлять не будут [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://24.kz/ru/news/policy/item/615299-voennuyu-tekhniku-v-belarus-otpravlyat-ne-budut-minoborony-rk [Дата обращения: 27.10.2023].

3 В Минобороны высказались об отправке армии Казахстана защищать границы России [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://bizmedia.kz/2023/06/07/v-minoborony-vyskazalis-ob-otpravke-armii-kazahstana-zashhishhat-graniczy-rossii/ [Дата обращения: 27.10.2023].

4 ВСУ запустили беспилотник из Казахстана: на сообщения СМИ ответили в Минобороны [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://tengrinews.kz/news/vsu-zapustili-bespilotnik-kazahstana-soobscheniya-smi-485337/ [Дата обращения: 27.10.2023].

5 Derakhshan, H., & Wardle, C. (2017). Information disorder: Definitions. In M. Schudson & B. Zelizer (Eds.), Understanding and addressing the disinformation ecosystem. Philadelphia, PA: Annenberg School for Communication, University of Pennsylvania [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2018/03/The-DisinformationEcosystem-20180207-v2.pdf?x72166 [Дата обращения: 27.10.2023].

6 Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making [Council of Europe Report DGI (2017)09]. Strasbourg, France: Council of Europe. 2017 – 108 p.

7 European Commission. (2018). A multidimensional approach to disinformation (Report of the Independent High-Level Group on Fake News and Online Disinformation). Brussels, Belgium: European Union [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://coinform.eu [Дата обращения: 27.10.2023].

8 Greenfield, Patricia M. «Technology and Informal Education: What Is Taught, What Is Learned». Science 323, no. 5910 (2009). P.69-71.

9 Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Модели цифровой компетентности и деятельность российских подростков онлайн // Национальный психологический журнал. - 2016. - № 2 (22). – С.50–60.

10 Нельсон Т. Психология предубеждений. Секреты шаблонов мышления. Восприятия и поведения. - СПб, 2003. – С.384.

11 Wheeler, T. (2018, September 12). In cyberwar, there are no rules. Foreign Policy [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://foreignpolicy. com/2018/09/12/in-cyberwar-there-are-norules-cybersecurity-war-defense/ [Дата обращения: 27.10.2023].

Бектурсунов Н.К., *доктор философии (PhD)*
Бутаев Н.Е., *доктор философии (PhD)*
Саткынов Ж.М., *магистрант*

Статья поступила в редакцию 4 декабря 2023 года

УДК 335.94
МРНТИ 78.09.23

С.А. КУЛАТАЕВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ПРОТИВОВОЗДУШНАЯ ОБОРОНА НЕКОТОРЫХ СТРАН НАТО И ВЗГЛЯДЫ ПО ЕЕ ПРИМЕНЕНИЮ

Аннотация. В статье рассматривается история создания противовоздушной обороны стран Организации Северо-Атлантического Альянса, ее организация на Североамериканском континенте и европейской части. Раскрывается процесс реорганизации с момента создания до настоящего времени. Описана система управления, уточнен боевой состав входящих сил и средств, а также оценены взгляды на их применение. Детально раскрыта организация противовоздушной обороны сухопутных войск альянса, представлены варианты подразделений противовоздушной обороны в их составе. Проведен сравнительный анализ боевого потенциала сил и средств противовоздушной обороны стран Организации Северо-Атлантического Альянса с советскими аналогами. Схематично представлен порядок применения сухопутных сил и средств противовоздушной обороны. Охарактеризованы направления и перспективы дальнейшего развития с учетом совершенствования противоракетной обороны и интеграции с космической сферой.

Ключевые слова: воздушно-космическая оборона, противовоздушная оборона, театр военных действий.

С.А. ҚҰЛАТАЕВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

КЕЙБІР НАТО ЕЛДЕРІНІҢ ӘУЕ ШАБУЫЛЫНА ҚАРСЫ ҚОРҒАНЫСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ

Түйіндеме. Мақалада Солтүстік Атлантикалық Альянс Ұйымы елдерінде әуе қорғанысының құрылу тарихы, оның Солтүстік Америка континентінде және Еуропа бөлігінде ұйымдастырылуы қарастырылады. Құрылған күнінен бастап қазіргі уақытқа дейінгі қайта құру процесі ашылған. Құрамына енген күштер мен құралдарды басқару жүйесі мен жауынгерлік құрамы толығырақ сипатталып, оларды пайдалану туралы көзқарастар бағаланған. Альянс құрлық күштерінің әуе шабуылына қарсы қорғанысын ұйымдастыру егжей-тегжейлі ашылып, олардың құрамындағы әуе шабуылына қарсы қорғаныс бөлімшелерінің нұсқалары ұсынылған. НАТО елдерінің әуе қорғанысы күштері мен құралдарының кеңестік аналогтарымен жауынгерлік әлеуетіне салыстырмалы талдау жасалды. Құрлық әскерлер күштері мен әуе шабуылына қарсы қорғаныс құралдарын қолдану тәртібі схемалық түрде ұсынылды. Сондай-ақ зымыранға қарсы қорғанысты дамыту мен ғарыш саласымен интеграцияны ескере отырып, одан әрі даму перспективалары мен бағыттары айқындалған.

Түйінді сөздер: аэроғарыштық қорғаныс, әуе шабуылына қарсы қорғаныс, соғыс театры.

S.A. KULATAEV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

AIR DEFENCE OF SOME NATO COUNTRIES AND VIEWS ON ITS USE

Abstract. This article examines the history of the creation of air defence in the countries of the Organization of the North Atlantic Alliance, its organization on the North American continent and the European part. The process of reorganization from its creation to the present time is revealed, based on possible threats. The control system and combat composition of the incoming forces and assets are revealed in more detail, and views on their use are also described. The organization of air defence of the alliance's ground forces is separately disclosed, and options for air defence units within them are presented. A comparative analysis of the combat potential of the air defence forces and means of NATO countries with their Soviet counterparts was carried out. The procedure for the use of ground forces and air defence systems is schematically revealed. Prospects for further development are also revealed, taking into account the development of missile defence and integration with the space sector.

Key words: anti-aircraft guided missile, air defence, theater of war.

Введение. Вопросы организации противовоздушной обороны (далее – ПВО) государства в целом, а также войск и объектов в частности на сегодняшний день приобретают важнейшее значение. Об этом свидетельствуют происходящие военные конфликты, как на Ближнем Востоке, так и на постсоветском пространстве. В этой связи изучение зарубежного опыта организации противовоздушной обороны ведущими странами является актуальной.

Цель – изучить зарубежный опыт организации и применения сил и средств противовоздушной обороны ведущими иностранными государствами.

Задачи:

1) изучить современную структуру противовоздушной обороны Североамериканского континента и объединенной системы ПВО Организации Северо-Атлантического Альянса (North Atlantic Treaty Organization (NATO) далее – НАТО) в Европе;

2) провести анализ организации и применения сил и средств противовоздушной обороны в войсках НАТО;

3) выявить основные направления развития противовоздушной обороны в странах НАТО.

Методы исследования. В ходе исследования использовались следующие методы: анализ научно-методической и специальной литературы, аналогия и обобщение, научная интерпретация и экспертная оценка.

Результаты исследования и их обсуждение. На протяжении всей истории существования организации Североатлантического блока, странами, входящими в его состав проведена значительная работа по различным проблемам военного искусства. Одним из результатов целенаправленной практической деятельности НАТО является создание системы противовоздушной обороны на Североамериканском континенте, а также объединенная система ПВО в Европе.

В целях качественной организации противовоздушной обороны и боевого применения войск ПВО, в составе штаба североатлантического блока был создан комитет НАТО по противовоздушной обороне. На созданный комитет возложен ряд задач по консультированию по всем вопросам противовоздушной обороны, в том числе по противоракетной обороне на театре военных действий и соответственно по применению сил и средств авиации. Комитет ПВО НАТО разрабатывает программу противовоздушной обороны, которая позволяет государствам-членам согласовать свои национальные программы с международными планами в области управления действиями военно-воздушных сил и средствами противовоздушной обороны. Залогом успеха в современных войнах XXI века военные специалисты ведущих зарубежных стран считают наличие технологического превосходства над вероятным противником. В этой связи, вооружение поддерживается на высоком военно-техническом уровне, о чем свидетельствует развитие в последние десятилетия средств воздушно-космического нападения [1].

Американский специалист в области вооружений Матис К. подчеркивал, что «развитию вооруженных сил Соединенных штатов Америки (далее – США) должно быть присуще стремление к использованию преимуществ американского промышленного и технологического потенциала для создания высокоточного оружия морского, воздушно-космического базирования и глобальных систем управления, которые позволяют нанесением первого и последующих ударов решить исход войны без вторжения наземных группировок» [2]. Данная концепция была практически продемонстрирована в войнах конца XX и начала XXI веков в Ираке, Югославии и т.д. Военные операции имели в большей степени воздушный характер с применением высокоточного оружия и оружия на новых физических принципах. Нанесенные мощные первые удары средствами воздушного нападения, практически решали дальнейший исход операции.

По оценкам зарубежных военных экспертов, роль аэродинамических и баллистических средств воздушного нападения в качестве средств доставки, как оружия массового уничтожения, так и обычного высокоточного оружия будет возрастать и в дальнейшем. При этом реализация военной стратегии предусматривает развитие не только наступательных сил и средств, но и оборонительных, где значительная роль отводится средствам противовоздушной обороны.

Рассматривая организацию системы ПВО США, следует обратить внимание на географическое расположение административных территорий страны – штатов. Представляется, что отсутствие сухопутных границ на Востоке и Западе страны положительно отражается на противовоздушной обороне в целом. Также существует проблема контроля нижней границы южного воздушного рубежа, которую периодически нарушают международные структуры, занимающиеся незаконным оборотом наркотиков. При этом для доставки товаров на прилегающую территорию США используются легкомоторные летательные аппараты и различные ракеты кустарного производства.

Исторически сложилось, что организация противовоздушной обороны Североамериканского континента возложена на объединенное американо-канадское командование ПВО Североамериканского континента NORAD – North American Aerospace Defence Command (далее – NORAD), созданное в 1957 году на основе двухсторонних соглашений правительств США и Канады. С марта 1982 года название

НОРАД изменило свое содержание – это объединенное (коалиционное) американо-канадское командование воздушно-космической обороны Североамериканского континента [3].

В 2006 году часть средств командования была переведена из бункера в Шайенн на авиабазу Петерсон, а Шайенн стал запасным командным пунктом.

23 февраля 2021 года во время двусторонней встречи президента США Джо Байдена с премьер-министром Канады Джастином Трюдо, глава Белого дома потребовал от своего канадского коллеги увеличить расходы на оборону и помочь модернизировать Командование воздушно-космической обороны Северной Америки (NORAD), чтобы противостоять растущему военному присутствию России и Китая в Арктике [4].

Проведенный анализ, свидетельствует о том, что в настоящее время командование НОРАД обеспечивает воздушно-космическую оборону безопасность на Североамериканском континенте. Командованию оперативно подчинены силы и средства ПВО Канады и ПВО США, основные группировки которых развернуты на континентальной части, а часть передовых радиолокационных средств развернуты в Гренландии и Исландии. Структура противовоздушной обороны Североамериканского континента (NORAD) представлена на рисунке 1.

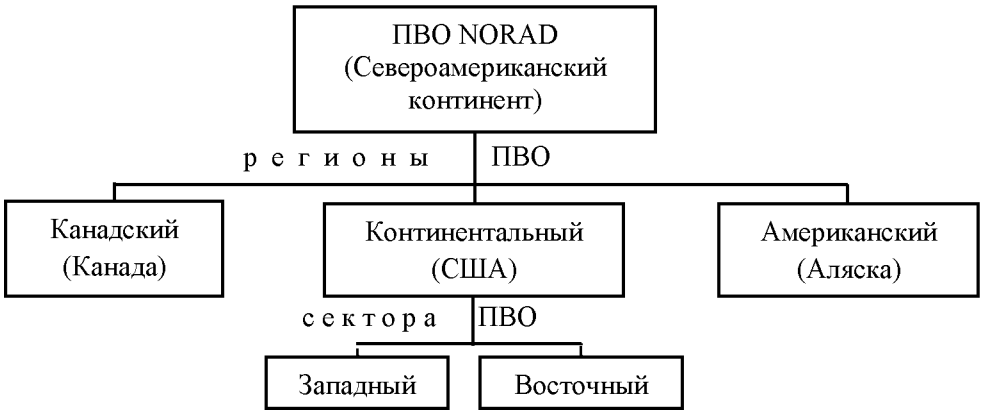

Рисунок 1 – Структура противовоздушной обороны Североамериканского континента

В регионах размещены смешанные или однотипные группировки ПВО, а в секторах – тактические группировки сил ПВО. В результате проведенных за последние двадцать лет мероприятий была создана трех-эшелонная система разведки и контроля воздушного пространства. В состав NORAD входят около 120 наземных постов, оснащенных радиолокационных станции (далее – РЛС) ПВО, в том числе более 70 дальнего обнаружения, обеспечивающих круглосуточный контроль воздушного пространства на высоте до 30 км [5]. Противовоздушная оборона объектов и территории штатов основана на дальнем перехвате различных воздушных целей с применением системы «АВАКС» и истребителей дальнего перехвата.

По мнению российских военных экспертов, противовоздушная оборона объектов и территории соединенных штатов Америки базируется, прежде всего, на дальнем перехвате самолетов-носителей и других воздушных целей с использованием системы «АВАКС» и истребителей дальнего перехвата [6]. Также обращается внимание на организацию тотального контроля южных границ с помощью реализации различных радиолокационных систем.

В российском военно-теоретическом журнале «Военная мысль» приводятся данные о том, что: «Для борьбы с крылатыми ракетами в США на базе привязных аэростатов предложена перспективная комплексная система обнаружения низколетящих крылатых ракет JLENS – Joint Land Attack Cruise Missile Defence Elevated Netted Sensor (далее – JLENS), которая войдет в единый комплекс противовоздушной и противоракетной обороны на театре военных действий. Противоракетный комплекс «Patriot», получая информацию по обнаружению целей от JLENS, сможет увеличить эффективность своего применения более чем на 700%» [7].

Таким образом, военное руководство США принимает меры по дальнейшему повышению эффективности противовоздушной и противоракетной обороны на континентальной части, путем модернизации существующих РЛС и принятия на вооружение новых средств радиолокационной разведки.

На основе проведенного анализа источника [8] на рисунке 2 представлена схема по организации системы ПВО НАТО в Европе «Европейский небесный щит», состоящая организационно из входящих зон, районов и секторов.

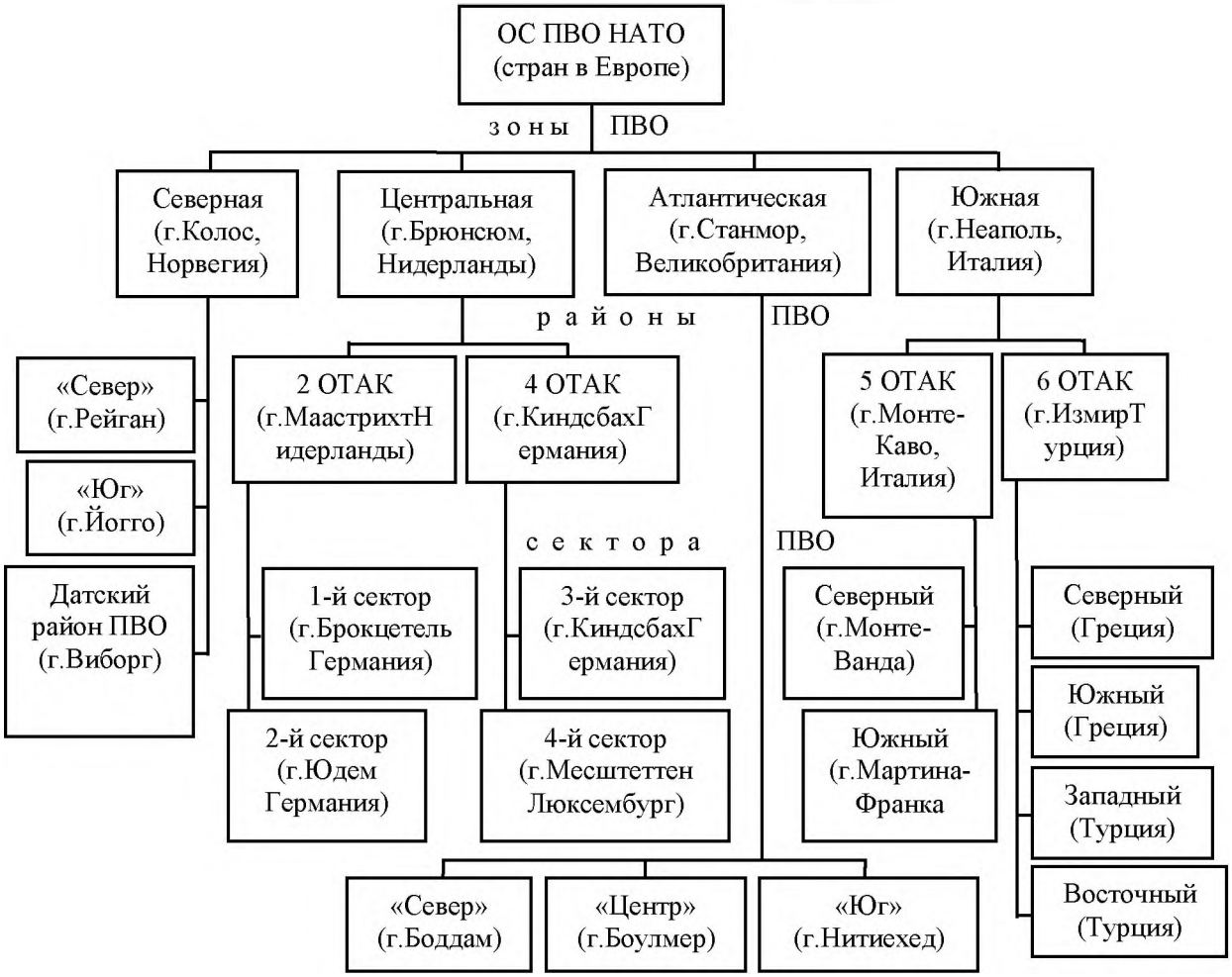

Рисунок 2 – Организационная структура объединенной системы ПВО НАТО в Европе
(с центрами управления)

Северная зона состоит из районов (секторов), Атлантическая зона охватывает Гебридские и Фарерские острова. Территориальное разделение предусматривает совмещение с зонами ответственности объединенных тактических авиационных командований (далее – ОТАК) или национальных тактических авиационных командований (далее – ТАК). Значительное количество средств ПВО сухопутных войск, а также части и подразделения зенитных ракетных войск и истребительная авиация ВВС уже в мирное время находятся в оперативном подчинении штаба верховного Главнокомандующего объединенными Вооруженными Силами НАТО в Европе. Главнокомандующие объединенными силами руководят силами и средствами ПВО в своих зонах ответственности, командующие ОТАК или ТАК – в соответствующих районах. Надо сказать, о системе управления сил и средств ПВО НАТО, которому военное командование блока уделяет внимание, что позволяет оперативно и эффективно управлять, и обеспечивать своевременной информацией о воздушной обстановке все пункты управления и средства поражения. Структура управления противовоздушной обороны включает автоматизированную систему управления ПВО НАТО NADGE – NATO Air Defence Ground Environment, объекты которой расположены на территории, от Норвегии до Турции, наземную систему управления ПВО Великобритании, систему управления ПВО Португалии и системы стран, недавно вступивших в НАТО. В эти системы входят объекты, оборудованные РЛС и средствами обработки и отображения данных, связанные между собой каналами современной цифровой связи, а также системы вооружения и органы управления войсками, которые в совокупности составляют интегрированную систему противовоздушной обороны НАТО.

Систему воздушной разведки НАТО дополняет парк из 17 самолетов системы дальнего радиолокационного обнаружения и управления. В последнее время в некоторых странах НАТО все большую роль приобретают так называемые пассивные средства обороны, в том числе аэростаты заграждения. Пассивные средства обороны предназначены для срыва нападения самолетов противника на важные в военном отношении объекты, а также для снижения эффективности их действий [7, с.77].

Таким образом, объединенная система ПВО НАТО в Европе в настоящее время включает свыше 1900 пусковых установок зенитных ракетных комплексов (далее – ЗРК) и более 650 истребителей-перехватчиков. Кроме того, для решения задач по прикрытию важных административно-промышленных объектов и группировок войск на европейском театре войны, наряду с силами и средствами объединенной системы ПВО НАТО может привлекаться часть сил тактической авиации, а также зенитная артиллерия сухопутных войск стран блока [8, с.30-34]. Обращает внимание организация ПВО сухопутных войск США, которая продолжает совершенствовать организационно-штатную структуру, вооружая войска ПВО современной техникой. При этом основной целью, проводимых мероприятий в области ПВО, является повышение эффективности борьбы с ракетами, авиацией противника и обеспечение надежного прикрытия войск и объектов. Воздушное прикрытие армейских корпусов армии США НАТО осуществляется зенитными дивизионами, которые в зависимости от выполняемых задач могут иметь различный состав. Вариант зенитных подразделений в составе армейского корпуса представлен на рисунке 3.

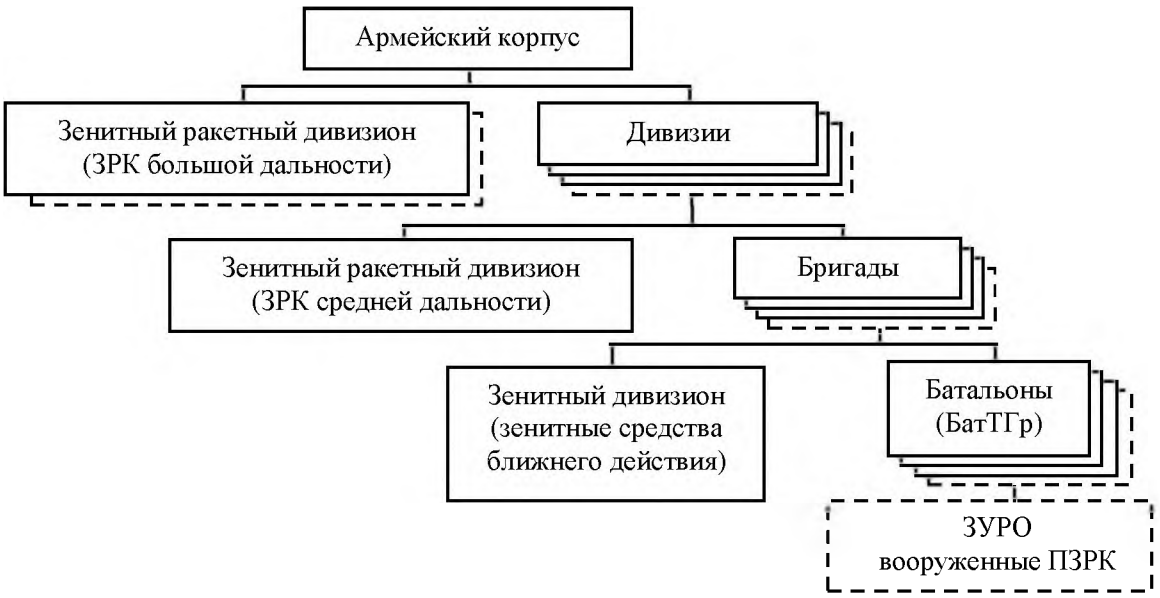

Рисунок 3 – Вариант зенитных подразделений (с типом вооружения) в составе армейского корпуса

Вызывает исследовательский интерес структура зенитного ракетного дивизиона, вооруженного зенитными ракетными комплексами средней дальности (рис. 4).

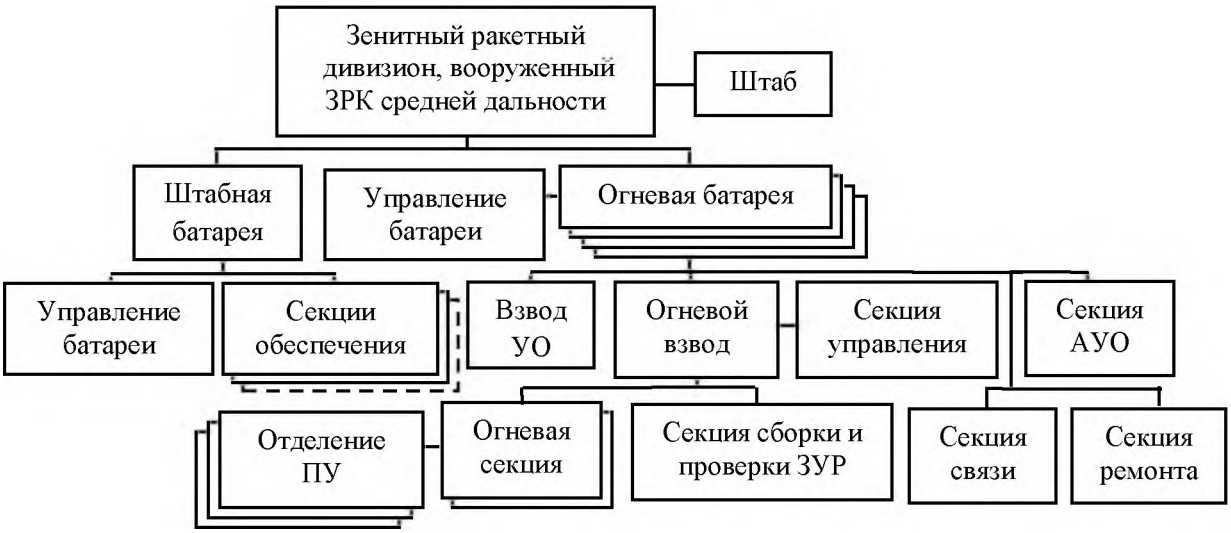

Рисунок 4 – Отдельный зенитный ракетный дивизион с вооружением ЗРК средней дальности (на механической тяге)

В каждом отделении по одной пусковой установке, с общей численностью – 24 пусковые установки. Отличие самоходного дивизиона типа «Hawk» от дивизиона на механической тяге в том, что дивизион «Hawk» имеет 3 батареи по 9 пусковых установок, с общим числом комплексов – 27. Дивизионы бывают двух типов: полевые и стационарные для прикрытия войск и объектов соответственно, и предназначены для поражения целей на малых и средних высотах [9]. При этом необходимо обратить внимание, что батарея «Hawk» может поражать две цели одновременно на дальности до 35 км и высоте 18 км, а советский аналог комплекс «Куб», батареей одновременно поражает только одну воздушную цель.

Для прикрытия оперативных объединений типа армии или групп армий придаются зенитные ракетные комплексы большой дальности, смешанные зенитные дивизионы ближнего действия, зенитные ракетные полки ЗРК средней дальности или ближнего действия и батальоны радиоэлектронной борьбы [9, с.62-63]. Варианты действий ПВО сухопутных войск США на Европейском континенте рассматривают как в составе коалиционных сил под руководством старшего авиационного начальника коалиционных ВВС, так и в рамках участия в кризисной ситуации под командованием Командующего ВВС США. В зависимости от оперативного развертывания войск (глубиной до 200 км) они являются первым оперативным эшелоном всей системы ПВО НАТО в Европе и предназначены для уничтожения воздушных целей, особенно на малых и предельно малых высотах [1, с.85-86]. Зенитные средства первого эшелона корпусов, наиболее приспособленные для борьбы с низколетящими воздушными целями, направляются на прикрытие боевых порядков войск направления главного удара, командных пунктов и ракетных позиций, а средства дивизий вторых эшелонов корпусов и армий (групп армий) – на прикрытие пунктов управления и объектов тыла. Корпусные зенитные средства, как правило, ракетные, нацеливаются на создание всепогодной зональной системы ПВО на малых и средних высотах [9, с.61].

Из проведенного анализа различных источников, представляется, что при размещении зенитных средств в боевых порядках, предусмотрено разделение в глубину по линиям 1, 2, 3 и т.д., при этом глубина первой линии до 30 км, а остальные 15-40 км, количество линий зависит от глубины обороны и наличия зенитных средств. Вариант схемы размещения зенитных средств стран НАТО, с учетом удаления от линии боевого соприкосновения (далее – ЛБС) представлен на рисунке 5.

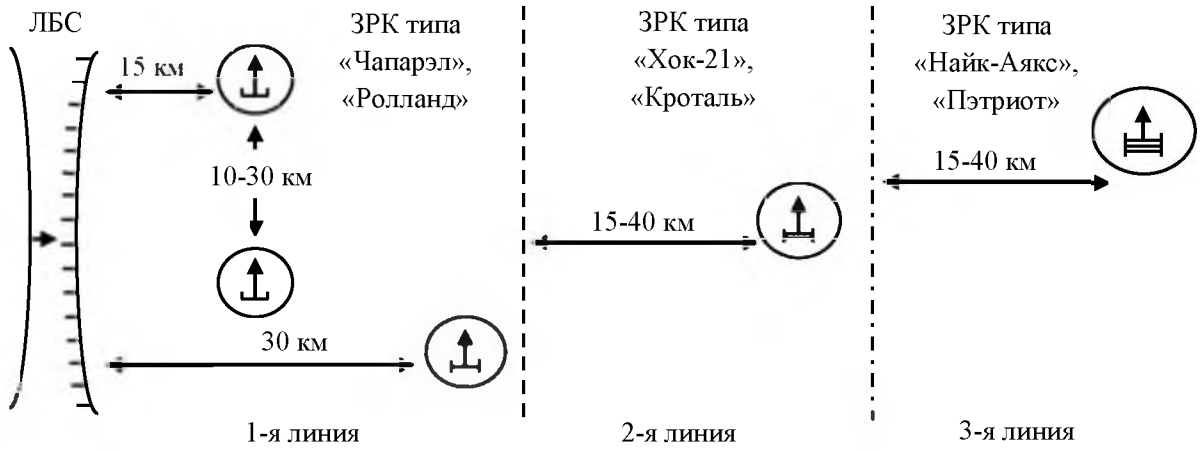

Рисунок 5 – Вариант порядка размещения зенитных средств стран НАТО

В соответствии с действующими боевыми уставами и наставлениями, отражающими взгляды военного командования США и НАТО на организацию и ведение ПВО, зенитные ракетные комплексы по дальности действия подразделяются на три основные группы [3, с.143]:

- ЗРК большой дальности (дальность стрельбы более 100 км);
- ЗРК средней дальности (дальность стрельбы от 20 до 100 км);
- ЗРК ближнего действия (дальность стрельбы до 20 км).

Высоты досягаемости средств ПВО: сверхмалые 0-150 м; малые 150-600 м; средние 600-7500 м; большие 7500-15000 м; сверхбольшие 15000 и более метров [3, с.144].

Наиболее крупное соединение ПВО Сухопутных войск – бригада, которая может придаваться объединению, при этом боевой состав зависит от важности театра военных действий.

При проведении операции на крупных театрах для оказания помощи командующему ПВО создается командование ПВО сухопутных войск, которое в административном отношении подчиняется общевойсковому командующему, в оперативном – командующему зоной ПВО.

Анализ организационной структуры бригад ПВО в континентальной части и в объединениях передового базирования свидетельствует о существенном отличии по составу – в бригадах ПВО континентальной части на три дивизиона ближнего действия и на четыре дивизиона средней дальности больше, чем в корпусах передового базирования (имеют высокие огневые возможности). Бригады ПВО континентальной части в отличие от бригад ПВО, дислоцируемых в Западной Европе, имеют дополнительно роту связи, следовательно, и управления сил и средств ПВО на континентальной части эффективнее. При этом не во всех армейских корпусах стран НАТО имеются штатные зенитные формирования, вследствие чего на период участия в боевых действиях им придаются силы и средства ПВО. Например, «американский армейский корпус получает на усиление группу зенитной артиллерии в составе 3-4 дивизионов типа «Hawk-XXI» и одного смешанного зенитного дивизиона ближнего действия, бельгийский корпус – группу зенитной артиллерии из двух дивизионов типа «Hawk-XXI» и зенитного дивизиона» [9, с.61].

В настоящее время продолжается развитие противовоздушной обороны Североамериканского континента и объединенной системы ПВО НАТО в Европе, особенно в области развития противоракетной обороны. Продолжается процесс интегрирования системы противовоздушной обороны НАТО с космической сферой и ее компонентами. Необходимо отметить, что рассматриваемые системы ПВО опыта практического боевого применения не имеют, следовательно, оценка их эффективности слагается из оценок различных исследований и результатов учений.

Заключение. Таким образом, резюмируем следующее. *Во-первых*, командованием НАТО уделяется достаточно большое внимание организации противовоздушной обороны территории стран блока, при этом существующая структура практического применения по отражению ударов с воздушно-космического пространства не имеет. *Во-вторых*, организационная штатная структура частей и подразделений противовоздушной обороны сухопутных войск достаточно «гибкая», но в сравнении с противовоздушной обороной войск стран бывшего Советского Союза незначительна, что отвечает наступательной концепции НАТО. *В-третьих*, среди основных направлений развития следует выделить, совершенствование противоракетной обороны, а также процесс интеграции системы противовоздушной обороны с космической сферой и ее компонентами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Кулатаев С.А. Применение войск противовоздушной обороны в локальных войнах и вооруженных конфликтах: монография. - Нур-Султан: Национальный университет обороны, 2019. – 204 с.

2 Матис К. Оборона: мифы и реальность // Журнал ВВС США. - 1982. - № 6. – С.15-17.

3 Аношкин И.М. и др. Основные направления и перспективы развития вооружения и военной техники ПВО ведущих зарубежных стран. - Мн.: НИИ ВС РБ, 2008. – 219 с.

4 The Wall Street Journal (США): оборонная система времен холодной войны будет модернизирована с целью противостояния России и Китаю [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://inosmi.ru/20210301/249231197.html [Дата обращения: 03.10.2023].

5 Балинин М. Состояние и перспективы развития американских наземных РЛС дальнего обнаружения воздушных целей // Зарубежное военное обозрение. - 2016. - № 1. – С.69-74.

6 Саенко В.Н. Проблемы защиты городов страны и концепция «открытых зон» // Научный журнал «Военная мысль». - 1991. - № 5. – С.11-13.

7 Баранов В.Л., Павлушенко М.И., Симонов А.Е. О перспективах развития и применения аэростатических летательных аппаратов // Научный журнал «Военная мысль». - 2006. - № 3. – С.77-81.

8 Мухамедов А.Ф. и др. Объединенные вооруженные силы НАТО: справочник. - Астана: Национальный университет обороны, 2013. – 83 с.

9 Глазунов Н.К., Никитин Н.С. Операция и бой (Иностранные армии). - М.: Воениздат, 1983. – 320 с.

Кулатаев С.А., *доктор философии (PhD)*

Статья поступила в редакцию 5 октября 2023 года

ӘСКЕРИ ӨНЕР
ВОЕННОЕ ИСКУССТВО

ӘӘЖ 355.23
ҒТАХЖ 78.19.07

Д.К. КАКЕЖАНОВ [1]
Б.А. БУЛЕМБАЕВ [1]
Н.Х. МУТИЕВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ИНЖЕНЕРЛІК ӘСКЕРЛЕРІНІҢ БӨЛІМШЕЛЕРІМЕН ТАКТИКАЛЫҚ (АРНАЙЫ-ТАКТИКАЛЫҚ) ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ӨТКІЗУ ТУРАЛЫ СҰРАҒЫНА

Түйіндеме. Басылымда авторлар инженерлік әскерлер бөлімшелерімен батальондық тактикалық-арнайы оқу-жаттығуды өткізу мәселелерін командирлер мен жеке құрамды оқытудағы жоғары және тиімді нысана ретінде қарастырады. Мақалада далалық жаттығуларды өткізу өзектілігі негізделген. Арнайы жаттығулардың түрлері мен оның ұзақтығы, оқу-жаттығулардың жетекшілік құрамы мен бөлінген делдалдар сипатталған. Инженерлік әскерлер бөлімшелерімен батальондық тактикалық-арнайы оқу-жаттығуға дайындық үрдісі егжей-тегжейлі ашылған, сонымен қатар оқу жаттығу жетекшісінің орынбасарлары мен көмекшілерін даярлауды ұйымдастыру тәртібі қарастырылып, рәсімделетін құжаттардың тізімі мен оқу-жаттығу аймағын барлау тәртібі мен мақсаттары көрсетілген.

Түйінді сөздер: инженерлік әскерлер, тактикалық жаттығу, тактикалық-арнайы жаттығу, дайындықтың кезеңдері, басшылық штаб, делдалдар.

Д.К. КАКЕЖАНОВ [1]
Б.А. БУЛЕМБАЕВ [1]
Н.Х. МУТИЕВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ О ТАКТИЧЕСКИХ (ТАКТИКО-СПЕЦИАЛЬНЫХ) УЧЕНИЯХ, ПРОВОДИМЫХ С ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ ИНЖЕНЕРНЫХ ВОЙСК

Аннотация. В публикации авторы рассматривают вопросы проведения батальонного тактико-специального учения с подразделениями инженерных войск как высшей и наиболее эффективной формы обучения командиров и личного состава. В статье обосновывается актуальность проведения полевых учений. Описываются виды учений и их продолжительность, уточняется состав руководства учениями и выделяемые посредники. Подробно раскрывается процесс подготовки к батальонному тактико-специальному учению с подразделениями инженерных войск, в том числе рассматриваются порядок организации и подготовки заместителей и помощников руководителя учения, перечень формализованных документов, порядок и цели проведения рекогносцировки района учения. Обосновывается необходимость качественной отработки вопросов и мероприятий в рамках учений, направленных на развитие умений и навыков личного состава в интересах решения задач инженерного обеспечения.

Ключевые слова: инженерные войска, тактические учения, тактико-специальные учения, этапы

D.K. KAKEZHANOV [1]
B.A. BULEMBAEV [1]
N.H. MUTIYEV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE QUESTION OF TACTICAL (TACTICAL-SPECIAL) EXERCISES CONDUCTED BY UNITS OF ENGINEERING FORCES

Abstract. In the publication, the authors consider the issues of conducting battalion tactical and special exercises, the highest and most effective form of training for commanders and personnel of the Armed Forces. The article reveals what types of teachings there are, how they are divided, what goals are pursued, and what their relevance is. Who is appointed by the leader, to the leadership headquarters and where, what intermediaries are appointed, how long the special tactical exercises are, and on what terrain they are held. The timing of preparation for battalion tactical-special exercises, the organization of training of deputies and assistant leaders of the exercise are indicated. What documents should be developed. Why and by whom is reconnaissance of the exercise area carried out, what scale it should be and what it should provide. Why is it necessary to qualitatively practice the skills of personnel in performing engineering support tasks during exercises.

Keywords: engineering troops, tactical maneuvers, special tactical exercises, the

подготовки, штаб руководства, посредники. preparation stage, control headquarters, brokers.

Кіріспе. Қазіргі уақытта шиеленісті саяси жағдай әлемнің көптеген елдерін дағдарысқа алып келеді. Жер шарында жыл сайын дерлік әскери қақтығыстар мен соғыстар болады, олар өте ұзақ уақыттан кейін аяқталады. Соңғы жылдары Ресей Федерациясының Қарулы Күштері Сириядағы халық аралық террористік ұйымдармен, сонымен қатар Таулы Карабах пен Әзербайжан арасында арнайы әскери операция басталған болатын.

2022 жылы Ресей Федерациясы Украинада арнайы әскери қақтығыс бастады, нәтижесінде ұзаққа созылған әскери қақтығысқа айналды. Аталмыш әскери қақтығыста батальондық, роталық тактикалық топтар қолданылуда. Қарулы қақтығыста жана қаруды қолдану оны жана денгейге қойып, жау бөлімшелері үлкен қашықтықта жойылады. Соғыс қимылдары негізінен маңызы бар жолдардың бойында, қалалардың айналасында және елді мекендердің өзінде жүзеге асырылады. Сондықтан кез-келген агрессияны болдырмауға үнемі дайын болу үшін Қарулы Күштердің жеке құрамының далалық дағдысын жетілдіру қажет. Әскери қызметшілерді жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізудің заманауи тәсілдеріне және оларды жан-жақты қамтамасыз ету кезінде теорияны білу мен іскерліктін арасында не бар екенін білу қажет және де оны іс жүзінде қолдану үлкен ауқымды өлшем. Жеке құраммен неғұрлым сапалы және тиімді тәжірибелік сабақтар өткізсе, соғұрлым ол ықтимал агрессияны тойтаруға дайын болады.

Мақсаты – жалпыәскери тәжірибесінің негізінде инженерлік әскерлерінің бөлімшелерімен оқу жаттығуларды өткізу тәртібін сипаттау.

Тапсырмалар:

1) инженерлік әскерлер бөлімшелерінің жеке құрамымен далалық жаттығуларды өткізу қажеттілігін өзектілендіру.

2) жаттығуларды ұйымдастырып және өткізудің ерекшеліктерін ашып, ұтымды тәртібін анықтау.

Зерттеу тәсілдері. Зерттеу барысында сараптау, жинақтау, синтез және ғылыми интеграция тәсілдері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Командирлердің, құрамалардың, әскери бөлімдер және бөлімшелер жеке құрамын тактикалық (тактикалық-арнайы) даярлық бойынша оқытудың ең жоғары және тиімді түрі тактикалық (тактикалық-арнайы) оқу-жаттығулар, (бұдан әрі – ТЖ, ТАЖ) болып табылады. Олар уйлестірудің, жауынгерлік дайындықты арттырудың және әскери қызметшілердің далалық дағдыларын арттырудың маңызды кезеңі болып табылады. Оларды қойылған міндеттерді орындауға дайындау. ТЖ (ТАЖ) мәні оқу-жаттығу барысында оқытылатын командирлер, штаб офицерлері мен әскерлер жалпы үздіксіз дамып келе жатқан тактикалық жағдайда, әртүрлі жерлерде, үлкен тереңдікте, ұзақ уақыт бойы, тәулік пен жылдың кез келген уақытында әр түрлі ұрыс түрлерінде оқу-жауынгерлік міндеттерді орындайды. Әскери бөлімдермен, әскер тектерінін бөлімшелерімен және мотоатқыштар бөлімшелерімен және аумақтық қорғаныс бөлімшелерімен өткізілетін оқу-жаттығулар, тактикалық жаттығулар деп аталады, ал арнайы әскерлердің құрамаларымен, әскери бөлімдерімен арнайы-тактикалық жаттығулар деп аталады. Ұтқыр, механикаландырылған және жалпы әскери бөлімшелермен, сонымен қатар аумақтық қорғаныс бөлімшелерімен өткізілетін тактикалық жаттығулар, бұл жалпыәскери тактикалық жаттығулар болып табылады.

ТЖ (ТАЖ) бөлінеді:

- ауқымы бойынша – бригадалық, полктік, батальондық және роталық;
- тартылатын тараптардың саны бойынша – бір жақты, екі жақты;
- мақсаттары бойынша – көрсету, тексеру (инспекторлық) және тәжірибелік (зерттеулік);
- тиесілігі бойынша – дербес және бірлескен әскерлердің басқа түрлерінің, арнайы әскерлердің, басқа да әскерлер мен әскери құрылымдардың бөлімшелерін тарта отырып;
- өткізу мерзімі бойынша – жоспарлы және жоспардан тыс;
- атыс тапсырмаларын орындау тәсілдері бойынша – жауынгерлік атыспен және жауынгерлік атыссыз [1].

Негізімен осы мақалада біз инженерлік әскерлерінін тактикалық-арнайы жаттығуларына назар аударамыз. Тактикалық-арнайы жаттығулар бөлімшелер дайындығының соңғы кезеңі болып табылады. Олар инженерлік қамтамсыз етуді орындау үшін бөлімшелерді дайындау және үйлестіру, жан-жақты негізгі және тиімді нысандардың бірі болып табылады. Инженерлік бригада (полк) командирі батальондық-арнайы жаттығуды өзінің штаттық орынбасарларымен және қызмет бастықтарымен жүргізеді. Роталық тактикалық-арнайы жаттығуларды инженерлік батальон командирі өзінің орынбасарларымен бірге өткізеді. Батальондық тактикалық-арнайы жаттығулардын өзектілігін анықтау үшін: инженерлік камтамасыз ету міндеттерін ұйымдастыру және орындау кезінде бөлімшелердің іс-қимылдарын басқаруда командирлердің; штабтардын, қызмет бастықтардын практикалық дағдыларын жетілдіру денгейі; бөлімшелерді жауынгерлік дайыдықтын әртүрлі дәрежелеріне келтіру; кезіндегі командирлердін, штабтардын және қызмет бастықтарынын дағдылары; бөлімшелердін үйлесімдігі және

олардын қойылған тапсырмаларды орындауға дайындығы; бөлімше командирлерінін қойылған тапсырмаларды орындау барысындағы қиын кезеңде әскерлерді басқару және қысқа уақытта шешім қабылдау мүмкіндіктері; бөлімшелер мен штабтар арасындағы өзара іс-қимылдарды ұйымдастыру және қолдау тәртібі; жеке құрамның моральдік-психологиялық сапасы; ТАЖ өткізу және дайындау кезінде материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз ету тәртібі; ТАЖ ұйымдастыру және өткізудегі жаңа нысандар мен әдістерді іздестіру жолдары; ТАЖ тәжірибелік дайындығы және өткізуге арналған ережелермен нұсқаулықтардың дұрыстығы; ТАЖ жылына 2 рет дайындалады және өткізіледі, ұйымдастыру ұзақтығы 2-3 күн. Олар, әдетте кешенді тақырыптар бойынша өткізіледі. Бір оқу-жаттығу барысында бөлімшелер жинақталған жағдайда орындайтын инженерлік міндеттердін барлық мәселелері мен міндеттері пысықталады [1, 3 б.].

ТАЖ негізгі мақсаттары:

- бөлім және бөлімшелердің күштері мен құралдарының жауынгерлік және жұмылдыру әзірлігінің жай күйін тексеру, сондай-ақ қойылған тапсырмаларды орындау қабілеті;
- жауынгерлік іс-қимылдарды ұйымдастыруда, бөлімшелерді үздіксіз және тұрақты басқаруда, күрделі тез өзгеретін жағдайда үздіксіз өзара іс-қимылды ұйымдастыруда, қолдауда және қарсыластың барлық шығынға ұшырату құралдарын қолдануда, сондай-ақ бөлімшелердің жауынгерлік қабілетін қалпына келтіру, ұрысты жан-жақты қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруда және өткізуде командирлер мен штаб офицерлерінің тәжірибелік дағдыларын жетілдіру;
- командирлер мен штабтардың барынша жауынгерлік жағдайға келтірілген уақытта жеке құрамды қойылған тапсырмаларды нәтижелі орындауға жұмылдыру формалары мен әдістерін жетілдіру;
- әр түрлі жауынгерлік міндеттерді орындау және қару-жарақ пен әскери техниканы шебер қолдану бойынша бөлімшелер құрамындағы іс-қимылдарда жеке құрамды жаттықтыру (тәжірибелік дағдыларды жетілдіру);
- жеке құрамның жоғары жауынгерлік моральдық-психологиялық оның физикалық төзімділігін арттыру;
- жаңа жалпыәскери ұрыстың және оны жан-жақты қамтамасыз ету, қару мен қару-жарақты жаңа қолдану түрлерін, тактиканың жаңа теориялық тәсілдерін әзірлеу мен ұйымдық-штаттық құрылымының, сондай-ақ ережелер, нұсқаулар мен нұсқаулықтар жобаларын зерттеу және дамыту.

Оқытудың негізгі әдісі – тәжірибелік жұмысты жауынгерлік міндеттерге барынша жақын жағдайларда өздерінің функционалдық міндеттерін орындау, сондай-ақ түсініктеме, көрсету (көрсетілім) қолданылады. Бұл ретте оқытылушылардың іс-қимылдары оқу-жаттығу жағдайын шиеленістіру кезінде нақты шешімдер, өкімдер және нақты іс-әрекеттеріне сәйкес жүзеге асырылады. Тактикалық арнайы жаттығулар түрлері 1 кестеде ұсынылған [1, 4 б.].

Кесте 1 – Тактикалық-арнайы жаттығулар түрлері

Өткізу түрлері	**Өткізу мақсаттары**
Жоспарлы	Бөлімшелер жеке құрамды арнайы даярлық бойынша оқыту аяқталғаннан кейін өткізілетін жоспарлы инженерлік қамтамасыз ету міндеттерін орындау кезіндегі іс-қимылдарда үйлесімдікке қол жеткізу мақсатында
Тексеру үшін	Бөлімшелердің даярлық деңгейін айқындау мақсатында жоғарғы басшылықтың шешімі бойынша жүргізілетін тексерулер; мақсаты бойынша және кенеттен болуы мүмкін
Көрсетілімді	Бөлімшелерді қолдану, оқу-жаттығуларды ұйымдастыру және әдістемелері туралы көзқарастардың бірлігін қамтамасыз ету мақсатында
Тәжірибелік	Өткізудің нысандары мен әдістемелерін зерттеу мақсатында өткізілетін тәжірибелік, сондай-ақ инженерлік қамтамасыз ету міндеттерін орындау барысында инженерлік бөлімшелердің іс-қимылдарының ең тиімді қолдану түрлері

ТАЖ сонымен қатар бір жақты немесе екі жақты болуы мүмкін. Бір жақты жаттығуларда бір жақтың бөлімшелері мен командирлері оқытылады, ал екінші жақта қарсыластың құрылымына қарай шартты түрде әрекет етеді. Екі жақты жаттығуды ұйымдастыруға және инженерлік әскерлердің тактикасына сәйкес екі жақтың бөлімшелері нақты қимылдайды және оқытылады [2].

Батальондық жаттығудын басшылығынын штаб бастығы болып әдетте бригаданын штаб бастығы тағайындалады. Ол жаттығудың жан-жақты, әрі жоғары деңгейде ұйымдастырылуы үшін жауап береді. Басшылық штаб жаттығуды дайындау және өткізіліуін ұйымдастыру бойынша негізгі орталығы болып табылады. Жаттығуға қатысушылар үшін ол жоғары тұрған штаб функциясын атқарады.

Штаб басқармасының құрамынан басшылық штаб бастығының түрлі қызметтер жөніндегі көмекшілері тағайындалады: барлау, байланыс, т.б. Одан бөлек тәрбие жөніндегі, тыл және қару-жарақ жөніндегі жаттығу жетекшісінің орынбасарлары тағайындалады. Онымен қатар жаттығу жетекшісінің еліктеу жөніндегі көмекшісі тағайындалады. Ол еліктеу жоспарын әзірлеп және бекітуге ұсынады [3].

Батальондық жаттығулар кезінде батальон штаб бастығының, рота командирлерінің және барлау бөлімшесінің қасына делдалдар тағайындалады. Олар жаттығу жетекшісіне бағынады және олардың әскери шені мен атағы оқытылушы командирден төмен болмауы тиіс. Учаскелік делдал бөлімнің офицерлерінен тағайындалады. Оның қарамағына қауіпті жерлерді қоршау, жолдарды жабу, байланыс құралдары, еліктеу, белгілеу үшін жеке құрам бөлінеді. Жаттығу барысында учаскелік делдалдың нұсқаулары бүкіл бөлімшелер қасындағы делдалдар, оқытылушы командирлер, штаб және бөлімшелер үшін міндетті. Учаскелік делдал жаттығу жетекшісіне және басшылық штабының бастығына бағынады. Жаттығу дайындығын жаттығу басшысы ұйымдастырады, жаттығу кезінде бөлімнің жеке құрамын сапалы оқытуға бағытталған шешім қабылдайды. Жаттығу жетекшісінің орынбасарлары мен көмекшілерінің дайындығын жаттығудың күнтізбелік жоспарына сәйкес жетекші жүргізеді. Қажет болған жағдайда нұсқаулық-әдістемелік сабақтар жүргізеді. ТАЖ дайындалу мерзімі өткізілу мерзімінен бір жарым айдан кем болмауы тиіс, бұл ретте келесідей құжаттар дайындалады: жаттығуды ұйымдастырып және өткізу үшін ұйымдастырушылық өкімдер; жаттығуды өткізудің күнтізбелік жоспары; жаттығуды өткізу жоспары [2, 5 б.].

Бөлім командирінің жаттығуды дайындап және өткізу үшін бұйрығын штаб бастығы әзірлеп, бөлім командирі қол қояды және өткізілу мерзімінен 10-15 күн бұрын орындаушыларға жеткізіледі. Бұйрықта жаттығуды өткізу мақсаттары; жаттығуды өткізу мерзімі; оқытылушылар құрамы және оларды дайындау тәртібі; жаттығуды өткізу аймағын (орнын) дайындау мерзімі;жауапты орындаушылар; жаттығу кезіндегі қауіпсіздік талаптары [2, 6 б.]. Жаттығу аймағын алдын ала барлау жетекшінің орынбасарлары, көмекшілері және штаб офицерлерінің қатысуымен өткізіледі. Жаттығуды өткізу аймағы жатығуда көзделген оқу сұрақтарды толықтай және сапалы орындалуын және көзделген мақсаттарға қол жеткізілуін қамтамасыз ету керек. Өзінің ауқымы бойынша жаттығу аймағы бөлімшелердің инженерлік қамтамасыз ету тапсырмаларын орындау кезіндегі іс-қимылдарын қамтамасыз ету керек.

Қорытынды. Тактикалық-арнайы жаттығуды дайындау және өткізу барысында, бөлімше командирлері қолайсыз жағдайда шешім қабылдаудағы өздерінің білімдерін, ал жеке құрам инженерлік қамтамасыз етудегі тапсырмаларды орындау бойынша біліктілігін шыңдайды. Жеке құрамды оқытуда жаттығу кезіндегі батальонның жан-жақты іс-қимылынсыз жетістікке жету мүмкін емес, сонымен қатар жауынгерлік даярлықта командир өз жеке құрамын оқыту кезінде жүйелі түрде дағдысы мен машықтарын шыңдау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің тактикалық (арнайы-тактикалық) оқу-жаттығуларды ұйымдастыру және өткізу туралы / Қазақстан Республикасының Қорғаныс Министрінің бірінші орынбасары – Бас штаб бастығының 2015 жылғы 24 маусымдағы № 298 бұйрығы. - Астана. 2015. – 24 б.

2 Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде жауынгерлік даярлықты ұйымдастырып және өткізу туралы / Қазақстан Республикасының Қорғаныс Министрінің бірінші орынбасары – Бас штаб бастығының 2013 жылғы 13 қарашадағы № 471 бұйрығы. - Астана. 2013. – 12 б.

3 Булембаев Б.А. Инженерлік әскерлерінің жауынгерлік және шұғыл даярлығы: оқулық. – Астана: Ұлттық қорғаныс университеті, 2022. – 63 б.

Какежанов Д.К., *полковник*
Булембаев Б.А., *полковник*
Мутиев Н.Х., *отставкадағы полковник*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 26 қарашада келіп түсті

УДК 623.459.7
МРНТИ 78.21.15

Т.А. САМАЕВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ПОДГОТОВКА ВОЙСК РАДИАЦИОННОЙ, ХИМИЧЕСКОЙ И БИОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются этапы развития и направления совершенствования подготовки отечественных войск радиационной, химической и биологической защиты. Система радиационной, химической и биологической защиты должна быть ориентирована не только на существующие, но и на прогнозируемые угрозы национальной безопасности государства, что на современном этапе подготовки войск в Казахстане являются чрезвычайно актуальной. Изучение и анализ мирового опыта, сопоставление с казахстанской реальностью, позволяет нам утверждать о том, что в вопросе подготовки радиационной, химической и биологической защиты войск достаточно вопросов, требующих безотлагательного решения. Обоснование комплекса задач по участию войск радиационной, химической и биологической защиты, их место, роль и функция представляют собой важное направление военно-научных и прикладных исследований.

Ключевые слова: Республика Казахстан, вооруженные силы, организация радиационной, химической и биологической защиты, подготовка войск.

Т.Ә. САМАЕВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

РАДИАЦИЯЛЫҚ, ХИМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС ӘСКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ: ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Мақалада отандық радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлерін дайындаудың даму кезеңдері мен жетілдіру бағыттары қарастырылады. Радиациялық, химиялық және биологиялық қорғаныс жүйесі тек қазіргі кездегі ғана емес, сонымен қатар Қазақстанда әскерлерді даярлаудың қазіргі кезеңінде өте өзекті болып табылатын мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне төнетін болжамалы қауіп-қатерлерге де бағытталуы тиіс. Әлемдік тәжірибені зерделеу және талдау, қазақстандық шындықпен салыстыру бізге радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлерін дайындау мәселесінде шұғыл шешуді талап ететін жеткілікті мәселелер бар екенін растауға мүмкіндік береді. Радиациялық, химиялық және биологиялық қорғаныс әскерлерінің қатысуы жөніндегі міндеттер кешенін негіздеу, олардың орны, рөлі мен қызметі әскери-ғылыми және қолданбалы зерттеулердің маңызды бағыты болып табылады.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, қарулы күштер, радиациялық, химиялық және биологиялық қорғанысты ұйымдастыру, әскерлерді даярлау.

T.A. SAMAEV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

TRAINING OF RADIATION, CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROTECTION TROOPS: PROBLEMATIC ISSUES AND AREAS FOR IMPROVEMENT

Abstract. The article discusses the evolutionary development and improvement of training for radiation, chemical and biological protection of troops in Kazakhstan. The system of radiation, chemical and biological protection should be focused not only on existing, but also on predicted threats to the national security of the state, which are extremely relevant at the present stage of troop training in Kazakhstan. The study and analysis of world experience, comparison with the Kazakh reality, allows us to assert that in the issue of training radiation, chemical and biological protection of troops in Kazakhstan there are quite a few issues that need to be resolved. Justification of a set of tasks for the participation of radiation, chemical and biological defence troops, their place and role is an important area of military scientific research.

Key words: Republic of Kazakhstan, Armed Forces, organization of radiation, chemical and biological protection, training of troops.

Введение. Системное влияние новых технологий на характер, формы, содержание и способам ведения войны в целом и вооруженной борьбы в частности, в вопросах обеспечения безопасности государства диктуют необходимость совершенствования такого направления как радиационная, химическая и биологическая защита (далее – РХБ защита) государства. На современном этапе РХБ защита

рассматривается не только как вид оперативного обеспечения войск (сил), но и как составная часть национальной безопасности государства.

Цель исследования – на основе анализа зарубежного и отечественного опыта сформулировать предложения по подготовке войск РХБ защиты Вооруженных сил Республики Казахстан.

Задачи исследования:

1) проанализировать зарубежный и отечественный опыт подготовки войск РХБ защиты в современных условиях;

2) раскрыть проблемные вопросы и направления их совершенствования в различных условиях обстановки.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужили личные публикации автора [1], научная и специальная литература Использованы общенаучные положения методов исследования, такие как анализ, синтез, интерпретация, обобщение и наблюдение.

Результаты исследования и их обсуждение. В результате изучения и анализа зарубежного опыта в области РХБ безопасности государства выделены основные направления развития РХБ защиты [2].

Первое. Одним из важнейших направлений развития теории РХБ защиты является разработка научно-методологического аппарата, что позволяет проводить прогнозирование угроз в области РХБ безопасности государства, состав привлекаемых сил и средств, в войнах и вооруженных конфликтах будущего. В этом направлении ведущие позиции занимают такие страны, как Российская Федерация, США, Германия, Франция, Великобритания, Япония. Основным разработчиком средств защиты от наступательного биологического вооружения в России является «48 Центральный научно-исследовательский институт» Министерства обороны Российской Федерации [2, с.108]. В мире насчитывается порядка 200 «Биологических военных лабораторий», контролируемых США [2, с.109]. На постсоветском пространстве с 2011 года в Грузии действует «Исследовательский центр общественного здравоохранения имени Ричарда Лугара» [2, с.110], занимающися исследованиями биологического характера. Европейская молекулярно-биологическая лаборатория – фундаментальный научно-исследовательский институт состоит из пяти отделений: Главная лаборатория в Гейдельберге (Германия), филиалы в Гренобие (Франция), Гамбурге (Германии), Монтерондо (Италия) и Европейский институт Биоинформатики в Хинкстоне (Великобритания). В Японии в 2004 году был основан Национальный институт естественных наук, состоящий из пяти институтов, целью которого являлось развитие естественных наук. Все вышеперечисленные научно-исследовательские институты и лаборатории вносят большой вклад в научно-практические разработки в области обеспечения РХБ безопасности государств.

Второе. В современных условиях особенно остро встает проблема использования химического оружия как инструмента информационной войны. В отличие от военных действий, мероприятия информационного противоборства не обременены международными обязательствами, поэтому многие государства активно их используют для достижения своих военно-политических целей. Резонансными являются события, связанные с применением химического оружия правительственными войсками Сирии, «отравлением» веществами класса «Новичок» и другими. В этой связи, мы разделяем позицию о том, что для активного противодействия «химическим» информационным атакам необходимы методические наработки, алгоритмы действий, обученные должностные лица и даже подразделения информационного противоборства в войсках РХБ защиты [2, с.111].

Третье. Направление совершенствования РХБ защиты связано с внедрением в вооруженную борьбу новых технологий. Появление таких видов оружия вызывает объективную необходимость проведения исследований по уточнению роли и места РХБ защиты в общей системе защиты от перспективных видов оружия на новых физических принципах.

Четвертое. Направление связано с дальнейшим расширением задач войск РХБ защиты при противодействии угрозам биологического характера. Как показывает практика, в последние десятилетия войска РХБ защиты, в лице сводных отрядов (группы) войск РХБ защиты, приобрели огромный опыт участия в мероприятиях по нейтрализации биологических угроз. К ним следует отнести ликвидацию очагов сибирской язвы, африканской чумы, свиного и птичьего гриппа, лесных и торфяных пожаров, борьбу с коронавирусной инфекцией COVID-19 [2, с.112]. 14 ноября 2008 году в Кишиневе на Совете глав правительств стран Содружества Независимых Государств (далее – СНГ) (Россия, Армения, Беларусь, Казахстан, Таджикистан и Кыргызстан) было подписано Соглашение, определившее создание Объединенной системы контроля и оценки РХБ обстановки министерств обороны государств-участников СНГ [3, с.132]. Ее основной задачей стало обеспечение постоянного контроля за РХБ обстановкой на РХБ опасных объектах стран СНГ. В рамках организации работы ежеквартально проводятся тренировки по обмену информацией о РХБ обстановке между 345 оперативно-координационным центром и пунктами управления Объединенной системы контроля и оценки РХБ обстановки министерств обороны государств-участников СНГ [3, с.135]. Зарубежный опыт и практика показывают о целесообразности создания аналогичных сводных отрядов (групп) войск РХБ защиты в Вооруженных силах Республики Казахстан.

В целях совершенствования системы специальной подготовки, повышения качества и оперативности управления войсками РХБ защиты в апреле 2020 года в структуре Генерального штаба Вооруженных Сил сформирован Департамент войск радиационной, химической, биологической защиты и экологической безопасности [4, с.47]. Новому подразделению была поставлена задача, в кратчайшие сроки внести изменения в Концепцию развития системы РХБ защиты Вооруженных сил с учетом современных угроз, возможностей войск и тенденций развития оборонно-промышленного комплекса ведущих стран мира. В рамках нормотворческой деятельности ввиду понимания угроз обеспечения биологической безопасности страны, Главой государства в 2020 году была поставлена задача по разработке соответствующего закона. 21 мая 2022 года принят закон «О биологической безопасности», внесены соответствующие изменения в закон «Об обороне и Вооруженных Силах» [4, с.50].

На сегодняшний день в правилах применения войск РХБ защиты установлены четыре задачи и восемь мероприятий РХБ защиты. Текущая обстановка требует расширения функционального предназначения войск РХБ защиты, четкого обозначения ее роли и места [5, с.12].

Продолжается оснащение Вооруженных Сил Республики Казахстан современными отечественными вооружениями и средствами РХБ защиты [6, с.21], в т.ч.:

- новейшими расчетно-аналитическими станциями РАСт-2KZ отечественного производства;
- авторазливочными станциями АРС-14 KZ;
- машинами биологической разведки (автолабораториями);
- робототехническими комплексами РХБ разведки;
- общевойсковыми фильтрующими противогазами;
- средствами индивидуальной защиты.

Имеющееся вооружение и средства РХБ защиты *(бронированные машины РХБ разведки, полевые ремонтные химические мастерские, авторазливочные станции, дезактивирующие, дегазирующие и дезинфицирующие средства специальной обработки)* не соответствуют запросам времени, по своим тактико-техническим характеристикам морально устарели. В настоящее время предприятиями отечественного оборонно-промышленного комплекса (далее – ОПК) в интересах войск РХБ защиты выполняются следующие мероприятия (таблица 1).

Таблица 1 – Основные направления деятельности отечественного оборонно-промышленного комплекса

№ п/п	Содержание мероприятий	Возможности ОПК
1	Широкое внедрение автоматизированных систем управления войсками	
2	Создание беспилотных летательных аппаратов	
3	Создание робототехнических комплексов специального назначения	

4	Совершенствование систем дистанционной РХБ разведки	
5	Качественное улучшение тактико-технических характеристик образцов вооружения и средств РХБ защиты	

В соответствии с проведенным исследованием можно выделить круг проблемных вопросов, среди которых [6, с.137]:

во-первых, слабая учебно-материальная база в военно-учебных заведениях по подготовке специалистов войск РХБ защиты;

во-вторых, недостаточное обеспечение войск новыми образцами вооружения и средств РХБ защиты отечественного производства, отвечающие новым угрозам и вызовам в области РХБ безопасности;

в-третьих, несоответствие программы подготовки войск РХБ защиты для вновь созданных подразделений, а также нормативов РХБ защиты по новым образцам вооружения и средств РХБ защиты, имеющихся в штатах подразделений РХБ защиты.

Конечно, недостаточно определить только проблемы подготовки войск РХБ защиты в современных условиях. Поэтому автором статьи предлагаются пути их решения. Считаем целесообразным:

1. Разработать нормативно-правовую базу по РХБ защите.
2. Создать более совершенную систему РХБ защиты войск Вооруженных Сил Республики Казахстан отвечающим новым угрозам и вызовам современности.
3. В военных вузах и медицинских учебных заведениях открыть специальности в области биологической защиты войск и населения РХБ защиты.
4. Разработать и утвердить поэтапный план обеспечения новыми образцами вооружения и средств РХБ защиты.
5. Разработать и утвердить программу подготовки войск РХБ защиты в современных условиях.

Заключение. Проведенный анализ высветил проблемы и пути решения в подготовке войск РХБ защиты в Казахстане, что позволяет иметь четкое представление, в каком направлении продолжить развитие и совершенствование войск РХБ защиты, особенно на фоне нестабильной геополитической ситуации. Вероятно, некоторые подходы и положительный опыт в вопросах РХБ защиты вызовут интерес у заинтересованных органов военного управления и найдут отражение в практической деятельности войск.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Самаев Т.А., Есполов Ш.О., Жунискулов Б.С. Особенности обеспечения РХБ защиты войск оперативного объединения в операциях // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2023. - № 3. – С.136-140.

2 Кошелев С.А., Сумёнков В.А. Направления совершенствования радиационной, химической и биологической защиты в современных условиях // Научный журнал «Военная мысль». - 2022. - № 1. - С.108-114.

3 Объединенная система контроля и оценки РХБ обстановки. Деловой Казахстан. Совет глав правительств стран СНГ [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://dknews.kz/ru/dk-life/888787 [Дата обращения: 30.10.2023].

4 Департамент войск радиационной, химической и биологической защиты создали в Вооруженных Силах Казахстана [Эл. ресурс] - Режим доступа: https://dknews.kz/ru/dk-life/243536 [Дата обращения 30.10.2023].

5 Работа командования и штаба соединения по организации и выполнения задач радиационной, химической и биологической защиты: учебно-методическое пособие. - Щучинск, 2013. – 87 с.

6 На вооружение поступили новейшие расчетно-аналитические станции РАСТ-2KZ отечественного производства, не имеющие аналогов в Центрально-Азиатском регионе [Эл. ресурс] - Режим доступа: https://dknews.kz/ru/dk-life/2357887 [Дата обращения 30.10.2023].

Самаев Т.А., *докторант*

Статья поступила в редакцию 1 ноября 2023 года

ӘӘЖ 355.488
ҒТАХЖ 78.19.03

Ш.Ж. МЫҢБАЕВ [1]
Р.А. ЯКУБОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ІШКІ ҚАРУЛЫ ЖАНЖАЛДАРДЫ ШЕШУ БОЙЫНША АРНАЙЫ ОПЕРАЦИЯСЫНА ҚАТЫСУ КЕЗІНДЕГІ ШТАБ ЖҰМЫСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Түйіндеме. Мақалада Әзірбайжан, Армения, Ресей, Украина аумақтарында болған ішкі қарулы жанжалдар кезіндегі арнайы операцияларды ұйымдастыру және жүргізу тәжірибесі сарапталды. Ұрыс жағдайда барлық деңгейдегі штабтардың жұмысын ұйымдастыру тәртібі қаралды. Көп ведомстволық әскери бөлімдер мен бөлімшелердің күштері мен құралдарын кешенді қолдану штабтың жұмысын ұйымдастыруда белгілі бір күрделілікті туындатады және лауазымды тұлғалардың жоғары кәсіби дайындығын талап етеді. дәрежеде тиімді нұсқау кеңестер ұсынылды. Көп ведомстволық әскери бөлімдер мен бөлімшелердің күштері мен құралдарын кешенді қолдануда штаб жұмысын ұйымдастыру күрделі қиындықтар туғызады және барлық штабтағы лауазымдағы тұлғалардың кәсіби шеберлігіне жоғары дайындықты талап етеді. Мәлімделген проблеманың мәнмәтінінде Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан әскерлерінің бөлімдері мен бөлімшелерінің қызметтік-жауынгерлік әрекетінің кейбір аспектілері нақтыланды.Талдау және ғылыми әдістерінің негізінде ішкі қарулы жанжалдарды шешу жөніндегі арнайы операциясын жүргізуге қатысатын күштер мен құралдарды басқару, оларды жан-жақты қамтамасыз ету, өзара іс-қимылды ұйымдастыру барысында штабтың жауынгерлік жұмысын оңтайландыру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: арнайы операция, штаб, жауынгерлік жұмыс, бригадалық тактикалық топ, басқару жүйесі, операцияны жоспарлау, өзара іс-қимылды ұйымдастыру.

Ш.Ж. МЫНБАЕВ [1]
Р.А. ЯКУБОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАБОТЫ ШТАБА ПРИ УЧАСТИИ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ ПО РАЗРЕШЕНИЮ ВНУТРЕННЕГО ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА

Аннотация. В статье проанализирован опыт организации и проведения специальных операций во внутренних вооруженных конфликтах, происходивших на территории Азербайджана, Армении, России, Украины. Рассмотрен порядок действий штабов различных уровней в боевой обстановке. Комплексное применение сил и средств разноведомственных частей и подразделений создает определенную сложность в организации работы штаба и требует высокой профессиональной подготовки должностных лиц. В контексте заявленной проблемы уточнены некоторые аспекты служебно-боевой деятельности частей и подразделений войск Национальной гвардии Республики Казахстан. На основе методов анализа и научной интерпретации сформулированы предложения и рекомендации по оптимизации боевой работы штаба в ходе организации взаимодействия, всестороннего обеспечения, управления силами и средствами в специальной операции по разрешению внутреннего вооруженного конфликта.

Ключевые слова: специальная операция, штаб,

SH.ZH. MYNBAEV [1]
R.A. YAKUBOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE ESSENCE OF THE WORK OF HEADQUARTERS IN THE CONDUCT OF SPECIAL MILITARY OPERATIONS

Abstract. The experience of operations and combat operations in internal armed conflicts that took place in the territories of Azerbaijan, Armenia, Russia, Ukraine, shows that among all the activities of preparing an operation (combat operations), one of the most difficult is the organization of the work of the headquarters. There are two main reasons for this. One of the main reasons for this is the complexity of the organizational processes in the work of the headquarters and the high demands on the category of commanders and chiefs and their professional skills. Based on what, one of the components of success in the conduct of special military operations is the constant and operational leadership of the troops. And this is achieved under the condition of organized work in the governing bodies, especially in headquarters. In the article, the authors draw attention to the essence of the work of combined arms headquarters in the conduct of special troops in an internal armed conflict.

Keywords: headquarters, organization of work, special military operations, combined arms

боевая работа, бригадная тактическая группа, система управления, планирование операции, организация взаимодействия.

headquarters, special military operation, control system, leadership.

Кіріспе. Қазіргі заманғы қарулы жанжалдарды талдау, әскери қауіптердің бағыты басым бөлігі мемлекеттің ішкі саласына орын алатынын көрсетеді. Сондықтан бұл мәселе бүгінгі таңда мемлекеттің әлеуметтік-саяси дамуына әсер ету құралдарына айналып отыр. Ішкі қарулы жанжал – бір мемлекет аумағы шегінде қарсы тұрған тараптар арасында болатын қарулы жанжал, бұл кезде әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдай немесе төтенше жағдай құқықтық режимі енгізіледі [1, 3 б.].

Жоғарыда аталған қайшылықтар мен олардан туындайтын жанжалдарды, соның ішінде ішкі қарулы жанжалдың жолын кесу әдетте, Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының біртұтас жүйесінің бөлігі болып табылатын Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланына жүктеледі. Бұл ретте, Қазақстан Республикасының Әскери доктринасының 40-бабында ішкі қарулы жанжалдың жолын кесу, Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарымен, Қарулы Күштермен және Қазақстан Республикасының басқа да мемлекеттік органдарымен өзара іс-қимылда Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланына жүктеледі [1, 14 б.]. «Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген міндеттерді шешуге құқылы, соларға тоқталатын болсақ:

- Қазақстан Республикасының аумағында болуы мүмкін қауіп-қатерлерді қарастыра отырып, қарулы жанжалдарды (күрестерді) ескерту және алдын алу мақсатында Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланына мынадай міндеттер жүктеледі;

- қарулы қақтығыстардың жолын кесуге қатысу және тайталасушы тараптарды ажырату; және Қазақстан Республикасының заңдарымен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен Ұлттық ұланға жүктелетін өзге де міндеттер орындауға қатысу болып табылады [2, 3 б.].

Мақсаты – Ұлттық ұланның әскери құрамалары мен бөлімдерінің, ішкі қарулы жанжалдарды шешуге арналған арнайы операциясын жүргізуге қатысу кезіндегі штаб жұмысының мәселелерін жетілдіруді қарастыру.

Міндеттері:

1) ішкі қарулы жанжалдарды шешуге арналған арнайы операциясын жүргізуге дайындық кезіндегі штаб жұмысына нақты ұсыныстарды әзірлеу;

2) штаб жұмысына әрбір жұмысын ұйымдастыруға әдістемелерді қарастыру және оларды орындау сапалы әдістері ұсынылды;

3) көп ведомстволық күштер қойылған міндеттерді орындау үшін шешім қабылдау, басқару, өзара іс-әрекетті, жан-жақты қамтамасыз етуді ұйымдастыру және орындау барысындағы штаб жұмысының іс-әрекеттеріне нақты ұсыныстар беру.

Зерттеу тәсілдері. Зерттеу барысында сараптау, жинақтау, синтез және ғылыми интеграция тәсілдері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Қазіргі уақытта Ұлттық ұланның жедел мақсаттағы әскери құрамалары мен бөлімдеріне ішкі қарулы жанжалды алдын алу және тоқтату үшін арнайы тапсырмаларды орындайтын ауыр батальондар енгізіліп жатыр. Ішкі қарулы жанжалдың жолын кесу кезінде шетелдік тәжірибені негізге ала отырып, бригадалық (полктік)-тактикалық топ түріндегі жауынгерлік тактикалық топтар құру ұсынылуда, олар өз кезегінде батальондық-тактикалық топтардан тұрады. Ішкі қарулы жанжалдың жолын кесу үшін Ұлттық ұланның жедел мақсаттағы әскери құрамалары мен бөлімдері ортақ жоспар бойынша, бірлескен іс-қимылдарды жүргізуді іске асыру мақсатында арнайы операция жүргізуге жұмылдырылады.

Арнайы операция – белгілі бір мерзімде шектеулі аумақта ортақ жоспар бойынша және біртұтас басшылықпен жүзеге асырылатын жедел, қауіпсіздік, әскери және басқа да іс-шаралар кешені [1, 44 б].

Бірлескен іс-қимылдарды жүргізу кезінде жұмысты ұйымдастыру және бөлімдер мен бөлімшелерді басқару процесі барлық деңгейдегі командирлер мен штабтардың басқару қызметінің ең күрделі, еңбекті қажет ететін және жауапты кезеңі болып табылады. Ол қазіргі заманғы ғылыми және әскери әдебиеттер беттерінде анықталған, бірақ біз штабтың жұмысына қатысты кейбір мәселелерді, әсіресе ішкі қарулы жанжалдарға тән мәселелерді талқылауға шығарғымыз келеді.

Біздің пікірімізше, құрамалар мен бөлімдерді (құрылымдарды) басқарған кезде штаб жағдайдың дамуының түрлі нұсқаларын болжап, пысықтауы керек. Штаб офицерлерінде - әскерлердің (күштердің) әртүрлі жағдайларда және бір мезгілде бірнеше басқару деңгейлеріндегі алдағы ұрыс қимылдарын елестету кеңінен ойлай алатын қабілеттілігі болуы керек. Сондықтан, соғыс жылдарында әскери басшылардың қызметтік мінездемесінде «жұмысты ұйымдастыра біледі» деп жиі атап өтілетіні кездейсоқ емес, бұл әскери басшының, қолбасшының, командирдің осы қабілетіне аса жоғары мән берілгенін көрсетеді.

Сонымен бірге, штабта жұмысты ұйымдастыру кезінде бағынысты бөлімшелерді дайындауға мүмкіндігінше көп уақыт бөлу керектігін ескеру қажет, өйткені алдағы арнайы операцияларының сәттілігі көбінесе олардың дайындығына байланысты болады. Сондықтан барлық деңгейдегі штабтардың жұмысында арнайы операцияларға дайындық кезінде және өткізу кезінде (жауынгерлік іс-қимылдар) олардың мүмкіндіктерін ескере отырып, бағыныштылардың мүдделері бірінші орында тұруы керек.

Арнайы операцияларда бағынысты әскерлерге жетекшілік етудегі жұмысына бірқатар талаптар қойылады, олардың ең маңыздылары: мақсаттылық, жоғары ұйымшылдық, жеделдік, қырағылық пен көрегендік, бастамашылық пен шығармашылық, ерекше еңбекқорлық пен ұқыптылық, әскерлермен тұрақты байланыс [3]. Бұл талаптардың жиынтығы әртүрлі деңгейдегі штабтардың жұмыс сапасын сипаттайтын болады. Штаб бастықтарының өзіне бағынысты лауазымды тұлғалардың жұмысын дұрыс ұйымдастыра білу қабілеті мен дағдысы командирдің арнайы операцияға қабылдаған шешімді нақтылаудың, бағынысты командирлерге тапсырмаларды нақтылаудың және басшылыққа қатысты басқа да бірқатар мәселелердің уақыттылылығын анықтайды. Осыған сүйене отырып, әскерлерді басқаруды бір жағынан, басқару жүйесі өз ресурстарын сыртқы және ішкі жағдайлардың өзгеруіне бейімдейтін процесс ретінде қарастыруға болады.

Бұдан шығатын қорытынды, арнайы операция жүргізу барысында бөлімшелерді басқару штабтың (басқару органының) дайындық кезінде және барлық жүйелерді құру және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету, арнайы операцияларды жүргізу, ұсыныс-нұсқау беретін құжаттарды уақтылы әзірлеу және бағынысты бөлімшелерге жеткізу кезінде қабылданған жаңа немесе нақтылау шешімдерін әзірлеуге бағытталған қызметтің түрі болып табылады.

Барлық деңгейдегі штабтардың негізгі міндеті – әскерлерді жоғары деңгейде шебер басқару, әртүрлі деңгейдегі лауазымдылардың жұмысын бағыттау үшін түпкілікті мақсатты, міндеттерді, әдістер мен ұйымдастырушылық қатынастарды таңдау және осы деңгейлерге ақпарат ағынын жасау болып табылады. Сонымен қатар, әскерлерді басқарудың өзі мақсат емес. Оның негізгі мақсаты – басқару органының барлық деңгейінде кейінгі басқару шешімдерінің негізін жасау. Көбінесе ол ақпараттық мәліметтерді қабылдаумен, өңдеумен, арнайы операция жүргізу барысында ақпаратты талдаумен, қайта өңдеумен және берумен байланысты болады. Бұл командир қабылдаған жаңа шешімдердің ұтымдылығын жақсартады, олар оған тән барлық белгісіздікпен болжанатын болашақ әрекеттерге негізделген, бұл арнайы операция үшін ең тән қасиет [4]. Әскерлерді басқару және қабылданған шешімдерді нақтылау (жаңа шешімдер қабылдау) процестері бір-бірінен ажырамайды. Шешім альтернативті нұсқалардың бірін таңдаумен байланысты және әрекеттерді немесе оларды орындау мерзімдерін қосуды талап етеді. Әскерді басқару – алдын ала белгіленген іс-қимыл бағыты. Ол үш элементті қамтуы керек: 1) болашаққа бағдарлау; 2) әрекеттер; 3) осы әрекеттерді жүзеге асыратын нақты лауазымды тұлғаны немесе басқару органын көрсететін элемент (оны орындау жөніндегі нұсқаулық).

Барлық деңгейдегі офицерлердің дайындығы жоғары болған жағдайда ғана штабқа жүктелген міндеттерді ойдағыдай орындауға болады. Олардың кәсіптік даярлығының деңгейі штабтардың бағынысты әскерлерді басқару жөніндегі міндеттерді орындауға әзірлік дәрежесін сипаттайтын негізгі көрсеткіш болып табылады.

Штаб бастығының қызметіне нық және сауатты басшылық жасауы, оның барлық нұсқауларды+

, сондай-ақ командирдің және жоғары тұрған штабтың нұсқауларын дәл және бұлжытпай орындауы штабтың табысты жұмысының ең маңызды шарты болып табылады. Осылайша, қазіргі жағдайда штаб жұмысындағы ұйымшылдық пен ұқыптылыққа қойылатын талаптар артып келеді. Жұмыстағы ұйымшылдыққа жұмысты мұқият жоспарлау арқылы қол жеткізіледі. Штаб пен басқарма жұмысын негізгі ұйымдастырушы штаб бастығы, бөлімдерде (бөлімшелерде) – бөлім (бөлімше) басшылары болып табылады.

Штабтарда жұмысты ұйымдастыру – дегеніміз ол бөлімдер мен бөлімшелердің рөлі мен орналасуына негізделе отырып, арнайы операцияның әрбір сатысындағы міндеттерінің көлемін анықтауды, маңыздылығы мен өзектілігіне қарай оларды орындау тәртібін белгілеуді, штабтың лауазымды адамдарынан тікелей орындаушыларды тағайындауды және арнайы операцияда қажет болған жағдайда қорлық (резервтік) толықшыларды әзірлеу, әрбір жұмысты орындау мерзімдері мен әдістерін көрсету, берілген тапсырмаларды уақтылы және сапалы орындау үшін жағдай жасау, қажет болған жағдайда көмек көрсету және берілген тапсырманың орындалуын бақылау болып табылады [5].

Біріккен іс-қимылдар кезінде бөлімшелерді басқарған кезде, штаб офицерлері арасында келесідей негізгі жұмыс түрлерін бөлу қажет:

- келген жағдай деректерін жинау және мәліметтерді қайта өңдеу;
- қабылданған шешімді нақтылау үшін қажетті есептерді дайындау;
- арнайы операцияны қамтамасыз ету мәселелері;
- орындаушыларға көрсетілген тапсырмаларды жеткізу және олардың әрекеттерін бақылау.

Сондай-ақ, жоғары ұйымшылдық көрсеткіші – штаб офицерлерінің жоғары штабтық мәдениеті. Штабтық мәдениеті – бұл үшін офицер табысты басқару қызметінің сипатынан туындайтын және қызметкерлердің, жалпы басқару органдарының дайындық деңгейіне және олар орындайтын жұмыс сапасына қойылатын талаптардың біртұтас жүйесі, сондай-ақ қажетті сапа көрсеткіштерінің жиынтығын құрайды. Демек, штабтық мәдениеті тек қана жақсы құрастырылған карта немесе жауынгерлік құжат емес, ең алдымен ішкі қарулы жанжал кезінде бірлескен іс-қимылдарды жүргізу жағдайында нақты ұйымдастырушылық және атқарушы іс-әрекет болып табылады.

Штаб жұмысындағы ұқыптылық – командирдің шешіміне, жоғары тұрған штабтың арнайы операцияның нұсқауларына сәйкес, ағымдағы жағдайды объективті бағалауды және атқарылып жатқан істерді дамытудағы көрегенділікті ескере отырып, оған жүктелген барлық тапсырмаларды уақытында орындау. Штаб жұмысындағы дәлдік жағдайды үнемі білумен, жұмысты нақты жоспарлаумен, жедел-тактикалық есептерді кеңінен қолданумен қамтамасыз етіледі [6]. Штабтарды ұйымдастыруды дамытудың өткен жылдардағы тәжірибесі оның өзгеруі қарулы күрес құралдарының өзгеруіне, әскерлерді ұйымдастыруға, сондай-ақ техникалық бақылау құралдарының жағдайына байланысты екенін көрсетеді.

Арнайы операцияны жүргізу кезінде ішкі қарулы қақтығысты оқшаулау және жолын кесу үшін штаб жұмысының реттілігі мен мазмұны қақтығыстың өзінің ауқымына, сондай-ақ оны шешу кезінде бөлімшелердің жауынгерлік (арнайы, әскери) іс-қимылдарын жүргізу нысандары мен әдістеріне байланысты болады. Арнайы операцияны жүргізу барысында бөлімдерді басқару оның маңызды қасиеттерінің жиынтығы ретінде белгілі бір сапаға ие. Басқару жүйесіне қатысты мұндай маңызды қасиеттер – уақтылылық (тиімділік), негізділік, құпиялық, мақсаттылық және өміршеңдік. Штаб жұмысына қатысты басқару жүйесінің тиімділігін бағалаудың негізгі мақсаты – штаб лауазымды тұлғаларының жоспарланған жұмыс әдістерінің талаптарға сәйкестік дәрежесін белгілеу. Егер штаб жұмысының әдістемесі оған қойылатын талаптарға сәйкес келмесе, тапсырмаларды түзету немесе қайта бөлу арқылы олардың жұмысын ұйымдастырудың басқа нұсқалары әзірленуі мүмкін.

Бригадалық тактикалық топ штабының жұмысының негізгі кезеңдерін және қабылданған шешімдерді түсіндірудің соған байланысты мәселелерін қарастырайық:

Біріншіден, ағымдағы жағдай туралы мәліметтерді жинау және оны бағалау. Жағдайды бағалау бойынша лауазымды тұлғалар қызметінің негізгі мазмұны жүктелген тапсырманың құрылымын қалыптастыру және басқару тапсырмаларын орындау бойынша штабтың жағдайын бағалау болып табылады. Бұл кезең басқару кезіндегі ең қиын және күрделі ресімделетін кезеңдердің бірі болып табылады. Бұл кезеңде штаб жұмысын ұйымдастырудың нұсқаларының жиынтығы жоқ, оларды әзірлеу қажет. Жағдайды бағалау жүйенің өзінің және оның ішкі жүйелерінің құрылысы мен қызметін анықтайтын көптеген факторларға негізделген жағдайдың ағымдағы жағдайын синтездеуден тұрады. Онда жауды, өз әскерлерін, басқару жүйесін, арнайы операция жүргізілетін аумақты және уақытты нақтылау бойынша бағалау жұмыстары кіреді.

Екіншіден, ниетті нақтылау. Ниет – штабтың алдына қойылған мақсаттарға жетудегі іс-әрекеттің жалпы бағыты. Басқару процесінің негізгі нүктесі ниетті нақтылау болып табылады. Түсіндіру немесе жаңадан қабылданған шешімнің тиімділігі жоспарды нақтылау деңгейіне айтарлықтай байланысты. Ниет мыналарды анықтайтын бөлімдерден тұрады: жауды жеңу тәртібіне қойылатын талаптар; бірліктердің әрекет ету тәсілдері; қарсыласты атыспен жеңу тәртібі; ұрыс тәртібі және т.б. Ниеттің осы құрамдас бөліктерінің әрқайсысы бойынша штабтың (бақылау органдарының) лауазымды тұлғаларына нақтыланған мәліметтер мен ұсыныстарды дайындау бойынша міндеттер айқындалады. Ұсынылған деректерді таңдау әдістемесінің құрамдас бөлігі болып дамып келе жатқан операциялық жағдайға және физикалық-географиялық жағдайларға негізделген ең оңтайлы қорытындыларды талдау және анықтау процедурасы болып табылады. Таңдау процедурасын қолдана отырып, көптеген баламалар қалыптасады – қойылған тапсырма мәселесін шешудің бағыттары.

Үшіншіден, қабылданған немесе қабылданатын жаңа шешімді түсіндіру бойынша жұмыстарды аяқтау. Ниет арнайы операция шешімнің негізін құрайды. Шешімді нақтылау кезінде жоспардың элементтерінен басқа мыналар да көрсетіледі: әскерлерге арналған міндеттер; өзара іс-қимылды және жанжақты қолдауды ұйымдастыру; басқару мәселелері және т.б. Шешім әртүрлі жағдайларда, оның ішінде дағдарыстық жағдайларда және (немесе) оны түсіндіру мен іске асырудың өте шектеулі уақытымен қабылдануы мүмкін. Шешімді нақтылаудың негізділігі, орындылығы және уақтылылығы Басқару процесінің бірінші кезеңін - ағымдағы жағдайды кешенді бағалауды жүзеге асыру сапасына тікелей байланысты.

Төртіншіден, арнайы операция жүргізу барысындағы келесі кезең бөлімшелерді тікелей басқару болады. Осы кезеңде негізгі шешімдер қабылданып, ресурстар, қару-жарақтар штабтың алдына қойылған мақсаттарға сәйкес бөлінеді. Кезеңнің негізгі мазмұны – қабылданған шешімге сәйкес басшылық ету. Бұл кезеңде мақсаттар нақты мерзімдер мен ресурстарға байланысты нақты тапсырмаларға аударылады.

Қорытынды. Осылайша, әртүрлі жағдайларда басшылық ету және оны орындаудың қажетті күйін сақтау штаб жұмысындағы басшылық процесінің принциптері мен құрылымын түсінуден тұрады. Сондай-ақ басқарудағы артықшылық әсер ету деңгейі бойынша күштер мен құралдардағы артықшылықпен салыстыруға айналады және бірқатар жағдайларда одан асып түсуі мүмкін. Сондықтан арнайы операциядағы күштер мен құралдардың тепе-теңдігін бағалау міндетті түрде басқару деңгейлерінің теңгерімін, басқару органдарының кәсібилігі мен дайындығын бағалаумен толықтырылуы керек. Сонымен қатар бөлім мен бөлімшелер командирлерінің ұйымдастырушылық қабілеттерінің болуын, олардың арнайы операциядағы ұрыс қимылдарының (жауынгерлік) таңдалған нұсқасына шығармашылық көзқарасын атап өту керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі № 554 Жарлығы. - Астана, 2017. – 23 б.

2 Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы туралы / Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 10 қаңтардағы № 274 Заңы. - Астана, 2015. – 22 б.

3 Рябчук В.Д. Командирдің санасы және ұрысты бақылау // «Әскери ой» ғылыми журналы. - 2001. - № 4. – 35-39 б.

4 Шойынбаев А.У. Әскери қақтығыстардағы жалпы әскери құрамалардың әскери әрекеттерін дайындау және жүргізу: Оқу-әдістемелік құралы. - Астана: Ұлттық қорғаныс университеті, 2007. – 312 б.

5 Гареев М.М. Әскерлерді (күштерді) басқаруды жетілдіруінің өзекті мәселелері // «Әскери ой» ғылыми журналы. - 2000. - № 2. – 12-19 б.

6 Рябчук В., Кондратьев В., Ничипор В. Жалпы әскерлер құрылымдарын қолайлы басқару жүйесінің методолгиялық бағалау мәселері. // Қару-жарақ. Саясат. Конверсия. - 2007. - № 45. – 38-45 б.

Мыңбаев Ш.Ж., *магистр*
Якубов РА., *магистр*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 29 қарашада келіп түсті

УДК 355.4
МРНТИ 78.19.03

Е.Ш. САРСЫМБАЕВ [1]
Б.Ж. КАРАБАТЫРОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБОРОНЫ МОРСКОГО ПОБЕРЕЖЬЯ

Аннотация. В статье отмечается, что оборона морского побережья исторически является одной из важных и сложных проблем в системе обеспечения военной безопасности каждого государства, имеющего значительную длину береговой линии и выход к морю. Авторами актуализируется необходимость исследования вопросов обороны морского побережья общевойсковыми формированиями. На современном этапе данная проблема приобретает особую значимость, поскольку обусловлена рядом причин. Среди них: нестабильная геополитическая обстановка в мире, наращивание военно-морского потенциала прикаспийских государств, наличие мировых запасов углеводородов в Каспийском регионе. Представлены результаты аналитического обзора нормативных правовых актов Республики Казахстан и прикаспийских государств в области обороны морского побережья. На основе опыта морских десантных операций прошлых лет определены противоречия и проблемные вопросы обороны морского побережья общевойсковыми формированиями в современных условиях.

Ключевые слова: Каспийское море, оборона морского побережья, группировка военно-морских сил, общевойсковое соединение, противодесантная оборона.

Е.Ш. САРСЫМБАЕВ [1]
Б.Ж. ҚАРАБАТЫРОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ТЕҢІЗ ЖАҒАЛАУЫН ҚОРҒАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада теңіз жағалауын қорғау тарихи тұрғыдан алғанда жағалау сызығының айтарлықтай ұзындығы мен теңізге шығу мүмкіндігі бар әрбір мемлекеттің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесіндегі маңызды және күрделі мәселелердің бірі болып табылатыны атап өтілген. Авторлар теңіз жағалауын жалпыәскери құрылымдарымен қорғау мәселелерін зерттеу қажеттілігін жаңартады. Қазіргі кезеңде бұл мәселе бірқатар себептерге байланысты ерекше маңызға ие. Олардың ішінде: әлемдегі тұрақсыз геосаяси жағдай, Каспий маңы мемлекеттерінің әскери-теңіз әлеуетінің артуы, Каспий аймағындағы көмірсутегінің жаһандық қорының болуы. Қазақстан Республикасы мен Каспий маңы мемлекеттерінің теңіз жағалауын қорғау саласындағы нормативтік құқықтық актілеріне талдамалық шолу нәтижелері ұсынылған. Өткен жылдардағы теңіз десанты операцияларының тәжірибесіне сүйене отырып, қазіргі жағдайда теңіз жағалауын жалпыәскери құрылымдарымен қорғаудың қайшылықтары мен проблемалық мәселелері анықталды.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, теңіз жағалауын қорғау, әскери-теңіз күштерін топтастыру, жалпыәскери құрылым, десантқа қарсы қорғаныс.

Y.SH. SARSIMBAEV [1]
B.ZH. KARABATYROV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

CURRENT PROBLEMS OF SEA COAST DEFENCE

Abstract. The article notes that the defence of the sea coast has historically been one of the important and complex problems in the system of ensuring the military security of each state that has a significant length of coastline and access to the sea. The authors update the need to study the issues of defence of the sea coast by combined arms formations. At the present stage, this problem is of particular importance, since it is due to a number of reasons. Among them: the unstable geopolitical situation in the world, the build-up of the naval potential of the Caspian states, the presence of global hydrocarbon reserves in the Caspian region. The results of an analytical review of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan and the Caspian states in the field of defence of the sea coast are presented. Based on the experience of amphibious landing operations of past years, contradictions and problematic issues of defence of the sea coast by combined arms formations in modern conditions are identified.

Key words: Caspian Sea, defence of the sea coast, grouping of naval forces, combined arms formation, anti-landing defence.

Введение. Оборона морского побережья исторически является одной из важных и сложных проблем в системе обеспечения военной безопасности каждого государства, имеющего значительную длину береговой линии и выход к морю. Это убедительно подтверждено историческим опытом Великой Отечественной войны и последующих вооруженных конфликтов.

Цель – на основе проведенного анализа обосновать актуальность в проведении исследования обороны морского побережья.

Задачи:

1) провести аналитический обзор нормативных правовых актов Республики Казахстан, прикаспийских государств, диссертационных исследований и литературы в области обороны морского побережья;

2) рассмотреть исторический опыт морских десантных операций;

3) определить противоречия и проблемные вопросы обороны морского побережья общевойсковыми формированиями в современных условиях.

Методы исследования. В ходе исследования использовались методы анализа, сравнения, обобщения и интерпретации.

Результаты исследования и их обсуждение. Развитие Республики Казахстан характеризуется относительной стабильностью. Взяв курс на демократизацию и обновление всех сфер жизни, республика твердо и неуклонно проводит миролюбивую активную внешнюю политику, направленную на отказ от военного противостояния и невмешательство во внутренние дела любого суверенного государства, создание и упрочнение имиджа Казахстана как государства, «динамично и поступательно идущего по демократическому пути развития». Однако такая стабильность подвержена влиянию многих факторов. В середине 2000-х годов наблюдается устойчивая тенденция качественного и количественного роста военно-морского присутствия прикаспийских государств на Каспийском море, где находится около 7% мировых запасов углеводородов, или примерно 20 миллиардов тонн нефти и газового конденсата [1]. Активное наращивание оборонного потенциала государств, имеющих выход к Каспию, и прежде всего его морской составляющей, вызывает обоюдную, пока еще сдержанную озабоченность сторон. Любой вооруженный конфликт в данном регионе может иметь самые серьезные последствия [1]. Поэтому имеется настоятельная необходимость обеспечения защиты своих национальных и экономических интересов. В связи с этим в последнее время большое внимание в Вооруженных Силах Республики Казахстан (далее – ВС РК) стало уделяться вопросам противодействия противнику в условиях решительных действий десантных сил. Известно, что оборона морского побережья – актуальная проблема для каждого государства, имеющего выход к морю. Она всегда была многоплановой, поскольку требовала надежной защиты приморских городов, портов, военно-морских и авиационных баз, других объектов, как со стороны суши, так и со стороны моря, для чего организовывалась и велась противодесантная оборона морского побережья [2, с.29].

Республика Казахстан имеет значительное морское побережье (длина береговой линии около 2320 километров) [3], и вопросы его обороны требуют постоянного внимания руководства Вооруженных Сил. Ведущие страны мира предпринимают попытки установить контроль над регионом и распоряжаться его высоким энергетическим потенциалом. Активизируется процесс вовлечения прикаспийских республик (за исключением Ирана) в сферу деятельности Североатлантического союза [4]. Все это обуславливает необходимость изучения проблем теории и практики подготовки и ведения обороны морского побережья.

Исследования показали, что прикаспийскими государствами выработаны доктринальные документы, которые определяют военно-политическую, политико-стратегическую и политико-экономическую основу военной безопасности стран, а также формы практической реализации военной стратегии [5, с.106]. Анализ военных доктрин прикаспийских государств показал, что два государства на Каспийском море предполагают оборонительно-наступательные действия, что подтверждает их готовность к проведению войсковых, в том числе десантных операций [5, с.150]. Особую остроту проблеме придают основные стартегические концепции, включающие:

- концепцию «20-миллионной исламской армии», раскрывающую вопросы проведения триединой политики в области военного строительства, в основе которой лежит исламизация кадровой армии и превращение его в регулярное вооруженное формирование, а также совершенствование организации мобилизации ополчения – сил сопротивления при тотальной вневойсковой военной подготовке всего населения страны [6];

- концепцию приоритета наступательных действий, обусловленную тем, что военное руководство этих иностранных государств основным видом боевых действий считает наступление.

Анализ материалов военной печати [7, 8] показывает, а опыт Второй мировой войны и послевоенных локальных конфликтов подтверждает [9-11], что в вооруженных силах развитых государств мира на всех этапах военных действий все большее значение придается морским десантным операциям. Так, исследования показали, что в годы Второй мировой войны было высажено шесть стратегических,

около ста двадцати оперативных и свыше пяти ста тактических морских десантов [9-13]. И сегодня проведение таких операций относится к числу важнейших оперативно-стратегических задач, особенно в начальном периоде войны (вооруженного конфликта). Нельзя не отметить, что вооруженные силы США и их союзники только в ходе локальных войн и вооруженных конфликтов после Второй мировой войны высадили 94 морских и воздушно-морских десанта и имеют в этой области богатый опыт [10-13]. Надо полагать, что по мере развития средств вооруженной борьбы возможности, наступающих со стороны моря будут постоянно возрастать, а их морские десанты представлять все более серьезную угрозу [11]. В этой связи возникает объективная необходимость уточнения отдельных теоретических положений обороны морского побережья, выявления проблемных вопросов применения войск и в первую очередь общевойсковых соединений, а также подготовки войск для ведения боевых действий на десантно-доступных направлениях в условиях, когда территория превосходит возможности войск по их контролю.

В ВС РК к вопросам ведения боевых действий в таких условиях проявляется большой интерес, однако из-за отсутствия прочной теоретической базы их изучение и практическая реализация в настоящее время в полной мере невозможно. Нормативные правовые акты рассматривают оборону как основной вид боевых действий. Однако в Правилах боевого применения Сухопутных войск ВС РК вопросы применения общевойсковых соединений и подразделений в обороне рассматриваются только с точки зрения ведения позиционной и маневренной обороны, а оборона морского побережья рассматривается как особые условия ведения боя. Аналитический обзор литературы и источников свидетельствует, что современное состояние теории и практики противодесантной обороны (далее – ПДО) морского побережья требует решения ряда проблемных вопросов подготовки и ведения борьбы с морскими десантами.

В этой связи заслуживают внимания научные исследования [14-16] советских военных ученых А.Н.Лимно, В.К.Шамшурова, И.С.Скуратова, Н.В.Плотникова, а также работы [2; 17-20] российского ученого Л.В.Бойкова. Большое внимание проблемам применения общевойскового соединения в различных условиях обстановки уделялось в научных работах и диссертациях белорусских военных ученых, таких как В.И.Шатько [21], Р.Р.Шатиловский [22], С.А.Фомин [23], А.П.Богодель [24]. Следует отметить ряд диссертационных работ казахстанских военных ученых, таких как Б.Б.Джанасаев [25], А.А.Мартынов [26], А.И.Кириченко [27], С.В.Паньков [28], С.К.Байзаков [29], Б.М.Керимбаев [30].

В статье 18 Закона «Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан» обозначено, что Вооруженные Силы предназначены для отражения агрессии, вооруженной защиты территориальной целостности и суверенитета Республики Казахстан, охраны и обороны государственных и военных объектов [31]. В контексте рассматриваемой проблемы определенный исследовательский интерес вызывает содержание Военной доктрины, где отмечены условия и факторы, влияющие на состояние военной безопасности государства (таблица 1) [32].

Таблица 1 – Основные условия и факторы, влияющие на оборону морского побережья в военно-стратегической сфере государства

Основные условия и факторы	Военные угрозы	Направления деятельности
Усиление противостояния между мировыми и региональными «державами» в стремлении изменить существующий мировой порядок и расширить сферы влияния в мире или отдельных регионах	Применение или намерение применения государствами, народами, социальными группами против Казахстана военной силы, в том числе с использованием «гибридных» методов борьбы	Поддержание в боевой готовности Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований, обеспечение мобилизационной готовности в интересах обороноспособности страны
Нарушение договоренностей в вопросах запрещения, ограничения и сокращения стратегических наступательных вооружений в мире и регионе	Развязывание и эскалация пограничного вооруженного конфликта в пограничном пространстве Казахстана	Защита национальных интересов государства в территориальных водах (море) и в казахстанской части континентального шельфа Каспийского моря
Стремление государств или военно-политических союзов расширить сферы влияния в Казахстане для установления контроля над ее стратегическими ресурсами и транспортной инфраструктурой	Дестабилизация обстановки в государстве, нарушение территориальной целостности Республики Казахстан	Охрана государственных и военных объектов на территории Казахстана и за его пределами

Основными задачами Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований в военное время являются организация обороны государства, нанесение поражения войскам противника, принуждение его к прекращению военных действий. Нормативные правовые документы [31, 32] по обеспечению военной безопасности Республики Казахстан регламентируют принятие основных мер, в их числе поддержание боевого потенциала военно-морской группировки на уровне, достаточном для реагирования на военные угрозы в Каспийском море; увеличение боевого потенциала подразделений на Государственной границе в соответствии с ее категорированием и угрозами в пограничном пространстве; повышение качества подготовки органов военного управления и войск (сил) к выполнению поставленных задач и управлению войсками (силами).

Заключение. Исходя из этого, считаем, что условия и факторы, представляющие военную угрозу для прикаспийских государств достаточно обоснованные и актуальные. Рассматриваемая проблема обусловлена следующими положениями:

- наращиванием в зоне Южного Каспия группировки военно-морских сил прикаспийских государств, что предполагает возможность участия их армий в конфликтах различной интенсивности и проведении морских десантных операций;
- требованиями Министра обороны Республики Казахстан о внедрении в учебно-боевую практику новых способов ведения боевых действий, повышении эффективности применения соединений и подразделений при обороне морского побережья и способности их к автономным действиям в условиях превосходства противника в силах и средствах, децентрализации управления;
- недостаточностью научно-теоретической базы, рассматривающей вопросы применения общевойсковых соединений и подразделений при обороне морского побережья, а также ее подготовки и ведения в современных условиях;
- необходимостью совершенствования научно-методического аппарата, позволяющего обосновывать боевые задачи общевойсковых формирований при обороне морского побережья.

В настоящее время становится все более очевидным, что современная отечественная теория обороны морского побережья нуждается в дальнейшем развитии. Это обусловлено требованиями отечественных нормативных правовых актов, наличием у Республики Казахстан значительной протяженности береговой линии морского побережья, стремлением ряда государств к перераспределению мировых запасов сырьевых ресурсов и созданием ими мощных группировок военно-морских сил, оснащенных высокотехнологическими средствами вооруженной борьбы. Поэтому нельзя исключить, что защищать национальные интересы Казахстана на приморском направлении, возможно, придется проведением противодесантной обороны морского побережья. Следовательно, исследование вопросов построения обороны морского побережья общевойсковым соединением является актуальной научной задачей, имеющей теоретическое и практическое значение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Каспийский регион – шаткое равновесие [Эл. ресурс]. - Режим доступа: htts://www.kazanalytics.kz [Дата обращения: 17.09.2023].

2 Бойков Л.В. Противодесантная оборона // Армейский сборник. - 2011. - № 12. – С.29-33.

3 Хан А.Д. Военная география Центрально-Азиатского региона: учебное пособие. - Астана: АО «Центр военно-стратегических исследований», 2013. – 32 с.

4 Камов В. Военно-политическая обстановка в Каспийском регионе // Зарубежное военное обозрение. - 2009. - № 4. – С.16-23.

5 Шибутов М.М. Военная безопасность государств прикаспийского региона: учебное пособие. - Астана: АО «Центр военно-стратегических исследований», 2013. – 224 с.

6 Якупов В. Военно-доктринальные взгляды руководства Исламской республики Иран // Зарубежное военное обозрение. - 2016. - № 10. – С.8-16.

7 Чертанов В. Военно-морские силы США – прогнозы, проекты, решения // Зарубежное военное обозрение. - 2006. - № 10. – С.55-59.

8 Толмачев С. Группировка ВМС Ирана в зоне Южного Каспия // Зарубежное военное обозрение. - 2014. - № 12. – С.85-87.

9 Гарт Б.Л. Вторая мировая война. - М.: Воениздат, 1976. – 337 с.

10 Шатько В.И. Операция многонациональных сил против Ирака в 1991 году: модель войны будущего: учебное пособие. - Минск: ВА РБ, 2011. – 247 с.

11 Лобов В.Н. Военная хитрость в истории войн. - М.: Воениздат, 1988. – 192 с.

12 Корниенко В.Т. Применение морских десантов в операциях: учебное пособие. - М.: ВА ГШ ВС РФ, 1995. – 47 с.

13 Локальные войны и вооруженные конфликты начала 80-х годов (краткий обзор событий и выводы). - М.: ГШ ВС СССР, 1983. – 84 с.

14 Лимно А.Н. Инженерное обеспечение обороны морского побережья // Военная мысль. - 1958. - № 9. – С.40-47.

15 Скуратов И.С. Проблемы обороны морского побережья // Военная мысль. - 1992. - № 4. – С.17-23.

16 Плотников Н.В. Противодесантная оборона морского побережья // Военный вестник. - 1989. - № 1. – С.33-39.

17 Бойков Л.В. О теории обороны морского побережья // Военная мысль. - 1994. - № 4. – С.33-39.

18 Бойков Л.В. Новые аспекты противодесантной обороны морского побережья // Военная мысль. - 2005. - № 2. – С.13-21.

19 Бойков Л.В. О некоторых закономерностях, принципах и проблемах ведения противодесантной обороны побережья // Военная мысль. - 2005. - № 12. – С.55-63.

20 Бойков Л.В. Актуальные вопросы теории противодесантной обороны морского побережья // Военная мысль. - 2007. - № 12 – С.35-43.

21 Шатько В.И. Построение обороны омбр на водной преграде: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.04. – ВА РБ, - Минск, 1997. – 199 с.

22 Шатиловский Р.Р. Совершенствование обороны населенных пунктов общевойсковыми соединениями, частями и подразделениями: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.04. – ВА РБ, - Минск, 1999. – 160 с.

23 Фомин С.А. Боевое применение частей и подразделений отдельной механизированной бригадой в борьбе с незаконными вооруженными формированиями в вооруженном конфликте: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.04. – ВА РБ, - Минск, 2003. – 199 с.

24 Богодель А.П. Построение и ведение обороны отдельной механизированной бригадой в условиях отсутствия сплошной линии фронта: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.04. – ВА РБ, - Минск, 2015. – 233 с.

25 Джанасаев Б.Б. Расположение мотострелковой бригады на месте и пути его совершенствования: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК, - Щучинск, 2010. – 138 с.

26 Мартынов А.А. Бой мотострелковой бригады в окружении в горно-пустынной местности: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК, - Щучинск, 2010. – 148 с.

27 Кириченко А.И. Обман противника в наступлении механизированной бригады: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК. - Щучинск, 2010. – 155 с.

28 Паньков, С.В. Организация и ведение наступления мотострелковой бригадой в городе: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК. - Щучинск, 2010. – 152 с.

29 Байзаков С.К. Тактика мотострелковой бригады в конфликте низкой интенсивности: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК. - Щучинск, 2008. – 132 с.

30 Керимбаев Б.М. Повышение эффективности противовоздушной обороны оперативного командования в оборонительной операции в Каспийском регионе: дис. ... канд. воен. наук: 20.01.02. – НУО РК. - Щучинск, 2007. – 174 с.

31 Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан / Закон Республики Казахстан от 7 января 2005 года № 29. - Астана, 2005. – 15 с.

32 Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан / Указ Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554. - Астана, 2017. – 23 с.

Сарсымбаев Е.Ш., *докторант*
Карабатыров Б.Ж., *доктор философии (PhD)*

Статья поступила в редакцию 13 ноября 2023 года

УДК 355.01
МРНТИ 78.19.03

А.М. ИСКАКОВ [1]
К.Б. ЕСБЕРГЕНОВ [1]
Ш.Ж. МЫНБАЕВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ФОРМЫ ПРИМЕНЕНИЯ И СПОСОБЫ ДЕЙСТВИЙ ВРЕМЕННОЙ ОПЕРАТИВНОЙ ГРУППИРОВКИ ПО ПРЕСЕЧЕНИЮ ВНУТРЕННЕГО ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА

Аннотация. В настоящее время для пресечения внутреннего вооруженного конфликта создается временная оперативная группировка, в состав которой включаются несколько соединений и воинских частей (подразделений) оперативного назначения, подразделения специального назначения, авиации и артиллерии, связи, боевого, технического, тылового и медицинского обеспечения Национальной гвардии, подразделения органов внутренних дел. Исходя из замысла предстоящих действий, временная оперативная группировка может усиливаться специально выделенными войсками (силами) Вооруженных Сил, Министерства по чрезвычайным ситуациям, Пограничной службы Республики Казахстан. Текущая практика применения войск в целях пресечения внутреннего вооруженного конфликта не раскрывает в полной мере проводимых мероприятий временной оперативной группировкой. В статье предлагается оптимальный вариант формы применения временной оперативной группировки в операции по пресечению внутреннего вооруженного конфликта.

Ключевые слова: Национальная гвардия, Министерство внутренних дел, внутренний вооруженный конфликт, временная оперативная группировка, совместная комплексная операция, незаконные вооруженные формирования.

А.М. ИСКАКОВ [1]
Қ.Б. ЕСБЕРГЕНОВ [1]
Ш.Ж. МЫҢБАЕВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ІШКІ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ БАСУ КЕЗЕҢІНДЕ УАҚЫТША ЖЕДЕЛ ТОПТЫ ҚОЛДАНУ НЫСАНДАРЫ МЕН ӘРЕКЕТ ЕТУ ТӘСІЛДЕРІ

Түйіндеме. Қазіргі уақытта ішкі қарулы қақтығысты тоқтату үшін жедел мақсаттағы бірнеше құрамалар мен әскери бөлімдерді (бөлімшелерді), арнайы мақсаттағы жасақтарды, авиацияны және артиллерияны, ішкі істер органдарының бөлімшелері, Ұлттық ұланның байланыс, жауынгерлік, техникалық, материалдық-техникалық және медициналық қамтамасыз етуді қамтитын бөлімшелерден уақытша жедел топ құрылады. Алдағы іс-шаралар жоспары негізінде уақытша жедел топ Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, Төтенше жағдайлар министрлігінің, Шекара қызметінің арнайы бөлінген әскерлерімен (күштерімен) күшейтілуі мүмкін. Ішкі қарулы қақтығысты басу үшін әскерлерді қолданудың қазіргі тәжірибесі уақытша жедел топтың жүргізген іс-шараларын толық ашып көрсетпейді. Мақалада ішкі қарулы қақтығысты басу операциясында уақытша жедел топты пайдаланудың оңтайлы түрі ұсынылған.

Түйінді сөздер: Ұлттық ұлан, Ішкі істер

A.M. ISKAKOV [1]
K.B. ESBERGENOV [1]
SH.ZH. MYNBAEV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

FORMS OF USE AND METHODS OF ACTION OF A TEMPORARY OPERATIONAL GROUP DURING THE PERIOD OF SUPPRESSION OF INTERNAL ARMED CONFLICT

Abstract. At the moment, we know that in order to suppress the internal armed conflict, temporary operational group, which includes several formations and military units (subdivisions) for operational purposes, special forces, aviation, and artillery, communications, combat, technical, logistical and medical support of the National Guard. units of internal affairs bodies. Based on the plan for the upcoming actions, the temporary operational group can be strengthened by specially allocated troops (forces) of the Armed Forces, the Ministry of Emergency Situations, and the Border Service of the Republic of Kazakhstan. The current practice of using troops to suppress an internal armed conflict does not fully reveal the activities carried out by the temporary operational group. The article proposes the optimal form of using a temporary operational group in an operation to suppress an internal armed conflict.

Key words: National Guard, Ministry of Internal

министрлігі, ішкі қарулы қақтығыстар, уақытша жедел топ, бірлескен кешенді операция, заңсыз қарулы құрылымдар.

Affairs internal armed conflict, temporary task force conditions, joint complex operation, illegal armed group.

Введение. В современных условиях главную опасность для государств представляют внутренние социально-политические и религиозно-этнические конфликты. Нередко во внутренних вооруженных конфликтах (далее – ВВК) принимают участие внешние силы, которые прямо или опосредованно воздействуют на ход противоборства. Для пресечения внутреннего вооруженного конфликта создается временная оперативная группировка (далее – ВрОГ) [1]. Ее состав, сроки и порядок создания, основные вопросы управления, подчиненность, организация взаимодействия, а также перечень задач определяются решением Министра внутренних дел по согласованию с уполномоченными государственными органами. Общее руководство специальной операцией по пресечению ВВК возлагается на Министра внутренних дел. Непосредственное управление ВрОГ возлагается на заместителя министра внутренних дел - главнокомандующего Национальной гвардией [1, с.9]. В целях оперативного решения поставленных задач, в зависимости от складывающейся обстановки в одном или двух регионах одновременно, главнокомандующий Национальной гвардией имеет право делегировать полномочия по управлению ВрОГ одному из своих заместителей (командующему региональным командованием). ВрОГ, как правило, формируется на базе войск региональных командований Национальной гвардии, в границе ответственности которых возник ВВК.

Цель исследования – на основе анализа зарубежного опыта боевых действий предложить вариант формы применения ВрОГ в операции по пресечению внутреннего вооруженного конфликта.

Задачи:

1) проанализировать зарубежный и отечественный опыт применения ВрОГ в операции по пресечению внутреннего вооруженного конфликта;

2) раскрыть особенности внутреннего вооруженного конфликта, порядок его разрешения войсками Национальной гвардии;

3) рассмотреть оптимальный вариант формы применения ВрОГ в операции по пресечению внутреннего вооруженного конфликта.

Методы и организация исследования. Материалами исследования послужили служебная литература открытого характера как на печатных носителях, а также материалы сети Интернет. В работе были применены логические методы научного исследования, такие как анализ, синтез, интерпретация, обобщение.

Результаты исследования и их обсуждение. Опыт конфликтов на Северном Кавказе, Сирии, Йемене показал, что наряду с политическими, социально-экономическими и идеологическими мерами, применяется военная сила. Изучение опыта пресечения ВВК в Чеченской Республике наглядно продемонстрировало, что используемые в ходе его формы военной силы находились в диалектической взаимосвязи от этапа (стадии) данного конфликта, в том числе от степени напряженности отношений между противостоящими сторонами, их состава, применяемого вооружения и характера действий. В зависимости от социально-политической природы и содержания конфликта, соотношения и расстановки внутренних политических сил, цели и стратегии действий сторон, степени использования вооруженного насилия можно выделить следующие типы ВВК:

- социально-политические (гражданские беспорядки, массовые волнения и т.п.);
- территориально-статусные (требования изменения границ, повышения статуса и т.п.);
- сепаратистские (требования полной независимости, выхода из состава государства и т.п.);
- ирредентистские (требования о присоединении этнической группы к другому государству);
- этноконфессиональные (между различными этноконфессиальными группами и т.п.).

Каждый из потенциально возможных ВВК при наличии общих черт может иметь свои специфические особенности. Они будут связаны с составом противоборствующих сторон, содержанием и решительностью преследуемых целей, степенью задействования силового компонента, уровнем военной, финансовой и другой помощи, оказываемой со стороны иностранных государств, и другими факторами.

Для всех вооруженных конфликтов характерным является единая последовательность их развития: зарождение, обострение напряженности, кризис, разрешение кризиса, восстановление мира. Пресечения ВВК должно реализовываться в рамках особого правового режима деятельности органов государственной власти, органов местного самоуправления, организаций и общественных объединений. Особым режимом является установление режима чрезвычайного положения, который вводится в соответствии с Законом Республики Казахстан «О чрезвычайном положении». Действия данного Закона распространяется на всей территории Республики Казахстан или в ее отдельных местностях и допускает определенные ограничения прав и свобод граждан Республики Казахстан, иностранных граждан, лиц без гражданства, прав организаций и общественных объединений, а также возложение на них дополнительных обязанностей [2].

Любому ВВК могут быть присущи свои специфические формы и способы пресечения, учитывающие те или иные социально-политические, национальные, религиозные и другие особенности. Вместе с тем бесспорным является то, что все предпринимаемые меры и проводимые мероприятия должны находиться в диалектической взаимосвязи друг с другом, дополняя и усиливая воздействие каждого из них. Это возможно только при наличии в государстве теоретически обоснованной и заблаговременно созданной системы обеспечения внутренней безопасности, способной эффективно функционировать в любых условиях обстановки, оперативно и адекватно реагировать на ее резкие изменения. На наш взгляд, пресечение ВВК должно представлять собой совокупность согласованных и взаимосвязанных общегосударственных мероприятий и включать комплекс невоенных (политических, дипломатических, экономических, социальных, административных, идеологических, психологических и т.п.) и военных мер по *предупреждению, сдерживанию, нейтрализации и ликвидации* причин и последствий ВВК.

Под *предупреждением* следует понимать процесс урегулирования противоречий между сторонами на этапе зарождения конфликта мерами как невоенного, так и военного (силового) характера с привлечением органов внутренних дел и Национальной гвардии Министерства внутренних дел (далее – МВД), Комитета национальной безопасности (далее – КНБ) Республики Казахстан, других силовых и иных министерств и ведомств. При этом наличие в районе ВВК боеготовых соединений и воинских частей видов и родов войск Вооруженных сил (далее – ВС), других войск, воинских формирований и органов, а также воля и решимость политического руководства применить военную силу являются сдерживающим фактором возможной эскалации конфликта.

Под *сдерживанием* ВВК понимается комплекс мер по снижению степени напряженности отношений, вызванной имеющимися противоречиями между конфликтующими сторонами, на этапе обострения напряженности и кризиса посредством усиления предупредительных действий. В некоторых источниках этап называется «пресечение конфликта», однако это представляется не совсем верным. На любом из этапов внутреннего вооруженного конфликта должны проводиться мероприятия по его пресечению с использованием различных форм и способов. Пресечение кризиса – самый напряженный этап разрешения конфликта в целом. Именно в рамках этого этапа будут максимально задействованы все силы и средства государства, в том числе военная сила путем проведения мероприятий демонстративного характера. Локализация района внутреннего вооруженного конфликта представляет собой комплекс мероприятий невоенного и военного характера по недопущению возможности оказания какой-либо помощи, в первую очередь финансовой и военной, иностранными государственными и негосударственными организациями или поддержки оппозиционных (сепаратистских) сил в районе конфликта, его дальнейшего расширения и тем самым эскалации в конфликт большего масштаба и интенсивности.

Под *нейтрализацией* ВВК понимается процесс урегулирования наиболее существенных противоречий на этапе пресечения кризиса путем дальнейшего наращивания сдерживающих действий, включая непосредственное участие в них ВС [3].

Ликвидация должна представлять собой процесс полного искоренения причин и последствий ВВК на этапе восстановления мира при приоритетности невоенных мер, опирающихся на сдерживающий фактор военной силы. Таким образом, на всех этапах будут применяться как невоенные, так и военные меры пресечения конфликта. При этом масштабы применения силы должны соответствовать той конкретной обстановке, которая складывается в зоне конфликта. В интересах быстрого и эффективного пресечения ВВК роль военной силы на различных этапах пресечения конфликта должна своевременно уточняться и изменяться [4].

Проведенные исследования уставных, нормативных правовых документов и научных работ позволяют сделать вывод о том, что в военной науке в настоящее время нет четкой систематизированной классификации форм применения военной силы при пресечении ВВК [5-7]. В то же время события в Чеченской Республике дали огромный практический (как положительный, так и отрицательный) опыт в данном вопросе для его всестороннего изучения, анализа, обобщения и теоретического осмысления с тем, чтобы на его основе выработать систему военных и других действий при пресечении ВВК. Под формой применения группировок войск (сил) при пресечении ВВК следует понимать установленный порядок организации и выполнения оперативных, боевых, служебно-боевых, специальных и других задач в заданное время и в установленной оперативно-стратегической (оперативной) зоне или районе, охваченном ВВК. Способ действий (выполнения боевых (служебно-боевых) задач) войск (сил) и органов, входящих в состав ВрОГ, целесообразно рассматривать как избранную последовательность применения войсковых сил и средств при выполнении задач, возложенных на соединения, воинские части (подразделения) и органы, временно создаваемые группировки войск в рамках тех или иных форм применения при пресечении ВВК. Формы применения и способы действий определяются поставленными целями и задачами, привлекаемыми силами и средствами, пространственным размахом, составом, характером

действий, возможностью противодействия противника, отношением местного населения к войскам или незаконным вооруженным формированиям (далее – НВФ), физико-географическими условиями района ВВК и рядом других факторов.

Наиболее существенное влияние на содержание форм применения и способов действий оказывает характер действий НВФ и отношение местного населения к силовым структурам. Действия ВрОГ могут осуществляться в условиях как абсолютной поддержки со стороны населения, так и его негативного отношения, и активной поддержки НВФ. Возможен вариант нейтрального отношения (выжидательной позиции) местного населения как к действиям ВС других войск и воинских формирований, так и НВФ. Форма применения является более консервативной дефиницией и видоизменяется не так быстро, как способ действий. В рамках формы применения в зависимости от решаемых задач возможно значительное количество способов действий. Исследование опыта действий ВрОГ позволяет сделать вывод о том, что на различных этапах ВВК могут использоваться различные формы применения и способы действий группировок войск (сил), тех элементов военной силы (МВД, КНБ, Министерство обороны, Пограничная служба КНБ и т.д.), которые привлекаются к пресечению конфликта. При этом решить все задачи по пресечению ВВК в рамках одной какой-либо формы применения военной силы проблематично. Это будет совокупность последовательно или (и) одновременно проводимых операций, систематических боевых действий, боевых и других (служебно-боевых, режимных, охранных и т.п.) действий.

При разработке и обосновании системы форм применения военной силы при пресечении ВВК должна учитываться главная ошибка первой чеченской кампании, заключавшаяся в следующем. На начальных этапах развития ВВК (зарождении и обострении обстановки) в зоне конфликта не предпринималось никаких действий силового характера. Военная сила начала применяться только после того как НВФ взяли под полный контроль территорию целого субъекта Российской Федерации. В результате чего возникла необходимость широкомасштабного применения военного насилия с активным привлечением соединений и воинских частей ВС Российской Федерации, внутренних войск министерство внутренних дел, специальных подразделений других силовых структур [8]. Исходя из этих принципиальных положений, в статье предлагается система форм применения военной силы и способов действий ВрОГ при пресечении ВВК, предусматривающая поэтапное, с учетом изменения ситуации, адекватное действиям деструктивных сил (НВФ, сепаратистских организаций, экстремистских формирований) наращивание усилий силовых структур. При этом приоритетное значение имеют задачи, решаемые органами МВД и КНБ. Войска (силы, органы) каждого силового министерства будут реализовывать свои специфические формы применения и способы действий, присущие только им, но при этом возможно проведение совместных операций, прежде всего антитеррористической направленности под руководством КНБ и решение общих задач по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности под руководством МВД.

В соответствии с Законом «О противодействии терроризму» [9] совместной формой применения войск (сил), привлекаемых к мероприятиям по пресечению террористических актов или ликвидации их последствий, будут антитеррористические операции. К самостоятельным формам применения органов КНБ и МВД Казахстана на этапах зарождения конфликта и обострения обстановки относятся специфические формы оперативно-розыскной деятельности, в том числе оперативно-розыскные и оперативно-технические мероприятия. Национальная гвардия МВД Казахстана будут выполнять свои задачи в зоне конфликта в форме боевой службы, включающей в себя следующие виды: патрульно-постовая служба, служба по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности при проведении массовых мероприятий, караульная, розыскная, режимно-комендантская и режимно-карантинная [10].

В соответствии с действующим законодательством применение войск (сил), входящих в состав ВрОГ, при пресечении внутреннего вооруженного конфликта может осуществляться в форме *операции*, в том числе *антитеррористических и специальных, специальных (боевых) действий, боев и ударов*, с применением временных ограничений и иных мер [1, с.8].

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что на сегодняшний момент этих форм недостаточно для пресечения ВВК. Предлагается применение формы пресечения ВВК в виде *совместной комплексной операции.*

По нашему мнению, совместная комплексная операция представляет собой согласованный по месту, времени и целям комплекс разведывательных, боевых, служебно-боевых, поисково-розыскных, оперативно-розыскных и других действий, специальных (войсковых, самостоятельных и совместных) операций, проводимых временно создаваемой (только на период операции) временной оперативной группировкой по единому плану в заранее отведенных или вновь определенных районах с охватом большей части территории, на которой введен режим чрезвычайного положения. Опыт применения объединенной группировки войск (сил) в Северо-Кавказском регионе показал, что на начальном этапе ВВК основными действиями могут стать специальные операции (действия) войск (сил) и органов

различных министерств, ведомств под общим руководством того командующего, в чьем регионе возник кризис. В случае, когда ситуация не может быть урегулирована политическими мерами, принимается решение о проведении операции ВрОГ с наступательными целями, составными частями которых будут операции (боевые действия, бои), боевые действия фронтовой авиации, ракетных войск и артиллерии, армейской авиации, служебно-боевые (боевые) действия частей (подразделений) ВС Национальной гвардии МВД, Пограничной службы КНБ. После завершения активной фазы боевых действий ВрОГ действует в условиях повседневной деятельности в готовности к проведению требуемых операций по команде старшего начальника.

Заключение. Таким образом, каждый внутренний вооруженный конфликт может иметь свои специфические особенности. Используемая для пресечения конфликта система форм применения военной силы должна корректироваться, поскольку одинаково опасны как чрезмерное, так и недостаточно решительное ее применение. Разработка четкой системы форм применения военной силы при пресечении внутреннего вооруженного конфликта позволит создать теоретический задел на перспективу. Накопленные знания целесообразно использовать для разработки соответствующих разделов уставных, нормативных правовых документов и тем самым обеспечить заблаговременную практическую подготовку войск (сил) разноведомственной принадлежности к выполнению задач в ходе пресечения возможных внутренних вооруженных конфликтов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О внесении изменений и дополнений в приказ МВД от 15 марта 2021 года № 26 «Об утверждении Инструкции по планированию и подготовке сил и средств единой системы органов внутренних дел Республики Казахстан к действиям при кризисных ситуациях» / Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 12 августа 2022 года № 59. - Астана, 2022. – 16 с.

2 О чрезвычайном положении / Закон Республики Казахстан от 8 февраля 2003 года № 252. - Астана, 2003. – 23 с.

3 Философский энциклопедический словарь. - М.: ИНФРА-М, 2005. – 576 с.

4 Справочник оперативно-стратегических терминов. - Астана, 2007. – 176 с.

5 Об утверждении Правил по применению воинских частей (подразделений) оперативного назначения Национальной гвардии Республики Казахстан / приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 11 сентября 2015 года № 65. - Астана, 2015. – 405 с.

6 Об утверждении Правил приведения Национальной гвардии Республики Казахстан в высшие степени боевой готовности / приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 22 января 2019 года № 7. - Астана, 2019. – 389 с.

7 Об утверждении Правил по организации службы оперативных штабов Национальной гвардии Республики Казахстан / приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 22 января 2019 года № 8. - Астана, 2019. – 206 с.

8 Гордин Я.А. Россия и Чечня: Поиски выхода: сборник научных трудов. - СПб: Звезда, 2003. – 235 с.

9 О противодействии терроризму / Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416. - Астана, 1999. – 49 с.

10 Селиванов М.В. Основы служебно-боевого применения Национальной гвардии Республики Казахстан. - Астана, 2016. – 418 с.

Искаков А.М., *докторант*
Есбергенов К.Б., *доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)*
Мынбаев Ш.Ж., *полковник*

Статья поступила в редакцию 6 октября 2023 года

УДК 355.4
МРНТИ 78.19.03

С.В. ПАНЬКОВ [1]
А.А. АТАШЕВ [1]
Р.М. МУНАРБЕКОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ШТАБА БРИГАДНОЙ ТАКТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ ПО ОРГАНИЗАЦИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ВОЙСКОВЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация. В статье рассмотрен боевой опыт ведения боевых и специальных войсковых действий в современных вооруженных конфликтах, который ставит перед исследователями множество проблемных вопросов. Одним из открытых является вопрос, связанный с работой штабов по подготовке и ведению специальных войсковых действий в различных условиях тактической обстановки. Для достижения превосходства над противником, штабу бригадной тактической группы необходимо организовывать штабную работу в режиме реального времени. С помощью методов обобщения и сравнения актуализирована необходимость совершенствования методики организации работы штаба в условиях сложившейся оперативно-тактической обстановки. Методика как инструмент боевой работы оптимизирует процесс выработки предложений для принятия командиром рационального решения на ведение специальных войсковых действий. Раскрывается и детализируется порядок и особенности работы штаба бригадной тактической группы по организации специальных войсковых действий во внутреннем вооруженном конфликте.

Ключевые слова: бригадная тактическая группа, штаб, специальные войсковые действия, система управления.

С.В. ПАНЬКОВ [1]
А.А. АТАШЕВ [1]
Р.М. МУНАРБЕКОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

АРНАЙЫ ӘСКЕРИ ӘРЕКЕТТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ БРИГАДАСЫНЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ТОП ШТАБЫНЫҢ ЖҰМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Түйіндеме. Мақалада қазіргі заманғы қарулы қақтығыстар кезіндегі жауынгерлік және арнайы әскери қимылдарды жүргізудің жауынгерлік тәжірибесі қарастылырған, бұл зерттеушілер үшін көптеген проблемалық мәселелер туындатады, олардың бірі – тактикалық топтың түрлі жағдайында арнайы әскери іс-қимылдарды дайындау және жүгізу жөніндегі штабтардың жұмысына қатысты мәселе. Қарсыласқа қарсы үстемдікке қол жеткізу үшін бригадалық тактикалық топтың штабы нақты уақыт режимінде штаб жұмысын ұйымдастыруы керек. Жалпылау және салыстыру әдістерін қолдана отырып, қалыптасқан жедел-тактикалық жағдайда штаб жұмысын ұйымдастыру әдістемесін жетілдіру қажеттілігі өзектендірілді. Әдістеме жауынгерлік жұмыс құралы ретінде командирдің арнайы әскери іс-қимылдарды жүргізуге ұтымды шешім қабылдауы үшін ұсыныстар әзірлеу үрдісін оңтайландырады. Ішкі қарулы қақтығыста арнайы әскери іс-қимылдарды ұйымдастыру жөніндегі бригадалық тактикалық топ штабы жұмысының тәртібі мен

S.V. PANKOV [1]
A.A. ATASHEV [1]
R.M. MUNARBEKOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

FEATURES OF THE WORK OF THE BRIGAD TACTICAL GROUP FOR THE ORGANIZATION OF SPECIAL MILITARY ACTIONS

Abstract. The article examines the combat experience of conducting combat and special military operations in armed conflicts at the present stage, which poses many problematic issues for researchers, one of them is the issue related to the work of headquarters for the preparation and conduct of special military operations in various tactical conditions. To achieve superiority over the enemy at the control level, headquarters. The brigade tactical troupe needs to build its headquarters work in real time. Using methods of generalization and comparison, the need was identified to improve the methodology for organizing the work of the headquarters based on the data that is available in the revitalized operational-tactical situation and. on its basis. To develop constructive proposals for the commander to make a rational decision on the conduct of special military operations. In the article, the authors raise questions about the peculiarities of the work of the headquarters of a brigade tactical group in

ерекшеліктері ашылады және нақтыланады.

Түйінді сөздер: бригадалық тактикалық топ, штаб, арнайы әскери іс-қимылдар, басқару жүйесі.

organizing special military operations in an internal armed conflict.

Key words: brigade tactical group, headquarters, special military operations, control system.

Введение. На бригадную тактическую группу во внутреннем вооруженном конфликте возложены различные тактические задачи в определенной зоне ответственности. Успешное выполнение тактических задач в ходе специальных войсковых действий во многом будет определяться тем, как начальник штаба организует работу по управлению подчиненными подразделениями, согласует работу штаба с заместителями командира, начальниками родов войск и служб на создаваемых пунктах управления в ходе подготовки к ним. Своевременность выполнения задач, поставленных перед штабом, во многом зависит от подготовленности должностных лиц штаба. Уровень подготовки офицеров штаба считается одним из основных показателей, который характеризует степень готовности самого штаба к выполнению поставленных задач, в том числе по управлению подчиненными силами и средствами (подразделениями).

Одним из основных условий успешной работы штаба является компетентное и твердое руководство со стороны начальника штаба за его деятельностью, неукоснительное и точное выполнение указаний, а также указаний со стороны вышестоящего штаба и командира бригадной тактической группы (далее – *бртгр*). К работе штаба *бртгр* предъявляются определенные требования, основные из них: оперативность, целеустремленность, высокая организованность в работе, предвидение и предусмотрительность, творчество и инициатива, точность и исполнительность, поддержание связи с подчиненными подразделениями [1]. Совокупность указанных требований отражает качество штабной работы органов управления *бртгр*, в частности штаба. От навыков и умений начальника штаба организовать работу подчиненных ему офицеров во многом зависит своевременность принятия командиром решения, качество планирования специальных войсковых действий (далее – СпВД), постановки задач подчиненным подразделениям и ряд других проводимых мероприятий, связанных с подготовкой и ведением СпВД.

Цель исследования – на основе анализа и существующей практики боевой работы выработать направления совершенствования методики работы штаба бригадной тактической группы в специальных войсковых действиях.

Задачи:

1) проанализировать предъявляемые требования к управлению подчиненными подразделениями в вооруженных конфликтах современности;

2) раскрыть некоторые особенности работы штаба бригадной тактической группы по организации специальных войсковых действий;

3) определить оптимальный вариант работы штаба бригадной тактической группы.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила научная и специальная литература (научные статьи, учебные пособия, ведомственные приказы). В ходе исследования использовались методы анализа, сравнения, обобщения, дедукции, экспертной оценки.

Результаты исследования и их обсуждение. В условиях современности возросли требования к точности и организованности в работе штабов различных степеней. Немаловажным в системе управления, является вопрос организации работы штаба *бртгр*. Прежде остановимся на том, что во внутреннем вооруженном конфликте, необходимо определиться с составом органов управления *бртгр*, которому предстоит осуществлять непосредственное управление подчиненными подразделениями. Основой *бртгр* по ведению СпВД будет являться бригада. Управление ею, возлагается на соответствующий штатный состав органа управления, имеющийся в бригаде. Исходя из анализа боевого опыта, в состав *бртгр* по участию в СпВД привлекаются части и подразделения других родов войск (видов) ВС, а также других войск и воинских формирований. Соответственно в состав штаба *бртгр* необходимо включать их представителей, а в некоторых случаях и оперативные группы. Штаб, как основной орган управления обязан быть готовым к управлению частями и подразделениями других силовых структур, в том числе и артиллерией при переходе их в оперативное подчинение. Непосредственное управление силами и средствами *бртгр* при ведении СпВД осуществляется на основе общепринятых принципов и методов. Содержание работы штаба *бртгр* по руководству войсками будут иметь ряд особенностей [2]. Например, в ходе выработки замысла командира *бртгр* на ведение СпВД необходимо уточнить, не только район предстоящих боевых действий, но также предстоящие задачи по последовательности их выполнения. Помимо этого, уточнить: способы действий по окружению, блокированию, прочесыванию и поиску; какие привлекаются для этого силы и средства; построение боевых порядков на том или ином этапе СпВД; направления сосредоточения основных усилий (участки, пункты); время готовности к предстоящим действиям. Возникает необходимость постановки боевых задач частям и подразделениям на каждом этапе СпВД. Боевой порядок строится с учетом действий других войск и воинских формирований [3].

Основная цель работы штаба *бртгр* заключается в обеспечении оптимального использования боевых, маневренных и ударных возможностей подчиненных частей и подразделений. Под этим, прежде всего, понимается, минимизация потерь в технике и личном составе в боевой обстановке.

Достижение обозначенной цели связано с решением ряда задач. Среди них:

- постоянное добывание, сбор данных обстановки, их оценка и анализ;
- поддержание боевой готовности и морально-психологического состояния войск;
- бесперебойная работа штаба по принятию решения;
- доведение до подчиненных задач;
- поддержание непрерывного взаимодействия между подразделениями *бртгр*;
- проведение мероприятий по всестороннему обеспечению;
- обеспечение бесперебойного функционирования созданной системы управления (к этому относится и защита ее от воздействия противника), а также проведение мероприятий по совершенствованию автоматизированной системы управления, а также новых сетевых и информационных технологий;
- осуществление действенного контроля и оказание помощи подчиненным командирам.

Необходимо также сказать, что среди перечисленных задач важное место занимает процесс принятия решения, который является ядром управления и занимает центральное место.

Следует отметить главную роль командира *бртгр*, которую выполняет в процессе принятия решения. Боевой опыт показывает, что принятие решения проводится в условиях ограниченного времени, при недостатке исходной информации, а также в условиях информационного противоборства [2, с.57-58].

В данной ситуации и проявляется искусство командира-управленца, его умение, знание, профессионализм и сила воли. Из истории известно, что при общем превосходстве в силах и средствах военачальники, не обладая «наукой побеждать», терпели поражения. Чтобы решать все задачи управления комплексно, с требуемыми значениями таких показателей, как непрерывность, устойчивость, скрытность и оперативность, необходимо на основе научности организовать работу штаба и создать стройную и устойчивую систему управления, с использованием современных методов и средств по управленческой работе, основанной на широком использовании современных средств управления [4]. Анализируя действия должностных лиц штаба при организации СпВД, можно выделить определенные методы в работе, которые характеризуются совокупностью способов, операций и приемов, осуществляемыми должностными лицами в определенной последовательности исходя из условий сложившейся обстановки.

Для того чтобы максимально добиться эффективности функционирования системы управления необходимо выбрать тот или иной метод работы должностных лиц при организации СпВД. Здесь прослеживается взаимосвязь понятий: «метод работы должностных лиц штаба – решение – цель функционирования». В такой последовательности метод работы должностных лиц штаба выступает как способ преодоления противоречий между органами управления.

Централизованное решение задач по управлению подчиненными силами и средствами (подразделениями) будет весьма проблематичным. Это исходит из того, что в вышестоящем штабе нет возможности спрогнозировать условия по применению подчиненных подразделений *бртгр* с достаточной степенью детализации. Данные о предполагаемых условиях ведения СпВД носят обобщенный характер, поэтому, они должны в обязательном порядке дополняться конструктивной и достоверной информацией с мест, что для централизованного управления подчиненными силами и средствами (подразделениями) (далее – Руководство) не представляется возможным.

Решение проблемных вопросов, связанных с органами взаимодействия и управления при иерархическом способе Руководства, который на данный момент является основным в работе штабов соединений, к чему можно отнести и *бртгр*. Он позволит обеспечить условия для поддержания качества процесса Руководства в *бртгр* на том уровне, который предельно можно достичь в штабах, с учетом степени внедрения новых информационных технологий. Сущностью иерархического способа Руководства в *бртгр* является то, что в нем идет распределение функций между органами управления различных иерархических уровней. Такое заблаговременное распределение функций дает возможность исключить дублирование в решении задач различными инстанциями, значительно сократить потоки обрабатываемой информации и повысить оперативность Руководства в целом [5].

Последовательность и содержание в работе штаба *бртгр* при подготовке к ведению СпВД будут определяться организацией и методами работы надсистемы. Исходя из чего, применительно к штабу *бртгр*, командир и начальник штаба осуществляют общее руководство. Как известно, командир дает общие указания по организации работы в органах управления, а начальник штаба *бртгр* непосредственно организовывает всю работу в органах управления и штабе.

Определение метода работы должностных лиц в ходе подготовки к СпВД во многом зависим от содержания и характера возникающих задач. Действительно, Руководство может осуществляться в полном объеме в зависимости от изменившихся перед штабом *бртгр* задач, которые зависят от боевого

состава и оперативного предназначения, а также от района боевых действий, который может оказаться незнакомым. В такой ситуации должностные лица разработку документов начнут «с нуля», что соответственно потребует глубокой проработки и анализа исходных данных, с целью уменьшения неопределенности, и как следствие задействования максимального количества должностных лиц в штаб *бртгр* [6].

С другой стороны, когда район боевых действий известен, то должностным лицам необходимо лишь переработать документы, на основе уже разработанных ранее планов. Это позволит осуществлять руководство в сокращенном составе должностных лиц, на основе выводов и проведенных расчетов, а в некоторых случаях и разработанных вариантов действий.

Исходя из имеющегося ресурса должностных лиц штаба и органов управления, участвующих в Руководстве, на период подготовки к СпВД, необходимо организовать работу в сводной рабочей группе. Распределение обязанностей внутри группы между должностными лицами целесообразно осуществлять:

- в подсистемах (с выделением направленцев, исходя из прибывших в состав *бртгр* частей и подразделений);
- по выполнению возложенных на штаб (орган управления) определенных функций;
- по разработке боевых и других документов.

Офицерам-направленцам необходимо постоянно проводить сбор информации о складывающейся оперативно-тактической обстановке, осуществлять обмен информации, как с подчиненными подразделениями (частями), так и внутри них. Кроме этого, осуществлять взаимодействие с офицерами соединений (частей), которые взаимодействуют при выполнении тех или иных задач, а также с офицерами управлений и служб вышестоящего штаба, если боевые действия зависят от них [7].

Заключение. Теория и практика свидетельствуют, что устойчивость и оперативность, а также надежность управления подразделениями *бртгр* в ходе организации специальных войсковых действий при разрешении внутреннего вооруженного конфликта зависит от учета некоторых особенностей, которые связаны:

во-первых, с различием организационно-штатной структуры подразделений других войск и воинских формирований, и соответственно уровнем их боевых возможностей, а также оснащенности;

во-вторых, от необходимости по поддержанию постоянного взаимодействия между различными органами управления различных силовых структур, которые будут дислоцироваться в пределах зоны ответственности *бртгр* и в районе ведения СпВД.

Это предполагает взаимное согласование: по целям и местам проведения совместных специальных войсковых действий; временных показателей по срокам их подготовки и ведения; по составу привлекаемых сил и средств; по порядку выполнения задач *бртгр* и другим вопросам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Рябчук В.Д. Управление боем и интеллект командира // Научный журнал «Военная мысль». - 2001. - № 4. – С.35-39.

2 Баранов А.И. Управление группировками войск во внутренних вооруженных конфликтах // Научный журнал «Военная мысль». - 2003. - № 10. – С.7-11.

3 Родионов И.Н., Витковский А.И., Соловьев В.В., Николаев А.Н., Лозовой В.К. Подготовка и ведение военных действий в локальных и региональных войнах и вооруженных конфликтах: военно-теоретический труд. - Москва: ВА ГШ, 1993. – 121 с.

4 Балыбин В.А. Завоевание превосходства над противником в управлении применительно к операции (бою) // Научный журнал «Военная мысль». - 2016. - № 3. – С.3-8.

5 Кондратьев В.В. Некоторые проблемы теории и практики управления общевойсковыми тактическими формированиями // Вестник Академии военных наук. - 2008. - № 2. – С.66-70.

6 Костенко А.Н. Система управления общевойсковых тактических формирований в специальной операции // Вестник Академии военных наук. - 2007. - № 4. – С.64-69.

7 Суровикин С.В., Кулешов Ю.В. Особенности организации управления межвидовой группировкой войск (сил) в интересах комплексной борьбы с противником // Научный журнал «Военная мысль». - 2017. - № 8. – С.5-18.

Паньков С.В., *кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент)*
Аташев А.А., *магистрант*
Мунарбеков Р.М., *магистрант*

Статья поступила в редакцию 27 ноября 2023 года

ӘСКЕРИ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ
ВОИНСКОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ

UDC 372.893
IRSTI 14.25.05

T.A. KALYSHEV [1]
B.SH. IBATULIN [2]
ZH.S. SARGAZIN [2]
E.T. YERGESHOV [2]
[1] *Department of military education and science of the Ministry of Defence, Astana city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *Military Institute of Land Forces, Almaty city, the Republic of Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF MILITARY PEDAGOGICAL PERSONNEL IN THE MILITARY EDUCATION SYSTEM

Abstract. This article discusses the development of professional competence of the teaching staff of higher military educational institutions. Attention is focused on improving the methodological training of teachers at military universities and the readiness of newly arrived specialists for military pedagogical activities. The complex tasks facing the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan determine an increased level of requirements for military teaching personnel, the quality of training and education of students. Currently, military universities have begun to implement a plan to improve the quality of education and develop an integral system of higher military professional education. Professional competence presupposes full compliance of a specialist with the requirements of the chosen profession. In addition to the qualification requirements for graduates, there are universal requirements, without which no specialist can be recognized as competent. The conducted research does not claim to be a final solution to the problem of developing professional competence. In the future, it is planned to further integrate private methods of teaching individual disciplines at a military university.

Keywords: military professional competencies, military universities, military personnel, military education system, teachers.

Т.А. ҚАЛЫШЕВ [1]
Б.Ш. ИБАТУЛИН [2]
Ж.С. САРГАЗИН [2]
Е.Т ЕРГЕШОВ [2]
[1] *Қорғаныс министрлігі Әскери білім және ғылым департаменті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Құрлық әскерлерінің Әскери институты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ӘСКЕРИ-ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Түйіндеме. Бұл мақалада жоғары әскери оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамының кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелері қарастырылады. Әскери жоғары оқу орындары оқытушыларының әдістемелік дайындығын және жаңадан келген мамандардың әскери-педагогикалық қызметке дайындығын арттыруға назар аударылуда. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің алдында тұрған кешенді міндеттер әскери-педагогикалық құрамға, студенттерді оқыту мен тәрбиелеу сапасына қойылатын талаптардың жоғарылау деңгейін айқындайды. Қазіргі уақытта әскери жоғары оқу орындары білім сапасын арттыру және жоғары әскери кәсіби білім берудің тұтас жүйесін дамыту жоспарын жүзеге асыруға кірісті. Кәсіби құзыреттілік маманның таңдаған мамандығының

Т.А. КАЛЫШЕВ [1]
Б.Ш. ИБАТУЛИН [2]
Ж.С. САРГАЗИН [2]
Е.Т ЕРГЕШОВ [2]
[1] *Департамент военного образования и науки Министерства обороны, г. Астана, Республика Казахстан*
[2] *Военный институт Сухопутных войск, г. Алматы, Республика Казахстан*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ВОЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В СИСТЕМЕ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития профессиональной компетенции профессорско-преподавательского состава высших военно-учебных заведений. Акцентируется внимание на совершенствовании методической подготовки преподавателей военных вузов и готовности к военно-педагогической деятельности вновь прибывших специалистов. Сложные задачи, стоящие перед Вооруженными Силами Республики Казахстан, обуславливают возросший уровень требований к военно-педагогическим кадрам, качеству обучения и воспитания обучающихся. В настоящее время военные вузы приступили к реализации плана по совершенствованию качества

талаптарына толық сәйкестігін болжайды. Түлектерге қойылатын біліктілік талаптарымен қатар, әмбебап талаптар бар, оларсыз ешбір маманды құзыретті деп тануға болмайды. Жүргізілген зерттеулер кәсіби құзыреттілікті дамыту мәселесінің түпкілікті шешімі бола алмайды. Болашақта әскери университетте жеке пәндерді оқытудың жеке әдістерін одан әрі интеграциялау жоспарлануда.

Түйінді сөздер: әскери кәсіптік құзыреттер, әскери жоғары оқу орындары, әскери қызметшілер, әскери білім беру жүйесі, оқытушылар.

образования и развития целостной системы высшего военно-профессионального образования. Профессиональная компетентность предполагает полное соответствие специалиста требованиям избранной профессии. Помимо квалификационных требований, предъявляемых выпускникам, существуют универсальные требования, без соответствия которым ни один специалист не может быть признан компетентным. Проведенное исследование не претендует на окончательное решение проблемы развития профессиональной компетентности. В перспективе предполагается дальнейшая интеграция частных методик преподавания отдельных дисциплин в военном вузе.

Ключевые слова: военно-профессиональные компетенции, военные вузы, военнослужащий, система военного образования, преподаватели.

Introduction. The practice of the daily activities of the troops and the exercises conducted on the scale of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan show that many officers, yesterday's graduates of military educational institutions, for various reasons do not have the necessary knowledge and practical skills. Moreover, this equally applies to the level of their training as specialists in a certain military-professional field, as well as to the level of command and methodological skills, the ability to train and educate subordinates. When optimizing the structure and number of personnel of fully equipped combined arms units, a steady tendency to increase the role of officer training has a huge impact. This was achieved by creating conditions when the influx of officers exceeded their decline [1].

The basis for improving military education in the Armed Forces is the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education». The state policy in the field of education of the Republic of Kazakhstan for the Kazakh army is based on the following principles: the principle of recruiting troops with personnel officers, highly qualified professionals; the principle of transparency of personnel policy, when the appointment of each candidate is made publicly, taking into account the opinion of the permanent attestation commission, the officer community; the principle of improving the level of professional training of officers; the principle of personnel rotation and careful attitude to personnel. It is necessary to give an example of the importance of such factors as the intensification of competition between countries, the increasing pace of scientific and technological progress, the informatization of the world community. These factors are organically interrelated. After all, it has long been known that the country in which the professional level of workers is higher, where military education does not lag behind the pace of scientific and technological progress and the latest achievements of information technology are used wins in the competition on world markets.

The purpose of this study – is to study and analyze the issue of developing the professional competence of military teaching personnel in the system of higher military education and determine the path for improvement.

According to the purpose of the study, the following tasks were set:

1) studying best practices in the professional competence of scientists from both domestic and Commonwealth of Independent Countries;
2) analyze ways to develop the professional competence of teaching staff in military universities;
3) study effective methods for developing professional competence.

Materials and methods. In the research work, both general scientific methods (the method of analysis, synthesis) and special research methods of linguistic and humanitarian disciplines were used: the method of comparative analysis, the system method, the method of categorization and functional-stylistic analysis of media texts, the method of content analysis. The research is based on an interdisciplinary approach synthesizing knowledge of journalism, communication theory, psycholinguistics, cognitive linguistics, linguoculturology, social philosophy.

The realities of the XXI century – globalization and informatization, high technologies and the Internet – not only radically change the world and living conditions, but also pose global challenges to it, which further exacerbate the problem of education. Training and qualification of personnel lag behind the rapid development of information technology. Today the question is as follows: a traditionally trained graduate of an educational institution is a carrier of outdated knowledge, that is, uncompetitive. The world community is only groping for approaches to solving this problem. Obviously, and this is an indisputable factor, given the modern requirements for military personnel, it is necessary to integrate the military education system in the Ministry of Defence with a

civilian higher school. The desire to overcome professional isolation is the main trend in the development of military education at the current stage. This will allow military educational institutions to take a worthy place in the national education system of Kazakhstan and eventually ensure that graduates' diplomas will become convertible. Here it is impossible not to mention the use of the opportunities of civilian educational institutions for teacher training. Their training will differ from the training of the main contingent of trainees by training programs in specialization and the sequence of service in the military and universities of all levels.

The educational process will be based on the application of new training technologies and ensure that future military teachers acquire sustainable skills in the methodology of using these technologies. Taking into account the fact that theoretical knowledge needs to be updated in 8-10 years, practical knowledge in 6-7 years, and skills even more often, the proposed system provides for periodic retraining of teachers at advanced training courses for teaching staff lasting from 1 to 6 months every 5 years of service as a teacher. In addition, after 5 years, the teacher must undergo recertification with subsequent decision-making on his further pedagogical activity. In our opinion, this problem can be solved on the basis of the existing National Defence University of the Republic of Kazakhstan. A huge factor in the improvement of military education is the training of the teaching staff, their professionalism, and the ability to use the achievements of innovative technology. Indeed, the most important tasks of the reform of military education include, first of all, strengthening the scientific and pedagogical potential of military universities, i.e. improving the selection, training, qualifications and teaching staff capable of finding rational ways of teaching, more advanced teaching methods and introducing them into teaching practice [2]. Today, this problem is exacerbated by the insufficient level of training of the teaching staff of military universities. In the military educational institutions of the Republic of Kazakhstan in the first years of formation, weak links remained: insufficient staffing of teaching positions with academic titles, officers with academic and college education, the presence of teachers with short teaching experience and the weak effectiveness of the system of training and advanced training of the teaching staff. The problem of retraining teachers was previously solved through short-term permanent or temporary courses that were created at military academies and military schools. In addition, teachers of humanities were retrained at institutes of advanced training, so in Kazakhstan, the center for retraining teachers was the Institute of Advanced Training at the Kazakh State University. At the time of the declaration of sovereignty in Kazakhstan, this system ceased to exist, which, of course, negatively affected the professional training of the teaching staff. Therefore, one of the directions of the reform of military education is to restore this system by creating retraining courses at the National Defence University and other military educational institutions. Educational and methodological associations of higher military educational institutions should play a certain role, which should determine promising areas of training and retraining of teachers. In this regard, in modern conditions, the problem of training and advanced training of the teaching staff requires a thoughtful, balanced solution.

The practical work and research carried out in this regard determined the directions of the formation of the system of training and advanced training of the teaching staff on the basis of changes in the system of higher education and new requirements for the teacher and the educational process as a whole. Since the emergence of the army as a special social phenomenon, an important part of military service is the training and education of personnel. In fact, this practical military pedagogy is an obligatory, necessary means of comprehensive training of soldiers for the fruitful conduct of hostilities [3].

The first military pedagogy arose as a training activity between commanders and subordinates. Over time, knowledge about the training and upbringing of warriors accumulated from generation to generation, the story of which was transmitted through proverbs. Measures to complicate military service are necessary in the development of the educational stage in the state, the formation of permanent troops. Military pedagogical considerations have the possibility of further development. Military personnel and military collectives are a form of military pedagogy. Military pedagogy is a branch of military pedagogical science that studies the laws of the military pedagogical process, training and education of military personnel and military collectives, their readiness for successful combat operations and military professional activities. This is the science of education, training and creation of the personnel of the National Guard, about the preparation of units (units) for successful actions in the conditions of military service. Military education is an integral part of the vocational education system in the Republic of Kazakhstan. One of the features of military education is the close interaction of military vocational training with general education and specialized training of graduates in accordance with state standards of higher education. The Ministry of Defence of the Republic of Kazakhstan is directly involved in the development of state educational standards, programs and methods of preparing citizens for military service at military departments of higher educational institutions. At the present stage of reforming the system of both civil and military education, the requirements for the professional level of a military teacher in military departments are increasingly increasing, the role of his personal responsibility for the results of his work is increasing.

The subject teacher should be replaced by a teacher-practitioner-psychologist who knows his subject well, understands the personality of the student, knows how to manage himself, quickly adapt to the current situation in the absence of personal communication and training in practical classes, simulators, trainings. This can be

achieved only by a teacher who has not only knowledge of the subject being taught, but is also able to use psychological and pedagogical patterns in practice for their assimilation [4].

Thus, becoming means the transition from one level of development to a new one. From these positions, professional formation should be considered as a process of mastering a profession developed over time, characterized by positive dynamics of the development of professional skills and competencies in completely new conditions associated with isolation and quarantine. We emphasize that the problem of professional development as a whole is connected with the category of «competitive personality», in confirmation of which we give the following point of view: "According to the dynamics of professional development, what today is the qualification and competence of a specialist, tomorrow will be his professional experience, on which the competitive advantages of a specialist depend. But at the same time, professional experience gradually accumulates outdated characteristics, and the problem of their successful integration into actual professional activity is the problem of a specialist's competitiveness.

The success of pedagogical work will be expressed in the ability to correctly apply effective modern methods and tools, taking into account the conditions of the modern situation, the psychological characteristics of a particular student and the team in which he is. The skill of the teacher as a teacher will depend on this. Mastery is expressed in his deep knowledge of the requirements, goals and methods of training a modern officer, determined by the governing documents. In order to achieve the methodical mastery of a military teacher, it is especially important to be able to easily transfer knowledge on subjects of study, to achieve a strong connection with practical actions, to form on this basis the professional qualities necessary for the activities of trainees. Experienced teachers are always interesting, observing the requirements of logic, present educational material, creatively apply various methods of activating the attention and cognitive activity of warriors in the classroom, introduce educational and teaching aids, methodically competently use technical training tools and classrooms, and maintain contact with the audience, including classes conducted remotely.

One of the main tasks of training is to teach students to master knowledge independently, to be able to work with educational and scientific literature, to highlight the main thing, while at the same time the ability to use digital educational resources. In modern conditions, when the amount of knowledge required for students increases sharply and rapidly, it is no longer possible to focus on the assimilation of certain facts. It is important to instill the ability to independently replenish their knowledge, navigate the rapid flow of scientific and educational information. The system of work to improve the pedagogical skills of the teaching staff can develop in such areas as: systematic expansion of knowledge in the field of military affairs and security; purposeful pedagogical influence through deliberate and special application of various means, methods and techniques; independent work on oneself to improve the general pedagogical culture and pedagogical skills [5].

Discussion. The efforts of individual pedagogical collectives of departments aimed at ensuring the process of professional formation of teachers of higher education and military departments for pedagogical activity are often inconsistent and not provided from the point of view of their optimality. Novice teachers learn teaching methods by observing the work of more experienced colleagues. It is obvious that not all departments are able to provide a high level of teacher training for the ever-increasing pedagogical activity at the university. As a result of inadequate approaches to the organization of the pedagogical process aimed at solving the problem of training and becoming teachers for pedagogical activity, inconsistency of actions of pedagogical collectives of departments on the formation of pedagogical skills, teachers of military universities go through a difficult, unreasonably time-consuming path, which does not always end successfully. Thus, the state of the level of training of the teaching staff of universities urgently requires new approaches in improving their pedagogical skills. It will require a transition from episodic influence on the activities of teachers to their systematic continuous study, moral, psychological and educational impact. In order to improve professional skills and improve teacher training, we offer a scheme for the formation and professional development of a military teacher: teacher; passing retraining and advanced training courses; specialist teacher; master teacher [6].

To do this, it is necessary to fix the provision on retraining and advanced training in the governing documents on a regulatory and legal basis. Becoming a teacher as a military teacher is the assimilation of the necessary knowledge, the acquisition of solid skills and abilities, it is a process of personal growth and improvement. Everything affects: general and special preparedness, service and life experience, outlook and culture, professional training. The teacher is always characterized by personal responsibility for the performance of official duty, purposeful independent work on the development of skills as a teacher and educator of subordinates. The specificity of military pedagogy lies in the fact that military personnel from the first day of service or training at a university are not only trained, but also trained as military specialists, but are also directly related to solving specific training and service, combat tasks [7].

Accordingly, the military-pedagogical impact and interaction have the most direct practical, service orientation. That is, every serviceman is immediately included in the functioning of the military collective, enters military professional service and bears full personal (not only moral, but also legal, legal) responsibility for the quality of training, for his behavior, discipline, and solving tasks as intended. Military pedagogy as a science from

the point of view of structure includes the methodology of military pedagogy, the history of military pedagogy, the theory of training (military didactics), the theory of education of military personnel, the pedagogy of the higher military school, the methodology of individual combat training and a number of other sections. We proceed to the disclosure of the essence of the professional competencies of future teachers in the context of globalization, combining with the author's opinion that the development of competencies is the disclosure of students' creative abilities, the growth of their thinking, intelligence, awareness of their vulnerabilities, and, as a result, the achievement of a high level of qualification.

The issues raised in the foreign experience analyzed above in the training of teaching staff also take place in the domestic system. The integration of Kazakhstan into the world community at the present time in the economic, political, social direction determines the need for the formation of future citizens of the situation of globalization. Modern global problems are conflict situations that have arisen before humanity, which began to arise in the 80s of the twentieth century. Global problems are social problems that cover the whole world of natural, anthropogenic phenomena. These include: environmental disasters, demographic situation, economic crises, and threats of war. Timely and correct solution of these problems will lead to human progress and the development of civilization. Global problems are interconnected and cover all spheres of human life and entire countries. We believe that it is necessary to create conditions for international education among students, students who will prepare them for the global problems facing humanity and the foundations of interethnic relations [8].

Conclusion. Today, it is necessary to create a multilingual multicultural space in the training of future teachers to ensure the social and academic mobility of teachers in a new way, ready to teach subjects both in their native language and in the second or third language. These are the tasks that the universities of our state should solve in the near future We formulate that the knowledge underlying the ability to direct their discipline to global problems is the knowledge of teachers about the dynamics of changes in the world, the ability to assess the direction of ongoing renewal processes, events, scientific achievements, to assist students in their understanding and self-development within their discipline, to consider the content of the discipline in connection with global problems and trends in their development [9]. Only in this case, students have the opportunity to compare opinions with different views on the same problems, expand their horizons of knowledge. This quality is manifested in the professional training of subject teachers, solved within the framework of approaches to the integration of knowledge, in such teacher actions as the ability to cover problems occurring in the world within their subject, to involve students in the analysis of global achievements.

REFERENCES

1 Abdullina O.A. General pedagogical teacher training in the system of higher pedagogical education: for pedagogical special universities. 2nd ed. reprint and additional. - M.: Enlightenment, 1990. – pp.141-148.

2 Adolf V.A. Innovative activity of a teacher in the process of his professional formation: monograph. - Krasnoyarsk: Polikom, 2007. – pp.204-209.

3 Akindinov V.A. Improving the effectiveness of pedagogical activity of the teaching staff of higher military educational institutions of the Ministry of Defence of the Russian Federation: dis. doctor of Pedagogical Sciences. - M., 2005. – pp.453-461.

4 Actual problems of modern education: experience and innovations // Materials of the International scientific and practical conference (correspondence): November 25-26, 2009 Part 2. Ulyanovsk: UlSU. 2009. – pp.337- 342.

5 Aleksandrov V.I., Malashenko L.I. Some aspects of the management of coalition groups of troops (forces) in modern operations // Bulletin of the National Defence University of the Republic of Kazakhstan. - 2012. - No.2. – pp.105-111.

6 Ananyin O.Yu. Didactic provision of educational work at the university: dis. candidate of Pedagogical Sciences. - M., 2004. – 246 p.

7 Akhmedov V.H. The development of professional skills and abilities of teachers of military universities during retraining and advanced training: dis. candidate of Pedagogical Sciences. - M., 2010. – 238 p.

8 Babansky B.C. Fragments of higher school didactics: theory, methodology, practice: a manual for a novice graduate student, teacher and student of the FPC. - M.: Publishing house «Janus», 2000. – pp.44-49.

9 Batrakova S.N. Pedagogical process as a cultural phenomenon (methodological problems): monograph. - Yaroslav. gos. un-T.Yaroslavl, 2003. – pp.228-235.

Kalyshev T.A., *deputy head of the Department of military education and science of the Ministry of Defence*
Ibatulin B.SH., *chief Military Institute of Land Forces*
Sargazin ZH.S., *post-graduate student*
Ergeshov Y.T., *post-graduate student*

The article was submitted to the editorial office on November 8, 2023

УДК 355.23
МРНТИ 78.19.07

З.Р. БУРНАЕВ [1]
С.Ж. АЙДАРБЕК [1]
М.И. ЧУКЕНОВ [2]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*
[2] *Департамент воспитательной и идеологической работы Министерства обороны, г. Астана, Республика Казахстан*

ЛУДОМАНИЯ – СИМПТОМЫ, ПРИЗНАКИ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Авторами актуализируется проблема лудомании (игромании) среди личного состава Вооруженных Сил Республики Казахстан. Феномен лудомании стремительно проникает в казахстанское общество. Ее негативному влиянию подвержены все слои населения, независимо от социальных, возрастных, гендерных или этнических свойств. Представлены статистические данные, характеризующие масштаб проблемы. Результаты зарубежных и отечественных исследований свидетельствуют о сложной и многообразной структуре лудомании, которая включает в себя признаки медицинского заболевания, психологического отклонения, социальной неустроенности и педагогической запущенности. Решение рассматриваемой проблемы лежит в плоскости воспитательной и предупредительно-профилактической работы, проводимой в воинских коллективах. В статье раскрываются причины, предпосылки и возможные последствия игровой зависимости, включая азартные и компьютерные игры. Предлагаются меры реагирования, направленные на искоренение лудомании в войсках.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Вооруженные силы, игровая зависимость, лудомания, профилактика, лечение, контроль.

З.Р. БУРНАЕВ [1]
С.Ж. АЙДАРБЕК [1]
М.И. ЧУКЕНОВ [2]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Қорғаныс Министрлігі Тәрбие және идеологиялық жұмыстар департаменті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ЛУДОМАНИЯ – КӨРІНІСІ, БЕЛГІЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАРУЛЫ КҮШТЕРІНДЕГІ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Түйіндеме. Авторлар Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің жеке құрамы арасындағы ойынға тәуелділік (ойынқұмарлық) мәселесін өзектендіреді. Құмар ойынына тәуелділік құбылысы қазақ қоғамына тез енуде. Әлеуметтік, жас, жыныс және этникалық ерекшеліктеріне қарамастан, халықтың барлық топтары оның теріс әсеріне ұшырайды. Мәселенің ауқымын сипаттайтын статистикалық деректер келтірілген. Шетелдік және отандық зерттеулердің нәтижелері құмар ойындарға тәуелділіктің күрделі және әртүрлі құрылымын көрсетеді, ол медициналық сырқат белгілерін, психологиялық ауытқуларды, әлеуметтік тұрақсыздықты және педагогикалық немқұрайлылықты қамтиды. Қарастырылып отырған мәселенің шешімі әскери ұжымдарда жүргізілетін тәрбиелік-алдын алу жұмыстарының жазықтығында жатыр. Мақалада құмар ойындар мен компьютерлік ойындарды қоса алғанда, құмар ойындарға

Z.R. BURNAEV [1]
C.ZH. AIDARBEK [1]
M.I. CHUKENOV [2]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *Department of Educational and Ideological Work of the Ministry of Defence, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

LUDOMANIA – SYMPTOMS, SIGNS AND THE CURRENT STATE IN THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The authors update the problem of gambling addiction (gambling addiction) among the personnel of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan. The phenomenon of gambling addiction is rapidly penetrating Kazakh society. All segments of the population are subject to its negative influence, regardless of social, age, gender or ethnic characteristics. Statistical data characterizing the scale of the problem is presented. The results of foreign and domestic studies indicate a complex and diverse structure of gambling addiction, which includes signs of medical illness, psychological deviation, social disorder and pedagogical neglect. The solution to the problem under consideration lies in the plane of educational and preventive work carried out in military groups. The article reveals the causes, prerequisites and possible consequences of gambling addiction, including gambling and

тәуелділіктің себептері, алғышарттары және ықтимал салдары ашылады. Әскердегі ойынға тәуелділікті жоюға бағытталған әрекет ету шаралары ұсынылады.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, Қарулы Күштер, ойынға тәуелділік, құмар ойындарға тәуелділік, алдын алу, емдеу, бақылау.

computer games. Response measures aimed at eradicating gambling addiction in the troops are proposed.

Key words: Republic of Kazakhstan, Armed Forces, gambling addiction, gambling addiction, prevention, treatment, control.

Введение. Игромания – это патологическая склонность к азартным играм. Также её называют лудоманией и гэмблинг-зависимостью (англ. gambling – игра на деньги) [1, с.4]. Некоторые исследования считают, что игровая зависимость – это некая форма заболевания, которую «игрок» самостоятельно без квалифицированной помощи вылечить не сможет [1-5]. Игровая зависимость встречается довольно часто, отклонения у человека начинается постепенно, но со временем становится привычкой. Круг интересов сужается, контроль над своим поведением теряется, усиливается психоэмоциональное напряжение, которое приводит к депрессии. К сожалению, данная проблема не обходит стороной и некоторых военнослужащих.

Цель исследования – на основе анализа текущей ситуации в сфере профилактики лудомании раскрыть особенности игровой зависимости среди личного состава Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Задачи:

1) определить предпосылки и склонности человека к лудомании;
2) проанализировать и выделить ряд факторов, способствующих развитию лудомании в войсках;
3) выработать рекомендации по борьбе с гэмблингом среди личного состава.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила литература открытого характера, как на печатных носителях, так и сети в Интернет. Применялись следующие методы исследования: анализ, дедукция (выведение истинного частного умозаключения из истинных общих посылок) и индукция (выведение вероятного умозаключения из истинных частных посылок).

Результаты исследования и их обсуждение. Феномен лудомании стремительно проникает в казахстанское общество. Ее негативному влиянию подвержены все слои населения, независимо от социальных, возрастных, гендерных или этнических свойств. Большое влияние на распространение лудомании в стране оказывает отношение, сложившееся в обществе. Многие граждане воспринимают азартные или компьютерные игры как развлечение, не замечая впоследствии тяжелейшие последствия (долги, сокрытия проблемы от членов семьи, увольнение с работы).

Самостоятельно побороть лудоманию способны 1% зависимых. Обращаются за помощью 15% лудоманов, но и они приходят на терапию под влиянием родственников, и не все заканчивают процедуру реабилитации. Остальные 84% не обращаются за помощью, поскольку не осознают наличие проблемы. По мере усиления зависимости от игр наступает социальная дезадаптация, теряется связь с друзьями и близкими людьми, страдает профессиональная реализация. Постоянная нехватка денег толкает на совершение краж, провоцирует потерю ценного имущества. Помочь в данном случае могу только опытные специалисты устранить патологическое влечение и вернуться к нормальной жизни. Игроманию можно условно разделить на две категории: азартные и компьютерные игры.

Главный признак игромании – это когда человек теряет интерес ко всему, кроме игры. Его общение в реальной жизни сводится к минимуму – он предпочитает проводить время только с друзьями в игровых чатах. Всё свободное время человек проводит за компьютером, в казино или игровых автоматах. У него повышается тревожность, импульсивность, агрессия. Начинаются беспричинные конфликты с окружающими. На этом этапе близкие должны забить тревогу. Последствия могут быть необратимыми.

Выделяют следующие симптомы игровой зависимости [2]:

- нарушение сна, провалы в памяти;
- появление нарастающей раздражительности, агрессивности или беспокойства при попытке прекратить игру;
- поглощенность, озабоченность игрой;
- желание скрыть свою тягу, отрицание наличия проблемы;
- желание через игру уйти от своих проблем, поднять настроение и т.д.;
- добывание денег, чтобы расплатиться с долгами, вызванными игрой;
- совершение таких незаконных действий, как подлог, обман, кража или растрата для финансирования игры;
- постоянная попытка прибегнуть к чужой помощи для получения средств на очередную игру.

Изучение игровой зависимости привело к выводу, что обычно она вызывается целым рядом причин [3]. На человека воздействует комплекс внешних и внутренних факторов, немалую роль играют и личностные особенности: социально-экономическая доступность; личная мотивация; семейные

отношения; особенности личности.

В настоящее время многие виды азартных игр стали доступными. Человек постоянно слышит о них в рекламных роликах. Несмотря на попытки государства регулировать этот процесс, ничего не меняется. Любой желающий, независимо от возраста и пола, даже ребенок или подросток может легко зарегистрироваться в казино-онлайн и начать игру. Ставки на спорт в букмекерских конторах разрешены на законодательном уровне. Некоторые из них являются спонсорами ряда спортивных организаций. В результате растет количество азартных игроков, и игровая зависимость широко распространяется среди разных слоев населения. Специалисты не без основания считают, что личная мотивация человека стоит в основе формирования патологического пристрастия. Часть людей в игре удовлетворяет потребность риска и подтверждения своей значимости. Они получают удовольствие от доминирования над другими. Остальные игроки используют игры как способ ухода от проблем и необходимости их решения. Их отличает неуверенность в своих силах, неспособность испытывать приятные ощущения от жизни, иногда причиной становятся финансовые или семейные трудности [4].

В качестве косвенных факторов, повышающих мотивацию на вступление в игру, можно назвать любопытство, желание испытать новые, неведомые ранее, ощущения, часть людей привлекает престиж от участия в ряде игр. Зависимость усиливается положительным подкреплением с выбросом гормонов, повышающих настроение под влиянием эмоциональных качелей в ходе игры. Многим хочется легким путем заработать значительную сумму денег [5].

Более всего подвержены патологическому пристрастию люди с невысокой самооценкой, не переносящие критику и замечания в свой адрес, лица с повышенной тревожностью, страхами, склонные к апатии и депрессии. Многих из азартных игроков отличает также эмоциональная лабильность, способность быстро выходить из себя, раздражительность и неумение проигрывать с достоинством. Игра для зависимого с течением времени становится единственным источников ярких переживаний. Он получает удовольствие от самого процесса, выброса адреналина. Нехватка положительных эмоций обычно наблюдается при инфантилизме, одиночестве, после сильных или длительных стрессов. В ряде случаев человеком, вступающим в игру, движет жажда наживы и твердая уверенность, что деньги способны решить любые проблемы [6].

Устранить самостоятельно игровую зависимость крайне тяжело, вот поэтому и ее лечение требует времени и участия специалистов. Проблема игромании – это комплексная проблема, где медицинской ее составляющей отводится равное место, наряду с психологическими, педагогическими и социальными составляющими. Разрешать проблему, искать пути выхода из тупиковых ситуаций необходимо с использованием всех имеющихся возможностей и ресурсов как отдельно взятой личности, так и социума, не надеясь лишь на психотерапию или медикаменты. Многие игроманы искренне не считают себя больными, поэтому убедить их пройти лечения следует их близким. Полная гарантия на излечение не существует, поскольку главная составляющая успеха – это устойчивое желание самого человека исцелиться от пагубной игровой привычки. Чем сильнее упорство и тяга к выздоровлению, тем выше шансы на возвращение к нормальной жизни. Вместе с поддержкой друзей и близких это даёт хороший прогноз для преодоления игровой зависимости.

Пагубная привычка игровой зависимости может развиваться достаточно долго, от нескольких месяцев до 3-х лет. Ее последствия обычно затрагивают все области жизни. Нарушаются отношения с семьей, возникают проблемы со здоровьем (головные боли, бессонница, утомляемость, сонливость), постоянные финансовые проблемы. Могут появляться психологические отклонения, вплоть до суицидальных мыслей. Для того чтобы расслабиться после эмоционально-затратных игр, зависимый может пристраститься к сигаретам и алкоголю [7].

В целях профилактики игровой зависимости во всех воинских частях и учреждениях Вооруженных Сил Республики Казахстан с привлечением сотрудников военно-правоохранительных органов и профилирующих специалистов из гражданского сектора в 2022 году проведены круглые столы, лекции, информирования, индивидуально-воспитательные беседы, офицерские собрания, Советы сержантов. В ближайшей перспективе органами военной полиции и воспитательных структур планируется проведение профилактических акций «Стоп игромании» и «Нулевая терпимость к правонарушениям». Проводимые мероприятия направлены на повышение правовой культуры, формирование законопослушного поведения, соблюдение Этического кодекса государственных служащих и недопущение поступков, дискредитирующих воинскую службу. Работа по определению вовлеченности военнослужащих в азартно-игровую сферу – важный показатель современного состояния рассматриваемого вопроса. Ее основной целью являлся мониторинг финансовых обязательств военнослужащих, выявление лиц, склонных к игромании, а также оказание практической помощи войскам в профилактике правонарушений.

По итогам проведенных профилактических мероприятий установлено почти 10 000 военнослужащих, имеющих кредиты в банках второго уровня на общую сумму свыше 20 млрд. тенге. В рамках предупредительных мер выявлена категория потенциальных нарушителей финансовой

дисциплины, которые, получив «неподъемные кредиты» и исчерпав все возможности для их возврата, во избежание ответных санкций со стороны банка, получают денежное довольствие не на свои платежные карты. Особого внимания и действенных мер требует положение военнослужащих, большая часть доходов, которых уходит на погашение кредитов, которых, по состоянию на 2022 год было почти 600 человек. У более 100 военнослужащих, сумма имеющихся кредитов превышает их доходы. Простота механизма выдачи кредитов и займов притягивает военнослужащих, желающих сиюминутного обогащения либо вовлеченных к азартным играм, которые, не задумываясь о последствиях, становятся узниками долговых обязательств.

Нельзя забывать и о сопутствующих причинах игромании. Среди них: отсутствие контроля со стороны командования, недостаточный уровень индивидуально-воспитательной работы, нездоровый морально-психологический климат в воинском коллективе и семье, слабые морально-деловые качества, недисциплинированность. Немаловажная роль в профилактике игромании отведена работе с военнослужащими, имеющими завуалированные кредитные истории. Как правило, они берут в долг денежные средства под залог документов, имуществ либо расписку о возврате, что официально нигде не фиксируется и остается вне внимания командования, таких более 50 военнослужащих.

Анализ показал, что долговые обязательства военнослужащих и денежные ставки на различные развлечения (азартные игры, спорт и т.п.) служат основными причинами суицидов, хищений и растрат, поскольку лица, испытывающие финансовые затруднения и загнанные в психологический тупик, наиболее подвержены риску совершения уголовных правонарушений. Военно-правоохранительными органами периодически в адрес воинских частей и учреждений направляются информационные письма и представления для принятия профилактических и иных мер [8].

Заключение. Проведенное в данной статье исследование позволило сформулировать следующие выводы. Различия в поведении или проявлениях лудомании обусловлены по большей части индивидуальными особенностями развития и устойчивости нервной системы, уровнем воспитания, культурными и социальными условиями региона проживания. Необходимо отметить ряд факторов, способствующих развитию лудомании, таких как: доступность большого количества вариантов игр, широкая реклама и отсутствие контроля над нелегальными организациями, предлагающими услуги азартных игр. Связь лудомании с большим количеством других форм зависимости – наркомания, алкоголизм, интернет-аддикция, также является обстоятельством, влияющим на распространение данного вида зависимости, в том числе и в Вооруженных Силах. Видится необходимым проведение масштабных исследований по изучению лудомании, особенно по вопросам ранней диагностики, коррекции и профилактики среди военнослужащих. Актуальным вопросом становится создание единой базы данных по реабилитационным центрам и специалистам, проводящим реабилитацию лудоманов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Бухановский А.О. Зависимое поведение: клиника, динамика, систематика, лечение, профилактика. Пособие для врачей. - Ростов-на-Дону, 2019. – 89 с.

2 Игровая зависимость, её причины, стадии, симптомы и лечение [Эл. ресурс]. - Режим доступа: http://security.mosmetod.ru/internet-zavisimosti/115-igrovaya-zavisimost-ejo-prichiny-stadii-simptomy-i-lechenie [Дата обращения: 27.10.2023].

3 В Казахстане 350 тысяч игроманов: депутат призвала усилить контроль за рекламой азартных игр [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-350-tyisyach-igromanov-deputat-prizvala-usilit-471022/ [Дата обращения: 27.10.2023].

4 Сельчонок К.В. Психология зависимости. Харвест, 2008. – 251 с.

5 Derevensky J., Pratt L., Gupta R. (2017). The relationship between gambling problems and impulsivity among adolescents: Some preliminary data and thoughts // Journal of Addiction Medicine. – 2017. - № 1 (3). – pp.165-172.

6 Бурнаев З.Р., Айдарбек С.Ж., Кашкарбаев Б.А., Искаков С.Б. Об игромании, некоторые аспекты в Казахстане и вооруженных силах // Научный журнал «Сардар». - 2023. - № 2. – С.128-135.

7 Основы безопасности в Интернете для молодежи [Эл. ресурс]. - Режим доступа: http://laste.arvutikaitse.ee/rus/html/etusivu.htm [Дата обращения: 27.10.2023].

8 Ахметов К.С. О реализации Плана совместной работы органов воспитательных структур и военной полиции на первое полугодие 2022 года. - Астана, ДВИР МО РК. – 7 с.

Бурнаев З.Р., *кандидат педагогических наук, профессор*
Айдарбек С.Ж., *магистрант*
Чукенов М.И., *магистр*

Статья поступила в редакцию 1 декабря 2023 года

УДК 355.23
МРНТИ 78.19.07

Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ФЕНОМЕНУ ПОНЯТИЯ «СУИЦИД» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОДХОДА ЭМИЛЯ ДЮРКГЕЙМА

Аннотация. Мировая статистика наглядно свидетельствует, что проблема суицида неразрывно связана с падением нравственных, духовных, традиционных и религиозных устоев, а также с техническим прогрессом, одиночеством, отчужденностью поколений. В статье рассматривается проблема суицида через призму подхода Эмиля Дюркгейма. Социальная природа самоубийства не вызывала сомнений у известного французского социолога Э.Дюркгейма (1858-1917 гг.). Количество и уровень самоубийств, как показал Дюркгейм, находятся в обратной корреляционной зависимости от степени интеграции, сплоченности общества. Суицидальные проявления изучены в разрезе социального положения и статуса, гендерного принципа, возраста, а также времени года, суток и прочих особенностей. Авторским коллективом отмечается необходимость переосмысления феномена самоубийств в новых социокультурных и социоэкономических условиях развития страны.

Ключевые слова: Эмиль Дюркгейм, суицид, причины, профилактика, современное состояние.

Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

«СУИЦИД» ҰҒЫМЫНЫҢ ҚҰБЫЛЫСЫНА ЭМИЛЬ ДЮРКГЕЙМНІҢ КӨЗҚАРАСЫ АРҚЫЛЫ

Түйіндеме. Әлемдік статистика өз-өзіне қол жұмсау проблемасы моральдық, рухани, дәстүрлі және діни негіздердің құлдырауымен, сондай-ақ технологиялық прогресспен, жалғыздықпен және ұрпақтардың шеттетілуімен тығыз байланысты екенін анық көрсетеді. Мақалада суицид проблемасы Эмиль Дюркгейм көзқарасының призмасы арқылы берілген. Өзіне-өзі қол жұмсаудың әлеуметтік сипатына атақты француз социологы Э.Дюркгейм (1858-1917) күмән келтірген жоқ. Дюркгейм көрсеткендей, суицидтің саны мен деңгейі қоғамның интеграциясы мен бірігу дәрежесімен кері байланыста. Суицидтік көріністер әлеуметтік жағдай мен мәртебе, жыныс, жас, сондай-ақ жыл мезгілі, күн және тағы да басқа контекстте қарастырылады. Авторлар ұжымы ел дамуының жаңа әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағдайларында суицид құбылысын қайта қарау қажеттілігін атап өтті.

Түйінді сөздер: Эмиль Дюркгейм, суицид, себептері, алдын алу, қазіргі жағдайы.

B.N. ZHEKSENBINOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE PHENOMENON OF THE CONCEPT «SUICIDE» THROUGH THE LENS OF EMIL DURKHEIM'S APPROACH

Abstract. World statistics clearly demonstrate that the problem of suicide is inextricably linked with the decline of moral, spiritual, traditional and religious foundations, as well as with technological progress, loneliness, and alienation of generations. The article presents the problem of suicide through the prism of Emile Durkheim's approach. The social nature of suicide was not in doubt by the famous French sociologist E.Durkheim (1858-1917). The number and level of suicide, as Durkheim showed, are inversely correlated with the degree of integration and cohesion of society. Suicidal manifestations are considered in the context of social status and status, gender, age, as well as the time of year, day. The authors note the need to rethink the phenomenon of suicide in the new socio-cultural and socio-economic conditions of the country's development.

Key words: Emile Durkheim, suicide, causes, prevention, current state.

Введение. Анализ мировой статистики показывает, что проблема суицида неразрывно связана с падением нравственных, духовных, традиционных и религиозных устоев, а также с техническим прогрессом, одиночеством, отчужденностью поколений [1-5]. Стрессы, непомерные темпы жизни, личные сложности, неизбежные в современном мире конфликты, усложненные производственные отношения, колоссальный поток информации являются причинами неуклонного возрастания количества самоубийств (рис. 1).

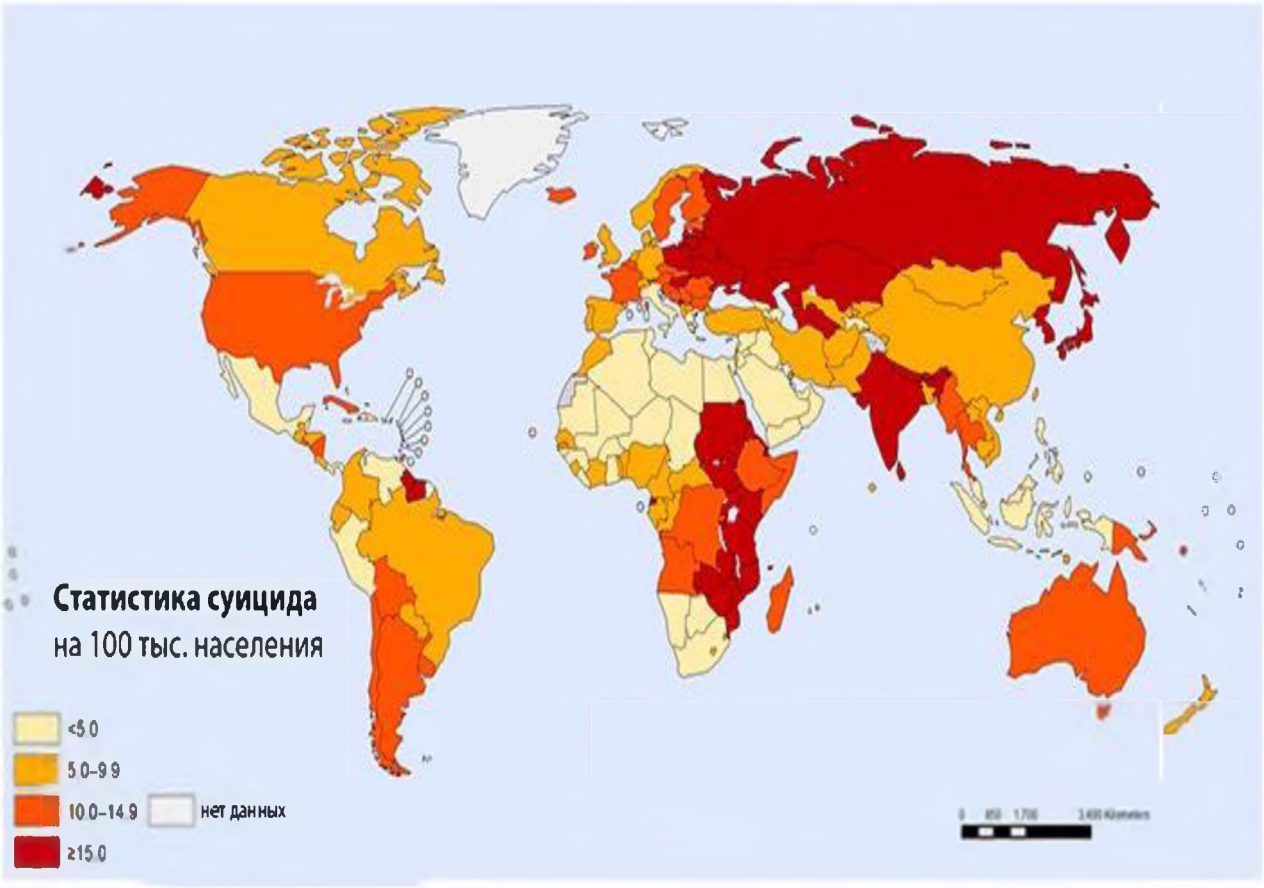

Рисунок 1 – Суицидальная карта мира по данным
Всемирной организации здравоохранения

Цель исследования – на основе общеизвестных идей и подходов раскрыть особенности социальной природы самоубийств.

Задачи:

1) описать причины и условия, способствующие совершению самоубийств в контексте научных взглядов Эмиля Дюркгейма;

2) проанализировать международную и республиканскую статистики в сфере профилактики самоубийств;

3) сформулировать предложения и рекомендации по предупреждению суицидальных проявлений.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила литература открытого характера, как на печатных носителях, так и сети Интернет. Методы исследования – анализ и индукция (выведение вероятного умозаключения из истинных частных посылок), обобщение и научная интерпретация.

Результаты исследования и их обсуждение. Социальная природа самоубийств не вызывала сомнений у известного французского социолога Эмиля Дюркгейма (1858-1917 гг.), полагавшего, что количество и уровень суицидальных проявлений находятся в обратной корреляционной зависимости от степени интеграции и сплоченности общества. Поэтому во время войн снижается уровень самоубийств. Этот феномен можно объяснить сплочением общества перед лицом общей опасности и врага. Об этом свидетельствует динамика совершения суицидов во время войн, включая Первую и Вторую мировые войны, а также современные локальные конфликты [3].

Как и все виды социальных девиаций, самоубийства реагируют на степень социальной и экономической дифференциации населения и темпы ее изменения. Чем выше степень дифференциации, тем выше показатели суицидального поведения. Особенно «самоубийственно» резкое снижение социального статуса («комплекс короля Лира»). Поэтому относительно высок уровень самоубийств в первые месяцы у солдат срочной службы, среди демобилизованных офицеров, у лиц, взятых под стражу.

Э.Дюркгейм в своей работе «Самоубийство (социологический этюд)» выделил те различные состояния социальной среды (религиозные верования, семья, политическая жизнь и т.д.), под влиянием которых изменяется процент самоубийств. По причинам, вызывающим самоубийства, они делятся на

эгоистические, альтруистические и аномичные [4].

Эгоистические самоубийства. Если считать эгоизмом такое состояние индивида, когда индивидуальное «я» резко противопоставляет себя социальному «я» в ущерб последнему, то можно назвать эгоистичным тот частный вид самоубийств, который вызывается чрезмерной индивидуализацией. Коллективная связь, сплоченность общества задерживает самоубийства. Когда сплоченность общества ослабевает, индивид отходит от социальной жизни и ставит свои личные цели выше стремления к общему благу. Дюркгейм пишет, что число самоубийств увеличивается по мере того, как растет общественный распад. На уровень суицидальных проявлений, например, оказывает влияние политическая ситуация.

Альтруистические самоубийства. Если крайний индивидуализм приводит человека к самоубийству, то верно и то, что недостаточно развитая индивидуальность приводит к тем же результатам. Когда человек отделился от общества, то в нем легко зарождается мысль покончить с собой, то же самое происходит с ним и в том случае, когда общественность вполне и без остатка поглощает его индивидуальность. Альтруизм – это состояние, когда «я» не принадлежит человеку, когда центр его деятельности находится вне его существа, но внутри группы, к которой индивид относится. Характерным для альтруистического самоубийства является то, что оно совершается во имя долга. Помимо выделения альтруистических самоубийств на религиозной почве, Дюркгейм говорит, что благодатной социальной средой для таких самоубийств в современном мире является армия, поскольку в ней вырабатываются способности к самоотречению, обезличиванию. *Для всех европейских стран* им было установлено, что склонность к самоубийству у военных значительно интенсивнее, чем у лиц гражданского населения того же возраста. Разница колеблется от 25 до 90 %.

Аномичные самоубийства. Общество всегда в той или иной степени воздействует на индивида, управляет, руководит им. Известно, что экономические кризисы обладают способностью усиливать наклонность к самоубийству. Эмиль Дюркгейм ввел в научный оборот термин «аномия» (греч. «номос» – норма, закон, «а» – отрицательная частица) – буквально «безнормативность» – такое состояние общества, когда порушены моральные нормы, девальвированы этические ценности, сломана морально-этическая основа человеческого поведения [4, с.22]. Отсюда – разрыв социальных связей, чувство одиночества, пустоты, утеря смысла жизни и, как результат – самоубийство.

В последнее время в мире участились случаи самосожжения людей. На мучительную добровольную смерть людей толкает несправедливость судебных решений, незаконных действий или бездействие правоохранительных органов, насильственное выселение из единственного жилья. Несколько казахстанцев уже грозились самосожжением, чтобы быть услышанными властью. Принято считать, что в кризисный период возрастает количество суицидов. Во время финансового кризиса в разных странах наблюдались так называемые суициды по экономическим мотивам, когда люди, не имея возможность погасить проценты полученного кредита, вынуждены были идти на крайние меры, совершая самоубийство. Но и счастливые кризисы (например, снижение цен), во время которых благосостояние страны быстро повышается, оказывают на самоубийства такое же действие, что и экономические бедствия. Это происходит в результате потрясения коллективного строя. Всякое нарушение равновесия, потрясение основ толкает на добровольную смерть. Преследовать какую-либо заведомо недостижимую цель – значит обрекать себя на вечное состояние недовольства. Чем большего достигает человек, тем большего он будет желать.

Общество же, как бы иерархизирует социальные функции, и каждый индивид находит себе нишу и примиряется со своим положением, стремясь уже не к невозможному, но к тому, что в данном обществе является нормальной наградой за его деятельность. В период же внезапных социальных преобразований общество оказывается временно не способным проявлять нужное воздействие на человека, поэтому и происходят резкие повышения кривой самоубийств.

Следует отметить, что существуют, по крайней мере, два вида самоубийств, прямым образом связанных с социальными причинами. В этом случае общество в определенных ситуациях «требует» от своих членов самопожертвований. И эти социальные ожидания заложены в общественных нормах, правилах поведения и неписанных кодексах чести. Все это находит свое отражение и в системе воспитания, и в многочисленных произведениях искусства. Добровольное принесение себя в жертву богам во имя общественных интересов древности существовало практически у всех народов. Самоубийство вдов *в Индии (обряд «сати»)* являлись свидетельством подлинной любви к мужу и доказательством ее верности. Самоубийство женщин ради сохранения своей чести и во избежание насилия и позора также фактически предписывались общественными нормами поведения. У мужчин *Японии* существовал другой кодекс чести, требовавший свою долю самоубийств *(обряд «харакири»)*. Один из главных пунктов в нем – это искупление позора от военных поражений [5].

Обращаясь к самоубийству как к зловещему явлению современности, приведем статистику Всемирной организации здравоохранения. Отмечается, что критическим порогом суицидов считаются показатели, составляющие свыше 20 человек на 100 000 населения.

Исходя из отчета организации Wisevoter (по состоянию на 20 февраля 2023 года) Казахстан по статистике суицида занимает 19-е место из 178 стран – 17,6 на 100 000 населения. При этом в рейтинге стран по продолжительности и защищенности детства по суициду Казахстан занял 50-е место из 180.

По данным Комитета по обеспечению качества в сфере образования Министерства просвещения, одна из острейших проблем современного казахстанского общества – проблема аутоагрессивного поведения и суицидов среди детей и подростков. Частота этого явления в детской среде в республике стабильно высокая: 2020 год – 144 (попытки – 307), 2021 год – 175 (373), 2022 год – 155 (309). «Высокий рост суицида в разрезе регионов наблюдается в Жамбылской области – с 3 до 13 случаев, Северо-Казахстанской, где рост случаев составил с 2 до 5, с 6 до 8 – Костанайской, и в городе Алматы – с 12 до 16 случаев. Высокий уровень суицида остается в Туркестанской области, где зафиксировано 36 случаев. В этом же регионе отмечается рост попыток суицида, который увеличился с 30 до 46. Такая же ситуация наблюдается в Актюбинской – с 16 до 21 попытки – и Атырауской областях – с 8 до 14», – говорится в отчете комитета [6].

Э.Дюркгейм одним из первых отметил, что «на одну лишившую себя жизни женщину приходится в среднем четверо мужчин» [4, с.39]. Это высказывание справедливо и для нынешнего времени, и для большинства стран. Число мужчин-самоубийц, приходящихся на одну лишившую себя жизни женщину, социологи обозначили термином «индекс сверхсуицидальности мужчин». Анализ показателей смертности от самоубийств в Республике Казахстан за 2018 год показал стабильное превалирование завершенных суицидов среди мужской части населения, что также характерно для большинства стран мира. Соотношение женщин и мужчин среди лиц, покончивших жизнь самоубийством, в нашей стране в тот год составило 9,3/40,6.

Критической константой, при переходе за которую начинается социальная патология, считается индекс *4.2*. Когда в обществе начинается рост числа самоубийств за критической цифрой 20 суицидов на 100 000 населения, главную «лепту» здесь вносят мужчины. В абсолютных цифрах росло число женщин-самоубийц, но основной прирост, как явствует из индекса сверхсуицидальности, давали самоубийцы-мужчины. Обращаясь к разнообразным и не всегда согласным между собою статистическим материалам, можно отметить ряд характерных особенностей. Во всем мире прослеживается связь числа самоубийств с возрастом.

В период от 15 до 20 лет наблюдается 5 % уровень самоубийств, это число повышается до 40 лет, сокращается в период от 40 до 50 лет, снова увеличивается от 50 до 60 лет и составляет в период от 60 до 70 лет те же 5 %, как в юности. Недоумение и страх пред грядущей жизнью, преждевременное разочарование в ней и в себе самом, а с другой стороны, запоздалое разочарование в прожитой жизни, старческие недуги, душевная усталость, и сознание бесплодности дальнейших усилий вызывают одинаковую решимость у юношей и старцев. После 80 лет самоубийства случаются редко, причем побудительная их причина часто бывает покрыта глубокой тайной.

Если спросить человека, незнакомого с настоящими подробностями вопроса, о том, когда преимущественно совершаются самоубийства, он большей частью ответит: в ноябре в декабре, в скупые светом, короткие, холодные дни, наводящие тоску, ночью, когда приходится оставаться самому с собой, когда отсутствующий сон не приносит забвения горя и забот. И это будет ошибочно. Самые самоубийственные месяцы – май и июнь, преимущественно с утра до полудня и от часа до трех, то есть в разгар окружающей жизни и движения.

Безработица. Э.Дюркгейм, особо подчеркивал роль безработицы в детерминации самоубийств. Потеря работы – сильный психотравмирующий фактор и первичный источник стресса, «запускающего» механизм суицидального поведения. Утрата прежнего социального статуса способствует также формированию психологического «комплекса неудачника» у мужчин в связи с невозможностью выполнения ими традиционной роли главы семьи, усиливает социальную изоляцию индивидов. Поэтому безработные традиционно считаются «одной из самых суицидоопасных социальных групп».

Безработица, влияет на уровень самоубийств среди молодежи через создание конкуренции на рынке труда, обусловленной ростом удельного веса молодежной когорты в общей структуре населения. Источником суицидального поведения, в конечном счете, выступает не безработица как таковая, а понижение социального статуса человека и наступающая в связи с этим трудовая и социальная дезадаптация. Специальные исследования свидетельствуют, что суицидальные тенденции начинают активно формироваться тогда, когда иные способы приспособления личности к экстремальной жизненной ситуации уже исчерпаны. В этих случаях самоубийство оказывается закономерным следствием фрустрации значимых потребностей и эмоционально-психологического срыва, наступающего в результате воздействия социально-экономических стрессоров.

Фрустрация (лат. Frustratio – «обман», «неудача», «тщетное ожидание», «расстройство замыслов») – негативное психическое состояние, возникающее в ситуации реальной или предполагаемой невозможности удовлетворения тех или иных потребностей, или, проще говоря, в ситуации

несоответствия желаний имеющимся возможностям. Такая ситуация может рассматриваться как до некоторой степени травмирующая [7].

Уровень жизни и материальное благосостояние. Это еще один «структурный» фактор, часто обсуждаемый в связи с проблемой самоубийств. Уровень доходов опосредует влияние экономики на суицидальное поведение. Однако характер и направленность этого влияния до конца не выяснены.

Заключение. Таким образом, суицидальные проявления рассмотрены в разрезе социального положения и статуса, гендерного принципа, возраста, а также времени года, суток и прочих особенностей. Описаны и охарактеризованы эгоистические, альтруистические и аномичные причины, вызывающие самоубийства. Сложившаяся ситуация в обществе и Вооруженных Силах актуализируют проблему профилактики суицидальных проявлений. Командованию органов военного управления, воспитательным структурам и военной полиции следует усилить работу по предупреждению самоубийств среди личного состава. В профилактической деятельности рекомендуется обратить внимание на повышение качества индивидуально-воспитательной работы, психодиагностического изучения, систему взаимопарного контроля «Жауынгерлік Дос» и реализацию мероприятий в рамках межведомственной программы «Береги жизнь».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения): учебное пособие. - М., 2013. – 243 с.

2 Крайг Г. Стресс, депрессия и совладающее поведение. - СПб., 2017. – 453 с.

3 Самоубийство (книга Дюркгейма Э.) [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki [Дата обращения: 29.10.2023].

4 Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / пер. с фр. с сокр.; под ред. В.А. Базарова. - М.: Мысль, 1994. – 399 с.

5 Маклаков А. Психология и педагогика. Военная психология: учебник для вузов. - СПб., 2004. – 269 с.

6 Убийственная реальность. Какое место занимает Казахстан по суициду [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ubiystvennaya-realnost-kakoe-mesto-zanimaet-kazahstan-499997/ [Дата обращения: 29.10.2023].

7 Большой психологический словарь / под ред. Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. - 4-е изд. - М.: АСТ; СПб: Прайм-Еврознак, 2009. – 811 с.

Жексенбинов Б.Н., *доктор философии (PhD), профессор*

Статья поступила в редакцию 1 декабря 2023 года

УДК 335/359
МРНТИ 72.21.14

Д.Ш. ЕЛЬЖАНОВ [1]
[1] *Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Петропавловск, Республика Казахстан*

СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ВОЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Аннотация. Актуальность научной статьи находит свое отражение в результатах учебно (служебно)-боевой деятельности частей и подразделений Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан. Заслуживает внимание проблема социализации военнослужащих как основной части военно-педагогической системы их воспитания на психофизическом уровне. Методология педагогической науки используется в контексте познания существующей действительности и ее преобразования в процессе военно-профессиональной деятельности. С учетом философского общенаучного, конкретно-научного уровней рассматриваются исходные позиции для продуктивного осуществления военно-педагогического процесса в целом и развития управленческой компетенции в частности. Автор не обходит педагогические проблемы в области обучения и воспитания подрастающего поколения, но акцентирует внимание на значении такого фактора, как приучение (социализацию) военнослужащих на основе теоретически обоснованных положений естественно-биологических и социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: социализация, воспитание, военно-педагогическая система, военнослужащий, воинский коллектив, приучение, адаптация.

Д.Ш. ЕЛЬЖАНОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы,Петропавл қ, Қазақстан Республикасы*

ӘЛЕУМЕТТЕНУ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӘСКЕРИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Ғылыми мақаланың өзектілігі Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері бөлімдері мен бөлімшелерінің, басқа да әскерлері мен әскери құрамаларының оқу (қызметтік)-жауынгерлік қызметінің нәтижелерінде көрініс табады. Әскери қызметшілерді психофизикалық деңгейде тәрбиелеу әскери-педагогикалық жүйесінің негізгі бөлігі ретінде әлеуметтендіру мәселесі назар аударарлық. Педагогикалық ғылымның әдіснамасы қазіргі шындықты тану және оны әскери-кәсіби қызмет процесінде қайта құру аясында қолданылады. Философиялық жалпы ғылыми, нақты ғылыми деңгейлерді ескере отырып, тұтастай алғанда әскери-педагогикалық процесті нәтижелі жүзеге асыру және басқарушылық құзыреттілікті дамыту үшін бастапқы ұстанымдар қарастырылады. Автор жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу саласындағы педагогикалық мәселелерді айналып өтпейді, бірақ жаратылыстану-биологиялық және әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің теориялық негізделген ережелері негізінде әскери қызметшілерді оқыту (әлеуметтендіру) сияқты фактордың маңыздылығына назар аударады.

Түйінді сөздер: әлеуметтену, тәрбие, әскери-педагогикалық жүйе, әскери қызметші, әскери ұжым, үйрету, бейімделу.

D.SH. YELZHANOV [1]
[1] *Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk, the Republic of Kazakhstan*

SOCIALIZATION AS THE MAIN PART MILITARY PEDAGOGICAL SYSTEM OF EDUCATION OF MILITARY PERSONNEL

Abstract. The relevance of the scientific article is reflected in the results of the educational (service)-combat activities of units and subunits of the Armed Forces, other troops and military formations of the Republic of Kazakhstan. The problem of socialization of military personnel as the main part of the military pedagogical system of their upbringing at the psychophysical level deserves attention. The methodology of pedagogical science is used in the context of cognition of the existing reality and its transformation in the process of military professional activity. Taking into account the philosophical, general scientific, and specifically scientific levels, the initial positions for the productive implementation of the military pedagogical process in general and the development of managerial competence in particular are considered. The author does not avoid pedagogical problems in the field of education and upbringing of the younger generation, but focuses on the importance of such a factor as the training (socialization) of military personnel on the basis of theoretically sound provisions of natural biological and socio-humanitarian disciplines.

Key words: socialization, education, military pedagogical system, military personnel, military staff.

Введение. На сегодняшний день воинская служба в Вооруженных Силах, других войск и воинских формирований Республики Казахстан (далее – ВС РК) сталкивается с рядом проблемных вопросов призывного характера. Процесс обучения и воспитания военнослужащих в условиях ограниченного срока службы – актуальная проблема современной военной теории и практики.

Ведение военных действий в силовых структурах представляет собой единство стратегических целей, согласованность тактических действий и оперативного их решения. Это будет продуктивным только в том случае, когда личность воспринимает свой коллектив как единый боевой организм и понимает, что он «один в поле не воин». Тем более его адаптация к таким условиям во многом способствует боевой способности и уверенности при ведении боя.

Цель исследования – на основе представленных положений военной педагогики и авторской военно-педагогической системы воспитания (формирования) у военнослужащих морально-боевых качеств, выявить особенности и последовательности их достижения в социально-педагогических условиях воинской службы в ВС РК.

Задачи:

1) проанализировать опыт естественно-биологических наук в области познания человека как объекта педагогической деятельности;

2) рассмотреть вопросы социализации в военно-педагогической системе воспитания (формирования) военнослужащих.

Методы исследования. В ходе исследования использовались методы анализа практической действительности, ее сравнения, синтеза и обобщения.

Результаты исследования и их обсуждение. Известный социолог П.Наторп отмечал, что «Человек становится человеком благодаря человеческой общности…, не вырастает в одиночестве, не вырастает и просто один рядом с другим, в приблизительно одинаковых условиях, но каждый – под многосторонними влияниями друг друга, непрестанно реагируя на эти влияния» [1, с.76]. В смысловом значении данный тезис раскрывает общее представление о необходимости социализации личности к воинским отношениям, поскольку это один из основных путей воспитания человека, как надежного защитника Родины, так и ее достойного гражданина. В этом случае социализация личности в ВС РК, есть основная часть военно-педагогической системы воспитания военнослужащих, и преследует цель его приучения к условиям воинской службы в мирное время, результаты которого найдут свое отражение при выполнении боевых задач в условиях военного времени.

Известно, что с рождения младенец существует как биологический *организм* и его основной заботой в этот момент является собственный физический комфорт, осуществляемый благодаря наличию врожденных рефлексов. Через некоторое время он становится человеческим существом, где в большей мере пробуждается активность *сознания* в познавательной деятельности, а также с индивидуальным видением мира. Вместе с тем, ошибки, совершаемые им, непреклонно откладываются в его *подсознании*, где он ищет свое место в обществе и самоутверждается [4, с.9]. Человек достигает этого состояния с помощью процесса, который мы называем *социализацией*.

В процессе социализации принимает участие все окружение индивида (семья, соседи, сверстники в детском заведении, школе, средства массовой информации и т.п.). В ходе этого процесса индивид превращается в человеческую личность. Социализация охватывает процессы приобщения к культуре, обучения и воспитания, с помощью которых человек приобретает социальную природу и способность участвовать в социальной жизни. По данным Д.Смелзер, для успешной социализации необходимо действие трех фактов: *ожидания, изменения поведения* и *стремления соответствия* этим ожиданиям [2]. Процесс формирования личности, по его мнению, происходит по трем различным стадиям:

- стадии подражания и копирования детьми поведения взрослых;
- игровой стадии, когда дети осознают поведение как исполнение роли;
- стадии групповых игр, на которой дети учатся понимать, что от них ждет целая группа людей.

Под социализацией человека в воинской среде подразумевается формирование готовности индивида к реализации совокупности социальных ролей, освоение этих ролей. При этом происходит социальное самоопределение – выбор военнослужащими в целом, и призывной молодежью в частности, своей значимости и позиций в общей системе социальных отношений, которая предполагает их включенность в эту систему на основе установленных требований и сформированных интересов, и потребностей. Соответственно, социализация формирует личность, существенные черты которой определяются тем, какое она место занимает в системе социальных отношений. К примеру, дружеских, производственных, политических.

Анализируя социализацию личности на допризывном этапе развития, можно сделать вывод, что социализация личности в обществе зависит от его мотивационной потребности, их «суперэго», требующего постоянного удовлетворения [3, с.218].

Воинская служба – это искусственно созданная система социализации личности, направленная на формирование у него привыкания к условиям напряженного и критического состояния. Эта система функционирует на ассоциативном и условно-рефлекторном уровнях, что во многом будет способствовать боеготовности и боеспособности ВС РК в военное время (*общенаучный уровень восприятия*). В то же время социализация в воинской службе подразумевает создание факторов и использования механизмов формирования личности [5, с.12].

В психологическом плане факторами формирования призывной молодежи являются (*конкретно-научный уровень познания*):

- отрыв личности от «демократических» условий жизнедеятельности (ограничение свободы слова, права и действия);

- создание условий, граничащих с «аскетическим» образом жизни (режим трехразового питания, ограничение отдыха);

- постоянная задействованность личности в выполнении каких-либо задач или работ, не связанных с мотивационным полем личности (распорядок дня и регламент служебного времени).

Восприятие этих факторов осуществляется сознательной и подсознательной функцией организма личности, что является основной движущей внутренней оболочки по профилактике и предупреждению внешнего воздействия на его материальную часть (организма). Отсюда вывод: важным аспектом в педагогическом плане (*технологического уровня преобразования*) являются механизмы социализации, которые требуют постоянства, неоднократности повторения и продолжительности их использования, которые находят отражение:

во-первых, в строгом соблюдении распорядка дня, регламента служебного времени до сформированной адаптации к ним на подсознательном уровне личности;

во-вторых, в постоянном и практическом осуществлении учебно-воспитательного воздействия на организм личности до формирования в нем психофизической устойчивости;

в-третьих, в систематическом и информационно-воспитательном воздействии на сознание личности до достижения поставленных целей воспитания.

Исходя из вышеизложенного, резюмируем, что описанный процесс социализации личности является основой военно-педагогической системы воспитания воина (*философский уровень понимания*) [5, с.152].

На новом общенаучном уровне понимания существующей действительности выносятся убеждения, которые находят свое отражение в пословицах и поговорках: «Тяжело в учении, легко в бою», «Терпение и труд все перетрут», «Выдержка равносильна мудрости». Мы были свидетелями поучений и нареканий со стороны родителей, и тем более учителей по поводу того, что «Армия сделает из нас людей». Это есть существующая действительность, которая воспринимается на *общенаучном уровне* методологии, которую необходимо познать на *конкретно-научном* уровне, сделать определенные умозаключения на *философском уровне* методологии и преобразовать на *технологическом уровне* в своей педагогической деятельности.

Известный педагог А.С.Макаренко, который по специфике своей педагогической деятельности проводил работу с категорией «отрешенных» от семейного и коллективного воспитания, отмечал: «Умно относиться к своему поведению недостаточно. Необходима привычка правильно поступать. Наша задача не только воспитывать в себе правильное, разумное отношение к вопросам поведения, но еще и воспитывать правильные привычки. Это такие привычки, когда мы поступали бы правильно вовсе не потому, что сели и подумали, а потому, что иначе мы не можем, потому, что мы так привыкли» [6].

Такой смысл его методической направленности прямо пропорционален педагогической деятельности в военной среде и доказывает, что «привычки» есть не что иное, как сформированные потребности, удовлетворение которых потребует от воспитуемого самоактивизации в этом направлении. Для того чтобы прийти к определенному умозаключению, необходимо определить объект и предмет социализации. Так, *объектом* является целостная система социальных взаимодействий, межличностных отношений человека в сфере его ближайшего окружения и деятельности под системой административно-командного управления, а *предметом* военной социализации будет процесс влияния социальных взаимодействий человека в течение всего периода службы в различных сферах его микросреды и представленных условий. С целью глубокого осмысления термина *социализация*, требуется определить условия социализации и ограничиться в понятиях форм, методов и средств социализации по ее восприятию на *общенаучном уровне* методологии педагогической науки.

Вхождение абитуриента (призывника) из «демократических» социальных условий в «административно-командную» систему взаимоотношений, основанную на единоначалии, приводит молодого воина к встрече с непривычным темпом, ритмом и условиями жизнедеятельности. Темп деятельности в психологическом плане основан на выполнении распорядка дня и регламента служебного времени, т.е. в постоянной задействованности личности в служебной деятельности подразделения.

Условия жизнедеятельности *в психологическом плане* основаны на его ограничениях в свободе слова, права, действия в рамках общежития, *в физиологическом плане* – на режиме удовлетворения потребностей в пище и отдыхе, *в физическом плане* – постоянных нагрузок в учебном процессе и учебно (служебно)-боевой деятельности (далее – У(С)БД).

Таким образом, рассматривая У(С)БД, как целостную систему воспитания у военнослужащих заданных качеств, можем установить, что социализация есть основная часть системы и является условием их достижения, а обучение и воспитание в этом случае являются составными частями и прогрессируют как средство и целенаправленный процесс в данной системе. Такое сочетание темпа и условий социализации на первоначальном этапе способствует внутреннему противоречию организма молодого воина к существующей действительности и находит свое отражение в таких симптомах, как неполное удовлетворение его моральных, психологических и физических потребностей, отсюда и возникли всем известные «заповеди солдата».

Авторами «детализирована» военная социализация на основные элементы У(С)БД:

- распорядок дня и регламент служебного времени (однообразные условия жизнедеятельности);
- режим удовлетворения физиологических потребностей (трехразовое питание, регламентированный сон);
- уставные и межличностные взаимоотношения в коллективе (общежитие);
- выполнение задач боевой службы (внутренние и гарнизонные караулы по охране объектов, охрана общественного порядка).

Эти элементы являются основополагающими условиями воспитания личности к военной службе и их адаптации, ее тяготам и лишениям, что подразумевает под собою приучение человека к нормированным потребностям (рис. 1).

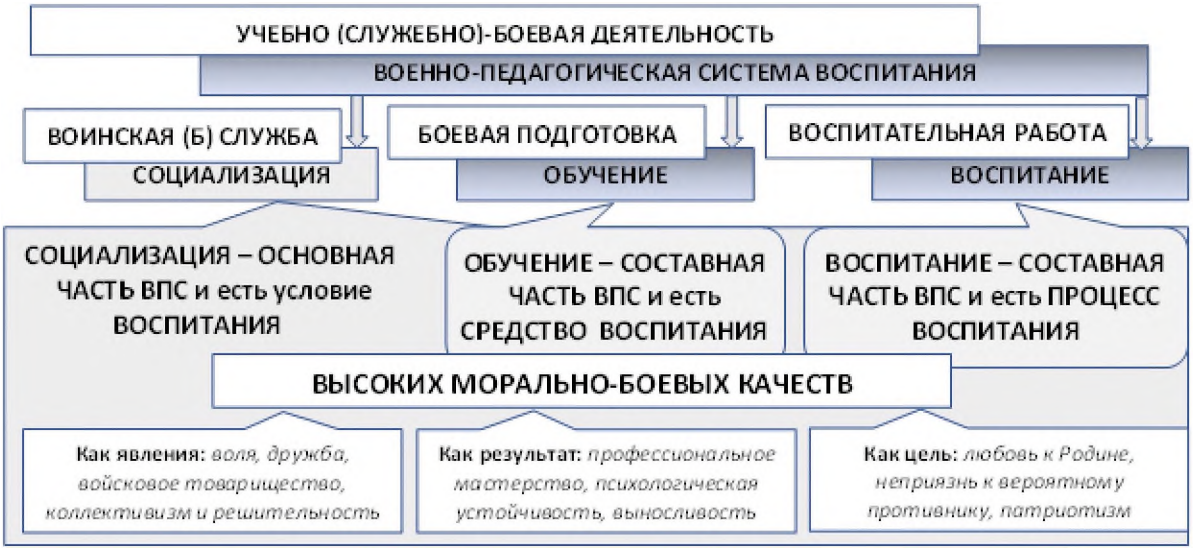

Рисунок 1 – Военно-педагогическая система управления

Основными средствами социализации личности в воинском коллективе являются, *во-первых*, временной показатель прохождения службы, учебы, *во-вторых*, ежедневное постоянство и воздействие на личный состав в период временного показателя. Следовательно, элементы, факторы, механизмы и средства социализации целиком и полностью организуются командиром части и осуществляются штабом части во главе с начальником штаба, которые используют служебно-плановые формы воздействия на формирование воинов. Отсюда можно сделать заключение, что социализация личности к военной службе основана на создании условий повседневной жизнедеятельности военнослужащих и направлена на формирование у воинов психофизической устойчивости к трудностям воинской службы. В морально-психологической обстановке военнослужащий воспринимает существующую действительность на подсознательном уровне, а такие качества, как сдержанность, устойчивость и рассудительность, формируются у него как *явления* (рис. 2) [8, с.93].

Каждый руководитель при стратегическом типе решения педагогических задач должен руководствоваться принципом *воспитания в воинской деятельности*. Деятельность командира основана на работе с индивидами, личностями (личным составом) и требует от него знаний межличностных отношений в воинском коллективе, что позволит ему продуктивно руководить У(С)БД в подразделении.

Воинская среда, в особенности воинского коллектива, оказывает мощное социализирующее и воспитательное воздействие на личность воина. Поведение личностей в отделении, взводе имеет свою специфику по сравнению с индивидуальным поведением, происходит как унификация, рост схожести поведения личного состава за счет формирования и подчинения коллективным нормам и ценностям на основе механизма внушаемости, конформизма, подчинения власти, так и рост возможностей оказывать свое ответное влияние на группу лиц.

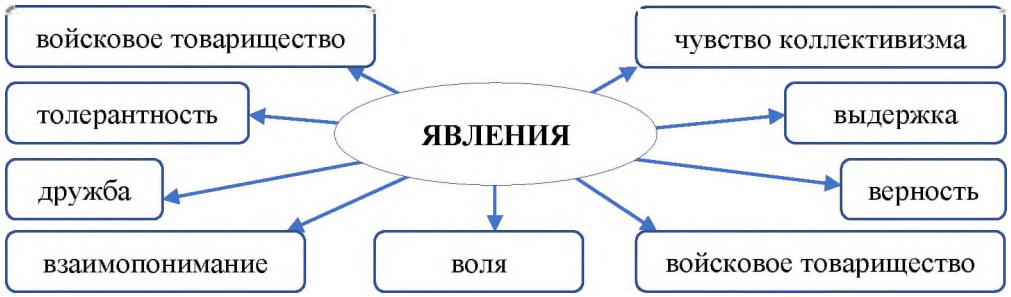

Рисунок 2 – Морально-боевые качества как явления

В воинском коллективе происходят динамичные процессы структурирования, формирования и изменения межличностных взаимоотношений, распределения групповых ролей и выдвижения лидеров. Все эти групповые процессы оказывают сильное влияние на личность воина и его поведение, а также успешность учебной деятельности и профессионального становления.

Руководитель должен знать и понимать закономерности групповых процессов, оказывать благотворное воздействие на их становление. Такие индивидуальные особенности руководителя, как его психосоциотип, характер, стиль руководства, может существенно влиять на характер взаимоотношений среди личного состава и на функционирование воинского коллектива, способствуя росту сплоченности.

Такая особенность личного состава, как однородность возрастного состава, обусловливает возрастное сходство интересов, целей, психологических особенностей, способствует сплочению воинского коллектива. У индивида проявляются такие социально-психологические явления, как:

- переживания и настроения за счет смены коллектива, возникающие в новой среде;
- эмоциональная реакция коллектива на события, происходящие в нем и в воинской среде;
- коллективное настроение может стимулировать или угнетать деятельность коллектива, приводя к конфликтам, может возникать настроение оптимистическое, безразличное или чувство неудовлетворенности;
- «коллективные мнения» – сходство суждений, взглядов по вопросам коллективной жизни, одобрение или порицание тех или иных событий, поступков членов группы;
- явления подражания, внушаемости или конформизма;
- явления состязательности;
- форма взаимодействия людей, которые эмоционально ревностно относятся к результатам своей деятельности, стремятся добиться успеха.

Опишем некоторые положения:

1) ряд индивидов, которые одинаково воспринимают существующую действительность или преследующие одни и те же цели, пути их достижения, именуются *группой*;

2) группа, в которой взаимоотношения опосредуются только личностно-значимыми целями (группа друзей, приятелей), именуется *ассоциацией*;

3) группа, отличающаяся действующей организационной структурой, где межличностные отношения носят деловой характер, именуется *кооперацией*;

4) со временем устойчивая организационная группа взаимодействия людей со специфическими органами управления, объединенных целями совместной общественно-полезной деятельности и сложной динамикой формальных (деловых) и неформальных взаимоотношений между членами группы, именуются *коллективом.*

Задача руководителя – ясно видеть структуру межличностных взаимоотношений в коллективе, чтобы уметь определить индивидуальный подход к членам коллектива и влиять на формирование и развитие сплоченности в нем. Настоящий сплоченный коллектив не возникает сразу, а формируется постепенно, проходя ряд этапов [5, с.160].

На *первом* организационном этапе группа воинов не представляет собой коллектив в полном смысле слова. Этот этап характеризуется психофизической адаптацией к социально-экономическим и педагогическим условиям, активным приспособлением к военной службе и вхождению в новый

коллектив, усвоением требований, норм, традиций жизни подразделения. Основным фактором трудной психофизической адаптации индивида к социальным отношениям, как было отмечено, являются социально-экономические и педагогические условия, которые:

- *в физиологическом плане*, воспринимаются *организмом* индивида (режим 3-х разового питания, 8-ми часовой сон и отдых, постоянные физические нагрузки);
- *в психологическом плане* предполагает восприятие *подсознанием* индивида (распорядок дня, регламент, ограничения в свободе слова, права и действия);
- *в моральном плане* подразумевает восприятие *сознанием* индивида (постоянство, обыденность, общежитие, воспитательная работа, постоянная акцентуация на него).

В практической деятельности такое восприятие существующей действительности индивидами, как правило, формирует некоторые стереотипы поведения, которые находят отражение в установленных ими правилах.

Второй этап развития коллектива наступает тогда, когда в группе проявляется действенный актив коллектива, выявлены организаторы коллективной деятельности, пользующиеся авторитетом у большинства членов коллектива. В этом случае требования к коллективу выдвигает не только командир, но и актив коллектива и важнейшая задача руководителя заключается в воспитании актива группы, направленного на развитие организаторских способностей актива и устранение негативных явлений (зазнайства, тщеславия и превышения власти). Знание структуры неформальных взаимоотношений облегчает понимание внутригрупповой атмосферы и позволяет находить наиболее рациональные пути воздействия на эффективность коллективного решения возникающих задач. Укреплению и развитию коллектива на втором этапе способствуют: вовлечение членов коллектива в разнообразные виды совместной деятельности, постановка перед коллективом интересных и усложняющихся целей, задач, привлекательных для многих участников, установление дружеских и требовательных отношений, ответственной зависимости между людьми.

На *третьем этапе* развития коллектив достигает высокого уровня сплоченности, сознательности, организованности, ответственности членов коллектива, что позволяет коллективу самостоятельно решать разнообразные задачи, перейти на уровень сознательного самоуправления. Далеко не каждый коллектив достигает этого высшего уровня развития. Для высокоразвитого коллектива характерно наличие положительного психологического климата, доброжелательного фона взаимоотношений, эмоционального сопереживания, сочувствия друг к другу. Вместе с тем, необходимо отметить, что организатором жизнедеятельности подразделения на всех этих этапах является командир. На этом организационном этапе руководитель должен внимательно изучать каждого члена группы, его характер, особенности личности, выявляя на основе наблюдения и психологического тестирования индивидуально-психологическую карту личности воина, постепенно выделяя тех, кто более чутко воспринимает интересы коллектива, является действенным активом и при этом должен объективно изучать, анализировать межличностные взаимоотношения членов коллектива.

Практика показывает, что нарушение требований педагогической культуры руководителем в работе с воинским коллективом, постоянство применения авторитарного стиля руководства и общения, сопровождаемого личным его поведением, культурой и ненормативной лексикой, где одним из важных нарушений является непонимание и еще хуже неправильное толкования руководителем принципа *воспитания в коллективе и через коллектив*, в психофизическом плане приводит к формированию негативного *явления* как неприязнь к командиру и воинской службе в целом.

Отсюда приходим к выводу, что в такой социальной среде военнослужащий воспринимает существующую действительность на подсознательном уровне и такие качества, как воинское товарищество, дружба, взаимопомощь, опять же проявляются как *явления*. Каждый руководитель при стратегическом типе решения педагогических задач, должен руководствоваться принципом воспитания в коллективе и через коллектив на правовых основах. Соответственно, социальная среда играет основную роль в формировании воинов и является условием их воспитания, воздействующим на волю, как ведущую особенность человека, которая способствует решению задач боевой службы, развивает уверенность и воспитывает общепринятые нравственные качества личности. В психофизическом плане в социализации заложено ассоциативно-рефлекторное формирование личности.

Актуализируем формы и методы социализации личности к воинской службе и коллективным взаимоотношениям, знание которых во многом позволяет молодым командирам развивать свою управленческую компетенцию [5, с.163]. Под *формой* подразумевается отражение направления и организационной стороны процесса решения педагогической задачи. Формы социализации представляют собой внешнее выражение согласованной деятельности офицеров и воинов, осуществляемой в установленном порядке и определенном режиме. По направлению их можно распределить как *систематические*, где организационными формами будут являться установленные мероприятия выполнения боевого дежурства (службы), распорядка дня и регламента служебного времени [8, с.90].

Постоянные формы, где жизнедеятельность в организационных формах прослеживается как соблюдение определенных норм психофизической адаптации. И третьим направлением является *общественная*, где организационные формы проявляются в совместном общежитии, коллективном мнении и решении задач.

Каждому руководителю (командиру) важно знать особенности композиционного построения системы и организационных мероприятий для продуктивного решения задач социализации личности, а для этого требуется понимание психофизического восприятия существующей действительности социализируемыми (рис. 3). Кроме того, командир (начальник) должен придерживаться *принципа обучения тому, что необходимо будет на войне*, и, соответственно, приближать условия жизнедеятельности военнослужащих к условиям формирующих морально-психологическую устойчивость к ним. Тому находит свое подтверждение изречение великого полководца А.В.Суворова «Тяжело в учении, легко в бою».

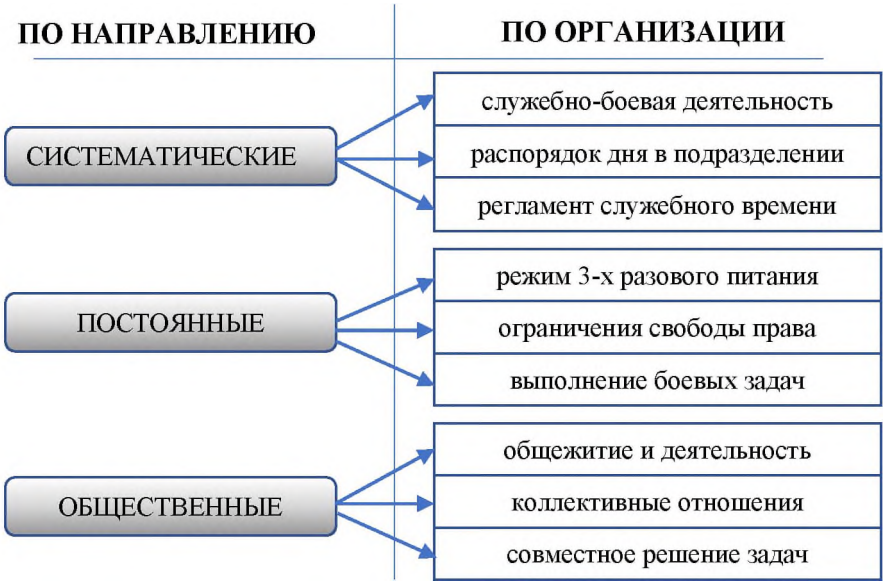

Рисунок 3 – Формы социализации военнослужащих

Заключение. Для осуществления задач социализации личностей руководитель должен владеть методами социализации, приемами и способами внутреннего воздействия на личность по достижению целей, где для всех форм социализации в стратегическом плане решения педагогической задачи должны преследоваться методы приучения и упражнения, основанные на *принципах систематичности и постоянства*. Моральные и материальные условия безопасности жизнедеятельности воинской службы адаптируют к ним и формируют привычку. А привычка, как упоминали, преобразуется в потребность, которая становится нормой деятельности уже офицера. Поставленные цели достигаются на условно-рефлекторном уровне формирования личности (упражнение) и адаптируют к постоянству, регламенту, пунктуальности и выдержке. Вместе с тем, ежедневное соблюдение гигиенических норм, готовности внешнего вида и пунктуальности в своем постоянстве на условном и ассоциативно-рефлекторном уровне формируют восприятие существующей действительности как отражение норм повседневной деятельности.

Таким образом, рассмотренные качества должны быть неотъемлемыми атрибутами военнослужащего и являются основным условием формирования (воспитания) воинов как образца для подражания. Результаты исследования позволили установить, что познание существующей действительности на философском уровне отражают такие качества как дружба и войсковое товарищество, психологическая устойчивость и сдержанность, чувство коллективизма и ответственности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Наторп П. Социальная педагогика. - СПб., 1911. – 182 с.

2 Смелзер. Д. Социология. - М.: Феникс, 1996. – 688 с.

3 Ельжанов Д.Ш. Некоторые психофизические особенности восприятия существующей действительности допризывной и призывной молодежью // Вестник Академии педагогических наук. - 2020. - № 1. – С.218-226.

4 Ельжанов Д.Ш. Человек, как объект педагогической деятельности. Психофизический анализ и педагогические рекомендации: монография. - Петропавловск: Газетный двор, 2023. – 238 с.

5 Ельжанов Д.Ш., Имиров С.К., Мухамедина Э.Ж. Военная педагогика. Педагогический практикум: учебное пособие. - Петропавловск, 2017. – 320 с.

6 Макаренко А. С. Педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1984. – 400 с.

7 Ельжанов Д.Ш. Формула жизни: методологическое пособие в помощь офицерам и руководителям начальной военной подготовки. - Петропавловск, 2018. – 102 с.

8 Батыров М.Е., Ельжанов Д.Ш., Корнилов А.А. Альбом схем по Военной педагогике: учебно-методическое пособие. 2-ое изд. переработ. и дополн. - Петропавловск, 2018. – 280 с.

Ельжанов Д.Ш., *полковник запаса*

Статья поступила в редакцию 31 октября 2023 года

УДК 343
МРНТИ 78.19.01

А.Ш. ЕЩАНОВ [1]
Т.К. САУРБАЕВ [2]
[1] *Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан*
[2] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ О НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОМ И ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ АРМЕЙСКОГО СПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы, посвященные научно-методическому и информационному обеспечению развития армейского спорта в Республике Казахстан. По данной проблематике в отечественной литературе наблюдается дефицит научных и методических разработок, что в определенной мере препятствует популяризации армейского спорта и существенно затрудняет военнослужащим Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан активно участвовать в армейском спортивном движении, в том числе и на международном уровне. По мнению авторов статьи, для научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта возникает необходимость в совершенствовании правовой и организационной основы, регулирующей деятельность в этом направлении. Предлагаемые пути решения проблем научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта в Республике Казахстан будут способствовать оптимизации и более интенсивному его развитию.

Ключевые слова: армейский спорт, научно-методическое обеспечение, информационное обеспечение, развитие армейского спорта, спортивная подготовка военнослужащих.

А.Ш. ЕЩАНОВ [1]
Т.Қ. САУРБАЕВ [2]
[1] *Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АРМИЯ СПОРТЫНЫҢ ДАМУЫН ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Түйіндеме. Ұсынылған мақалада Қазақстан Республикасында армия спортын дамытудағы ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз етуге арналған өзекті мәселелері қарастырылады. Осы мәселе бойынша отандық әдебиетте ғылыми және әдістемелік әзірлемелердің жеткіліксіздігі байқалады, бұл белгілі бір дәрежеде армия спортын танымал етуге кедергі келтіреді және Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының әскери қызметшілеріне армия спорттық қозғалысына, оның ішінде халықаралық деңгейде белсенді қатысуға кедергі келтіреді. Мақала авторларының пікірінше, армия спорттың дамуын ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету үшін осы бағыттағы қызметті реттейтін құқықтық және ұйымдастырушылық негізін жетілдіру қажеттілігі туындайды. Предлагаемые пути решения проблем научно-методического и информационного

A.SH. YECHSANOV [1]
T.K. SAURBAEV [2]
[1] *Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republic of Kazakhstan*
[2] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

REVISITED ABOUT SCIENTIFIC-METHODS AND INFORMATION SUPPORT OF THE ARMY SPORT DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The topical problems dedicated to the scientific-methods and information support of the army sport development in the Republic of Kazakhstan is considered in the given article Taking into consideration this problem in some special literature it is remarked the lack of scientific and methodical developments that is the barrier for the military personnel of the Armed Forces other troops and military formations of the Republic of Kazakhstan to actively participate in the army sports movements including international level. According to the author`s opinion of this article for the scientific-methods and information support of the army sport development it is necessary to improve legal and organizational basis which controls the work in this direction. In this article the conclusions are made and some offers are given on the improvement of scientific-methods and information support development of the army sport in the

обеспечения развития армейского спорта в Республике Казахстан будут способствовать оптимизации и более интенсивному его развитию.
Мақалада ұсынылған Қазақстан Республикасында армия спортының дамуын ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету мәселесін шешу жолдары оны оңтайландыруға және қарқынды дамуға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: армиялық спорт, ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету, ақпараттық қамтамасыз ету, армия спортын дамыту, әскери қызметшілердің спорттық даярлығы.

Republic of Kazakhstan.

Key words: army sport, scientific methods and information support, development of the army sport, physical training of military personnel, physical training and sports department.

Введение. Актуальность проблемы научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта в Республике Казахстан обусловлена: *во-первых*, не вполне приемлемым уровнем проводимой правовой и организационно-управленческой работы в данном направлении; *во-вторых*, отсутствием комплексных научных и методических разработок в рассматриваемой области; *в-третьих*, недостаточно активным уровнем вовлечения военнослужащих Вооруженных Сил в отборочные соревнования по армейскому спорту.

Как известно, армейский спорт – это составная часть спорта, основным содержанием которого является рациональное использование военнослужащим двигательной активности в качестве одного из факторов прохождения воинской службы, оптимизации своего физического состояния и развития. Армейский спорт предоставляет возможность военнослужащим совершенствовать свои физические качества и двигательные возможности, укреплять здоровье и продлевать физическое долголетие, а значит, противостоять нежелательным воздействиям на организм последствий от повседневной деятельности в Вооруженных Силах Республики Казахстан.

Материалы и методы исследования. Анализ источников литературы в области научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта, обобщение материала, их синтез и интерпретация.

Результаты исследования и их обсуждение. За последнее время армейский спорт в Республике Казахстан зарекомендовал себя с положительной стороны, устойчиво позиционируя в качестве достойного резерва для международных спортивных состязаний высокого уровня. Заданную «планку» в отношении достижений казахстанского армейского спорта следует поддерживать, в том числе посредством качественного и своевременного научно-методического и информационного обеспечения, которое, как было отмечено выше, не соответствует установленным параметрам.

Научно-методическое обеспечение предполагает издание научной литературы в виде научных статей, монографий, научно-исследовательских работ (далее – НИР), где содержатся научно обоснованные подходы к дальнейшему развитию армейского спорта. В этом направлении определенный научный потенциал предполагает ежегодный выпуск профильными специалистами соответствующих учебников, учебных пособий, учебно-практических и справочных пособий, монографий, НИР и научных статей. Практическая реализация научного обеспечения должна сопровождаться разработкой и изданием методических пособий, различного характера рекомендаций, раскрывающих и объясняющих понятия, порядок, условия, сущность и, в целом, содержание научных разработок, посвященных развитию армейского спорта.

В свою очередь, *информационное обеспечение* – это «информационное обслуживание управления, как действия по предоставлению нужной для управленческой деятельности информации в требуемое место на основе определенных процедур с заданной периодичностью, как мероприятия по созданию информационной среды управления» [1, с.12]. Другими словами, *информационное обеспечение* предусматривает предоставление информации, необходимой для осуществления какой-либо деятельности, оценки состояния чего-либо, совершенствования каких-либо параметров осуществляемой деятельности.

В современном обществе информация является главным ресурсом развития. Соответственно, эффективность профессиональной деятельности каждого индивида зависит от навыков своевременного приобретения информации, ее анализа и применения в практической повседневной деятельности. Сказанное в полной мере относится и к информационному обеспечению в войсках, где оно направлено на удовлетворение потребностей военнослужащих при приобретении специализированных знаний.

В *исследуемом направлении*, информационное обеспечение направлено на повышение эффективности армейской спортивной отрасли, использование имеющихся ресурсов в развитии армейского спорта в Республике Казахстан на основе всестороннего, оперативного и качественного применения современных информационных технологий. Это достигается, в том числе путем создания

соответствующих баз данных на спортсменов-военнослужащих, результатов их физической подготовки, психологической устойчивости по преодолению физических и психических нагрузок, физической готовности к решению задач военно-спортивной деятельности.

Одновременно, информационные базы должны включать данные о спортивных организациях, тренерах, соревнованиях, их периодичности, особенностях их проведения, спортивном резерве и т.п. При этом рассматриваемые информационные базы должны содержать аналогичные сведения и о спортивных командах других стран, участвующих в Международных Армейских Играх. Это обусловлено тем, что в настоящее время в мире наблюдается усиление глобальной конкуренции, что ставит перед государствами задачу по разработке современных информационных подходов по развитию армейского спорта. Ключевым условием обеспечения лидирующих позиций казахстанского спорта в Вооруженных Силах является комплексный и системный подход, который предусматривает всестороннее своевременное высокотехнологичное *информационное обеспечение* спортивных мероприятий в сфере армейского спорта. Основными требованиями, предъявляемыми к информационному обеспечению, являются: законность, полнота, достоверность, относимость, допустимость, оперативность и адресность предоставления информации.

Информационное обеспечение, прежде всего, предполагает работу субъектов данной деятельности, в числе которых сбор, получение и анализ информации, и определенный порядок ее предоставления потребителю. Структура *информационного обеспечения* выглядит следующим образом: отправитель – субъект, имеющий и отправляющий информацию; информация – это какие-либо сведения, отчеты, характеристики, справки и т.д.; средства передачи информации – технические, в том числе электронные, нарочные, посредством средств массовой информации; получатель – лицо, принимающее информацию и ее потребляющую (извлечение информации для ее использования в повседневной деятельности).

Для эффективного *информационного обеспечения* необходима соответствующая организационная основа деятельности, которая должна иметь субъектов, представленных в виде конкретных государственных организаций и должностных лиц. В рассматриваемом направлении субъектом данной деятельности выступает уполномоченное подразделение Вооруженных Сил Республики Казахстан в лице Центрального спортивное клуба Министерства обороны.

В названную категорию субъектов также входят командиры (начальники) воинских частей (подразделений), работа которых в рассматриваемом направлении оставляет желать лучшего. Требования пункта 38 Устава внутренней службы Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан (далее – Устав) четко предусматривают, что командир (начальник) обязан постоянно воспитывать подчиненных и «создавать условия для развития творчества, культурного роста и отдыха, укрепления здоровья и физического развития, при необходимости ходатайствовать за подчиненных перед старшими начальниками» [2].

Пункт 43 Устава также предусматривает, что «командир «начальник) обязан совершенствовать личную профессиональную подготовку и методы управления воинской частью (подразделением): … с этой целью проводить собрания, встречи, воинские ритуалы, спортивные, культурные и другие мероприятия с приглашением на них ветеранов, населения, в том числе молодежи, представителей общественности и членов семей военнослужащих» [2, с.49].

Пункт 45 Устава прямо обязывает командира (начальника) руководить спортивной работой. Для этого командир (начальник) определяет задачи, организовывает и контролирует выполнение плана спортивной работы, обеспечивает их выполнение в материально-техническом отношении; направляет творчество военнослужащих на решение задач, стоящих перед воинской частью (подразделением); принимает личное участие в спортивной работе; изучает, обобщает и распространяет передовой опыт; организовывает проведение спортивных состязаний, игр и участвует в них; поощряет военнослужащих, добившихся лучших творческих и спортивных результатов [2, с.55].

Таким образом, командир (начальник) как непосредственный организатор и своеобразный модератор и «вдохновитель» физической подготовки в воинских подразделениях, организует и проводит мероприятия с различными категориями военнослужащих, лично участвуя в информационном обеспечении физической подготовки и ее сопровождению. В целях *информационного обеспечения* физической подготовки военнослужащих командир (начальник) осуществляет сбор информационного материала, его ранжирование и мониторинг, производит экспертизу и прогнозирование. Данная информация может быть использована при разработке рабочих учебных программ, учебно-методических комплексов дисциплин, тематических планов, учебников и учебных пособий, монографий, НИР и научных статей, методических разработок, тестовых заданий и других учебно-методических материалов, направленных на научно-методическое и информационное обеспечение физической подготовки и спорта.

Между тем, участие в Армейских Играх казахстанской сборной предполагает большую подготовительную работу, как с потенциальными спортсменами, так и с тренерским составом. Уже на начальных отборочных стадиях необходим поиск спортсменов, определение им прогнозных оценок,

подготовка спортивного инвентаря, резерва и т.д. возникает необходимость в изучении команд-соперников, их потенциальных и реальных возможностей и т.д.

Армейские Игры предусматривают массовость, охват как можно большего количества желающих военнослужащих принять участие в спортивных состязаниях. Процедура отбора и подготовки личного состава, желающего принять участие в Армейских Играх должна быть объективной, системной и конкурентной. Главное достижение Армейских Игр – это «беспрецедентная подготовка личного состава». В частности, «для того, чтобы прийти к таким результатам» надо соответствовать высоким стандартам и требованиям, «это очень серьезный труд. Происходит отбор личного состава соревнования, на конкурсной основе выбираются лучшие экипажи в ротах, взводах. Затем, проходят армейские этапы, после которых начинают формироваться сборные на армейские международные игры. Тренерским штабом осуществляется подготовка «лучших из лучших». Личный состав, который выступал ранее и занимал первые места, выступает в качестве инструкторов. Именно они задают высокую планку. Поэтому такой многоступенчатый отбор, который идет, это в принципе нормально, процесс соревнований в каждом подразделении» [3]. «Победы команд на заключительных этапах – это лишь видимая часть айсберга. Успешному выступлению военнослужащих на всеармейском и международных этапах (далее – АрМИ) предшествует большая работа. Любой из названных конкурсов по полевой выучке – это не разовое мероприятие боевой подготовки, а плановая комплексная работа по подготовке и отбору участников. В соревновательной форме удается определить лучших» [4].

Правовая основа научно-методического и научно-технического обеспечения развития физической культуры и спорта содержится в статье 42 Закона Республики Казахстан *«О физической культуре и спорте»*, где указано, что «проведение фундаментальных, поисковых, опытно-конструкторских, технологических, прикладных и других научно-исследовательских работ в области физической культуры и спорта осуществляют научные центры, научно-исследовательские институты, лаборатории, образовательные учреждения в области физической культуры и спорта, созданные в установленном порядке и осуществляющие свою деятельность в соответствии с законодательством Республики Казахстан» [5].

В этой же статье отмечено, что «уполномоченный орган в области физической культуры и спорта координирует деятельность комплексных научных групп, временных научных коллективов при сборных командах Республики Казахстан по видам спорта (национальных сборных команд по видам спорта) или в подведомственных организациях», а «местные исполнительные органы координируют региональных научно-методических объединений, комплексных научных групп» [5, с.19].

Вместе с тем, правовое регулирование *информационного обеспечения* физической культуры и спорта на законодательном уровне в Республике Казахстан не предусмотрено. Это правовой пробел не позволяет на должном и достаточном уровне обеспечить информационное сопровождение развития физической культуры и спорта. К примеру, какой-либо спортивной организации или федерации необходима информация о спортсменах, об их достижениях, о спортивной деятельности за последнее время и т.д. Добывание такой информации может занять продолжительное время и затруднит ее своевременное преставление нужному субъекту. Соответственно отсутствует и законодательная основа информационного обеспечения армейского спорта.

На подзаконном уровне 28 марта 2023 года постановлением Правительства Республики Казахстан № 251 принята Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023-2029 годы, в которой отмечено, что «новый этап развития физической культуры и спорта на 2023-2029 годы будет предусматривать обеспечение непрерывной подготовки национальных сборных команд, спортивного резерва страны, привлечение населения к массовым занятия физической культурой и спортом и логическое завершение начатых преобразований, которые приведут к следующим принципиальным изменениям в области физической культуры и спорта: качественный уровень спортивного мастерства лиц, проходящих спортивную подготовку, и национальные сборные команды пополнены спортсменами высокого класса для обеспечения конкурентоспособности казахстанского спорта на международной арене» [6].

Данная Концепция основными принципами в области физической культуры и спорта называет: «приоритетность развития массового спорта, в том числе среди детей и молодежи; равенство и доступность занятий физической культурой и спортом для всех категорий граждан; непрерывность и преемственность физического воспитания различных групп населения; добровольность занятий физической культурой и спортом; оздоровительная направленность физкультурно-спортивных мероприятий; равное уважение к занятиям физической культурой, любительским и профессиональным спортом; запрет на дискриминацию и недопущение пропаганды культа жестокости, насилия и унижения человеческого достоинства; развитие спорта высших достижений, отстаивающего честь республики на международных спортивных соревнованиях; содействие развитию адаптивной физической культуры и спорта». Указывается, что эти принципы будут составлять основу всей проводимой политики, включая

совершенствование нормативной правовой базы, программ развития отрасли, разработку планов действий и другое [6]. Как нам представляется, вышеназванные приоритеты и принципы в полной мере относятся и к перспективным направлениям развития казахстанского армейского спорта на международной арене. Вместе с тем, в вышеназванной Концепции прямо не предусмотрено развитие армейского спорта и его обеспечивающих компонентов, что не позволяет в дальнейшем повлиять на его позитивные тенденции роста.

В этой связи, видится целесообразным на законодательном уровне регламентировать понятие «информационное обеспечение физической культуры и спорта», в том числе и в отношении армейского спорта, а также инициировать принятие специальной Концепции развития армейского спорта Республики Казахстан, в которой также целесообразно регламентировать вышеназванное понятие и понятие «научно-методическое развитие армейского спорта».

Полагаем, что данный шаг станет логическим продолжением достигнутых побед и занятых призовых мест армейскими спортсменами Республики Казахстан в рамках АрМИ за последние 7 лет, начиная с 2016 года. Считаем целесообразным усилить информационно-аналитическую и педагогическую составляющую обеспечения развития армейского спорта. С 2023 года в Национальном университете обороны по специальности: «Физическая культура и спорт в военном деле» произведен набор первых магистрантов. Это свидетельствует о том, что через несколько лет кадровый состав органов военного управления усилится высококвалифицированными офицерами с академической степенью «магистр военного дела и безопасности».

Заключение. Таким образом, научно-методическое и информационное обеспечение развития армейского спорта приобретает динамическое развитие со статусным усилением роли физической культуры в Вооруженных Силах и армейского спорта. В повышении эффективности научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта должны быть заинтересованы командиры (начальники) всех уровней, которые являются основными организаторами рассматриваемой деятельности согласно уставным требованиям. Предлагаемые пути решения проблем научно-методического и информационного обеспечения развития армейского спорта позволит оптимизировать процесс физической подготовки военнослужащих, а также поспособствует более интенсивному его развитию в направлении совершенствования и дальнейшего позиционирования армейского спорта Республики Казахстан как спорта высших достижений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Годин В.В., Корнеев И.К. Информационное обеспечение управленческой деятельности: учебник. - М.: Мастерство. Высшая школа, 2001 – 240 с.

2 Об утверждении общевоинских уставов Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан / Указ Президента Республики Казахстан от 5 июля 2007 года № 364. - Астана, 2007. – 545 с.

3 Перязев А. Главное достижение Армейских игр – это беспрецедентная подготовка личного состава [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://www.vestnik-kafu.info/journal [Дата обращения: 20.10.2023].

4 Расширился диапазон, проводимых в Южном военном округе конкурсов в рамках Армейских международных игр [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://www.vestnik-kafu.info/journal [Дата обращения: 20.10.2023].

5 О физической культуре и спорте / Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228. - Астана, 2014. – 23 с.

6 Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023-2029 годы / постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251. - Астана, 2023. – 27 с.

Ещанов А.Ш., *доктор юридических наук, профессор*
Саурбаев Т.К., *доктор философии (PhD), ассоциированный профессор*

Статья поступила в редакцию 20 ноября 2023 года

UDC 372.893
IRSTI 14.25.05

B.SH. IBATULIN [1]
ZH.N. BISSENBAYEVA [1]
ZH.D. DUISENBEKOVA [1]
S.M. KALDASHEV [2]
[1] *Military Institute of Land Forces, Almaty city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *Main Military Medical Department of the Armed Forces, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF KEY COMPETENCIES OF FUTURE SPECIALISTS

Abstract. The currently observed humanization trends determine new demands placed on educational institutions by society. Technological progress and an increase in the volume of scientific information, a restructuring of the content of education and a revision of the principles of operation of educational institutions – all this inevitably leads to an increase in the requirements for the key competencies of the teacher and the personal orientation of the entire pedagogical process. Today, the effectiveness of using new pedagogical technologies to improve the educational process of higher education has been proven by practice itself. The change in the purpose and essence of education within the framework of the comprehensive development of the individual contributed to the emergence of a new concept called «pedagogical technology». In the educational process, where the leading factor is the activity of students, and learning acts as reflexive control, the authors consider the interobject interaction of the teacher and the student.

Keywords: information technology, formation, key competencies, future specialist, educational process, training.

Б.Ш. ИБАТУЛИН [1]
Ж.Н. БИСЕНБАЕВА [1]
Ж.Д. ДҮЙСЕНБЕКОВА [1]
С.М. ҚАЛДАШЕВ [2]
[1] *Құрлық әскерлерінің Әскери институты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Бас әскери-медициналық басқармасы, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ

Түйіндеме. Қазіргі кезде байқалып отырған ізгілендіру үрдістері қоғам тарапынан білім беру мекемелеріне қойылатын жаңа талаптарды айқындайды. Технологиялық прогресс және ғылыми ақпарат көлемінің ұлғаюы, білім беру мазмұнының қайта құрылуы және оқу-тәрбие беретін орындарының жұмыс істеу принциптерінің қайта қаралуы – мұның бәрі сөзсіз мұғалімнің негізгі құзыреттіліктеріне қойылатын талаптардың артуына әкеледі. бүкіл педагогикалық процестің тұлғалық бағыттылығы. Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесін жетілдіруде жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың тиімділігі тәжірибенің өзі дәлелдеп отыр. Жеке тұлғаны жан-жақты дамыту аясында білім берудің мақсаты мен мәнін өзгерту «педагогикалық технология» деген жаңа ұғымның пайда болуына ықпал етті. Оқушылардың белсенділігі жетекші фактор болып табылатын, ал оқу рефлексиялық

Б.Ш. ИБАТУЛИН [1]
Ж.Н. БИСЕНБАЕВА [1]
Ж.Д. ДҮЙСЕНБЕКОВА [1]
С.М. КАЛДАШЕВ [2]
[1] *Военный институт Сухопутных войск, г. Алматы, Республика Казахстан*
[2] *Главное военно-медицинское управление Вооруженных Сил, г. Астана, Республика Казахстан*

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация. Наблюдаемые в настоящее время тенденции гуманизации определяют новые требования, предъявляемые обществом к образовательным учреждениям. Технический прогресс и увеличение объема научной информации, перестройка содержания образования и пересмотр принципов деятельности учебно-воспитательных учреждений – все это неизбежно ведет к возрастанию требований к ключевым компетенциям преподавателя, личностной ориентации всего педагогического процесса. Сегодня эффективность использования новых педагогических технологий для совершенствования учебного процесса высшей школы доказана самой практикой. Изменение цели и сущности образования в рамках всестороннего развития индивида способствовало появлению нового понятия, именуемого «педагогическая технология». В образовательном

бақылау қызметін атқаратын оқу процесінде авторлар мұғалім мен оқушының объектіаралық әрекетін қарастырады.

Түйінді сөздер: ақпараттық технология, қалыптастыру, негізгі құзыреттіліктер, болашақ маман, оқу процесі, оқыту.

процессе, где ведущим фактором выступает деятельность обучающихся, а обучение выступает как рефлексивное управление, авторы рассматривают межобъектовое взаимодействие преподавателя и обучающегося.

Ключевые слова: информационные технологии, формирование, ключевые компетенции, будущий специалист, образовательный процесс, тренинг.

Introduction. Opportunities for the formation of key competencies of future specialists based on information technology consist in the use of a set of exercises and techniques aimed at creating skills and practical application of knowledge. Currently, the introduction of information technologies into the educational process and the analysis of its capabilities have shown that the informatization of education in the educational process can be divided into 4 stages: Electronics, Computerization, Professional and communication technologies, Implementation of e-learning system. To do this, life itself requires a high level of thinking, perception, development and information and communication intelligence, communication culture, so that future specialists can receive high-quality education and integrate into the world educational space at their own level. In this regard, one of the main tasks in the organization of credit training at an existing university is to increase the role and effectiveness of independent work of students, the formation of future specialists [1].

It is known that the formation of key competencies of future specialists is possible only on the basis of mastering the experience of the world educational space. In this regard, higher education programs currently meet international requirements to a certain extent, and state education standards are focused on the project-based education system. Theoretical knowledge and practical skills in the field of information and interactive technologies require the teacher to solve professional tasks, which are conventionally grouped into five groups in the context of knowledge actualization. Analyzing the research work on the competence of future teachers-psychologists, we can say that the actualization of the content of modern pedagogy, and accordingly, the main condition for the qualitative formation of key literacy of students in the conditions of informatization of knowledge, future specialists should have key competence. The expediency of the formation of key competencies of future teachers-psychologists allowed us to consider it in two aspects:

- from a technological point of view (types of information technology tools, their structure and principles of operation, basic methods of working with them, service rules, etc.);
- from an educational point of view (their didactic basis and methodological functions, principles of formation, features of the organization of the educational process using information technology). Based on the above explanations, we determined the following definition for future specialists: «The key competence is the ability and willingness of an individual to competently solve professional tasks in the process of teaching pedagogy, using the huge potential of professional and telecommunication technologies» [2].

On this basis, it is personality-oriented, providing the individual with a high level of potential needs, work with colleagues and self-esteem. Thus, the future teacher assumes the ability to use the possibilities of information technology in the formation of a methodological system for teaching the key competence of teachers-psychologists and improving the quality of teaching the subject and their effective use in their key activities in the implementation of a qualitative individual-oriented paradigm of pedagogy. As mentioned above, the educational process has a special role in the formation of key competencies of future specialists. The analysis of theoretical and methodological literature has shown that future specialists will be educated, cultured, information-minded citizens, business-minded, aware of the prosperity of their country. The process of forming key competencies depends on the nature of students' individual self-awareness. This process takes place in the presence of knowledge, skills, abilities, self-education, setting a clear goal, its implementation, and having one's place in society. Significant changes in the nature of education in the world today make him a free-developing personality and focuses on the development of high culture, creative activity, independence, competitiveness, adaptability. This direction requires a new approach to the formation of the student's independence [3].

In the scientific and pedagogical literature, the essence of information technologies is defined by scientists in different ways:

- a project of a certain pedagogical system implemented in practice (V.A.Bespalko);
- systematic set and sequence of work of all logical teaching techniques and methodological tools used to achieve the pedagogical goal (M.V.Clarin);
- a set of operations for the formation and control of knowledge, skills, and skills in accordance with the set goal (A.K.Kolechenko);
- applied scientific and pedagogical discipline that provides real interaction of a teacher with a child (N.E.Shchurkova);

- a set of psychological and pedagogical guidelines defining the social set and unity of forms, methods, teaching methods, means of education (B.T.Likhachev);

- pedagogical technology is a living component of the educational process, providing a combination of many creatively deeply thought–out factors, the effectiveness of teaching and upbringing (Sh.T.Taubaeva, B.T.Barsay, etc.).

Studying and analyzing the definitions given by scientists, we can say that pedagogical technology provides high quantitative and qualitative indicators of the pedagogical process in accordance with the requirements of society, being both a science that studies the most effective ways of teaching and upbringing, and a set of new skills, regulatory tools and methods used in the learning process.

Currently, this classification helps to distinguish between the goals, content and types of pedagogical technologies and serves as a basis for their use in accordance with the activity performed. In conclusion, having studied the definitions proposed by our didactic scientists, we can conclude that pedagogical activity should be understood as an independent type of activity that transmits social experience and culture from generation to generation, and pedagogical technology-as a system in which a pre-designed educational process is consistently implemented, guaranteeing the achievement of pedagogical goals [4].

Materials and methods.

In the research work, both general scientific methods (the method of analysis, synthesis) and special research methods of linguistic and humanitarian disciplines were used: the method of comparative analysis, the system method, the method of categorization and functional-stylistic analysis of media texts, the method of content analysis. The research is based on an interdisciplinary approach synthesizing knowledge of journalism, communication theory, psycholinguistics, cognitive linguistics, linguoculturology, social philosophy.

Discussion. Currently, one of the features of pedagogical science is the desire to introduce new learning technologies aimed at the personal development of the student. «Information technologies, as a type of pedagogical technology, are complex and open systems of disciplines and methods united by priority educational goals, tasks, content, types and methods of organizing the educational process, linked by a common concept, where each composition affects the others, and ultimately forms a set of favorable conditions for the development of the student». The use of new types of technologies in integrated classes leads to the development of creative, intellectual abilities of students, the formation of skills for using their knowledge in life [5].

The application of the new technology is carried out through the following stages:

- Stage: training;
- Stage: mastering;
- Stage: implementation into life;
- Stage: development.

The purpose of new information technologies is the humanization of learning, textbooks should be such that students can independently conduct cognitive activities. There are a lot of types of new pedagogical technologies. Their effective use in teaching depends on the knowledge of the teacher. The tasks and goals of applying new types of technologies in training are proposed as follows: game technology. The technology of pedagogical games is a set of methods and methods of organizing pedagogical work in a playful way. Work in the form of a game appears in favorable conditions in the classroom and is used as a means to interest students [6]. Technology of problem-based learning. Problem–based learning is the creation of problems and problems by the teacher's leadership and active independent problem solving by students. As a result, their thinking develops, conditions are created for the formation of creative skills and abilities. Critical thinking technology. One of the technologies that has opened up many advantages in teaching computer science is technology. The implementation of goals and objectives is carried out through the following long-term plans: association; activities of the association; defending your point of view in the form of analysis and argumentation.

According to this technology:

- in the process of learning, the interest in cognition increases;
- there is an opportunity for the student to study independently;
- the information language wealth of the student is being improved;
- advanced advanced training of reference networks with an explanation. In this technology, the assimilation of the material according to S. N. Lysenkova consists of three stages:
- preliminary preparation;
- proving new concepts, their generalization, application;
- development of methods of educational activity and thinking. This level of educational material allows you to memorize knowledge for a long time.

Technology of level differentiation. The technology of differentiated learning, covering a certain part of the learning process, manifests itself in the form of decisions of the organization, a set of means of its training. It requires the creation of various favorable conditions for the training of groups; methodological psychological and pedagogical and organizational and managerial measures are combined [7]. The purpose of the technology of

level-based learning is to ensure that each student learns the educational material at his or her own level of development. Level-based training allows each student to create conditions for obtaining knowledge using their capabilities; Level-based training allows students of different categories to work with them in a differentiated way. The structure of level-differentiated training provides for several levels of knowledge acquisition: the minimum level (basic), programmatic, complicated, so each student must master them. Technology of individual training. Individual training provides the following types and forms of organization of the educational process. The teacher works with only one student. The student has only textbooks and interrelations (textbooks, computer, etc.). The main achievement of individual learning is that it allows the student to adapt the method and content of educational activities to their abilities. The collective method of teaching is the performance of mutual and paired labor actions with students in the educational process [8].

Principles of compulsory medical insurance: striving for high achievements; deliver the received information to each other with an instant delay; mutual assistance and cooperation between students; different level; variety of topics and tasks. Group technology is the third and fourth level of organization of educational work in the classroom. Such work requires the division of the study group into temporary groups for the joint solution of a certain task. Allows you to study together, taking into account the individual characteristics of students. Information technology of training. This technology develops programmatic approaches to learning, opens up completely new technological paths. Information technology training – actions for the preparation and transmission of data using a computer. This technology is based on the use of some samples of the content of the material. Currently, the process of distance learning is developing with the help of a computer, not only in certain classrooms. To do this, you need a computer connected to the Internet. In distance learning, a person who wants to study, looking through the task and the textbooks offered with it, searches for and puts out the answers him. Or participates in joint teleconferences. This type of training is cheaper and allows you to study and complete tasks at any time. Presentation technology. This technology, on the one hand, is a means of visual presentation of new teaching material (images, photographs, didactic materials, etc.) from computer science classes, on the other hand, facilitates teachers and the preparation of this material, and the process of its application. The use of the technology of preliminary experiments, presentations in computer science classes` increases motivation to learn, provides interest in classes, reduces the preparation time for them, and most importantly – instills in teachers the skills of using new professional network technologies. If we can make full use of all our capabilities, then our future generation will be able to gain knowledge in the field of computer technology [9].

Conclusion. A system of developmental training aimed at the development of individual creativity. The processes of search and inventive activity become the main content of training. The content of development consists in the transition from the nearest to the average, and then to the remote target future. In this technology, the method of collective work is widely used: brainstorming, organizational and activity game, free creative discussion. The main method of teaching is verbal communication, alternation. Evaluation of the result is to ensure the feeling of normal growth of everyone at the level of self–esteem. The technology of modulation training. A module is a concrete, rather independent part of a system, a concept. The training module consists of three structured parts as a renewable training cycle. It consists of an introduction, a conversational part and a final part. Each student has a different number of hours in the training module. It depends on the number of hours allocated to the same topic, a group of topics or a chapter in the curriculum. Students activate their theoretical knowledge by testing them independently. The volume of tasks used in the classroom increases, students have the opportunity to think and work [10].

In the context of modernization of education in our society, the process of informatization has become one of the fastest growing products. The future teacher, as a graduate of the university, will use modern teaching technologies that provide a high level of theoretical and practical training of students. To carry out professional processes in the field of education and the surrounding world. Be able to search, select, analyze, systematize, reorganize, store, distribute information; participate in the development of educational programs, be responsible for their full implementation in accordance with the curriculum and schedule of the educational process. Be ready to create a database of information and educational materials on a specific subject. In this regard, one of the global goals of education is to train highly qualified teachers with the necessary key competence, which should be ready to use new information technologies in teaching and education management, as well as actively participate in the informatization of their education in an educational institution.

REFERENCES

1 Bystrova N.V., Zinovieva S.A., Zinoviev O.A. Interactive forms of education in a modern university // Innovative economy: prospects for development and improvement. - 2021. - № 2 (52). – pp.146-151.

2 Bystrova N.V., Medonova E.V., Simonova A.A. Innovative technologies in teaching design students // In the collection: Innovative approaches to solving professional and pedagogical problems. Collection of articles based on the materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference. - Nizhny Novgorod, 2021. – pp.165-167.

3 Bystrova N.V., Urakova M.N., Ermolaeva E.L. Digital technologies in the educational space. In the collection: Professional self-determination of the youth of the innovation region: problems and prospects. Collection articles based on the materials of the All-Russian (national) scientific and practical conference. Under the general editorship of A.G.Mironov. - Krasnoyarsk, 2020. – pp.88-91.

4 Bystrova N.V., Urakova M.N., Ermolaeva E.L. Digital technologies in the educational space // In the collection: Professional self-determination of the youth of the innovation region: problems and prospects. Collection articles based on the materials of the All-Russian (national) scientific and practical conference. Under the general editorship of A.G.Mironov. - Krasnoyarsk, 2020. – pp.88-91.

5 Bystrova N.V., Tsyplakova S.A., Sokolova K.K. Interactive teaching methods in the economic training of university students // Innovative economics: prospects for development and improvement. - 2019. - № 2 (36). – pp.14-19.

6 Vagin D.Yu., Bydanova A.A., Golovanova S.O. Features of interactive learning in educational institutions // In the collection: Pedagogical technologies in the modern educational process in the conditions of implementation FGOS. Edited by Pshenisnov N.V. - Nizhny Novgorod, 2020. – pp.73-76.

7 Vagin D.Yu., Sineva N.L., Krasnopevtsev V.A. Problems of distance learning: barriers and ways to overcome them // Modern studies of social problems. - 2020. - Vol. 12. - No.5-3. – pp.100-104.

8 Galiakberova A.A., Galyamova E.H., Matveev S.N. Methodological foundations of designing a digital simulator of pedagogical activity // Bulletin of Mininsky University. - 2020. - T.8. - № 3 (32). – pp.65-69

9 Gladkova M.N., Abramova N.S., Kutepov M.M. Features of professional training of bachelors in conditions of e–learning // Baltic Humanitarian Journal. - 2017. - Vol. 6. - № 2 (19). – pp.103-105.

10 Markova S.M. Retrospective analysis of the development of vocational education in Russia // Vestnik Mininsky University. - 2019. - Vol. 7, No. 3. – pp.3-10.

Ibatulin B.SH., *chief Military Institute of Land Forces*
Bissenbayeva ZH.N., *PhD doctor, associate professor*
Duisenbekova ZH.D., *post-graduate student*
Kaldashev C.M., *post-graduate student*

The article was submitted to the editorial office on November 8, 2023

ӘӘЖ 811.161.1
ҒТАХЖ 78.01.01

М.Е. ҚУАНТАЕВА [1]
Р.Н. ЛУКМАНОВ [1]
Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ОРЫС ТІЛІНЕ ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДА ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ӨЛШЕУШІ ҚҰРАЛ-ТЕСТІЛЕУ МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада орыс тілін шет тілі ретінде меңгерудің әртүрлі деңгейлері сипатталған және орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың қазіргі заманғы теориясы мен тәжірибесінің өзекті міндеттерінің бірі болып табылатын тиісті тест жүйесін құру мәселесі қарастырылып отыр. Әзірленген бірыңғай тестілеу жүйесі оқытудың орны, уақыты мен нысанына, білім алушылардың немесе оқуға үміткерлердің санатына қарамастан орыс тілін шет тілі ретінде меңгеру деңгейін анықтауға және сертификаттауға мүмкіндік береді. Білім беру ортасында оқу үдерісінің ең көкейтесті қажеттіліктерінің бірі оқу нәтижелерін бақылау және жалпы диагностикалық тестілеу екені белгілі. Мақалада диагностикалық тестілеу моделі келтіріліп отыр және ол тәуелді есімдіктерді; род, жекеше, көпше түрлерді анықтау тәрізді тапсырмалардан тұрады. Сондай-ақ жалғаулықты етістіктер, етістік түрлерін тақырыппен үйлестіру және де тағы басқа тапсырмалар берілген. Осындай тесттердің көмегімен оқытушы орыс тілін қай деңгейде білетінін бағалау, грамматикалық тақырыптарды анықтау, оқу жоспарына өзгерістер енгізіп, толықтыру мүмкіндігі беріледі.

Түйінді создер: әскери қызметшілер, орыс тілін оқыту, тілдік дағдылар, оқыту нәтижесі, тестілеу.

М.Е. КУАНТАЕВА [1]
Р.Н. ЛУКМАНОВ [1]
Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

О ПРОБЛЕМАХ ТЕСТИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Аннотация. В статье описываются различные уровни владения русским языком как иностранным и создание соответствующей системы тестов, которое является одной из наиболее актуальных задач современной теории и практики преподавания русского языка. Разработанная унифицированная система тестирования позволяет определять и сертифицировать уровень владения русским языком как иностранным вне зависимости от места, времени и формы обучения, категории обучающихся или кандидата на обучение. В образовательной среде одной из самых насущных потребностей учебного процесса считается контроль за результатами обучения и диагностическое тестирование в целом. Представленная модель диагностического тестирования включает задания по определению рода, числа, падежа, притяжательных местоимений и глаголов. С помощью тестов преподаватель имеет возможность оперативно оценивать уровень владения языком, определять грамматические темы и вносить коррективы в план обучения.

Ключевые слова: военнослужащие, обучение

M.E. KUANTAYEVA [1]
R.N. LUKMANOV [1]
B.N. ZHEKZENBINOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ABOUT THE PROBLEMS OF TESTING THE LANGUAGE SKILLS OF MILITARY PERSONEL WHEN TEACHING RUSSIAN AD A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. Russian as a foreign language is described in this article and the creation of an appropriate system of tests, which is one of the most urgent tasks of the modern theory and practice of teaching Russian as a foreign language. The developed unified testing system allows to determine and certify the level of proficiency in Russian as a foreign language, regardless of the place, time and from of study, the category of students or candidates for training. As know, in the educational environment, one of the most urgent needs of the educational process is the control over learning outcomes and diagnostic testing in general. The article presents a model of diagnostic testing, and it consists of tasks such as determining gender, number, case; progressive pronouns; verbs. With the help of such tests, the teacher has the opportunity to determine quickly identify grammatical topics that need to be repeated or studied. Accordingly, in their future activities, to draw up/adjust the training plan.

Keywords: military personnel, Russian language training, language skills, studying result,

русскому языку, языковые навыки, результат testing.
обучения, тестирование.

Кіріспе. Қоғамның кез келген саласын алсақ та, өндіріс, экономика, әлеуметтік болсын, үдерісті, технологияларды жетік ұйымдастырғанмен, оның нәтижесін, өнімін, сапасын бақылау – бұл өте маңызды мәселенің бірі екені сөзсіз. Ал білім беру саласында адами капитал білімінің толыққандығын, жетілгенін өлшейтін құралдарының көп болғанымен, әрқайсысы түрлі мақсатты көздейді, оның ішінде тестілеу форматы да бар. Жалпы тілдік білімді бағалау деңгейін анықтайтын тест, құзыреттілікті анықтайтын тест, қабілеттілікті анықтайтын тест, диагностикалық тест, қорытынды тест, т.б. көптеген түрлері кездеседі. Әрқайсысының тексеретін нысаны белгілі, өзіндік ерекшеліктері бар. Тілдік тесттер тіл үйренушіге мынадай себеппен көмектесе алады: тіл үйренуге деген ынтасын оятады; мотивациялық (уәждемелік) тұрғыдан әрі тиімді оқыту нәтижесі; тест тіл үйренушінің тілдік білімін жетілдіруге жетелейді, көмектеседі. Тіл үйренуші тест тапсыруға дайындалудан, оны тапсырудан кейінгі нәтижесін талқылаудан тек оның пайдасын көреді.

Тіл үйретудегі халықаралық өлшемдер тілдік ережелерден (грамматика) гөрі негізгі тілдік дағдыларды (тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу) меңгертуге негізделген. Барлық тілдерде әрбір деңгей кезеңіндегі оқу қабілеттілігінде тіл үйренушілерден күтілетін тілдік білім бірдей. Мысалы, B1 деңгейіндегі ағылшын тілінде де, орыс тілінде де, қазақ тілінде де сөйлесім әрекетінің түрлері бойынша күтілетін нәтижелер бірдей болады [1].

Тілдік тестілеушілерден кейде қай тесттің «жақсы» немесе «ең жақсы», «ең жақсы тестілеу әдісі» екенін айту жиі сұралады. Мұндай сұрақтар тілдік тестілеу тәжірибесіне не қатысатынын түсінбеуді айқындайды. Бір мақсатқа өте ыңғайлы тест екіншісіне мүлдем пайдасыз болуы мүмкін; бір жағдайда өте жақсы жұмыс істей алатын әдіс екіншісінде мүлдем орынсыз болуы мүмкін. Ірі тестілеу корпорацияларына сәйкес келетін нәрсе оқу орындарында тестілеуде мүлдем орынсыз болуы мүмкін. Сол сияқты, екі оқу орнында курстардың мақсаттарына байланысты әртүрлі тесттер қажет болуы мүмкін. Әрбір тестілеу жағдайы ерекше және де нақты тестілеу міндеті қойылады. Сондықтан бірінші қадам:

- тестілеудің қандай да бір жүйесін қолдансақ та, тестілеу мәселесі мүмкіндігінше айқын болуы керек;
- қабілеттерді дәл өлшеуі дәйекті түрде қамтамасыз етілуі тиіс;
- оқуға оң әсер етеді (тест оқытуға әсер етуі мүмкін жағдайларда);
- уақыт пен қаражат бойынша үнемді.

Тест құрастырушылар ең алдымен кез келген нақты жағдайда тестілеудің мақсатын айқын түсінуі керек. Әр түрлі мақсаттар әдетте әртүрлі тест түрлерін қажет етеді. Бұл анық көрінуі мүмкін, бірақ бұл әрқашан мойындалмайтын нәрсе. Тестілеу мақсаттары:

*бірінші*ден, тілді меңгеру деңгейін өлшеу үшін;

*екінші*ден, білім алушылардың оқу курсының мақсатына жетуде қаншалықты табысты екенін білу;

*үшінші*ден, білім алушылардың мықты және әлсіз жақтарын диагностикалау, не білетінін және не білмейтінін анықтау;

*төртінші*ден, білім алушылардың қабілеттеріне сәйкес келетін оқу бағдарламасының кезеңін немесе бөлігін анықтау арқылы оларды орналастыруға көмектесу.

Педагогикалық тестілеу, әдетте, оқыту және тәрбиелеу үдерісінде алынған нәтижелердің білім, білік, дағды деңгейін, ал соңғы уақытта құзыреттіліктің қалыптасуын диагностикалау үшін қолданылады. Оқу барысында алынған нәтижелерді диагностикалау «дидактикалық бақылау» деп аталады. Оқу нәтижелерін бақылау үшін дидактикалық тесттер қолданылады. Педагогикалық үдерісте диагностика келесі функцияларды орындайды: ақпараттық, болжамды, бағалау, дамытушы. Тесттің диагностикалық ақпараттық функциясы – бұл оқуға үміткердің / білім алушы дамуының салыстырмалы деңгейін анықтау; педагогикалық қарым-қатынас жағдайын анықтау, оқуға үміткердің/білім алушының болашақ сипаттамасының негізгі параметрлерін анықтау екені белгілі [2].

Зерттеудің мақсаты – әскери қызметшілерді орыс тіліне шет тілі ретінде оқытуда тілдік дағдыларды меңгеру нәтижесін тестілеу арқылы бақылауда өлшеуші құрал элементтерін ұсыну болып табылады.

Міндеттері:

1) орыс тілін шет тілі ретінде оқытуда диагностикалық тестілеудің маңыздылығын айқындау;
2) әскери қызметшілердің білімдерін тестілеуге тапсырмалар түрлерін ұсыну.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу материалы ашық жарияланымдағы әдебиет көздеріне негізделді. Ал ғылыми зерттеудің әдістері ретінде анализ, синтез, байқау және салыстыру қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Ұлттық қорғаныс университетінде әскери қызметшілерді орыс тіліне шет тілі ретінде оқытудың мақсаты орыс тілді ортада кәсіби қызметті атқаруға

мүмкіндік беретін орыс тілінде сөйлеу, оқу, жазу дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыру болып табылады. Пәнді оқыту барысында орыс тілі оқытушысының алдында тұрған міндеттер:

- іскерлік және ғылыми салаларда ауызша және жазбаша қарым-қатынас қызметтерін іске асыруға арналған жалпы ғылыми және арнайы әскери терминология мен грамматикалық құбылыстарды қажетті көлемде меңгерту;
- жалпы ғылыми және арнайы әскери әдебиетті ауызша және жазбаша тілдік меңгеру дағдыларын жетілдіру;
- орыс тілінде ауызша, жазбаша және электрондық коммуникация әдістерін меңгерту;
- орыс тілінде әскери мәтіндерді құру іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыру: электрондық хат, конференцияға өтінім беру, ақпараттық хат, реферат, аннотация, мақаланың тезистері, мақала, баяндама, сөз сөйлеу, резенция;
- монологтық және диалогтік сөйлеуді шынайы тыңдау дағдыларын орыс тілінде жетілдіру;
- әртүрлі көзқарастар мен пікірлер жағдайында ортақ ұстанымға жетуге ұмтыла отырып, басқа біреудің көзқарасын сыни бағалау, өз пікірін дәлелдеу қабілетін орыс тілінде дамыту [3].

Орыс тілін шет тілі ретінде меңгерудің әртүрлі деңгейлерін сипаттау және тиісті тест жүйесін құру қазіргі заманғы орыс тілін оқыту теориясы мен практикасының өзекті міндеттерінің бірі болып табылады. Бірыңғай тестілеу жүйесі оқытудың орны, уақыты мен формасына қарамастан орыс тілін шет тілі ретінде меңгеру деңгейін анықтауға және сертификаттауға мүмкіндік береді, сондай-ақ тіл сертификаттарын халықаралық тұрғыдан тануды қамтамасыз ету үшін негіз жасайды.

Орыс тілін шет тілі ретінде меңгеру деңгейлерін белгілеу кезінде Ұлттық қорғаныс университетінің оқытушылары халықаралық деңгейде қолданылып жүрген Ресей Федерациясының Мемлекеттік білім беру стандартында коммуникативтік құзыреттілігіне қойылатын талаптарға сүйенеді. Коммуникативті құзыреттілік деңгейі тестіленушілердің қабілетімен анықталады:

- коммуникацияға а) қарым-қатынастың оқу-ғылыми, кәсіби-еңбек салаларында маман/лауазымды тұлға ретінде; б) қарым-қатынастың әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және ресми-іскерлік салаларында белгілі бір қоғамның мүшесі ретінде қатысуға;
- өзіне қатысты қарым-қатынас жағдайларында коммуникативтік мақсаттарға қол жеткізу;
- осы деңгей үшін өзекті тақырып шеңберінде сөйлеу қарым-қатынасын жүзеге асыру;
- қазіргі орыс тілінің нормасына сәйкес келетін сөйлеу өнімін, сапалық параметрлерін жасау.

Осылайша, практикалық орыс тілін меңгеру деңгейін анықтаудың бірыңғай сертификаттау жүйесі оны қолдану мақсаттарын, сөйлеу әрекетінің негізгі түрлерінде — оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау кезінде белгілі бір сөйлеу мінез-құлық тактикасын жүзеге асыру үшін тілдік құралдарды қолдану дағдыларын ескере отырып құрылған. Ол тестілеу жүйесіне сәйкес келетін негізгі (оның ішінде бастауыш деңгейді ішкі деңгей ретінде) және төрт сертификаттау деңгейін бөлуді қарастырады [4]. Жалпы білімнің базалық деңгейінің сертификаты үміткердің әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және оқу қарым-қатынас салаларында өзінің негізгі (базалық) коммуникативтік қажеттіліктерін қанағаттандыра алатындығын көрсетеді. Бұл ретте осы салаларда қарым-қатынасты қамтамасыз ететін тілдік құралдар жиынтығы барынша азайтылды.

Ұлттық қорғаныс университетіне білім алуға бағытталған шетел әскери қызметшілерінен диагностикалық тест қабылданып, олардың орыс тілінен білім деңгейлері анықталғаннан соң, тиісінше деңгейлік оқу топтарына бөлінеді. Тест көп деңгейлі: А1-ден В+/В2-ге дейін (беттік деңгейге бөлінген). Тесттің бұл құрылымы бір топтағы әртүрлі адамдардың тілін білу деңгейіндегі айырмашылықты анықтап қана қоймай, сонымен қатар білім алушының деңгейінің қалай өсіп жатқанын, сондай-ақ әр деңгейдің «олқылықтарын» көруге мүмкіндік береді.

Тест 5 блокка бөлінген 150 сұрақтан тұрады, әрқайсысында 30 сұрақтан тұратын беттер. Әр сұрақ үшін білім алушының жиі қайталанатын типтік қателіктерін ескере отырып, таңдалған үш жауап нұсқасы ұсынылған. Тесттің бұл түрі тестілеуге салыстырмалы түрде аз уақыт жұмсауға мүмкіндік береді және сонымен бірге білім алушының білімін дәл тексеруге жеткілікті. Тесттің әр беті белгілі бір деңгей болып табылады және бөлек бағаланады: 1 бет – А1, 2 бет – А2, 3 бет – А2+, 4 бет В1, 5 бет – В1+/В2. Осылайша, ұпайларды есептеу кезінде әр деңгейдегі қателер саны көрінеді (1-ші кестеде көрсетілген). Мысалы, білім алушының В1 + деңгейі болуы мүмкін, бұл туралы жалпы ұпай саны айтады, бірақ беттік ұпай санын талдау кезінде оның А2 деңгейіндегі ең үлкен қиындықтары бар екендігі көрінеді, бұл факт белгілі бір курс үшін оқу құралын таңдауға айтарлықтай әсер етуі мүмкін [5].

Тесттің жұмыс беттері тест тапсырушының сауалнамасы бар «әкімшілік» бетпен, тестті орындау жөніндегі нұсқаулықпен, сондай-ақ барлық нәтижелер енгізілетін «оқытушыларға арналған» блогымен алдын ала дайындалады. «Әкімшілік» беттің құрылымына «ауызша тестілеу нәтижелері» – әңгіме (оқытушымен 5-10 минуттық әңгіме) өрісі енгізілген. Білім алушының жазбаша білімін тексеру 5-10 минуттан аспауы керек, эссе жазу болуы мүмкін.

А1 деңгейінің тапсырмалары 1-30 санмен көрсетіліп отыр. Осы тесттік тапсырмалар шеңберінде атау септігінің жекеше, көпше түрлеріндегі сұрақтар; етістіктің не істеу керек?; жекеше түрдегі табыс септігі; өткен шақ; а. и, о, поэтому (потому что/ так как) шылаулары; спать/готовить етістіктері; етістіктердің шақтары және т.б. тақырыптар қамтылған.

В1+/В2 деңгейінің тапсырмалары 5-ші бетте 121-150 пункттерді қамтиды, оның ішінде: (кое-, -то, -нибудь) белгісіздік есімдіктері; разрешать/запрещать, нельзя+ етістіктің түрлері; с-, об-, до-, перед-, за-, про- префиксті қозғалыс етістіктері; императивтегі етістік түрлері; есімше, көсемше; ставить/поставить, класть/положить етіктістері; появляться/исчезать, случиться, получиться, попадать/попасть, умирать/умереть етістіктері; -дел-, -дум-, -говор, -бир-, -жив- префиксті етістіктер; проводить/провести, производить/произвести етістіктері және т.б. сұрақтар.

1 кесте – Ұпайлар көрсеткіші

Ұпайлар саны	ЕТП бойынша деңгей
0-10	А1
11-33	А1+
34-64	А2
65-93	А2+
94-130	В1
131-145	В1+
146-150	В2

Тест ерекшеліктері: 1) бір тест шеңберінде деңгейдің өсуі. Тапсырмалар күрделіліктің өсу ретімен орналастырылған, осылайша деңгейден деңгейге біркелкі өту қамтамасыз етіледі; 2) толтыру ыңғайлылығы; 3) тексеру ыңғайлылығы; 4) көпфункционалдылық; 5) жылдамдық; 6) көрнекілік; 7) оқытушыға грамматикалық сүйемелдеу; 8) қайталау. Ұпайларды тексеру мен есептеудің барлық үдерісі екі минуттан аспайды. Тестілеудің нәтижесі бойынша оқуға үміткер/ білім алушының жинаған ұпай саны 60-тан төмен болмаса қанағаттанарлық деп есептелінеді.

Базалық деңгейде белгілі бір коммуникативтік қарым-қатынасқа түсу үшін қолданылатын құрылымдарды меңгеру, фонетикалық заңдылықтардың қолданысы, сөздердің жазылуы мен айтылуындағы айырмашылықтар, жалғаулардың қызметі, сын сапаны білдіретін сөздердің қызметі, сан есімдердің қолданысы, болжам мәнді құрылымдар, шақ категориясы беріледі. Орта деңгейде тұрмыстық-әлеуметтік, қоғамдық-әлеуметтік салаларға қатысты және ресми-іскери лексика, синоним сөздер, тұрақты сөз тіркестері, сөздердің жасалу ерекшеліктері, жалғаулар қызметінің кеңеюі қамтылады [6].

Ортадан жоғары, жоғары деңгейде қоғамдық-әлеуметтік, кәсіби салаларға қатысты лексика, тұрақты сөз тіркестерінің қолданысы, синоним, омоним сөздердің қолданысы, сын есім, сан есімдердің синтаксистік қызметі, құрмалас сөйлем ұсынылады. Лексика-грамматикалық бөлік бойынша тестіленушінің тілдік білімі функционалдық тұрғыдан бағаланады. Тест тапсырмалары тестіленушінің тілдік бірліктердің функционалдық (қолданымдық) ерекшеліктерін ажырата алу дағдысын қалыптастыруға бағытталады. Лексика-грамматикалық бөлік бойынша тест тапсырмаларын құрастыруда тілдік терминдер қолданылмай, мәнмәтінге қарай, лексикалық-грамматикалық құрылымдардың тіркесуіне қарай, дұрыс жауапты таңдай алатындай етіп беріледі.

Қорытынды. Сонымен, қазіргі уақытта тестсіз білімді толық меңгеру жүйесі, оқытудың модулдік технологиясы, бірқатар елдердің білім беру жүйесінде қолданылатын қашықтықтан оқыту технологиялары тәрізді оқыту технологияларын ұсыну қиын. Әлемдік тәжірибе бойынша тілді тиімді меңгерту төрт дағды: оқылым, тыңдалым, жазылым және айтылым дағдылары, яғни коммуникативтік дағдылар тест жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Аталған дағдылардың әрқайсысының өзіне тән ішкі дағдылары мен оны үйрету жолдары, өзіндік ерекшеліктері бар. Ал грамматикалық білім тілдік төрт дағдыны қалыптастыру барысында жүзеге асып отырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Байтелиева Ж. Тілдік білімді бағалау жүйелерінің мәселелері [Эл. ресурс]. - Кіру режимі: https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle [Жүгінген күні: 2023 ж. 13.11.].

2 Абдигожина К.С., Мурзалиева А.Б. Педагогикалық диагностика әдістемесі: оқу құралы. - Жезқазған, 2020. – 112 б.

3 Жоғары және (немесе) жоғары оқу орындарынан кейінгі білім беру ұйымдары үшін жалпы білім беру пәндері циклінің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 603 бұйрығы. - Астана, 2018. – 25 б.

4 Құлмағамбетова А. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары: оқу әдістемелік құрал. - Астана, 2014. – 54 б.

5 Эсмантова Т.Л. Русский язык: 5 элементов: Диагностические тесты. -2-ое изд., испр. - СПб.: Златоуст, 2010. – 20 с.

6 Балғожина Ш.Х., Тоғызбай Н.Б., Макенова Т.Е., Бердіқұлова А.С. ҚАЗТЕСТ тапсырмаларының ерекшеліктері мен тіл меңгерудегі ықпалы // Егемен Қазақстан. - 30 тамыз, 2016. - № 166. – 5-7 б.

Қуантаева М.Е., *филология ғылымдарының кандидаты*
Лукманов Р.Н., *философия докторы (PhD)*
Жексенбинов Б.Н., *философия докторы (PhD), профессор*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 15 қарашада келіп түсті

УДК 355.232:54
МРНТИ 78.21.36

Т.А. САМАЕВ [1]
К.К. КУСАИНОВ [1]
Г.М. КОЙШИГАРИНА [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОФИЦЕРА ВОЙСК РАДИАЦИОННОЙ, ХИМИЧЕСКОЙ И БИОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ

Аннотация. В статье рассматриваются основы психологической подготовки офицеров войск радиационной, химической и биологической защиты. Военная психология рассматривает различные формы, виды и уровни психологических особенностей профессионализма офицеров. Направление специфики деятельности офицеров войск радиационной, химической и биологической защиты в Вооруженных Силах Республики Казахстан проявляется в том, что они активно привлекаются для решения задач, связанных с ликвидацией последствий чрезвычайных ситуаций, крупных экологических катастроф, аварий на опасных предприятиях, эпидемиях. Данная область профессиональной деятельности в современных условиях приобретает особую актуальность на фоне нестабильной геополитической ситуации в мире и регионе, рисками чрезвычайных ситуаций на территории Республики Казахстан. Эта направленность актуализирует проблему дальнейшего развития теории и практики психологической подготовки войск радиационной, химической и биологической защиты.

Ключевые слова: вооруженные силы, офицеры, психологические особенности, войска радиационной, химической и биологической защиты, специфика деятельности, опасные объекты.

Т.Ә. САМАЕВ [1]
Қ.Қ. ҚҰСАЙЫНОВ [1]
Г.М. ҚОЙШЫҒАРИНА [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

РАДИАЦИЯЛЫҚ, ХИМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ ӘСКЕРЛЕРІ ОФИЦЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Мақалада радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлері офицерлерінің психологиялық даярлығының негіздері қаралады. Әскери психология офицерлер кәсібилігінің психологиялық ерекшеліктерінің түрлі нысандары, түрлері мен деңгейлерін қарастырады. Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріндегі радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлері офицерлерінің қызметі ерекшелігінің бағыты олардың төтенше жағдайлардың, ірі экологиялық апаттардың, қауіпті кәсіпорындардағы авариялардың, эпидемиялардың салдарын жоюға байланысты міндеттерді шешу үшін белсенді түрде тартылатындығынан көрінеді. Кәсіби қызметтің осы саласы қазіргі жағдайда әлемдегі және өңірдегі тұрақсыз геосаяси жағдай, Қазақстан Республикасы аумағындағы төтенше жағдайлар тәуекелдері аясында ерекше өзектілікке ие болады. Бұл бағыттылық радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлерінің психологиялық даярлық теориясы мен практикасын одан әрі дамыту проблемасын өзектендіреді.

T.A. SAMAEV [1]
K.K. KUSAINOV [1]
G.M. KOISHIGARINA [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF AN ARMY OFFICER IN RADIATION, CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROTECTION

Abstract. The article discusses the basics of psychological training of officers of the troops of radiation, chemical and biological protection. Military psychology distinguishes its aspect for the study of categories of officer activity considering various forms. Types and levels of psychological features of officer professionalism. The direction of the peculiarities of the service of officers of the radiation, chemical and biological troops in the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan is expressed in the fact that they are actively involved in solving problems related to the elimination of the consequences of emergencies, major environmental disasters, accidents at dangerous enterprises, in case of epidemics. This area of professional activity in modern conditions is of particular relevance in the light of the unstable geopolitical situation in the world and the region, the risks of emergency situations in the territory of the Republic of Kazakhstan. This focus actualizes the problem of further development of the theory and practice of psychological training of the radiation, chemical and

Түйінді сөздер: қарулы күштер, офицерлер, психологиялық ерекшеліктер, радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау әскерлері, қызметтің ерекшелігі, қауіпті объектілер.

Key words: Armed Forces, officers, psychological features, of the radiation, chemical and biological troops, feature of activities, dangerous facilities.

Введение. Военная психология рассматривает различные формы, виды и уровни субъективного отражения объективной действительности действующим человеком, то есть субъективный план деятельности. Вместе с тем, при изучении профессиональной деятельности можно выделить ряд существенных особенностей.

Во-первых, профессиональная деятельность является основным компонентом профессии, выступающей с точки зрения общества как система военно-профессиональных задач, форм и видов профессиональной деятельности, профессиональных особенностей личности, обеспечивающих удовлетворение потребностей общества и армии в достижении необходимого для него результата (продукта). Для военнослужащего профессия офицера – это почетная обязанность, которая требует высокой дисциплины, обучения, ответственности и лидерства. Офицер играет ключевую роль в обеспечении безопасности своей страны. Профессия офицера требует не только технических навыков, но и психологической подготовленности [2, с.91].

Во-вторых, уточняется самоопределение профессиональной деятельности военнослужащего, которое отражается в особенности специфики профессиональной работы офицера войск радиационной, химической и биологической защиты (далее – РХБ защиты).

В-третьих, особую важность приобретает изучение характера и динамики отражения объективной реальности субъектов труда и факторы, обуславливающие конкретные типы этого отражения в профессиональной деятельности.

В-четвертых, дополняется и уточняется психологическая структура профессиональной деятельности офицера войск РХБ защиты.

В-пятых, конкретизируется задача психологического исследования готовности к РХБ защите населения и войск.

Цель исследования – рассмотрение психологических особенностей, связанных с военно-профессиональной деятельностью офицера войск РХБ защиты и выделение на их основе новых подходов к психологической подготовке.

Задачи:

1) изучить современное состояние подготовленности офицера войск РХБ защиты к действиям в различных экстремальных ситуациях;

2) раскрыть и описать психологические особенности профессиональной деятельности офицера войск РХБ защиты.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила научная и специальная литература. В рамках исследования применялись методы анализа, синтеза, интерпретации и обобщения данных.

Результаты исследования и их обсуждение. Исходя из Военной доктрины Республики Казахстан, военную угрозу могут представлять, несанкционированные программы по созданию оружия массового поражения (далее – ОМП), а также распространение деструктивными силами оборудования и компонентов, применяемых для производства вооружения и военной техники [1, с.5]. Поэтому весьма актуальны вопросы, связанные с военно-профессиональной деятельностью офицеров войск РХБ защиты Вооруженных Сил Республики Казахстан (далее – ВС РК). Как показывает опыт к офицерам РХБ защиты в современных вооруженных конфликтах, предъявляются следующие требования [2, с.95]:

- выявление и контроль РХБ обстановки на РХБ опасных объектах в зоне конфликта;
- проведение полной и частичной специальной обработки войск, задействованных в военном конфликте;
- осуществление дезактивации, дегазации, дезинфекции и дезинсекции обмундирования, снаряжения, обуви и средств индивидуальной защиты, а также участков местности и дорог в условиях РХБ заражения;
- обеспечение контроля радиоактивного облучения личного состава, вооружения и техники и запасов материальных средств радиоактивными и отравляющими веществами;
- мониторинг за изменением степени заражения местности, поражение противника огнеметно-зажигательными средствами, осуществление маскировки дымами действий войск и объектов тыла;
- проведение специальной подготовки личного состава по РХБ защите;
- организация снабжения вооружением и средствами РХБ защиты соединения и части.

РХБ защита организуется и проводится с тем, чтобы максимально снизить потери войск и обеспечить выполнение поставленных им задач в условиях РХБ заражения, повысить защиту от высокоточного оружия. Важнейшими задачами войск РХБ защиты были и остаются задачи обеспечения боевой деятельности войск. В условиях подготовки и ведения операции профессиональная деятельность офицера РХБ защиты приобретает характер боевой деятельности. К особенностям боевой деятельности войск РХБ защиты следует отнести:

1) экстремальный характер условий РХБ заражения, в которых боевая деятельность протекает (опасность, внезапность и т.д.);

2) особый характер объекта – активно противодействующий противник;

3) осуществление целей путем практического применения вооружения и средств РХБ защиты;

4) крайнюю интенсивность функционирования психики, необычно высокое напряжение всех сил;

5) возникновение перегрузок и задач, превосходящих индивидуальные и групповые возможности;

6) необходимость сочетания высокого уровня сознательного самоуправления воинов и своевременного управляющего воздействия командира.

Боевая деятельность имеет *психологическую структуру*, основными компонентами которой является цели, мотивы, способы [2, с.99]. Выявленные аспекты профессиональной деятельности офицера РХБ защиты позволяют определить психологические особенности профессионализма офицерских кадров.

На наш взгляд, особенностями операционной сферы профессионализма офицера войск РХБ защиты являются содержание его знаний и умений, наличие профессионально важных качеств. Результаты анализа показали, что для достижения целей профессиональной деятельности офицер РХБ защиты должен знать:

во-первых, основы современного боя, организацию защиты от оружия массового поражения, зажигательных веществ и высокоточного оружия, организацию РХБ защиты и техническое обеспечение, приведения частей и подразделений войск РХБ защиты в различные степени боевой готовности и основные положения по мобилизационной работе, тактико-технические характеристики вооружения и средств РХБ защиты противника;

во-вторых, материальную часть, эксплуатацию, проведение комплексного ремонта специальных машин и приборов РХБ защиты, характеристику огнеметно-зажигательных и дымовых средств. Умело применять методы определения, проверки, контроля и настройки технических параметров и характеристик вооружения, и средств РХБ защиты;

в-третьих, свойства радиоактивных, химических и биологических веществ, продуктов выбросов в случае аварий на ядерных энергетических установках и предприятиях химической промышленности [2, с.119].

Вместе с тем, важную роль в профессиональной сфере офицера войск РХБ защиты отводится технологиям. Особенность этих технологий определяется тем, что они должны обеспечивать жизнестойкость и выживаемость специалиста, его профессиональную надежность и личную безопасность.

Мотивационная сфера профессионализма офицера РХБ защиты детерминирована целями профессиональной деятельности. Основу мотивационной сферы составляют потребности в профессиональном труде, ценностные ориентации профессиональной деятельности, которые образуют четыре группы мотивов профессиональной деятельности.

К первой группе мотивов профессиональной деятельности офицера войск РХБ защиты относятся непосредственно мотивы профессиональной деятельности: деятельностно-процессуальные и результативные аспекты. В основе мотивов лежит интерес к деятельности, внутреннее желание достичь определенных профессиональных и карьерных рубежей, лучше освоить выбранную профессию;

Во вторую группу вошли мотивы проявления личности в профессии. В основе данной группы состоят потребности в самореализации, саморазвитии средствами профессиональной деятельности.

Третья группа охватывает мотивы профессионального общения и стремление завоевать авторитет в воинском коллективе.

Четвертую группу составили мотивы, ориентированные на внешние стороны профессиональной деятельности: мотивы избежание неприятностей со стороны командования, влияние общественного мнения и неформальных лидеров, осознание неизбежности контроля и оценки, действия административных механизмов воздействия, ориентация на достижение установленного результата и другие [2, с.125].

Сочетание указанных мотивов образуют внутреннюю детерминацию профессионального поведения. Следует различать конструктивную направленность – направленность на достижение результатов деятельности, на саморазвитие, а также неконструктивную направленность – направленность на фрагментарные результаты деятельности или только на ее внешние стороны. Это позволило среди групп офицеров выявить военнослужащих с той или иной направленностью:

- конструктивной или неконструктивной направленностью;

- направленностью на процесс или на результат деятельности;

- мотивами социального общения, сотрудничества или с выраженной узко индивидуальной самореализацией в профессиональной деятельности.

Особенности *смысловой сферы* профессиональной деятельности офицера войск РХБ защиты проявляются, прежде всего, в установившейся системе отношений. Понятие «отношение» тесным образом связано со смыслом профессиональной деятельности, который выступает как основание для оценки значимости профессиональной деятельности лично для себя, то есть пристрастное личностно-опосредованное индивидуальным опытом отношение офицера РХБ защиты к профессиональной деятельности. Совокупность смыслов образует систему личных и духовных ценностей офицера, его профессиональный менталитет [3, с.329]. Система отношений, складывающейся в профессиональной деятельности лежит в основе профессионального самосознания личности.

Как показывает результаты исследований, именно смысловая сфера придает устойчивость личности в экстремальных условиях профессиональной деятельности. Устойчивость личности офицера проявляется в таких психологических феноменах, как самоконтроль в экстремальных ситуациях, высокая нервно-психологическая устойчивость, психологическая надежность, развитое чувство самосохранения, волевые качества, высокий уровень профессиональной ответственности [4].

По взглядам ряда военных ученных, исследования структуры профессионализма офицера войск РХБ защиты позволяют выделить следующие положения [3, с.353]:

1. Повышения профессионализма офицера войск РХБ защиты является его системным качеством как субъекта деятельности. Основу профессионализма офицера составляют операционная, мотивационная, смысловая компоненты, а также готовность к профессиональной деятельности.

2. В операционной сфере профессионализма офицера войск РХБ защиты составляют содержание его знаний и умений, наличие профессионально важных качеств.

3. Формирование мотивационной сферы обеспечивают потребности в профессиональном труде, ценностные ориентации в профессиональной деятельности.

4. Особенности смысловой сферы профессиональной деятельности офицера войск РХБ защиты проявляется, прежде всего, в установившейся системе отношений, которая тесным образом связана со смыслом профессиональной деятельности, выступающим как основание для оценки значимости профессиональной деятельности «лично для себя». Система отношения, складывающаяся в повседневной деятельности, лежит в основе профессионального самосознания личности.

5. В экстремальных условиях психологическая готовность «выполняет роль» инициирующего звена для реализации профессионального потенциала офицера РХБ защиты, что является принципиальным отличием структуры профессионализма специалистов данного профиля.

6. Профессиональная саморегуляция задействует все психические уровни личности офицера. На первом уровне саморегуляции выступает в виде слабо контролируемых физиологических реакций. На втором уровне осуществляется саморегуляция поведения посредством неосознаваемых в данной ситуации установок, навыков, привычек, опыта. Третий, более высокий уровень – сознательное изменение своего состояния, поддержание и усиление активности, регулирование своих действий в соответствии с целью и обстановкой.

Заключение. Таким образом, для качественной подготовки специалистов войск РХБ защиты ВС РК предлагается следующее:

Во-первых, психологическую закалку отрабатывать на занятиях по изучению боевых свойств ОМП противника, способов, приемов и средств защиты от него, а также штатной специальной техники.

Во-вторых, реализация на практике психологического алгоритма подготовки офицеров РХБ защиты.

В-третьих, оказание самопомощи и взаимопомощи при поражении личного состава радиоактивными, химическими и биологическими средствами, что благоприятно влияет на поведение военнослужащих и способствует слаживанию воинского коллектива.

В-четвертых, отработка нормативов по специальной подготовке в условиях, максимально приближенных к боевым, является одним из направлений психологической подготовки офицерами войск РХБ защиты.

В-пятых, проведение полигонной практики на тактических и тактико-специальных учениях при работе в условиях радиационного и химического заражения, когда у личного состава возникает состояние напряженности, близкое к боевой действительности.

В-шестых, подготовка к выполнению задач в очагах поражения ядерного оружия и районах применения противником химического оружия. Специалисты войск РХБ защиты должны выполнять все мероприятия по восстановлению боеспособности войск [5, с.111].

Результаты анализа военно-научных исследований показывают, что важным компонентом профессионализма офицера войск РХБ защиты является *психологическая готовность* к профессиональной

деятельности. В структурном плане готовность образована совокупностью элементов операционной, мотивационной и смысловой сферы профессионализма. Психологическая подготовка представляет собой непрерывный и целенаправленный процесс, требующий постоянного изучения, анализа и решения возникающих проблем.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан / Указ Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554. - Астана, 2017. – 23 с.

2 Кандыбович С.Л. Психолого-акмеологические основы управленческой деятельности командира войск РХБ защиты: учебное пособие. - Москва, 1999. – 235 с.

3 Батюшкин С.А. Подготовка и ведение боевых действий в локальных войнах и вооруженных конфликтах: учебное пособие. - Москва: КНОРУС, 2022 – 438 с.

4 Кошелев С.А., Суменков В.А. Направления совершенствования радиационной, химической и биологической защиты в современных условиях // Научный журнал «Военная мысль». - 2022. - № 1. – С.109-115.

5 Бирюков В.М. Методические рекомендации для офицеров: учебное пособие. - Алматы, 1999. – 186 с.

Самаев Т.А., *докторант*
Кусаинов К.К., *доктор философии (PhD), ассоциированный профессор*
Койшигарина Г.М., *кандидат исторических наук, ассоциированный профессор*

Статья поступила в редакцию 23 октября 2023 года

ӘСКЕРИ ТАРИХ БЕТТЕРІ
СТРАНИЦЫ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ

УДК 355:94«1941/1945»
МРНТИ 78.09.15

Ж.Х. АХМЕТОВ [1]
[1] *Департамент военного образования и науки Министерства обороны, г. Астана, Республика Казахстан*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ – КАК НРАВСТВЕННЫЙ СТЕРЖЕНЬ ПРОТИВОБОРСТВА С ФАЛЬСИФИКАЦИЕЙ ИСТОРИИ ВОЙНЫ

Аннотация. В статье рассматривается роль и значение исторической памяти в современном обществе в контексте борьбы с искажением исторических фактов, связанных с Великой Отечественной войной. Автор исследует, как сохранение и передача правдивой информации о прошлом может служить моральным фундаментом, препятствующим фальсификации истории. Приводятся конкретные примеры и методы фальсификации истории о Великой Победе, анализируются последствия подобных манипуляций для мирового сообщества. Публикация содержит ряд интересных фактов и событий об участии казахстанцев в составе Красной армии в войне против фашистской Германии. Подчеркивается важность усилий в защите исторической правды, поскольку фальсификация истории и деформация исторической памяти представляют реальную угрозу формированию духовно-нравственного самосознания граждан. Акцентируется внимание на том, что историческая память, её основополагающие нравственные ценности, не подлежат ревизии и пересмотру. Память о Великой Отечественной войне – важнейший урок истории для всей цивилизации.

Ключевые слова: историческая память, нравственный стержень, источники победы, фальсификация истории, преимущества военного искусства, историческое сознание, мировоззренческое восприятие прошлого.

Ж.Х. АХМЕТОВ [1]
[1] *Қорғаныс министрлігі Әскери білім және ғылым департаменті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ТАРИХИ ЕСТЕЛІК – СОҒЫС ТАРИХЫН БҰРМАЛАУМЕН ҚАРСЫЛАСУДЫҢ МОРАЛЬДЫҚ ӨЗЕГІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада Ұлы Отан соғысына байланысты тарихи фактілердің бұрмалануымен күресу контекстінде қазіргі қоғамдағы тарихи естеліктің рөлі мен маңызы қарастырылады. Автор өткен туралы шынайы ақпаратты сақтау және беру тарихтың бұрмалануына жол бермейтін моральдық негіз бола алатындығын зерттейді. Ұлы Жеңіс туралы тарихты бұрмалаудың нақты мысалдары мен әдістері келтірілген, мұндай манипуляциялардың әлемдік қауымдастыққа әсері талданады. Басылымда қазақстандықтардың фашистік Германияға қарсы соғысқа Қызыл армия құрамына қатысуы туралы бірқатар қызықты фактілер мен оқиғалар бар. Тарихи шындықты қорғаудағы күш-жігердің маңыздылығы атап өтіледі, өйткені тарихтың бұрмалануы және тарихи естеліктің бүлінуі азаматтардың рухани-адамгершілік өзіндік санасының қалыптасуына нақты қауіп төндіреді. Тарихи естелік, оның негізгі адамгершілік құндылықтары тексеруге және қайта қарауға жатпайтындығына назар аударылады. Ұлы Отан соғысы туралы естелік – бүкіл өркениет үшін

ZH.KH. AKHMETOV [1]
[1] *Department of military education and science of the Ministry of Defence, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

HISTORICAL MEMORY AS A MORAL CORE OF THE STRUGGLE AGAINST FALSIFICATION OF THE HISTORY OF WAR

Abstract. The article deals with the role and importance of historical memory in modern society in the context of combating the distortion of historical facts related to the Great Patriotic War. The author explores how the preservation and transmission of truthful information about the past can serve as a moral foundation that prevents the falsification of history. Specific examples and methods of falsifying the story of the Great Victory are given, and the consequences of such manipulations for the world community are analyzed. The publication contains a number of interesting facts and events about the participation of Kazakhstanis in the Red Army in the war against fascist Germany. The importance of efforts to protect historical truth is emphasized, since the falsification of history and the deformation of historical memory pose a real threat to the formation of spiritual and moral self-awareness of citizens. Attention is focused on the fact that historical memory, its fundamental moral values, are not

маңызды тарих сабағы.

Түйінді сөздер: тарихи естелік, моральдық өзек, жеңіс көздері, тарихты бұрмалау, әскери өнердің артықшылықтары, тарихи сана, өткенді дүниетанымдық қабылдау.

subject to revision and review. The memory about the Great Patriotic War is the most important lesson of history for the whole civilization.

Key words: historical memory, the moral core, sources of victory, falsification of history, the advantages of military art, historical consciousness, worldview perception of the past.

Не было еще в истории войны такой великой по географическому размаху, по геополитическому значению её итогов, глобально повлиявшему на послевоенное устройство мира. Не было в истории войн такого колоссального соотношения сил и средств, как противоборствующих сторон, так и коалиций государств. Не было в истории военного искусства такого комплексного и масштабного применения различных войск на широком стратегическом пространстве в битвах, сражениях и операциях.

Война вошла в каждый советский дом, в каждую семью. По сегодняшний день отзывается болью и памятью, *исторической памятью* – способностью удерживать в сознании людей основные исторические события прошлого вплоть до превращения исторического сознания в различные формы мировоззренческого восприятия прошлого опыты, его фиксации в различных формах исторических сообщениях.

Память о Великой Победе – *это нравственный стержень*, объединяющий разные поколения нашего общества. Она досталось нам ценой величайших жертв. Свыше 27 миллионов человек не вернулись с полей войны. Не было в истории войн таких великих потерь. Не было и пусть не будет.

Для казахстанцев историческая память о войне святое понятие. Более пятой части населения, по различным данным более 1 миллиона 366 тысяч человек было призвано на войну. Погибли в боях, умерли от ран и болезней, пропали без вести, не вернулись из плена более 630 тыс. человек. Каждый второй сложил голову на алтарь Победы. 12 стрелковых, 4 кавалерийских дивизий, 7 стрелковых бригад и около 50 отдельных полков и батальонов были сформированы из наших граждан. Казахстанские соединения и части сражались на всех фронтах с фашистской Германией, от Брестской крепости до Берлина. В разгроме Квантунской армии в войне с Японией участвовали свыше 2 тысяч казахстанцев. В партизанском движении на Украине, Беларуси, в ряде оккупированных территориях России и в движении Сопротивления участвовали свыше 4 тысяч, и более 300 казахстанцев соответственно.

Пять воинских соединений стали гвардейскими: 316 стрелковая (сформирована в Алма-Ате), затем 8 гвардейская Панфиловская дивизия, 29-я стрелковая (сформирована в Акмолинске), потом 72-я гвардейская Красноградская дивизия, (сформирована в Алма-Ате) как 460-я стрелковая дивизия, затем 38-я дивизия, и 73-я гвардейская Сталинградско-Дунайская, 238-я стрелковая дивизия (сформирована в Усть-Каменогорске), потом 30-я гвардейская дивизия, 75-я морская стрелковая бригада (сформирована в Новоказалинске Кзылординской области), затем 3-я гвардейская стрелковая бригада, 312 стрелковой дивизии (сформирована в Актюбинске), почетное наименование Смоленская, 314 стрелковая дивизия (сформирована в Северо-Казахстанской области), почетное наименование Кингисеппская.

Боевой путь этих дивизий, корпусов и бригад впечатляет своей ратной славой, мужеством и героизмом личного состава, умелым руководством войсками их командиров и начальников. О многих из них мы уже писали в своих научных статьях [1]. 497 казахстанцев удостоены звания Героя советского Союза, четверо удостоены этого звания дважды. 142 стали полными кавалерами ордена Славы. Награждены орденами и медалями 96 638 человек.

Фактором, определяющим величие Победы, является проведенная в стране эвакуация, масштабы которой поражают. Не было ранее в истории подобной комплексной, масштабной операции в целях сохранения оборонно-промышленного потенциала и стратегических ресурсов, путем их перемещения вглубь страны, подготовки инженерных сетей, восстановления предприятий в местах их размещения и обеспечение бесперебойного массового производства средств ведения вооруженной борьбы по принципу «всё для фронта – всё для победы». Чтобы представить и оценить масштабы эвакуации приведём некоторые цифры. Для её проведения потребовалось полтора миллиона железнодорожных вагонов, 30 тысяч поездов. Было построено 842 аэродрома, 3570 км железных дорог, 4700 км автомобильных дорог. В тыл страны было вывезено 2593 промышленных предприятий, вместе с объектами были эвакуированы более трети квалифицированных рабочих, инженерно-технических и научных кадров, в отдельных источниках приводят данные более 10 млн. чел. Результатами этого титанического труда были оснащение советской армии, усилении их ударных возможностей, что сказалась на соотношении сил и средств, ходе и исходе стратегических операций весной, летом и осенью 1943 года [2].

Одним из регионов, куда осуществлялась эвакуация промышленных предприятий и населения, был Казахстан. На первом этапе (волне эвакуации) в республику прибыли «прибыли 386 492 эвакуированных лиц. На втором этапе около 31 911 человек» [3]. За годы эвакуации по производственно-территориальному

принципу в Казахстан было эвакуировано более 300 заводов, нашли кров и работу 532,5 тыс. эвакуированных из западных районов, а также прибыли 50 тыс. кадровых рабочих и инженерно-технических работников и около 970 тыс. репатриированных поляков и немцев. В Алма-Ате было развернуто 8 эвакогоспиталей, размещено 15 вузов и техникумов, около 20 научно-исследовательских институтов, свыше 20 культурно-просветительских учреждений [4]. Казахстан принял и стал второй Родиной для 1 миллиона 200 тысяч депортированных людей.

В годы войны вырос объём промышленности Казахстана на 37%. 460 заводов, фабрик, рудников и шахт работали для фронта для победы, в том числе и введенные в строй эвакуированные предприятия. Республика стала давать 85% свинца, 60% молибдена, 65 % висмута, 35% меди, 79% полиметаллических руд. Шахтеры Караганды дали 34 млн тонн угля, на 39 % выросла добыча нефти. Казахстан направлял на фронт мины, снаряды, торпеды, бомбы, огнеметы, радиостанции – по сути, став настоящим фронтовым арсеналом [5]. За 1941-1945 годы Казахстан дал фронту и стране 5 829 тыс. тонн хлеба, 734 тыс. тонн мяса и много других продуктов питания, сырья и обмундирования. На фронт отправлено 110 тыс. лошадей, 16,2 тыс. повозок, 14, 1 тыс. различных автомобилей, 1,5 тыс. гусеничных тракторов [6].

Общее заключение, изложенному выше, вытекает из строк, приведенных в передовице газеты «Правда» за 6 февраля 1943 года: «Хорошо бьются казахи на фронте, хорошо работают для фронта в тылу их отцы, матери, жены в тылу. Казахстан могуче подпирает фронт всеми богатствами своей земли, всеми сокровищами своих гор» [7].

Приведенные выше нами факты и цифры есть не что иное, как небольшая выборка некоторых обобщенных, фиксированных исторических событий из всего массива глобальной информации, на которой мы проецируем и демонстрируем необходимость удержания в нашем сознании и сознании наших потомков правды прошлого, и превращение её и историческую память. Память, на которую идет настоящая атака, уже далеко не локального характера, как подвергалась она нападениям на протяжении многих десятилетий со стороны фальсификаторов. Факторами, детерминирующими искажение, умаление, фальсификацию сегодня являются смены многих политических режимов и их конъюнктурные соображения на события прошлого, в своих далеко идущих целях. Как очень точно определил М.А.Гареев «унижая наше прошлое, они получают дополнительные рычаги влияния на наше настоящее» [8]. Кроме того, если ранее эти нападки шли в основном извне, то к их хору в настоящее время присоединяются и внутренние апологеты, предающие святую память своих старших поколений, отцов и дедов. Как, к примеру, с подвигом 28-ми героев-панфиловцев.

Стрелы фальсификации нацелены в основном на историю войны. Однако эта война Великая и Отечественная, потому что на защиту Отечества встал весь многонациональный народ страны, опровергнув тезис о «колоссе на глиняных ногах». Выше мы изложили лишь некоторые факты вклада Казахстана в Победу. Безусловно, в Победу были вложены совокупный потенциал, усилия и жертвы всех республик, наций и народностей многонациональной страны, и каждый из них может привести немало собственных примеров и фактов.

В этой связи представлю некоторые выводы по несостоятельности фальсификации ряда «излюбленных» позиций исторической правды о войне, которыми пытаются уже десятилетиями расшатать, подменить, и даже отменить, используя время, геополитические изменения, любые возможности. Цель стереть память и записать её вновь как им удобно.

Один из постулатов постоянного внимания фальсификаторов обвинения в адрес советского государства в «совиновности и солидарной ответственности» с нацистской Германией в развязывании Второй мировой войны. Также в ходу попытки оправдания нападения Германии, под мотивами упреждающего, превентивного удара перед «нависшей угрозой со стороны советов», «об освободительной миссии Третьего Рейха». Суть их одна – подмена подлинного мнимыми выводами, преднамеренное искажение и толкование документов. Содержание, цели и задачи таких документов как планы «Барбаросса», «Ост» и других со всей очевидностью показывают, что корни фальсификации исходят из идеологических наработок фашистского пропагандистского аппарата. На Нюрнбергском процессе по ним вынесены объективные процессуальные решения, признавшие гитлеровскую агрессию тягчайшим уголовным преступлением государственного масштаба правящего режима гитлеровской Германии. Нюрнбергский процесс – это суд истории, юридически закрепивший окончательный разгром фашизма, раскрывший перед всем миром сущность и идеологию фашизма, в особенности расизма, являющейся идейной основой для подготовки и развязывания агрессивных войн и массового истребления людей. Не допустить переосмысления, искажения, сохранить достоверную информацию, и передавать её из поколения в поколения [9]. Это и есть суть исторической правды. Здесь не может быть компромиссов, в противном случае, создаётся почва для возрождения фашизма, а значит и опасности для судеб всего мира. Какие ещё доводы могут быть!

В числе злонамеренных искажений – преуменьшение роли и значения Великой Отечественной войны, в частности роль и место советско-германского фронта, значение и вклад Советского Союза в

победу над фашистской Германией. Наиболее известные «ставки» осуществляются на так называемую «концепцию решающих ударов», которые далеки от советско-германского фронта и временно и пространственно. В её рамках «теории решающих битв и поворотных пунктов». Приведем факты: на советско-германском фронте уничтожено 600 вражеских дивизий, на англо-американском – 176. Германия потеряла на советско-германском фронте 72% военнослужащих, и до 75% военной техники [8, с. 2]. Главные события, битвы и сражения, стратегические операции были советских театрах военных действий. Об этом убедительно свидетельствуют их колоссальная напряженность, интенсивность и продолжительность, количественное соотношение сил и средств, и конечные итоги, не имеющие себе равных. Таким образом, главную тяжесть на своих плечах вынес СССР, советский народ и главным решающим был советско-германский фронт.

Другой «излюбленный конёк», искажение и тенденциозное, предвзятое изложение источников и предпосылок победы. Какого только набора нет в этом ассортименте: от физико-географических и погодно-климатических условий до счастливо-случайных факторов, от стратегических просчетов и ошибок Гитлера до принижения уровня советского военного искусства и полководческого таланта советских военачальников. По логике подготовки и ведения вооруженной борьбы (войны), планирования и ведения операций, все эти условия и факторы обязательно должны учитываться, если их не учли, то это не что иное, как низкий уровень военного искусства немецкого военного командования, не говоря об ошибках и просчетах. Победа определила преимущество советского военного искусства, и способность высшего военного руководства планировать, вести и достигать цели в стратегических оборонительных, контрнаступательных и наступательных операциях, умело руководить фронтами, армиями, флотами. И это неумолимо.

Однако и здесь находят свои доводы, обращаясь к «удобно изложенным цифрам», цинично передергивая «природу» количественных потерь, связывая это с ценой победы, пытаясь умалить, или попросту поставить под сомнение историческую правду подвига советского народа. Что касается цифр: безвозвратные боевые потери Красной армии - 8 млн. 668 тыс. 400 человек. Всего же в период войны страна потеряла 26,6 млн. человек [10]. В том числе убитых и замученных на оккупированных фашистами территориях, умерших от голода в блокадном Ленинграде, уничтоженных в концентрационных лагерях и другие жертвы. Мы видим природу, кем порождены эти жертвы и чудовищную несостоятельность аргументов, кощунствующих от статистики. Это вынужденная плата за самое дорогое – свободу и независимость Родины, спасение многих стран от порабощения. Помнить об этом и не предать забвению через века, какой ценой досталась нам победа – наш долг.

Еще один «козырь» фальсификации, покушение на моральный дух, патриотизм, массовый героизм, стойкость, мужество и отвагу советских воинов. Несостоятельность этих доводов лежит в понятных для нас – наследников победы истине, что основой победы в войне против фашизма явился массовый героизм и самоотверженность советских воинов. Их движущей силой явилось понимание справедливого характера войны и необходимость любой ценой победить агрессора, сплоченность общества, единство народа и армии, интернационализм, дружба и взаимопомощь народов. Война для советских людей приобрела священный и отечественный характер. При этом они внесли решающий вклад в освобождение от фашистского ига народов многих стран: Австрии, Болгарии, Венгрии, Норвегии, Польши, Румынии, Чехословакии и Югославии, около 7 млн. советских солдат и офицеров принимали в этом участие. Могилы советских солдат находятся на территории 12 стран мира и служат постоянным напоминанием их народам о подвиге советского воина-освободителя. К сожалению, в ряде этих стран забыли уроки истории, и даже переложили на новый лад, как миф о советской угрозе, о советской экспансии на Запад, его стремлении к территориальному захвату во время освобождения стран Европы и Азии.

Таким образом, историческая память и правда в том, что Победу удалось достичь благодаря духовной силе, стойкости и патриотизму многонационального народа. Его веры в справедливый, священный, поистине отечественный характер войны. К Победе привели сплоченность общества, единство народа и армии, интернационализм, дружба и взаимопомощь народов. Весомый вклад внес Казахстан, как на фронте, так и в тылу. В основе Победы были экономический потенциал, перевод страны на военный уклад, проведенная эвакуация оборонной промышленности и единство фронта и тыла. Ключом Победы являются преимущества советского военного искусства, полководческий талант целой плеяды военачальников, преимущество военной техники и вооружения. Победа - результат неустанной работы высшего государственного и партийного руководства, Ставки Верховного Главнокомандования, осуществлявшего стратегическое руководство Советскими Вооруженными Силами. Это основные источники Победы, отрицание и сомнения в которых является, по сути, основой для фальсификации. «Священный долг нашей памяти – передать поколениям мирных лет всю правду о войне и её героях, правду, не искаженную сменами режимов, политическими манипуляциями и конъюнктурными соображениями», сказал М.А.Гареев [8], и нам наследникам Победы надо свято оберегать этот нравственный корень.

В наиболее общем виде мы изложили историческую память, её основополагающие нравственные ценности, которые не должны быть подвержены ревизии и пересмотру. Это тяжелейший урок истории для всей цивилизации, который забывать и предавать нельзя.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Тасбулатов А.Б., Ахметов Ж.Х. Казахстанцы в Сталинградской битве: 29-я и 38-я стрелковые дивизии в боях на юго-западных подступах к Сталинграду. Пароль Победы «Сталинград»: сборник статей. - М.: ВУНЦ СВ «ОВА ВС РФ», 2018. – 290 с.

2 Ахметов Ж.Х., Акимбаев Е.Ж. Исторический опыт эвакуации в годы Великой Отечественной войны в контексте новых вызовов и угроз // Научный журнал «Военно-правовые и гуманитарные науки Сибири». - 2020. - № 1/3. – С.92-97.

3 Акжанов Б.А. Казахстан в период Великой Отечественной войны Советского Союза. - Алма-Ата: Издательство «Наука», 1964 – 600 с.

4 Архив Президента Республики Казахстан. Ф.725. Оп.4. Д.117. Л.17.

5 Казахстан – арсенал фронта (1941-1945г.г.) [Эл. ресурс]. - Режим доступа: http://tarih-begalinka.kz/ru/history/ [Дата обращения: 05.12.2023].

6 Артыкбаев Ж.О. История Казахстана (90 вопросов и ответов). - Астана, 2004. – 159 с.

7 Славный казахский народ – в борьбе за Советскую Родину // Правда. - 1943. - № 37 (9173) 6 февраля [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/274462 [Дата обращения: 05.12.2023].

8 Терещук Н. Беседа с М.А. Гареевым. Священный долг нашей памяти [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://www.fin-izdat.ru/journal/national/detail.php?ID=29968 [Дата обращения: 05.12.2023].

9 Нюрнбергский процесс, его значение для истории и всего мирового сообщества [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://buildinng.ru/roof/nyurnbergskii-process-ego-znachenie-dlya-istorii-i-vsego.html [Дата обращения: 05.12.2023].

10 Кривошеев Г.Ф. Великая отечественная война без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание. - М.: Вече, 2010. – 384 с.

Ахметов Ж.Х., *доктор военных наук, профессор, генерал-майор, начальник Департамента военного образования и науки Министерства обороны Республики Казахстан*

Статья поступила в редакцию 11 декабря 2023 года

ӘӘЖ 356/359 (4/9)
ҒТАХЖ 78.27.54

Р.Қ. КАЛЕЛБЕКОВ [1]
С.Қ. ТЫНЫБАЕВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛЫ ҚОЛБАСШЫСЫ ТУРАЛЫ

Түйіндеме. Мақалада еліміздің тарихи тұлғасы – Кеңес Одағының Батыры, Халық Қаһарманы, армия генералы Сағадат Нұрмағамбетов туралы мәліметтер келтірілген. Сағадат Қожахметұлының өмірлік және кәсіби жолы қарастырылды. Өмірбаяндық әдіс пен ретроспективті талдаудың көмегімен Ұлы Отан соғысының майдангерінен тәуелсіз Қазақстанның Қорғаныс министріне дейін әскери мансабының негізгі кезеңдері сипатталған. Басылымда кейіпкердің өміріндегі қызықты оқиғалар бар, аты аңызға айналған қолбасшының кейбір ерекшеліктері айқындалады. Авторлар армия генералы Сағадат Нұрмағамбетовтың әскери борышын орындау үлгісінде жас ұрпақты әскери-патриоттық тәрбиелеу мәселесін өзектендіреді. Өз елінің батыры мен нағыз патриоты өмірінің 50 жылдан астам уақытын Отанға қызмет етуге арнап, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің қалыптасуының символына, адалдықтың үлгісіне айналды.

Түйінді сөздер: Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетов, Қарулы Күштер, Қазақстан Республикасы, Кеңес Одағы, патриотизм, әскери-патриоттық тәрбие.

Р.К. КАЛЕЛБЕКОВ [1]
С.К. ТЫНЫБАЕВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

О ВЕЛИКОМ ВОЕНАЧАЛЬНИКЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Аннотация. В статье представлены сведения об исторической личности нашей страны – Герое Советского Союза, Халық Қаһарманы, генерале армии Сагадате Нурмагамбетове. Рассмотрен жизненный и профессиональный путь Сагадата Кожахметовича. С помощью биографического метода и ретроспективного анализа описаны основные этапы его военной карьеры: от фронтовика Великой Отечественной войны до Министра обороны независимого Казахстана. Публикация содержит интересные события и эпизоды из жизни героя, раскрываются некоторые черты характера легендарного полководца. Авторами актуализируется проблема военно-патриотического воспитания молодого поколения на примере выполнения воинского долга генералом армии Сагадатом Нурмагамбетовым. Герой и истинный патриот своей страны посвятил служению Родине более 50 лет, став символом становления Вооруженных Сил Республики Казахстан, образцом преданности, честности и порядочности.

Ключевые слова: Нурмагамбетов Сагадат Кожахметович, Вооруженные Силы, Республика Казахстан, Советский союз, патриотизм, военно-патриотическое воспитание.

R.K. KALELBEKOV [1]
S.K. TYNYBAEV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ABOUT THE GREAT MILITARY COMMANDER THE KAZAKH PEOPLE

Abstract. The article presents information about the historical personality of our country – the Hero of the Soviet Union, Halyk Kharmany, army General Sagadat Nurmagambetov. The life and professional path of Sagadat Kozhakhmetovich is considered. Using the biographical method and retrospective analysis, the main stages of his military career are described: from a front-line soldier of the Great Patriotic War to the Minister of Defence of independent Kazakhstan. The publication contains interesting events and episodes from the life of the hero, reveals some of the character traits of the legendary commander. The authors actualize the problem of military-patriotic education of the younger generation on the example of military duty by army General Sagadat Nurmagambetov. The hero and true patriot of his country devoted more than 50 years to serving the Motherland, becoming a symbol of the formation of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, a model of devotion, honesty and decency.

Keywords: Nurmagambetov Sagadat Kozhakhmetovich, Armed Forces, Republic of Kazakhstan, Soviet Union, patriotism, military-patriotic education.

Кіріспе. Армия генералы Сағадат Нұрмағамбетовтың барлық өмірі және оның Ұлы Отан соғысы жылдарында көрсеткен қаһармандығы – Отанға және туған жерге қызмет етудегі шынайы

сүйіспеншіліктің кепілін зерттеу маңызды болып табылады. Кез-келген мемлекеттің тарихын халық, оның ең жарқын өкілдері жасайды. Халық мақал – мәтелінде: «Жер тарихы-оның халқының тарихы» делінген. Есімдері тарихқа енген өткеннің ұлы адамдары өз Отанын, жерін дәріптейді. Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовтің есімі – аңызға айналған тағдырдың адамы, Кеңес Одағының батыры, армия генералы, егемен Қазақстанның бірінші Қорғаныс министрі, Қазақстанның Халық батыры- ел тарихында лайықты орын алады.

Зерттеудің мақсаты – Сағадат Нұрмағамбетовтің, патриоттың, адамның және азаматтың өмірі-өз халқына қызмет етудің тамаша үлгісінің өзектілігін анықтау.

Міндеттері:

1) Кеңес Одағының батыры, Халық қаһарманы, тұңғыш Егемен еліміздің Қорғаныс министрі аты аңызға айналған армия генералы Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовтың қысқаша өмірбаянын қарастыру;

2) қазіргі таңда, әскери-патриоттық тәрбиелеу ісі өзекті болып тұрғанда, жастар Сағадат Нұрмағамбетовтің ерлігі мен батырлығы үлгісінде тәрбиеленуі қажеттігін білдіру.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу материалдары баспа құралдарында да, Интернет желісінің материалдарында да ашық сипаттағы әдебиеттер болды. Зерттеу барысында ретроспективті талдау, өмірбаяндық әдіс, әлеуметтік байланыстарды талдау, жалпылау сияқты әдістер қолданды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Сағадат Нұрмағамбетов өмірінің 50 жылдан астам уақытын әскерде қызмет етуге арнады, тәуелсіз Қазақстан Қарулы Күштерінің қалыптасуының символы және әдептіліктің, адалдық пен адалдықтың үлгісі.

1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы ерекше орын алатын, бүкіл әлемді дүр сілкіндірген, миллиондаған адамдардың өмірін қиған және мыңдаған тағдырларды өзгерткен елдің тарихы бейнеленген. Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағының барлық халықтары үшін, оның ішінде қазақ халқы үшін де үлкен сынақ болды. Осы қиын сағатта Қазақстандықтар Кеңес Одағының басқа халықтарымен тең дәрежеде өз Отанын қорғап, фашистік Германияға қарсы күреске шықты. Қазақстан соғыс жылдарында Қызыл Армия қатарына 1 миллион 800 мыңнан астам адамды жіберді. Бұл республиканың әрбір төртінші тұрғыны белсенді армияда болғанын білдіреді.

Біздің әкелеріміз бен аталарымыз адамгершілікке жатпайтын сынақтардан өтті – драмаға толы Ұлы Отан соғысындағы (1941-1945 ж.ж.) 1418 күн мен түн адамзат тарихында өшпес із қалдырды.

Қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысы майдандарындағы жолдары өте кең: олар Мәскеу, Сталинград, Ленинград маңындағы, Балтық, Украина, Польша, Германия аумақтарындағы шайқастарға қатысты, партизандық қозғалысқа, қарсылық қозғалысына қатысты. Соғыс майдандарында батылдықпен соғысқан қазақ халқының ержүрек ұлдарының бірі-Нұрмағамбетов Сағадат Қожахметұлы.

С.Қ.Нұрмағамбетов 1924 жылы 25 мамырда Қосым ауылында дүниеге келген. Ұжымдастыру кезінде бірнеше отбасы сол жерден Дворянка ауылына көшіп, кейіннен Ақмола облысы Алексеев ауданының «Трудовое» совхозына айналды, онда оның балалық шағы өтті. Өкінішке орай, ол жетімдердің үлесін ерте бастан кешірді: сегіз жасында ол ата-анасыз қалды. Сагиттің үлкен ағасының қолында тәрбиеленген. Балалық және жасөспірімдік жылдары ол өз құрдастарынан еш айырмашылығы жоқ еді. Барлық ұлдар сияқты алыс елдер туралы армандады және ауыр жұмысты ерте білді. «Мен колхоз үйінің кітапханасында болған кітаптарды оқыдым. Ауылда қазақтармен бірге достық пен келісімде орыстар, украиндар, белорустар, чуваштар өмір сүрді», - дейді ол өз естелігінде. Жас Сағадат ауыл тұрғындарының күнделікті даналығын түсінді.

1942 жылы мектеп орындығынан Қызыл Армияға шақырылып, Түркіменстанға Кушка қаласындағы әскери училищеге жіберілді. Ол өзінің алғашқы командирлерінен төзімділік пен қиындықтарды жеңу қабілетін және әскери өнерді үйренді, оны әрдайым жылулықпен еске алды. «Командирлер бізді бірінші болып соғыста не қажет екенін үйретті. Біз азаматтық борышқа адалдық рухымен мықты болдық, өз еліміздің патриоттары болдық. Майданнан шыққан әрбір мазасыз ой бізді одан да күштірек біріктірді, табандылыққа шақырды, және әрбір, тіпті ең кішкентай жетістік жеңіске деген сенімді нығайтты», – деп жазды ол кейіннен. Дәл осы мызғымас сеніммен барлық жастар қалаған мақсатына-мектепті тезірек бітіріп, майданға аттанды [1, 19 б.].

Оқуды аяқтағаннан кейін, 1943 жылдың сәуірінен бастап Сағадат Нұрмағамбетов майданға аттанып, пулемет взводының командирі болып қызмет ете бастайды. Қызыл Армияда Сағадат Нұрмағамбетов пулемет ротасының командирі, 5-ші ереуіл армиясының Берлин атқыштар дивизиясының II дәрежелі Донецк Суворов орденінің 301 атқыштар полкінің 1052 атқыштар батальонының командирі ретінде де соғысқан. Краснодар өлкесін, Украинаны, Молдованы, Батыс Беларуссияны, Польшаны азат етуге қатысты. 1945 жылы 27 ақпанда Польша аумағында жаудың қатты нығайтылған қорғанысының серпілісі кезінде қолбасшылықтың жауынгерлік тапсырмаларын үлгілі орындағаны үшін оған батылдық пен батырлық танытқаны үшін Кеңес Одағының Батыры атағы берілді [2].

Берлиндегі соғысты аяқтады. Сағадат Нұрмағамбетов батальоны Рейх канцеляриясы ғимаратына

шабуыл жасауға қатысты. Жеңістен кейін батальонның жеке құрамы мемлекеттік маңызы бар маңызды объектілерді күзету міндеттерін орындады. Жауынгер Нұрмағамбетовтің қамқорлығы, талапшылдығы, бастамашылығы мен тапқырлығының арқасында көптеген жауынгерлердің өмірі сақталды. Берлин көшелеріндегі шайқастар ерекше қатал болғанымен, әр аллея үшін, әр үй үшін күресуге тура келді.

Сағадат Қожахметұлы өзінің қызметтес болған адамдарды әрқашан жоғары бағалады. Ол 301-дивизия командирі, генерал-майор Антоновты, 157-ші жеке атқыштар бригадасының штаб бастығы, подполковник Михаил Сафоновты және басқаларын жылы еске алды. Оның пікірінше, олар талапшыл және қамқор адам, офицерлер болған, Нұрмағамбетовтің бүкіл өмірі сабақтан тұрды. Әсіресе олардың көпшілігі майданда болды. Соғыс жылдары туралы ойлана отырып, егер ол үнемі, барлық жерде достықтың күшін сезінбесе, жеңіске жете алмайтынына тағы да көз жеткізді[1, 23 б].

Сағадат Қожахметұлының барлық естеліктері арқылы қызыл жіппен достық, серіктестік, қазақстандық патриотизм, интернационализм тақырыбы өтеді. Көптеген ойлар парыздың, офицерлердің ар-намысының, командирлік биліктің, тектіліктің, жауапкершіліктің терең бастауларына арналған. Ұлы Отан соғысының даңқты жауынгерлік жолынан өткеннен кейін ол әрқашан абыройға адал болды. Соғыс аяқталғаннан кейін Сағадат Қожахметұлы Кеңес Армиясында командалық лауазымдарда полк командирінен бастап Будапештегі Оңтүстік әскерлер тобы әскерлері қолбасшысының бірінші орынбасарына дейін қызмет етті.

Әскери қызмет үнемі жетілдіруді, үздіксіз оқуды қажет ететіні белгілі. Сағадат Нұрмағамбетов Фрунзе атындағы Әскери академия қабырғасында өзінің білімін арттырып, 1971 және 1981 жылдары Бас штаб академиясы жанындағы басшы құрамды қайта даярлаудың жоғары курстарында екі рет оқыды [1, 174 б.]. Ол кеңес заманында генерал-майор атағын алған алғашқы қазақтардың бірі болды.

1989 жылы Сағадат Нұрмағамбетов соғыс, еңбек және Қарулы Күштер ардагерлерінің Қазақ Республикалық кеңесінің төрағасы, сонымен бірге Қарулы Күштердің ардагерлері мен мүгедектері істері жөніндегі Қазақ Социалдық Республикасының Жоғарғы Кеңесі комитетінің төрағасы болып тағайындалды. Мемлекетіміздің тәуелсіздігін жариялай отырып, Нұрмағамбетов Сағадат Қожахметұлы 1991 жылғы қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Қазақстан тарихындағы әскери басқарудың бірінші орталық органы – Мемлекеттік қорғаныс Комитетінің төрағасы болып тағайындалды, оның құрылуы ел мен халықтың әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етудің күрделі жолындағы алғашқы қадам болды.

Ол Қазақстан армиясын құру мәселелерімен тынымсыз айналысты. Үлкен беделге және орасан зор тәжірибеге ие болған Сағадат Қожахметұлы достық байланыстарды сақтап, Ресей, Украина, Беларусь әскери ведомстволарымен тығыз ынтымақтастық орната алды, олар Қазақстанға өзінің ұлттық армиясын құруға көп жағынан көмектесті.

Стратегиялық ойлау қабілеті, терең интеллект, жоғары білім деңгейі армия генералы Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовке Қазақстан Республикасының бірінші Қорғаныс министрі лауазымында өзінің барлық бай жауынгерлік және өмірлік тәжірибесін тәуелсіз Қазақстанның Қарулы Күштерін құруға мүмкіндік берді. Сол жылдары ол Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің Қорғаныс министрлері арасында Ұлы Отан соғысының жалғыз қатысушысы болғандығы назар аудартады. Армия генералы Сағадат Нұрмағамбетовтың таланты, терең білімі, ойлауының кеңдігі, кез келген міндетті шешуге прагматикалық, ұтымды көзқарасы және басқа да қасиеттері біздің Қарулы Күштеріміздің құрылысында таптырмас болып шықты. Ол популистік, ешнәрсеге міндетті емес уәделердің жақтаушысы болған жоқ, ол әрқашан өз қарамағындағыларды нақты нәтижеге жетуге бағыттады. Біздің Қарулы Күштеріміздің қалыптасуының алғашқы жылдарында жаңа мыңжылдықта Қазақстан армиясы қандай болатыны туралы ойланған болатын.

Оның пікірін Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің, басқа шет мемлекеттердің қорғаныс ведомстволарының басшылары тыңдап, есепке алып отырды. Өзінің Қарулы Күштерін құру кезеңінде оның мемлекеттік ойлауының ауқымы, ұйымдастырушы-әскери қолбасшының таланты айқын көрінді. Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрі лауазымында Сағадат Қожахметұлы өзін мемлекет қайраткері, әскери басшы ретінде ғана емес, сондай-ақ тамаша дипломат ретінде танытып, бар күшін бір ғана мақсатқа: жаңа үлгідегі армия құруға, Егемен Қазақстан армиясы үшін офицерлік кадрлар тәрбиелеуге арнады. Сағадат Қожахметұлы Ресей, Түркия, Америка Құрама Штаттары және Еуропаның әскери оқу орындарында қазақстандық офицерлерді даярлауды берік қорғады. Жауынгерлік генерал қиын жағдайда стандартты емес шешімдер қабылдай алатын, бастамашыл, тәуелсіз офицерлерді байқай білуімен ерекшеленді. Ол оларды батыл түрде жоғары лауазымдарға ұсынды, олардың қалыптасуы мен өсуін қадағалады [3].

Жаңа қазақстандық армияның барлық генералдары-оның тәрбиеленушілері. Бүгінде олар өз іс-әрекеттерін Нұрмағамбетовтің есімімен салыстырып жатыр. Бүгінде оның шәкірттері жұмыс істемейтін бірде-бір армия құрылымы жоқ. Сағадат Қожахметұлы өзінің «Лицом к огню», «Мой передний край», «А в памяти нет тишины», «От огненных лет до суверенной армии» атты кітаптарында Қарулы Күштердегі

әскери жолы мен көп жылдық қызметі туралы айтып берді. Сағадат Қожахметұлы 16 орденмен, Қазақстан Республикасы және басқа елдердің 30-дан астам медальдарымен марапатталған.

Армия генералы Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовтің әскери және рухани мұрасы бай және жан-жақты. Оның тәжірибесін зерттеу қазіргі кезеңде Қарулы Күштерді құру және дайындау мәселелерін одан әрі дамыту үшін үлкен маңызға ие. Армия генералының ұлттық батыры Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовтің көп жылдық жеке өмірлік үлгісі Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің барлық әскери қызметшілерін Отанды қорғау жөніндегі өзінің қасиетті борышын үлгілі орындауға шабыттандырады. Сағадат Қожахметұлымен кездесу бақытына ие болған адамдардың жадында оның таңғажайып даналығы мен қарапайымдылығы сақталған.

Сағадат Нұрмағамбетовтің, патриоттың, адамның және азаматтың өмірі - өз халқына қызмет етудің тамаша үлгісі. Жас ұрпақ үшін мұндай батырлық тұлғаларды білу өте маңызды, онсыз болашақты құру мүмкін емес. Ол дәл жарық сәулесі сияқты, рухымен, талғампаздығымен, сыпайылығымен, сүйкімділігімен, ойларының тазалығымен және мақсаттарының айқындылығымен жігерілететін адамдардың бірі. Соңғы күндерге дейін ол Украинада, Ресейде, бұрынғы Одақтың барлық республикаларында тұратын майдангерлермен ең тығыз, достық қарым-қатынасты сақтады. Ардагерлер қозғалысының негізін қалаған Сағадат Нұрмағамбетов болды. Бұл адамның жарқын есімі тәуелсіз Қазақстанның тарихына алтын әріптермен жазылған және адамдардың жадында мәңгі қалады.

Қорытынды. Қорыта келе адамзат тарихында, ел өмірінде қанды оқиғалармен терең із қалдырып, миллиондаған қарапайым адамдар өміріне жазылмас жара салған Ұлы Отан соғысында Отан үшін шайқасқан, патриоттық сананы дарытуда халқымыздың біртуар ұлы, ержүрек қолбасшы, батыр Сағадат Нұрмағамбетов атамыздың еңбегі ешқашан ұмытылмайды.

Осылайша Кеңес Одағының Батыры, Халық Қаһарманы, Қазақстан Республикасының Бірінші Қорғаныс министрі армия генералы Нұрмағамбетов Сағадат Қожахметұлының өмір жолы Отанға қызмет етудің үлгісі болып табылады. Өскелең жас ұрпақ бұл батырлық сәттерді әрқашан есте сақтап, отан сүйгіштік, адалдық, батырлық деген маңызды да, адам өміріндегі ең басты құндылықты бойына сіңіре өсу керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Нұрмағамбетов С.Қ. Мой передний край. - Алматы: Ана тілі, 1995. – 224 б.

2 Нурмагамбетов Сагадат Кожахметович - генерал армии, первый министр обороны независимой Республики Казахстан [Эл. ресурс]. - Кіру режимі: http://www.bnews.kz/ru/persons/show/14317 [Жүгінген күні: 2023 ж. 27.11.].

3 Алтынбаев М.К. Армия суверенного Казахстана создание и развитие 1992-2004гг. - Астана, 2004. – 240 с.

Тыныбаев С.Қ., *философия докторы (PhD)*
Калелбеков Р.Қ., *докторант*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 30 қарашада келіп түсті

ӘӘЖ 81.1
ҒТАХЖ 16.01.11

К.Қ. ШУЛЕШОВА [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ӘСКЕРИ ТАҚЫРЫПТАҒЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ТАРИХИ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Мақалада лексикалық бірліктердің ерекше топтар қатарын құрайтын жалпы әдеби және әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктердің тарихи қалыптасуының кейбір ерекшеліктері қарастырылған. Әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктердің түрлері анықталып, шығу тегі сипатталды, әскери идиомалардың фразеологиялық маңыздылығы айқындалды. Фразеологизмдер халықтың тарихи дамуының өзіндік және күнделікті өмірінің ерекшеліктерін, рухани мәдениетін, ана тілінің ассоциативті-бейнелі ойлауының ерекшелігін бейнелеп, ойлау мен танымның нақты аспектілерін, құрылымдық типтер мен синтаксистік тілдік бірліктер топтарындағы символдық, эмоционалды-экспрессивті реңктер мен тілдік модельдерді білдіреді. Әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктердің әскери-тарихи оқиғалармен, әскери терминология элементтерімен, сондай-ақ әскери құбылыстарды көрсетпейтін, бірақ әскери лексиканы қамтитын бірліктермен байланысы талданған. Офицерлердің қарым-қатынас жасау барысында тұрақты тіркестер эмоционалды күйді жеткізетіндігі мен жеке қасиеттерге, құндылық көзқарастарына, дүниетанымына, әскери ұжымның моральдық нұсқауларына тікелей қатысты жағымды және жағымсыз эмоциялардың барлық жақтарын көрсететіндігі белгіленген.

Түйінді сөздер: фразеологизм, әскери тақырыптағы фразеологизм, тілдік модель, әскери терминология.

К.К. ШУЛЕШОВА [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО ФОРМИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ВОЕННОЙ ТЕМАТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые особенности исторического становления общелитературных фразеологизмов и фразеологизмов военной тематики, образующих особый пласт лексических единиц. Выявлены типы фразеологических единиц военной тематики, описано происхождение формирования фразеологического значения военных идиом. Фразеологизмы отражают особенности самостоятельной и повседневной жизни исторического развития населения, духовную культуру, специфику ассоциативно-образного мышления родного языка, выражает конкретные аспекты мышления и познания, символические, эмоционально-экспрессивные оттенки и языковые модели в группах структурных типов и синтаксических языковых единиц. Проанализирована связь фразеологизмов военной тематики с военно-историческими событиями, элементами военной терминологии, а также с единицами, не отражающими военные явления, но включающими военную лексику. Отмечено, что в процессе общения офицеров устойчивые выражения передают эмоциональное состояние и отражают весь спектр положительных и отрицательных эмоций, непосредственно связанных с личностными качествами, ценностными взглядами,

K.K. SHULESHOVA [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

SOME FEATURES OF THE HISTORICAL FORMATION OF MILITARY PHRASEOLOGICAL UNITS

Abstract. The article deliberates on some features of the historical formation of general literary phraseological units and phraseological units of military subjects, forming a special layer of lexical units. The types of phraseological units of military subjects are illustrated, their origin is described, and the procedure for the formation of the phraseological meaning of military idioms is established. Phraseological units reflect the peculiarities of independent and everyday life of the historical development of the population, spiritual culture, the specifics of associative and figurative thinking of the native language, expresses specific aspects of thinking and cognition, symbolic, emotionally expressive shades and language models in groups of structural types and syntactic linguistic units. The association of phraseological units of military subjects with military-historical events, with elements of military terminology, as well as with the units that do not reflect military phenomena, but include military vocabulary is revealed. It is found that in the process of communication between officers, stable expressions convey an emotional state and reflect the entire range of positive and negative emotions directly

мировоззрением, нравственными ориентирами военного коллектива.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологизм военной тематики, языковая модель, военная терминология.

related to personal qualities, value assessments, worldview, and moral guidelines of the military team.

Keywords: phraseology, phraseology on a military theme, Language Model, military terminology.

Кіріспе. Ойды әсемдеп айтуды үйренудің мектебі, тілдің байлығы мен тілдің сұлулығын, тілдің өткірлігін айрықша етіп көрсететін – фразеологизмдер. Фразеологизм – лексикалық бірліктердің ерекше топтар қатары. Бұл белгілі бір тілдің лексикалық жүйесінде қалыптасып және мәтіндерде «дайын» құрылымдық-семантикалық формада қолданылатын бірліктер болып табылады. Сөйлемдерде фразеологизмдер стиль ерекшеліктерін бөліп көрсету үшін қолданылады да, жарқын эмоционалды реңк береді. І.Кеңесбаев ұсынған фразеологизмдерді танып білудің төмендегі үш критерийіне (принципіне) сүйенеміз:

- мағына тұтастығы – белгілі бір фразеологизмнің ішіндегі сөздер бастапқы мағынасынан түгел немесе ішінара жартылай айырылып қалады да, шоғыр тіркес бір мағына береді;
- тіркес тұрақтылығы – белгілі бір фразеологизмнің ішіндегі сөздер бір-бірімен жымдаса байланысады, олардың орын тәртібі тұрақты келеді, барлық жағдайда дерлік бір шоқ тіркесу өз қалпын сақтайды;
- қолдану тиянақтылығы – белгілі бір фразеологизм әрдайым айна-қатесіз, өлеңдегі қайырма тәрізді бұлжымай қайталана қолданылады. Осыған байланысты ол: «Қазақ тіліндегі тиянақты тіркестер (фразеологизмдер) – тіл ішінде өз заңдылықтарына сәйкес өмір сүретін айрықша категория. Олардың әр алуан ірілі-ұсақты ерекшеліктері мен айырым белгілерін саралай зерттейтін дербес пән – фразеология» деген анықтама берді [1].

Фразеологизм халықтың тарихи дамуының өзіндік және күнделікті өмірінің ерекшеліктерін, рухани мәдениетін, ана тілінің ассоциативті-бейнелі ойлауының ерекшелігін бейнелеп, ойлау мен танымның нақты аспектілерін, құрылымдық типтер мен синтаксистік тілдік бірліктер топтарындағы символдық, эмоционалды-экспрессивті реңктер мен тілдік модельдерді білдіреді. Мысалы, ажалды ұрыс – таусылғанға дейін қатал ұрыс; жарқын ерлік – маңызды жанқиярлық әрекет; атой беру – жауынгерлік рухани күш беру, ұрандау. Сонымен қатар фразеологизмде халықтың өмірі мен әдет-ғұрыптарының сақталған іздері айқын көрінеді: өз үйім, өлең төсегім – туып-өскен жерім; әлімсақтан бері – бұрыннан; бие сауымдай уақыт – уақытты білдіретін халықтық өлшем; сауыттың қасиеті – қылышпен ұрғанда, аттың қасиеті – жаудан алып шыққанда көрінер – кез келген заттың қасиетін салыстырмалы түрде бағалау және т.б.

Фразеологизмде қазақ халқының ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан бүгінгі күнге дейін жеткен дәстүрлері көрініс тапқан. Ол лингвистика пәні ретінде XX ғасырдың 40-жылдарында қалыптасты. Фразеологиялық теорияның негізін қалаушылар – швейцарлық ғалым, лингвист Ш.Балли; Ресей академигі В.Виноградов; қазақ ғалымдары: А.Болғанбайұлы мен Ғ.Қалиев. Алғаш рет жалпы түркі фразеология ғылымының теориялық негізін қазақ фразеология саласының көшбасшысы І.Кеңесбаев қалады.

Қазақ лингвистикасында фразеологизмдердің теориялық және практикалық мәселелерін:

- Ә.Қайдар, Ә.Болғанбаев, Ғ.Қалиев, С.Исабеков, А.Алдашева, Г.Смағұлова, С.Сәтенова т.б.;
- фраземалардың стильдік қызметін: М.Серғалиев, Г.Құсимова, Г.Боранбаева, олардың көркем шығармаларда қолданылуын: Ө.Айтбайұлы, Б.Шалабай, Х.Қожахметова, М.Жәнібеков;
- фразеологизмдердің мағыналық, тақырыптық тұрғыдан топтастырылуын А.Елешова, Р.Жайсақова;
- фразеологиялық бірліктердің жеке категорияларын: Ф.Оразбаева, А.Байталиев, Р.Таева;
- фразеологизмдердегі диалектілік ерекшеліктерін: Ш.Сарыбаев, Қ.Қалыбаева, С.Мұстафаұлы;
- фразеологизмдердің жеке тілдер деректерімен салыстыра зерттелуін: А.Аманжолов, З.Ахметжанова, Р.Валиханова, М.Әбдіғалиевалар зерттеген [2].

Зерттеудің мақсаты – талдау негізінде әскери тақырыптағы фразеологизмдердің негізі мен сипаттамасын қарастыру.

Міндеттері:

1) әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктердің әскери-тарихи оқиғалармен, әскери терминологиямен байланысын талдау;

2) әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктердің түрлерін айқындау;

3) әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктерге мысалдар келтіру және оларды әскери салада қолдану аясын қарастыру.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Фразеологизм мағынасы қатпарындағы өткен күндердің іздері, халықтың тарихы, ділі, салт-дәстүрі, дүниетанымы т.б. туралы ақпарат жинақталып, сақталған. Осыған байланысты фразеологизмдер мағынасының қалыптасу және ұлттық-психологиялық

ерекшеліктерін зерттеген А.Авакова «Кез келген тілде сақталған фразеология – тек тілдің өткенінен ғана емес, сонымен қатар халық тарихы мен мәдениетінен мағлұмат беретін қазына» деген тұжырыммен, қазіргі кезде фразеологизм өз бойына жаңа нысана мен жаңа бағыттарды қалыптастыруда және жинақтауда екенін айта кеткен [3]. Бұл тұста фразеологизм таңба ретінде қарастырылып, тілдік таңба табиғатына сәйкес коммуникативтік актіге қатынасатын, тіл және сөйлеуде өзіндік функциясы бар, ұлттық-мәдени сипатымен ерекшеленетін тілдік бірлік ретінде фразеологизмдердің мағынасындағы объективтік және субъективтік факторларының арақатынасын зерттеу жолға қойылып отыр.

Фразеологизм – кәсіби сөйлеуде және тілдегі фразеологиялық бірліктерді қалыптастырудың ең бай қорларының бірі. Соның ішінде тілімізде белгілі бір қалыптасқан тіркестер санатына әскери пәрмендер мен тұрақты қалыптасқан тіркестерді жатқызамыз, мәселен, сапқа тұр, тік тұр, назар ортаға, артқа бұрыл, салтанатты шеру және т.б. Терминологиялық лексика бейнелі-метафоралық қолданудың арқасында ауыспалы мағынаға ие болады, біртіндеп өзіне тән белгілері мен қасиеттері бар фразеологиялық бірліктер санатына енеді. Ал белгілі бір кәсіби топтың тілдесуінде қолданылатын фразеологиялық бірліктер жиі қолданылатын категорияға айналады да, фразеологиялық құрам үнемі жаңартылып отырады. Соңғы уақытта ол әскери тақырыптағы фразеологиялық бірліктермен де толықтырылуда. Әскери тақырыптағы фразеологизмдердің кеңінен қолданылуына әсер еткен себептерді келесідей топтастыруға болады:

- бірқатар әскери қақтығыстардың болуына және оларға Қарулы Күштердің қатысуымен байланысы мен сыртқы саяси жағдай;

- армияны жаңғырту мен қайта жарақтандыру және осыған байланысты экономикадағы, саясаттағы, елдегі қоғамдық қызметтегі өзгерістер;

- әскери қызметтің беделін арттыру, әскери қызметшілерге, әскери дәстүрлерге, мемлекеттің жеңістері мен батырларына құрмет көрсетуге байланысты [4].

Әдетте әскери тақырыптағы фразеологизмдерге:

1) әскери-тарихи оқиғалармен байланысты фразеологизмдер: жау жағадан алғанда – аңдаусызда шабуыл жасау; қайыспас қайсарлық – ешкімнен сескенбей, қорықпай өзіңнің дегеніңе жету; қайраты қара тастай – күшті, қарулы адам; дұшпанға еш бас ұрмау – дұшпаныңа бас имеу, тізе бүкпеу; оқ тістесу – келісу немесе бітімге келу. Қазақ халқының ертедегі тұрмыс тіршілігінде ант беру, өзара келісімге немесе бітімге келу рәсімі ретінде Құран сүю, оқ тістеу тәрізді салттар жасалған, мысалы, Екі батыр айдалада кездесіп, бірін-бірі ала алмаған соң, бізге не жетіспейді десіпті де, оқ тістесіпті (Ел аузынан); Оқ – әскери термині көпшілік туыстас түрік тілдерінде бір ұғымда, дәлірек «садақтың жебесі» мағынасында кездеседі де, ол ертеден бері қолданылып келе жатқан байырғы сөздердің бірі болып табылады. Бұл сөз көне түрік жазба ескерткіштерінде VII ғасырдан бастап қолданылады. Оқ сөзінің шығу тарихы жайлы Ғ.Мұсабаев: «Оқ сөзі о баста тарихқа дейінгі кезеңде түзу ағашқа қатысты (ұзын таяқ сияқты ағашқа) айтылған. Сондықтан арбаның астындағы ұзын ағашын да, жалғыз жетегін де оқ деп атаған. Уық та тік ұзын болғасын оқ атанып, бертін келе бірі оқ (мылтықты), екіншісі уық (киіз үйдің) болып ажыратылған [5]. Осы оқ сөзіне байланысты әскери құбылыстарды тікелей көрсетпейтін, бірақ әскери лексиканы қамтитын, тілімізде қалыптасқан тұрақты тіркестер: оқ бойы - өлшем ұғымы; оққа байлады - өлімге басын тікті; оққа ұшу - оқтан ажал тапты. Ертеде жастар өздерінің махаббатының, ыстық ықыласының беріктігінің белгісі ретінде ант етіп, біріне-бірі орамалға оқ түйіп беретін болған. Демек, фразеологизмнің қалыптасуында аңыздық мотивтердің де орны ерекше. Демек, адамдардың алғашқы таным-түсініктері, дүниетанымы өздерінің қоршаған ортамен тікелей қарым-қатынасына және оларды қабылдауына байланысты. Бұл – фразеологизмдердің қалыптасуына негіз болатын ұлттық-мәдени түп деректердің құнды қайнар көзі болып табылады;

2) белгілі әскери қолбасшылардың, мемлекет қайраткерлерінің, ақындардың, жазушылардың және басқа да мәдениет пен өнер қайраткерлерінің сөздері: «Қуыс кеуде (қорқау, қорқақтық, жүрексіздік) болғаннан артық қорқыныш та, қорлық та жоқ» (Б.Момышұлы); «Жау жағадан алғанда, бәріміз бір адамдай болып, жауға тойтарыс беру – біздің парызымыз» (Б.Момышұлы); «Қол қосылса (әскер) – күш асар» (Тоныкөк); «Ат шабысына қарай шабады, ер намысына қарай шабады – жеке қасиеттерді салыстыру» (С.Датұлы);

3) әскери терминология элементтері: ұрысқа кіру; шабуыл қарқыны; орағыта өту; ұрыспен барлау; жорықтық рет, т.б.;

4) әскери құбылыстарды тікелей көрсетпейтін, бірақ әскери лексиканы қамтитын бірліктер: оқ атым жер – қашықтық; ат - жігіттің майданы; қылыш - жанның дәрмені – ат, жігіт және қылыш ұғымдарының өзара сабақтастығы, қорғаныс ретінде сипаттау; соққы беру – тойтарыс, қарсылық көрсету; қамшы қазылық – дұрыс шешім қабылдау; құралайды көзге атқан – мерген, т.б.

Әскери тақырыптағы фразеологизмнің пайда болуын талдау барысында жалпы тілдік көрініс пен оның қолданылу аясы айқындалады: олардың арасында басқа тілдерден кірме және калькаланған фразеологиялық бірліктер белгіленеді: «Жаттығуда қиын - ұрыста жеңіл» (А.Суворов); «Жауыңнан бұрын қимылда – жеріңе жамандық келмейді»; «Өзіңді де, жауыңды да бірдей білсең, жүздеген соғыста

жеңілмейсің. Өзіңді ғана біліп, жауыңды білмесең, бір жеңіп, бір жеңілесің. Өзіңді де, жауыңды да білмесең онда жүздеген соғыста түгел жеңілесің» (Сунь Цзы).

Қазақ фразеологизмдерінің өзі лексиканың маңызды бөліктерін қамтиды. Әскери терминология немесе тұрақты тіркестерінің көпшілігінде мемлекет дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі жауынгерлік әрекеттер мен әскери қызметшілердің күнделікті қызметі туралы ақпараттар көрініс тапқан. Олардың арасында қоян-қолтық ұрыс тәжірибесіне кездесетін фразеологизмдерді бөліп көрсетуге болады: жығасы жығылу – ұтылу; жібі бос – әлсіз адам; ит жығыс – тең түсу немесе тең ойын; жығылғанға жұдырық – сәтсіздік, жолы болмау; суық қаруды қолдану – қауіпті қару; алқымнан алу – бас салу, мүмкіндік бермеу, күш көрсету; заманауи қару-жарақ пен жабдықтар: танкпен ентелеу – атойлап ұмтылу, танктер лап берді – қапылыста соққы беру; пулемет кезегі – үздіксіз; оқ-дәріні дымқылдатпау – дұрыс сақтау, үнемдеу; әскери қызметшілердің күнделікті әскери қызметінің тәжірибесінен шыққан фразеологиялық бірліктер: саптан шығу, тік тұру, ант қабылдау және т.б. Сонымен қоса, тілімізде халықаралық фразеологизмдер де бар: эполет кию, ауыр артиллерия, көмекші авиация, реактивтік ұшақ, радиорелелік байланыс, парашютті десант, оперативтік-стратегиялық бірлестік және т.б. Сондай-ақ, авторлық фразеологиялық бірліктер тобын бөліп қарастыруға болады. Оның ішінде қанатты сөздерге айналған көптеген әсерлі сөз оралымдарының авторы – әскери қайраткер, даңқты қолбасшы, жазушы, Кеңес Одағының Батыры, стратег және тактик Бауыржан Момышұлының еңбектерін атап айтуға болады. «Қанмен жазылған кітап» атты еңбегі – нағыз ерлік кітабы. Кітапта тактика да, тәжірибе де, ұрыс та, даралық, ұлттық мақтаныш, өзіне саналы қарау, бастама, ұрыстағы жетістікті соңына дейін пайдалану сияқты ұғымдар көрініс тапқан. Бауыржан Момышұлының қаламынан шыққан басқа да көптеген еңбектерінен: нұсқаулар, ескертулер, хаттар мен афоризмдерге қатысты әскери тақырыптарды қамтыған тіркестер кездеседі: «Ептілік пен батылдықты қосса, айлакерлік шығады»; «Әскерсіз қолбасшы – қауқарсыз»; «Басшысыз әскер – әлсіз». Мәтіннің қол жетімділігі үшін ол қарапайым тілді қолданады, мәнерлікке жету үшін қазақ тілінің байлығын арттыратын фразеологизмдерді, эпитеттер мен метафораларды, салыстыруларды кеңінен ұтымды пайдаланған. Олардың бәрі ойды жарқын, бейнелі, түсінікті жеткізуге көмектеседі: «Тәртіпке бас иген құл болмайды»; «Опасыздық – ойсыздық»; «Ептілік те – ерлік»; «Өлтірмесең, өлімге тұтыласың»; «Тізе бүгіп тірі жүргенше, тік тұрып өлген артық» [6].

Фразеологизмдерді белсенді қолдану, лингвистикалық ерекшеліктердің бірі болып табылады. Олар бастапқыда қарапайым адамдардың ауызша сөйлеуінде ғана қолданылған, сондықтан өмірдің барлық салаларын қамтып, өте бай мазмұнға ие. Сөйлемдердегі фразеологизмдер стиль ерекшеліктерін бөліп көрсету үшін қолданылады және жарқын эмоционалды реңк береді. Офицерлердің қарым-қатынас жасау барысында тұрақты тіркестер эмоционалды күйді жеткізеді және жеке қасиеттерге, құндылық көзқарастарына, дүниетанымына, әскери ұжымның моральдық нұсқауларына тікелей қатысты жағымды және жағымсыз эмоциялардың барлық жақтарын көрсетеді. Мысалы, Дұшпанға еш бас ұрмаған елміз, басымыздан сөз асырмаған елміз! Қанға – қан, жанға – жан алатынымызды жасырмаған елміз! (Қазыбек Келдібекұлы); Қаруы бар – қалың қолды қақыратар, найзасы бар – қызыл қанды шашыратар; Жауыңды жеңу – бір басқа, жауықпас ету – бір басқа (Күлтегін); Қол қосылса – күш асар. Біріккен батыр жау алар (Тоныкөк); Жауда қалса жолдасы – мақтанады несіне ер?! (Махамбет Өтемісұлы); Әпербақан, ұр да жық – сотқар; Айылын жимау – ешімді тыңдамай, өз пірімен жүру; Бұйректен сирақ шығару – жала жабу немесе бұрмалау; Жүрегінің түгі бар – батыр; Бір күні – бие, бір күні – түйе – тұрақты емес; Басына әңгір таяқ ойнату – келемеждеу, қорлық көрсету; Бет пердесін ашу – өтірікті әшкерелеу; Бетке салық ету – кінәлау, жазғыру; Қанды көйлек дос – нағыз дос, қарулас дос. (Ә.Қайдар).

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, фразеологизм, тұтастай алғанда, ерекше бай және құрамы жағынан алуан түрлі, оның мағыналық ішкі қасиеттеріне байланысты үлкен стилистикалық мүмкіндіктерге ие, олар фразеологиялық бірліктердің ерекшелігін құрайды. Фразеологизмдер аз сөзбен терең ойды жеткізуге көмектеседі. Бірақ сонымен қоса, оларды пайдалану барысында, оның құрамына кіретін сөздер жиынтықта беретін жалпы мағынаны білу және тақырыпқа байланысты ғана қолдану керек екенін ұмытпау және мәнмәтінге байланысты кейбір фразеологизмдер қарым-қатынас жасауда, соңғы компоненті өзгерістерімен енгізілетіндігін ескеру қажет. Мәселен, нағыз жан алқымға келіп қалмаса, менің бұйрығымсыз бір снаряд шығарма, – деді Мұрат взвод командиріне; Көшіп жүрген қазақты қырамын деп келген сотник енді өз жанын сауғалап, тірі қалуды арман етті; Жазушы аттанарда Нәшу бұйымтайын сұрады; Менің де жүрегімнің түгі бар – осындай сәйгүлікпен жарыспақпын; Жібін босатып алма; Бейтаныс адам Мұқанның айқайына айылын да жимады; Кешегі сұрапыл соғыста бірге болған қанды көйлек, қарулас достарымнан хат алып тұрамын; т.б. [7]. Фразеологизмдердің әрқайсысын жаттау қажет емес, олар сөйлеу мәдениетін, сөйлеу талғамы мен сезімін дамытуға және жетілдіруге көмектеседі, оларды ауызекі сөйлеу барысында бойымызға сіңіреміз. Себебі, фразеологиялық бірліктердің басты белгісі – олардың жеке біртұтас ретінде әдеби тіл мен ұлттың сөйлеу мәдениеті байлығының, сөздердің көркем, бейнелі көрсеткіші ретінде қолданылуы және халықтың тұрмыс тіршілігімен тікелей өзара сабақтаса қалыптасқан өмір салтының бейнеленуі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Кеңесбаев І. Қазақ тіл білімі туралы зерттеулер. - Алматы: Ғылым. 1987. – 352 б.

2 Смағұлова Г. Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда: монография. - Алматы: Елтаным баспасы, 2020. – 256 б.

3 Авакова Р.Ә. Фразеология теориясы. - Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 292 б.

4 Трегубчак А. Использование фразеологизмов военной тематики в языке современных масс-медиа. - Изд. 2-е, перер. - М.: Дубна, Феникс, 2018. – 380 с.

5 Мұсабаев Ғ. Қазақ тілі мен грамматикасы тарихынан. - Алматы: Ана тілі, 1996. – 263 б.

6 Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. Көптомдық шығармалар жинағы. 16 том. - Алматы: Өнер, 2010. – 272 б.

7 Қайдар А. Бір мың әсерлі де бейнелі оралым: этнолингвистикалық түсініктеме берілген қазақша-орысша фразеологиялық сөздік. - Астана: ТОО «Білге», 2003. – 368 б.

Шулешова К.К., *лингвистика магистрі*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 25 қарашада келіп түсті

УДК 355:327
МРНТИ 78.17.29

С.А. БАЙСЫИКОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ГЕОГРАФИЯ УЧАСТИЯ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В МИРОТВОРЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЯХ

Аннотация. Проведен краткий анализ участия воинских подразделений и военнослужащих Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях, проводимых в рамках Организации Объединенных Наций и Организации Договора о коллективной безопасности. Составлена периодизация участия миротворческих подразделений Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческой деятельности. Периодизация разделена на три периода, которая включает привлечение сводных стрелковых рот в составе Отдельного сводного стрелкового батальона в Таджикистане, применение инженерно-саперного отряда (специального назначения) казахстанского миротворческого батальона «Казбат» в Ираке и миротворческой роты «Казполк» для выполнения мирной миссии Временные Силы Организации Объединенных Наций в Ливане в составе индийского миротворческого батальона в Ливане. На основе анализа и представленной периодизации составлена география участия воинских подразделений и военнослужащих Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях, проводимых в рамках Организациии Объединенных Наций и Организациии Договора о коллективной безопасности.

Ключевые слова: Республика Казахстан, вооруженные силы, миротворческая деятельность, миротворческий батальон «Казбат», миротворческий полк «Казполк», миротворческая операция, Организация Объединенных Наций, Организация Договора о коллективной безопасности.

С.Ә. БАЙСЫИКОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАРУЛЫ КҮШТЕРІНІҢ БІТІМГЕРШІЛІК ОПЕРАЦИЯЛАРҒА ҚАТЫСУ ГЕОГРАФИЯСЫ

Түйіндеме. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің әскери бөлімшелері мен әскери қызметшілерінің Біріккен Ұлттар Ұйымы және Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы шеңберінде жүргізілетін бітімгершілік операцияларға қатысуына қысқаша талдау жүргізілді. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің бітімгершілік бөлімшелерінің Қазақстан Республикасы мемлекетінің бітімгершілік қызметіне қатысуының кезеңділігі жасалды. Ол үш кезеңге бөлінді, бұған Тәжікстандағы жеке жиынтық атқыштар батальоны құрамында жиынтық атқыштар роталарын тарту, Ирактағы «Қазбат» қазақстандық бітімгершілік батальонының инженерлік-саперлік жасағын (арнайы мақсаттағы) және Ливандағы Үнді бітімгершілік батальоны құрамында Ливандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Қарулы Күштері бейбіт миссиясын орындау үшін «Қазполк» бітімгершілік ротасын тарту кіреді.Талдау және ұсынылған кезеңділік негізінде Біріккен Ұлттар Ұйымы және Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы шеңберінде жүргізілетін бітімгершілік операцияларға Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің әскери бөлімшелері мен әскери қызметшілерінің қатысу

S.A. BAISYIKOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

GEOGRAPHY OF PARTICIPATION OF THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN PEACEKEEPING OPERATIONS

Abstract. A brief analysis of the participation of military units and military personnel of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan in peacekeeping operations conducted within the framework of the United Nations and the Collective Security Treaty organization is carried out. The periodization of the participation of peacekeeping units of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan in the peacekeeping activities of the State of the Republic of Kazakhstan has been compiled, which is divided into three periods. This may include the involvement of consolidated rifle companies as part of a Separate consolidated rifle battalion in Tajikistan, the use of an engineering and sapper detachment (special purpose) of the Kazakh peacekeeping battalion «Kazbat» in Iraq and the peacekeeping company «Kazpolk» to carry out the peace mission of United Nations Interim Force in Lebanon as part of the Indian peacekeeping battalion in Lebanon. Based on the analysis and the presented periodization, the geography of participation of military units and servicemen of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan in peacekeeping

географиясы жасалды.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, қарулы күштері, бітімгершілік қызметі, «Қазбат» бітімгершілік батальоны, «Қазполк» бітімгершілік полкі, бітімгершілік операциясы, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы.

operations conducted within the framework of the United Nations and the Collective Security Treaty organization has been compiled.

Key words: Republic of Kazakhstan, Armed Forces, peacekeeping, United Nations Interim Force in Lebanon mission, peacekeeping battalion «Kazbat», peacekeeping regiment «Kazpolk», peacekeeping operation, United Nations, Collective security Treaty organization.

Введение. Актуальность темы исследования обусловлена ролью и значимостью участия военнослужащих и воинских подразделений Вооруженных Сил Республики Казахстан (далее – ВС РК) в миротворческих операциях в рамках формирования собственной внешней политики государства в системе международных отношений.

Цель исследования – исследование географии участия военнослужащих и воинских подразделений ВС РК в миротворческих операциях, проводимых в рамках Организации Объединенных Наций (далее – ООН) и Организации Договора о коллективной безопасности (далее – ОДКБ).

Задачи исследования:

1) провести краткий анализ участия военнослужащих и воинских подразделений ВС РК в миротворческих операциях ООН и ОДКБ;

2) на основе проведенного анализа составить периодизацию и географию участия военнослужащих и подразделений ВС РК на карте мира;

3) сформулировать выводы относительно привлечения казахстанских военнослужащих к миротворческим операциям.

Материалы и методы исследования. Исследование проводилось путем изучения архивных материалов, собранных в архивах Республики Казахстан, а также материалов из открытых источников средств массовой информации в области миротворческой деятельности государства. Исследование проводилось с применением общенаучных методов научного познания, таких как анализ, синтез, обобщение, сравнение и моделирование. При подготовке статьи также были использованы материалы личных бесед с участниками рассматриваемых событий.

Результаты исследования и их обсуждение. Казахстан, как и другие государства мира, входящие в состав ООН, принимает определенные меры по содействию международному сообществу и иностранным государствам в предотвращении, сдерживании и прекращении вооруженных конфликтов между государствами или в пределах государства, а также оказание гуманитарной помощи в соответствии с принятыми международными обязательствами. Началом участия ВС РК в миротворческих операциях можно считать 1992 год и продолжается до настоящего времени.

Историю участия Вооруженных Сил Казахстана в миротворческой деятельности государства можно условно разделить на три периода.

Первый период – с 1992 по 2002 годы. Он связан с направлением Отдельного сводного стрелкового батальона Республики Казахстан (далее – ОССБ РК) для усиления охраны внешних границ Содружество Независимых Государств (далее – СНГ) на таджикско-афганском участке с сентября 1992 года по февраль 2001 года [1], а также откомандированием офицеров ВС РК, которые были задействованы в Объединенном штабе Коллективных миротворческих сил ОДКБ в Таджикистане. Также в этот период создается миротворческий батальон в Центральной Азии – «Центразбат», который функционировал с 1997 по 1999 годы [2]. В состав батальона входили миротворческие подразделения Республики Казахстан, Республики Узбекистан и Кыргызской Республики.

Второй период – с 2003 по 2013 годы, определен направлением инженерно-саперного отряда (специального назначения) казахстанского миротворческого батальона «Казбат» в Ирак для выполнения мирной миссии в августе 2003 года и окончанием его в октябре 2008 года [3]. В это же время казахстанские офицеры впервые были направлены в штаб Стабилизационных сил коалиции в Ирак в качестве офицеров штаба. В указанном периоде также впервые казахстанские офицеры были направлены в качестве военных наблюдателей ООН в Непал (2007-2009 гг.) и Грузию (2008-2009 гг.) [4].

Третий период – с 2014 г. по настоящее время, характеризируется созданием казахстанской сводной миротворческой роты «Казполк» (от 120 до 34 военнослужащих в разные периоды) и направлением ее с 30 октября 2018 года по сентябрь 2021 года для выполнения мирной миссии Временные силы ООН в Ливане (далее – ВСООНЛ) в составе индийского батальона [5]. С 2019 года в миссии ВСООНЛ для координации и оказания помощи в рамках данной миссии привлекаются казахстанские офицеры в качестве штабных офицеров и военных наблюдателей. Кроме того, в этот период казахстанский миротворческий батальон

«Казбат» был преобразован в казахстанский миротворческий полк «Казполк», в котором созданы штаб полка и миротворческие роты в рамках требований по системе ООН.

В данном периоде также осуществлялось выполнение мирной миссии военных наблюдателей ООН – офицеров от ВС РК в Западной Сахаре (с 2014 г. по настоящее время), в Кот-д`Ивуаре (2015-2017 гг.).

Таким образом, определена хронология участия миротворческих подразделений ВС РК в миротворческой деятельности государства РК, которая разделена на 3 периода:

I-й период – с 1992 по 2002 гг.;

II-ой период – с 2003 по 2013 гг.;

III-й период – с 2014 г. по настоящее время.

Составлена периодизация участия миротворческих подразделений ВС в миротворческой деятельности РК (таблица 1). Наряду с миротворческими подразделениями, в периодизацию включены также и офицеры ВС РК, которые принимали участие в миссиях в качестве военных наблюдателей (далее – ВН) и штабных офицеров.

Таблица 1 – Периодизация участия миротворческих подразделений ВС РК в миротворческой деятельности

Период	Временные отрезки	Характер деятельности	Участники	Кол-во участников (чел.)	Основание
I-й период (1992-2002 гг.)	09.1992-05.1993	Усиление южных границ Республики Таджикистан	Воздушно-десантный батальон 35 вдбр	около 600	Приказ МО РК «О выделении личного состава для охраны южных границ» № 161 от 7.09.1992 г.
	06.1993-02.2001	Усиление охраны внешней границы СНГ на таджикско-афганском участке	Две сводные стрелковые роты в составе ОССБ РК	около 3 200	Постановление Верховного Совета РК «Об усилении охраны внешней границы СНГ на таджикско-афганском участке» № 2162-XII от 15.04.1993 г.
	12.1995-08.1999	Участие в международных учениях	«Центразбат»	около 300	Соглашение «О создании в Центральной Азии коллективного миротворческого батальона под эгидой ООН» от 15.12.1995 г.
II-ой период (2003-2013 гг.)	08.2003-10.2008	Участие в мирной миссии в Ираке	Инженерно-саперный отряд (СпН)	до 300	Постановление Парламента РК «О предложении Президента РК Назарбаева Н.А.» № 134-II ПРК от 30.05.2003 г.
	08.2003-10.2008	Участие в качестве офицеров штаба Стабилизационных сил коалиции в Ираке	Офицеры ВС РК	28	
	05.2007-08.2009	Участие в качестве ВН ООН в Непале	Офицеры ВС РК	2	Резолюция Совета Безопасности ООН № 1740 от 23.01.2007 г.
	08.2008-06.2009	Участие в качестве ВН ОБСЕ в Грузии	Офицеры ВС РК	1	Резолюция ОБСЕ от 1992 г.
III-й период (с 2014 г. по н.в.)	08.2014-по н/в	Участие в качестве ВН ООН в Западной Сахаре	Офицеры ВС РК	33	Постановление Парламента РК «О предложении Президента РК Назарбаева Н.А.» ПРК № 15-V от 20.10.2013 г.
	03.2015-04.2017	Участие в качестве ВН ООН в Кот-д`Ивуаре	Офицеры ВС РК	3	
	10.2018-по н/в	Участие в мирной миссии «ВСООНЛ»	Сводная миротворческая рота «Казполк»	около 500	Постановление Парламента РК «О направлении миротворческого контингента ВС РК для участия в миссии «ВСООНЛ» в составе подразделения ВС РИ» ПРК № 25-VI от 15.06.2018 г.
	с 2019-по н/в	Участие в качестве штабных офицеров и ВН	Офицеры ВС РК	более 10	
Прим. – составлено авторами статьи на основе архивных материалов [6, 7, 8]					

Периодизация позволяет рассмотреть историю участия подразделений ВС РК в миротворческой деятельности государства с момента обретения независимости по настоящее время. На данную периодизацию получено Свидетельство о внесении сведений в государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом № 23985 от 28 февраля 2022 года.

На основе анализа привлечения казахстанских воинских подразделений и офицеров ВС РК в миротворческих операциях составлена география участия военнослужащих и воинских подразделений ВС РК в миротворческой деятельности Республики Казахстан (рис. 1).

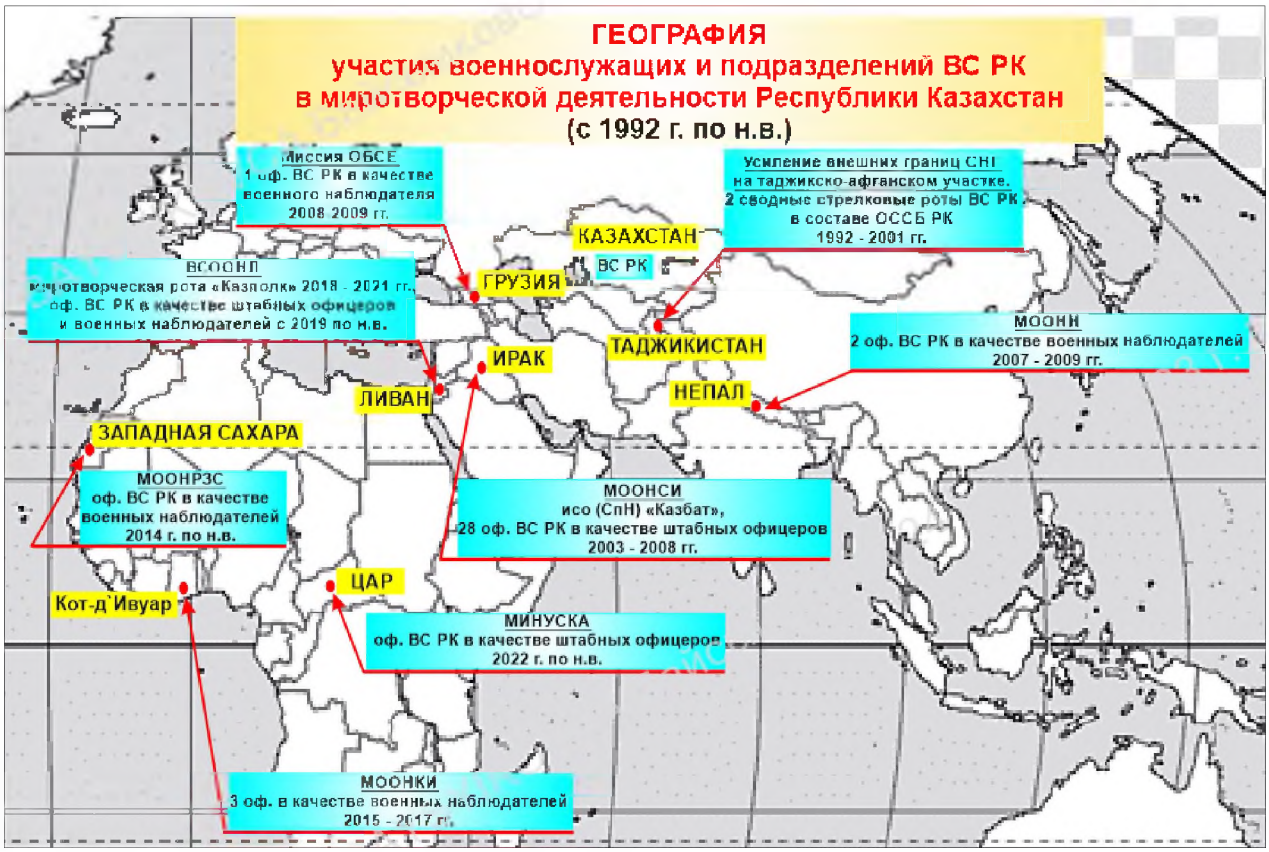

Рисунок 1 – География участия ВС РК в миротворческой деятельности
(составлено автором статьи на основе архивных документов [6, 7, 8])

Данная периодизация и география участия военнослужащих и воинских подразделений ВС РК в миротворческих операциях, проводимых в рамках ООН и ОДКБ – авторское видение истории участия казахстанских военнослужащих в миротворческой деятельности государства на протяжении 30-ти лет независимости. Необходимо отметить, что история участия ВС РК в миротворческих операциях развивалась с обретением независимости и с началом строительства собственных вооруженных сил.

Участие в миротворческой деятельности явилось совершенно новым направлением для Республики Казахстан в международной деятельности. Этот процесс неуклонно развивался, отечественные военнослужащие получали и получают опыт несения боевой службы, как в ближнем, так и в дальнем зарубежье. Перенимался опыт миротворчества от военнослужащих других стран, которые уже принимали участие в миротворческих операциях. Подразделения вооруженных сил РК на практике ознакомились с международными стандартами ведения миротворческих операций, повысился уровень боевой подготовки. Военнослужащие Казахстана в период участия в миротворческих операциях изучили вооружение и военную технику других стран, ознакомились с их традицией, культурой и обычаями, что заметно расширило кругозор казахстанских военнослужащих. Также следует отметить, что другие страны и народы узнали о традиции и культуре казахстанцев. Казахский народ в лице отечественных военнослужащих продемонстрировал свою доброту, заботу, готовность оказать взаимопомощь, братскую поддержку.

С каждым годом расширяется география участия казахстанских военнослужащих в миротворческих операциях. Наряду с этим, выявлено, что подразделения ВС РК на всем протяжении участия в миротворческой деятельности выполняют боевую задачу в составе воинских частей других государств, таких как: Россия, Польша, Украина и Индия. И это стало устойчивой тенденцией. К сожалению, за более

чем 30 лет казахстанским военнослужащим не удавалось участвовать в миротворческих операциях самостоятельно, что позволило бы повысить боевые и морально-психологические качества, а также имидж Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Заключение. В целях решения поставленных задач можно отметить следующее:

во-первых, проведен краткий анализ участия военнослужащих и воинских подразделений Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях, проводимых в рамках ООН и ОДКБ;

во-вторых, на основе анализа участия военнослужащих и воинских подразделений Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях, проводимых в рамках ООН и ОДКБ, а также изучения руководящих и архивных документов, личных бесед с участниками рассматриваемых событий составлены периодизация и география участия военнослужащих и воинских подразделений Вооруженных Сил Республики Казахстан в миротворческих операциях;

в-третьих, по привлечению казахстанских военнослужащих в миротворческих операциях, на наш взгляд, можно сделать вывод, что эта деятельность должна быть продолжена и географически расширена, и на сегодняшний день, быть может, это и есть единственный путь (единственная возможность) получения определенного опыта участия в миротворческих операциях.

Таким образом, авторская периодизация и география участия военнослужащих и воинских подразделений ВС РК в миротворческих операциях является плодом длительного анализа всего исторического опыта, которые накопили наши вооруженные силы в течение 30-ти лет.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Байсыиков С.А., Мартынов А.А. Проблемные вопросы по охране внешней границы Содружества Независимых Государств на таджикско-афганском участке (по воспоминаниям ветеранов боевых действий) // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2022. - № 2 – С.169-172.

2 Байсыиков С.А., Халидолда Ж. Центразбат» – первый Коллективный миротворческий батальон в Центрально-азиатском регионе // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2021. - № 2 – С.174-176.

3 Байсыиков С.А., Халидолда Ж., Зейдалиев К.М. Миссия инженерно-саперного отряда (специального назначения) «Казбат» в Ираке // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2020. - № 1 – С.124-127.

4 Бурнаев З.Р., Сембинов Т.Б., Рахимбаева З.Т. Изучение опыта ведущих армий по организации миротворческой деятельности. Выработка предложений по совершенствованию системы боевой подготовки миротворческой бригады «Казбриг»: отчет о научно-исследовательской работе. - Астана: НУО, 2016. – 52 с.

5 Байсыиков С.А., Адильбаев Е.Б. Участие Казахстанской миротворческой роты в миссии Временных Сил ООН в Ливане // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2019. - № 1 – С.32-35.

6 Арыстанбекова А.Х. Миротворческая деятельность ООН: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. - Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 60 с.

7 Центральный архив МО РК. - Нур-Султан, 1992. - Ф.839. - Оп.11316. Д.4. – 299 с.

8 О дополнительных мерах по реализации постановления Верховного Совета Республики Казахстан от 15 апреля 1993 года № 2162-XII «Об усилении охраны внешней границы СНГ на таджикско-афганском участке» / Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан от 26 мая 1993 года № 432. - Алматы, 1993. – 9 с.

Байсыиков С.А., *доктор философии (PhD), ассоциированный профессор*

Статья поступила в редакцию 13 ноября 2023 года

ҚАРУ-ЖАРАҚ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ ТЕХНИКА
ВООРУЖЕНИЕ И ВОЕННАЯ ТЕХНИКА

UDC 002:004.056
IRSTI 81.93.29

A.S. ABDIRAMAN [1]
L.S. ALDASHEVA [1]
T.I. OMURZAKOV [1]
[1] *Astana IT University, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ANALYSIS OF THE RELEVANCE OF THE DEVELOPMENT OF A PLATFORM WITH VARIOUS VECTORS OF EXPLOITATION OF CYBER THREATS TO STRATEGIC OBJECTS (ON THE EXAMPLE OF RAILWAYS)

Abstract. Railways play an important role in the modern information world and are recognized as strategically important infrastructure facilities. Railways are not only a means of passenger and freight transport, but also a key element of the national and global economy. National security issues are also related to railways, since the transport system can be subject to terrorist attacks or cyber-attacks. Interruption of railway supplies can cause economic losses, create instability and affect the state of national security of the country, potentially reducing the level of protection of the state. The problematic issues related to the increase in risks and threats in the field of cyber security are considered. The results of the alleged cyber-attacks on the Cyber polygon platform are presented. The role of creating such an information platform for cyber security specialists is emphasized.

Keywords: cyber-attack, cyber polygon, cyber security, national security, railway, strategic object.

Ә.С. ӘБДІРАМАН [1]
Л.С. АЛДАШЕВА [1]
Т.И. ОМУРЗАКОВ [1]
[1] *Астана IT Университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ТЕМІРЖОЛ МЫСАЛЫНДА СТРАТЕГИЯЛЫҚ ОБЪЕКТІЛЕРГЕ КИБЕРҚАУІПТЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘРТҮРЛІ ВЕКТОРЛАРЫ БАР ПЛАТФОРМАНЫ ӘЗІРЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІН ТАЛДАУ

Түйіндеме. Теміржолдар қазіргі ақпараттық әлемде үлкен рөл атқарады және инфрақұрылымның стратегиялық маңызды объектілері ретінде танылады. Темір жолдар жолаушылар мен жүк көлігінің құралы ғана емес, сонымен қатар ұлттық және әлемдік экономиканың негізгі элементі болып табылады. Ұлттық қауіпсіздік мәселелері де теміржолдармен байланысты, өйткені көлік жүйесі лаңкестік шабуылдарға немесе кибершабуылдарға ұшырауы мүмкін. Теміржолдағы жеткізілімдердің үзілісі экономикалық шығынға әкелуі, тұрақсыздық тудыруы және елдің ұлттық қауіпсіздік жағдайына әсер етуі мүмкін, бұл мемлекеттің қорғалу деңгейін төмендетуі мүмкін. Киберқауіпсіздік саласындағы тәуекелдер мен қауіптердің артуына байланысты проблемалық мәселелер қаралды. «Киберполигон» платформасында болжамды кибершабуылдардың нәтижелері келтірілген. Киберқауіпсіздік мамандары үшін осындай ақпараттық платформа құрудың рөлі атап өтілді.

Түйінді сөздер: киберқауіпсіздік, киберполигон, кибершабуыл, стратегиялық нысан, теміржол,

Ә.С. ӘБДІРАМАН [1]
Л.С. АЛДАШЕВА [1]
Т.И. ОМУРЗАКОВ [1]
[1] *Астана IT Университет, г. Астана, Республика Казахстан*

АНАЛИЗ АКТУАЛЬНОСТИ РАЗРАБОТКИ ПЛАТФОРМЫ С РАЗЛИЧНЫМИ ВЕКТОРАМИ ЭКСПЛУАТАЦИИ КИБЕРУГРОЗ НА СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОБЪЕКТЫ (НА ПРИМЕРЕ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ)

Аннотация. Железные дороги играют большую роль в современном информационном мире и признаны стратегически важными объектами инфраструктуры. Железные дороги – это не только средство пассажирского и грузового транспорта, но и ключевой элемент национальной и мировой экономики. С железными дорогами связаны также вопросы национальной безопасности, поскольку транспортная система может быть подвержена террористическим атакам или кибератакам. Прерывание поставок на железных дорогах может вызвать экономические потери, создать нестабильность и повлиять на состояние национальной безопасности страны, потенциально снизив уровень защищенности государства. Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с увеличением рисков и угроз в сфере кибербезопасности. Приведены результаты предполагаемых кибератак на платформе «Киберполигон». Подчеркнута роль создания подобного рода информационной платформы для специалистов кибербезопасности.

ұлттық қауіпсіздік.

Ключевые слова: железная дорога, кибератака, кибербезопасность, киберполигон, национальная безопасность, стратегический объект.

Introduction. Infrastructure is a fundamental element of modern society, ensuring the functioning and development of the economy, social systems and the state as a whole. Critical infrastructure facilities play a particularly important role in this system, as their lack, damage or absence can have devastating consequences for society.

The *purpose* of the research of this article - is to analyze the relevance of developing a platform capable of protecting strategic objects, such as railways, from various cyber threats, considering various vectors of their operation, in order to determine effective methods and measures to ensure cybersecurity in this area.

Research objectives:

1) analysis of current cyber threats and security threats to railway infrastructure: Research of current and potential cyber threats, including internal and external threats, to determine the level of risk and the nature of possible attacks on railway facilities;

2) evaluation of existing cyber defence methods and technologies: Review of existing cybersecurity tools and methods for strategic facilities, as well as analysis of their applicability to railway systems;

3) development of a platform concept for cybersecurity: Development and description of a platform concept capable of detecting, preventing and responding to cyber threats with various vectors of operation on the example of railways, taking into account the unique requirements and features of this industry.

The first thing to note is that critical infrastructure facilities have a huge impact on the economy. Industry, agriculture, manufacturing, logistics and many other sectors depend on reliable infrastructure to function effectively. For example, transport systems such as highways, railways and ports provide transportation of goods and people, which is vital for trade and economic growth. Critical infrastructure facilities are of key importance for national security. Electricity, water supply, communication systems, transportation systems and critical production facilities can become targets of terrorist attacks or cyberattacks, which can lead to serious consequences for the country. Therefore, the protection and reliability of these facilities are important aspects of national security. In this regard, the railway is considered in this article as a critically important object of information and communication infrastructure.

The main reason why railways are considered critically important is that their shortage, damage or shutdown can have devastating consequences. For example, natural disasters such as floods or earthquakes can lead to the destruction of railway infrastructure and disruption of logistics, which will affect not only the transport system, but also lead to shortages of food and emergency medical care. National security issues are also related to railways. This is a transport system that may be susceptible to terrorist attacks or cyber attacks. Interrupting railway deliveries can cause economic losses, create instability and potentially affect the national security of the country. To ensure the reliability of railways and their development, it is necessary to invest in modern technologies and maintenance. Automated railway traffic management systems, modern railcars and infrastructure help to improve safety and efficiency. It is also important to support railway companies in developing crisis management plans to minimize risks and reduce the recovery period after incidents.

Research methods. In the course of the study, the following methods were used: analysis, generalization, interpretation, Tran`s disciplinary analysis, modeling of the results of experimental work.

The results of the study and their discussion. Recent research and publications in the field of information security indicate an ever-changing threat landscape, where the focus is shifting from traditional viruses and malicious software to advanced targeted attacks and cyber espionage. Researchers are actively studying topics such as artificial intelligence in cyberattacks, quantum computing and its impact on cryptography, as well as the expansion of threats to the Internet of Things and cloud computing. Below are several well-known sources and names of authors whose works are often mentioned in the context of education and training of information security specialists:

1. Bruce Schneier – «Cryptography and security. Principles and practice». This book covers the basics of cryptography and the general principles of cybersecurity.

2. Kevin Mitnick – «The Art of Deception: A Life without Rules. How modern hackers and scammers work». The book provides a look at cybersecurity from the perspective of former hacker and researcher Kevin Mitnick.

3. Gary McGraw – «Security requirements in the field of information technology». This book covers aspects of information technology security, including topics related to data and network security.

To ensure the security of the automated control system of the railway, it is necessary to apply security measures, such as multi-level authentication, data encryption, network activity monitoring and software updates. It is also important to train personnel and develop strategies to protect against cyber attacks and crisis situations

[1]. The study revealed typical vulnerabilities existing in the automated control system of the railway. Table 1 shows the vulnerabilities existing in the automated control system of the railway.

Table 1 – Vulnerabilities existing in the automated control system of the railway

Vulnerabilities	Description
Cyber attacks	Attackers may try to hack the system in order to gain access to important data or control over railway equipment. This may include attacks such as DDoS attacks, malware injection, phishing, and other methods.
Vulnerabilities in software	Improperly designed or outdated software components may contain vulnerabilities that can be used to hack the system
Network security flaws Network configuration flaws and weak passwords can give attackers access to the system	Network security flaws Network configuration flaws and weak passwords can give attackers access to the system
Physical security flaws Insufficient physical protection of servers and automated control system equipment can leave them vulnerable to physical access and sabotage	Physical security flaws Insufficient physical protection of servers and automated control system equipment can leave them vulnerable to physical access and sabotage
Shortcomings in the processes and training of personnel, the human factor can also be a source of vulnerabilities. Insufficient staff training or incorrect security processes can create opportunities for errors and attacks	Shortcomings in the processes and training of personnel, the human factor can also be a source of vulnerabilities. Insufficient staff training or incorrect security processes can create opportunities for errors and attacks
Social Engineering Attackers can use manipulation and deception to gain access to the system through the credulity of employees or users	Social Engineering Attackers can use manipulation and deception to gain access to the system through the credulity of employees or users

To ensure the reliability and sustainability of critical infrastructure facilities, it is necessary to take measures to protect, modernize and develop them.

This includes investments in new technologies, cybersecurity, strengthening structures and warning systems, as well as staff training. It is also important to develop crisis and emergency management strategies to minimize the risks and consequences of possible incidents.

The significance of this research lies in the growing importance of cybersecurity in the modern digital world. With the continued introduction of digital technologies, the complexity of cyber threats and attacks has increased, creating significant risks for strategic facilities. As a result, there is an urgent need to train experienced cybersecurity experts who will be able to understand, prevent and minimize these threats.

It is important to note that the number of cybercrimes is increasing every year. For example, Webtotem analysts estimate that by 2025 the cost of covering cyber attacks will reach about $10.3 trillion. Today, small and medium-sized businesses are most susceptible to cyber attacks due to the lack of specialists in the field of information security [2].

Figure 1 clearly shows the statistics of the Computer Incident Response Service of JSC «State Technical Service» for the period from July to September of this year.

According to statistics, botnets, lack of access to AI, malware, denial of service, unauthorized access and phishing account for the largest number of cybersecurity threats in Kazakhstan. The above cyber attacks most often occur in connection with the transition of many business processes to IoT technologies, so attackers are trying to disable the infrastructure of private and public sector enterprises. In this regard, this article uses a virtual environment for the operation of cyber attacks on strategic facilities such as railways to check vulnerabilities in infrastructure, which will further help in preventing cybersecurity threats.

During the testing of the Cyberpolygon platform, a hackathon was held within the university among students of the cybersecurity educational program. The following tasks were created in the platform:

- by hacking the ticket sales information system;
- on changing the train schedule;
- by changing the tracks of the rail;
- by stopping trains.

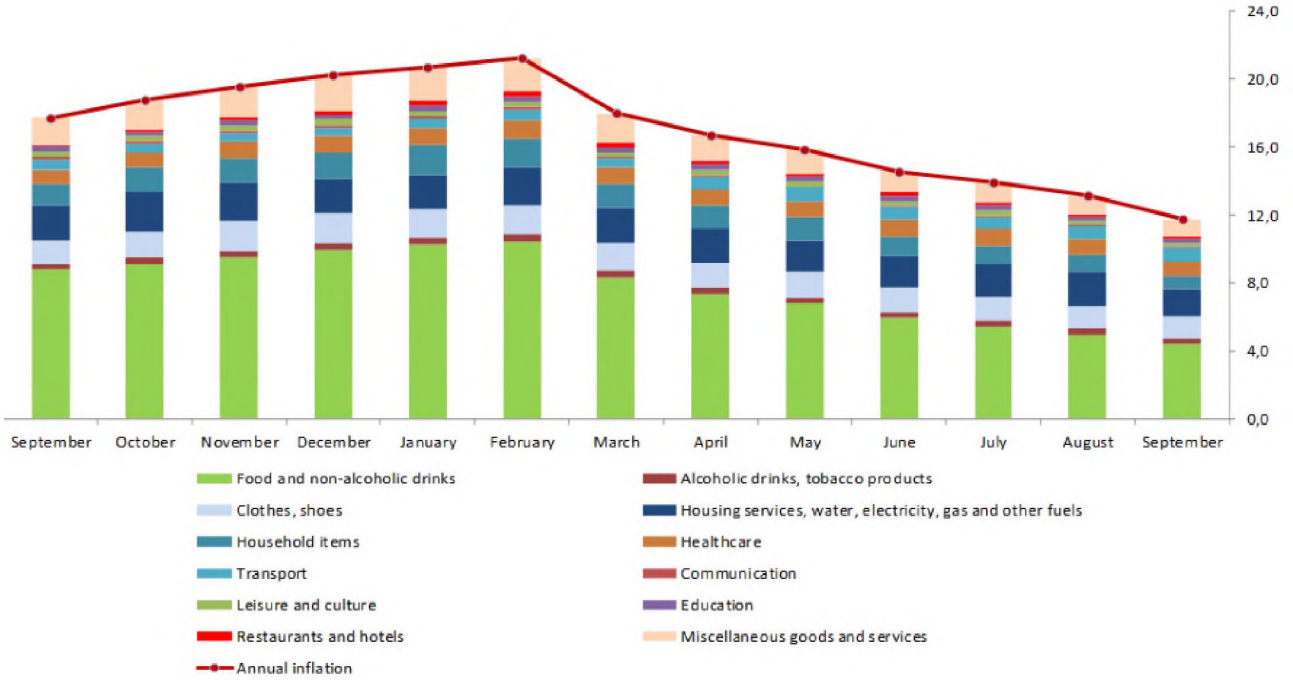

Figure 1 – Accident statistics of the Republic of Kazakhstan
in the period from July to September 2023

Shows the main page of the virtual environment for the exploitation of cyber attacks on strategic objects. On May 22-26, 2023, a hackathon was held at the Astana IT University for students of the cybersecurity educational program on the platform. 262 students participated in the hackathon, 22 tests for hacking the railway infrastructure were offered. Within four days, 4,054 successful and unsuccessful hacking attempts were made.

Figure 2 shows the number of tasks by task type.

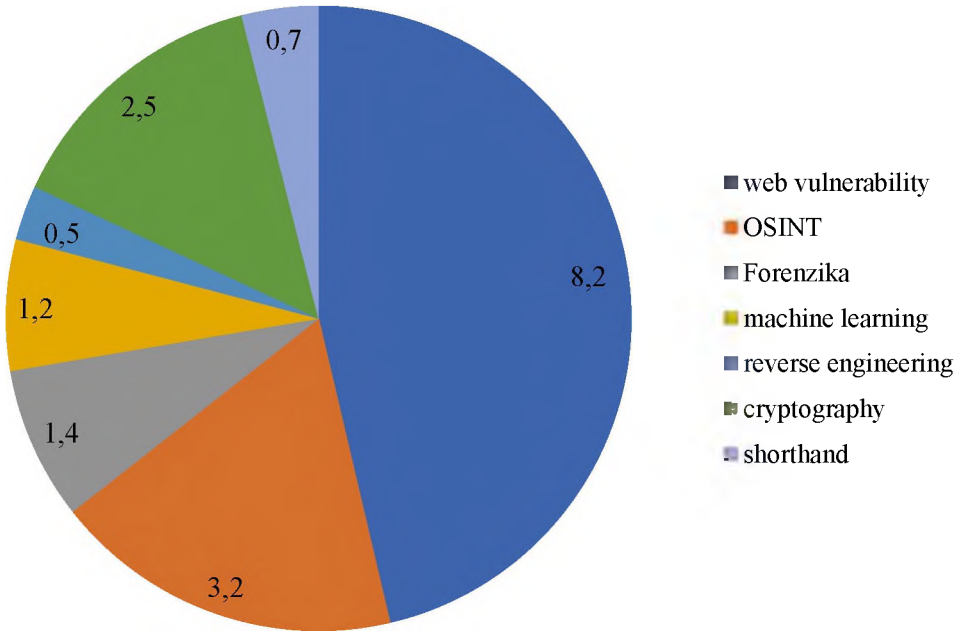

Figure 2 – Types of tasks on the platform

Practical development of skills in the field of cybersecurity has a significant impact on students studying in this field. It provides them with the opportunity to apply theoretical knowledge in practice and develop skills in

solving real cybersecurity problems. This contributes to the formation of critical thinking, improving the skills of analyzing and responding to threats, as well as increasing students' confidence in their own abilities, which prepares them for a successful career in the field of cybersecurity. In addition, practical training allows students to see how real cyber attacks can affect organizations and society as a whole, which increases their awareness of the importance of cybersecurity and responsibility in this area [3]. Students who are interning in the field of cybersecurity can also establish valuable contacts with professionals in this field and gain real work experience, which can increase their competitiveness in the labor market after graduation. Studying cybersecurity in practice also allows students to develop their cooperation skills, since in the field of cybersecurity, teamwork is often required to effectively protect information resources and combat cyber threats [4].

As a result of practical training in the field of cybersecurity, the following positive factors were revealed:

1. Improving the level of training: Practical classes allow students to directly apply their knowledge, developing skills in the field of cybersecurity. This increases their level of training and ability to respond effectively to cyber threats in real situations.

2. Development of critical thinking: When performing practical tasks, students are forced to analyze complex cybersecurity problems, look for solutions and make decisions based on reasoned arguments. This contributes to the development of critical thinking and informed decision-making in cybersecurity.

3. Real-world Work Experience: Practical classes provide students with the opportunity to gain work experience in the field of cybersecurity, which can be valuable when looking for a job after graduation. Experience in practice demonstrates to employers that students are ready to perform tasks in real conditions.

Conclusion. In conclusion, critical infrastructure facilities are an integral part of modern society and have an impact on the economy, national security, health and the environment. Therefore, it is necessary to pay special attention to them, investments and efforts to protect and develop them in order to ensure a sustainable and secure future for all. The most solved problem: «Source code disclosure» – 187 solutions, the most difficult task turned out to be machine learning – 0 solutions. The cyber Learning platform is a comprehensive, interactive and exciting learning environment designed specifically for students of Astana IT University and the Military Department in order to develop practical cybersecurity skills and develop cooperation between participants. The platform includes a variety of practical training materials, a user-friendly interface, as well as a modular and scalable architecture, which makes it a valuable resource for cybersecurity education. It is worth noting that the term «cyberpolygon» is gaining popularity as a platform for conducting exercises for cybersecurity specialists.

REFERENCES

1 Шишов О.В. Современные средства АСУ ТП: учебник. - Москва; Вологда: Инфра-Инженерия, 2021. – 532 с.

2 Scott N.S., Craig N.Sh. Senior Cybersecurity: Best Security Practices for Your Golden Years: textbook. - New York: Local printing house, 2021. – 234 p.

3 McGraw G. Security requirements in the field of information technology: textbook. - Liverpool: typographic edition, 2022. – 189 p.

4 Schneier B. Cryptography and security. Principles and practice: study guide. - Oslo: typographic edition, 2023. – 103 p.

Abdiraman A.S., *master*
Aldasheva L.S., *candidate of technical sciences*
Omurzakov T.I., *colonel*

The article was submitted to the editorial office on November 27, 2023

УДК 623.62
МРНТИ 78.25.41

А.А. БЕБЕНИН [1]
Д.П. ЧЕРНЯГИН [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ ПРИМЕНЕНИЯ БЕСПИЛОТНЫХ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ В КОМПЛЕКСЕ С СИСТЕМАМИ РАДИОЭЛЕКТРОННОЙ РАЗВЕДКИ

Аннотация. В статье описан феномен беспилотной авиации и ее функциональность в вооруженных конфликтах современности. Раскрыты основные направления использования беспилотных летательных аппаратов, используемых в интеграции с радиотехническими комплексами разведки. Рассмотрена необходимость оснащения беспилотных летательных аппаратов системами радиотехнической разведки, позволяющая своевременно вскрывать закрытые огневые позиции, радиолокационные станции, станции контрбатарейной борьбы с целью их дальнейшего подавления. Выявлены области, в которых применение беспилотных летательных аппаратов с комплексами радиотехнической разведки является крайне необходимым условием обеспечения обороноспособности. Уточнены способы применения беспилотных летательных аппаратов радиотехнической разведки, характеризующиеся ее основными показателями. Научная статья опубликована в рамках выполнения научно-технической программы программно-целевого финансирования на 2023-2025 годы ИРН BR218014/0223 «Создание опытного образца разведывательного беспилотного летательного аппарата, оснащенного средствами радиоэлектронной разведки на основе передовых технологий» (исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан).

Ключевые слова: беспилотные летательные аппараты, радиоэлектронная разведка, средства поражения, радиотехническая разведка.

А.А. БЕБЕНИН [1]
Д.П. ЧЕРНЯГИН [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

РАДИОЭЛЕКТРОНДЫҚ БАРЛАУ ЖҮЙЕЛЕРІМЕН КЕШЕНДЕ ПИЛОТСЫЗ ҰШУ АППАРАТТАРЫН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕСІНЕ

Түйіндеме. Мақалада пилотсыз авиация құбылысы, оның қазіргі заманғы қарулы қақтығыстардағы функционалдығы сипатталған. Барлаудың радиотехникалық кешендерімен интеграцияда пайдаланылатын ұшқышсыз ұшу аппараттарын пайдаланудың негізгі бағыттары ашылды. Пилотсыз ұшу аппараттарын радиотехникалық барлау жүйелерімен жарақтандыру қажеттілігі қаралды, бұл оларды одан әрі басу мақсатында жабық атыс позицияларын, радиолокациялық станцияларын, батареяға қарсы күрес станцияларын уақтылы ашуға мүмкіндік береді. Радиотехникалық барлау кешендері бар ұшқышсыз ұшу аппараттарын қолдану қорғаныс қабілетін қамтамасыз етудің өте қажетті шарты болып табылатын салалар анықталды. Негізгі көрсеткіштерімен сипатталатын радиотехникалық барлаудың ұшқышсыз ұшу аппараттарын қолдану тәсілдері нақтыланды. Ғылыми мақала 2023-2025 жылдарға арналған ҒРН BR218014/0223 «Озық технологиялар негізінде радиоэлектрондық барлау құралдарымен жарақтандырылған барлау пилотсыз

A.A. BEBENIN [1]
D.P. CHERNYAGIN [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE ISSUE OF THE USE OF UNMANNED AERIAL VEHICLES IN COMBINATION WITH ELECTRONIC INTELLIGENCE SYSTEMS

Abstract. The article describes the phenomenon of unmanned aviation and its functionality in the armed conflicts of our time. The main directions of the use of unmanned aerial vehicles used in integration with radio-technical intelligence complexes are disclosed. The necessity of equipping unmanned aerial vehicles with electronic intelligence systems is considered, which allows timely opening of closed firing positions, radar stations, counter-battery warfare stations in order to further suppress them. The areas in which the use of unmanned aerial vehicles with electronic intelligence complexes is an extremely necessary condition for ensuring defence capability have been identified. The methods of application of unmanned aerial vehicles of radio-technical intelligence, characterized by its main indicators, have been clarified. The scientific article was published as part of the implementation of the scientific and technical program of program-targeted financing for 2023-2025 IRN BR218014/0223 «Creation of a prototype

ұшу аппаратының тәжірибелік үлгісін жасау» бағдарламалық-нысаналы қаржыландырудың ғылыми-техникалық бағдарламасын орындау шеңберінде жарияланды (зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады).

Түйінді сөздер: ұшқышсыз ұшу аппараттары, радиоэлектрондық барлау, зақымдау құралдары, радиотехникалық барлау.

reconnaissance unmanned aerial vehicle equipped with electronic intelligence based on advanced technologies» (the study is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan).

Key words: unmanned aerial vehicles, radio-electronic reconnaissance, weapons of destruction, radio-technical reconnaissance.

Введение. Беспилотные летательные аппараты (далее – БПЛА) все больше находят широкое применение в различных сферах человеческой деятельности. Малые БПЛА (беспилотные летательные аппараты массой до 5 кг) стали доступными для обычного потребителя, причем их оснащение включает видеокамеры, системы навигации и автопилота, что упрощает управление ими. В настоящее время они нашли свое применение и в военной сфере.

Современные вооруженные конфликты показывают, что беспилотные летательные аппараты различных форм и модификаций превратились в грозное средство воздушного нападения, несущие в себе разнообразные средства поражения, разведки, зачастую интегрированные в одну систему.

Цель исследования – теоретическое обоснование необходимости проведения работ по созданию специализированного беспилотного летательного аппарата в интеграции с комплексами разведки.

Задачи:

1) провести обзор и анализ проведения отечественных и зарубежных разведывательных комплексов радиотехнической разведки в различных видах и родах войск;

2) выявить особенности использования разведывательных комплексов, интегрируемых с беспилотными летательными аппаратами;

3) выработать рекомендации и предложения по исследуемой теме.

Материалы и методы исследования. Собранные материалы отражают полученный научный результат по исследованию форм применения беспилотных летательных аппаратов с комплексами радиотехнической разведки. В ходе работы применялись следующие методы исследования: анализ специальной литературы, обобщение, синтез, экспертная оценка и интерпретация данных.

Результаты исследования и их обсуждение. Практические результаты темы исследования могут быть использованы должностными лицами и структурными подразделениями Вооруженных сил, а также подразделениями и частями при планировании и организации занятий по профессиональной подготовке. Полученные теоретические исследования являются перспективными для дальнейшего развития разведывательных комплексов.

По результатам оценки современных военных аналитиков, наиболее важным инструментом в боевых действиях группировок вооруженных сил считаются современные технические средства получения разведывательной информации, которым все больше отдаются предпочтения [1]. Подлежащие разведке цели противник стремится скрыть (маскировать) и защищает их при помощи имеющейся системы противовоздушной обороны (далее – ПВО) [1, с.14]. Ведение воздушной разведки пилотируемой авиацией особенно опасно в начальный период боевых действий, когда ПВО противника еще не подавлено и, функционирует в полную силу [2].

Использование БПЛА, а не боевой авиации для воздушной разведки, позволяет сохранить дорогостоящие летательные аппараты, которые могут выполнять другие, более сложные и важные задачи. В настоящее время развитие и применение БПЛА достигло высокого уровня, им отводится важная роль в совершенствовании систем вооружения, они заняли достойное место, как в средствах разведки, так и в средствах воздушного нападения. Уникальные свойства, которые показывают беспилотные комплексы, обеспечивают решение широкого круга задач в интересах различных воинских подразделений, особенно в условиях, когда применение других средств по критерию «стоимость – эффективность» нецелесообразно и неэффективно.

Такими задачами могут быть:

- воздушная разведка с представлением данных в реальном масштабе времени;
- целеуказание и корректировка огня артиллерии и ракетных войск;
- целеуказание (наведение) авиации на наземные цели.

В настоящее время в развитых странах мира основные работы по созданию беспилотных комплексов нового поколения и модернизации существующих сосредоточены:

во-первых, на создании унифицированных комплексов, интегрируемых с автоматизированными системами управления войск;

во-вторых, на разработке базовых комплексов с перспективой наращивания их возможностей, в том числе с применением сменной целевой нагрузки (разведка, целеуказание, радиоэлектронная борьба, ретрансляция связи) [3].

Исходя из тактики ведения современного вооруженного противоборства, важно отметить, что вооруженные конфликты современности имеют ярко выраженный направленный и локальный характер [3]. Поскольку как было сказано ранее в современных вооруженных конфликтах повышается роль применения БПЛА всех модификаций, как для поддержки артиллерии, так и для разведывательной деятельности, в первую очередь направленных на достижение превосходства через выявление средств управления войсками, закрытых огневых позиций, радиолокационных станций, станций контрбатарейной борьбы [4].

Таким образом, существует острая необходимость оснащения БПЛА системами по обнаружению огневых позиций, позволяющими своевременно их вскрывать с целью дальнейшего подавления, повышая тем самым вероятность успеха боевых действий за счет увеличения степени боевой живучести и эффективности применения средств огневого поражения.

БПЛА весьма эффективны при выполнении воздушной радиотехнической разведки, обнаружении и идентификации наземных стационарных, мобильных объектов и определении их координат, а также решении иных специфических боевых задач в интересах вооруженных сил. Это обусловлено рядом преимуществ БПЛА перед обычными летательными аппаратами [4, с.25]:

1) способностью приближаться к заданной цели на минимальное расстояние;

2) минимальной вероятностью поражения наземными средствами ПВО из-за малой уязвимой площади;

3) малозаметностью для наземных радиолокационных станций из-за малых значений эффективной площади рассеивания (порядка 0,005…1 м^2).

При проведении воздушной радиотехнической разведки, как правило, решается две основные задачи: определения несущей частоты (рабочей длины волны) источника радиоизлучения; определения координат источника радиоизлучения.

Для обнаружения закрытых огневых позиций противника, в составе средств радиоэлектронной борьбы (далее – РЭБ) может использоваться система радиотехнической разведки, интегрированная с БПЛА, что позволит [5, с.7]:

- вести разведку огневых позиций с целью принятия своевременных мер по их уничтожению;
- расширить боевые возможности комплексов с БПЛА, оснащаемых средствами РЭБ и воздушной радиотехнической разведки;
- получать информацию о местоположении закрытых огневых позиций в реальном масштабе времени;
- избежать существенного повышения массогабаритных показателей БПЛА за счет унифицированности средств РЭБ, оснащаемых БПЛА;
- добиться хороших показателей по критерию «стоимость-эффективность»;
- повысить степень боевой эффективности и живучести при применении всех типов авиации и полевой артиллерии в боевых условиях.

Успешное применение авиации и полевой артиллерии сегодня зависят от точности определения координат и объектов поражения. С этой целью противник создает разведывательные огневые комплексы, включающие в свой состав артиллерийские дивизионы, радиолокационные станции разведки стреляющих орудий и минометов. Кроме того, разведывательные огневые комплексы тесно взаимодействуют с радиолокационными станциями разведки движущихся целей, важнейшей задачей при противодействии войсковой ПВО является своевременное вскрытие и уничтожение радиолокационных станций различного функционального назначения [6].

Эти радиоэлектронные средства являются приоритетными объектами для радиотехнической разведки, предназначением которой и служит вскрытие работающих радиолокационных станций войсковой ПВО и полевой артиллерии. Таким образом, радиотехническая разведка занимает определяющее место в современных боевых действиях и играет важную роль в успешном их исходе.

На наш взгляд, в качестве путей повышения эффективности радиотехнической разведки и ее успешного ведения рассматривается интеграция с БПЛА, съемное оборудование которых специально будет предназначено для обнаружения и определения координат радиолокационных станций и других наземных объектов, подлежащих поражению. При этом цель радиотехнической разведки состоит в повышении огневого поражения радиолокационных станций войсковой ПВО и позиций полевой артиллерии средствами подразделений сухопутных войск за счет разработки соответствующих способов применения БПЛА радиотехнической разведки [7].

Вместе с тем, применение указанных выше способов, ориентированных главным образом на средства визуальной разведки, приводит к значительному снижению точности определения

местоположения объектов. Способы применения БПЛА радиотехнической разведки характеризуют следующими показателями [8]:

- направлением сосредоточения основных усилий по радиотехнической разведке;
- порядком (последовательностью) применения средств радиотехнической разведки;
- боевым полетом БПЛА.

Направление сосредоточения основных усилий по разведке определяется оперативно-тактическими условиями выполнения боевой задачи, складывающейся обстановке в зоне действия БПЛА радиотехнической разведки и видом боевых действий (наступление, оборона, встречный бой).

Порядок (последовательность) применения БПЛА радиотехнической разведки определяется типовыми объектами и способом разведки.

Боевой полет БПЛА радиотехнической разведки устанавливается с учетом максимального использования возможностей аппаратуры радиотехнической разведки, непрерывного и устойчивого управления БПЛА и целевыми нагрузками с наземного пункта управления.

Одним из основных факторов, определяющих построение боевого полета БПЛА радиотехнической разведки, является оперативное наращивание интенсивности ведения радиотехнической разведки за счет своевременного переноса усилий на угрожаемые или важные направления в ходе ведения боевых действий. Необходимо отметить, что основными преимуществами БПЛА военного назначения являются отсутствие человеческих потерь у применяющей их стороны и более низкая стоимость закупок и эксплуатации по сравнению, например, с аналогичными по функционалу образцами самолетной и вертолетной техники. Стремительное развитие беспилотной авиации и постоянная их интеграция с различными комплексами позволят эффективнее решать поставленные задачи в ходе боевых действий.

Заключение. Таким образом, использование БПЛА в интеграции с системами радиотехнической разведки обеспечат сокращение временных показателей при вскрытии обстановки, передачи точных координат источников радиоизлучения с целью их оперативного уничтожению. Несомненно, для подтверждения вышеуказанных показателей эффективности необходимо проведение соответствующих научных исследований и практических экспериментов с готовыми образцами в реальном времени.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Ласточкин Ю.И. Роль и место радиоэлектронной борьбы в современных и будущих боевых действиях // Научный журнал «Военная мысль». - 2015. - № 12. – С.14-19.

2 Куприянов А.И. Радиоэлектронная борьба и способы ее применения. - М.: Вузовская книга, 2013. – 360 с.

3 Смирнов М. Пути ускорения развития БПЛА // Новый оборонный заказ. Стратегии. - 2018. - № 6 [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://dfnc.ru/aviazcia/puti-uskoreniya-razvitiya-bpla [Дата обращения: 20.11.2023].

4 Лихачев В.П. Применение беспилотных летательных аппаратов для ведения тактической радиолокационной разведки // Научный журнал «Военная мысль». - 2016. - № 3. – С.24-28.

5 Исакович М.А. Общая акустика: учебное пособие. - М.: Издательство «Наука», 1973. – 185 с.

6 Синяткин Д.А., Божков А.Ю., Горчаков М.А. Создание многофункциональных беспилотных летательных аппаратов: пути решения проблемных вопросов // Научный журнал «Военная мысль». - 2018. - № 10. – С.86-91.

7 Богословский А.В., Разиньков С.Н. Оптимизация маршрутов полета беспилотных летательных аппаратов при определении источника радиоизлучения по оценкам угловых координат с их бортов // Физика волновых процессов и радиотехнические системы. - 2015. - Т.18. - № 4. – С.60-66.

8 Евграфов В. Перспективы использования зарубежными вооруженными силами беспилотных летательных аппаратов для решения задач РЭБ // Зарубежное военное обозрение. - 2009. - № 10. – С.53-58.

Бебенин А.А., *кандидат технических наук*
Чернягин Д.П., *докторант*

Статья поступила в редакцию 27 ноября 2023 года

УДК 623.4.01
МРНТИ 78.21.53

С.К. ТЫНЫБАЕВ [1]
Ж.Б. КЕМАЛ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЦИИ МИНОМЕТНЫХ СИСТЕМ НА СПЕЦИАЛЬНУЮ БРОНИРОВАННУЮ МАШИНУ

Аннотация. В статье рассматриваются результаты анализа и выводы проведенного исследования по размещению артиллерийских (минометных) систем на шасси колесных (гусеничных) машин. Раскрываются преимущества, технические особенности и основные элементы установки минометной системы на специальную бронированную машину. Авторы предполагают, что интеграция данного типа вооружения на специальную технику повысит боевую мощь и огневую поддержку мотострелковых подразделений в ходе военных операций. Характер современных вооруженных конфликтов подтверждают тезис о необходимости модификации боевой техники на мобильные минометные системы. Оснащение современными информационно-коммуникационными системами подразделений и огневых средств обеспечит выполнение боевой задачи «обнаружение – поражение» в кратчайшие сроки. Наиболее эффективным представляется минометная система, интегрированная на мобильную платформу, особенно в ходе контрбатарейной борьбы с противником.

Ключевые слова: минометная система, специальная бронированная машина, технические особенности, схема установки, вооруженный конфликт.

С.К. ТЫНЫБАЕВ [1]
Ж.Б. КЕМАЛ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

МИНААТҚЫШ ЖҮЙЕЛЕРІН АРНАЙЫ БРОНДАЛҒАН МАШИНАҒА БІРІКТІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Мақалада артиллериялық (миномет) жүйелерді доңғалақты (шынжыр табанды) машиналардың шассиіне орналастыру бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелері мен талдау нәтижелері қарастырылады. Миномет жүйесін арнайы бронды машинаға орнатудың артықшылықтары, техникалық ерекшеліктері және негізгі элементтері ашылады. Авторлар қарудың осы түрін арнайы техникаға интеграциялау әскери операциялар кезінде мотоатқыштар бөлімшелерінің жауынгерлік күші мен атыспен қолдауын арттырады деп болжайды. Қазіргі заманғы қарулы қақтығыстардың сипаты жауынгерлік техниканы жылжымалы миномет жүйелеріне қайта құру қажеттілігін дәлелдейді. Бөлімшелер мен атыс құралдарын заманауи ақпараттық-коммуникациялық жүйелермен жарақтандыру «анықтау – зақымдау» жауынгерлік тапсырмасын қысқа мерзімде орындалуын қамтамасыз етеді. Ең тиімдісі - мобильді платформаға біріктірілген миномет жүйесі, әсіресе қарсыласпен батареяға қарсы күрес кезінде.

Түйінді сөздер: миномет жүйесі, арнайы бронды машина, техникалық ерекшеліктер, орнату схемасы, қарулы қақтығыс.

S.K. TYNYBAYEV [1]
J.B. KEMAL [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

FEATURES OF THE INTEGRATION OF MORTAR SYSTEMS ON A SPECIAL ARMORED VEHICLE

Abstract. The article discusses the results of the analysis and conclusions of the conducted research on the placement of artillery (mortar) systems on the chassis of wheeled (tracked) vehicles. The advantages, technical features and basic elements of installing a mortar system on a special armored vehicle are revealed. The authors suggest that the integration of this type of weapon into special equipment will increase the combat power and fire support of motorized rifle units during military operations. The nature of modern armed conflicts is confirmed by statements about the need to modify military equipment for mobile mortar systems. Equipping with modern information and communication systems of units and firepower will ensure the fulfillment of the combat mission «detection - defeat» in the shortest possible time. The most effective is a mortar system integrated on a mobile platform, especially during counter-battery warfare against the enemy.

Key words: mortar system, special armored vehicle, technical features, installation scheme, armed conflict.

Введение. В современных условиях развития военных технологий эффективность боевой техники играет решающую роль. Одним из инновационных подходов к усилению огневой мощи боевых машин является установка минометных систем. Авторами изучен зарубежный опыт боевого применения минометных систем на боевой технике. В Израиле система Cardom Mortar System использовалась для поражения вражеских позиций в условиях городской борьбы, а в России – установка «Нона» на БТР-80 обеспечила эффективную огневую поддержку боевых действий [1].

Цель исследования – на основе проведенного анализа зарубежного опыта выявить особенности установки минометных систем на специальные бронированные машины.

Задачи:

1) проанализировать опыт применения мобильных минометных систем в ходе современных вооруженных конфликтов;

2) раскрыть спецификацию и преимущества установки минометных систем на специальную бронированную машину.

Материалы и методы исследования. В ходе исследования использованы материалы открытых источников, в том числе специальная литература в области интеграции минометных систем на боевую платформу. Применялись методы анализа, сравнения, обобщения и научной интерпретации.

Результаты исследования и их обсуждение. Анализ применения мобильных минометных систем в ходе современных вооруженных конфликтов показал, что, несмотря на широкий арсенал современных артиллерийских систем, таких как пушки и гаубицы, минометы в ходе военных операций остаются востребованным, а порой просто незаменимым оружием. Это происходит благодаря тому, что минометы в большинстве своем обладают высокой эффективностью огня, особенно на местности со сложным рельефом, в условиях городских застроек, при относительно невысокой стоимости самого оружия и боеприпасов к нему.

По результатам анализа зарубежного опыта активного применения минометных систем в современных боевых действиях, пришли к следующим выводам. Данное направление технологической модернизации вооруженных сил является перспективным и, на наш взгляд, ее эффективность обусловлена следующими преимуществами и особенностями.

Во-первых, преимущество установки минометных систем (рис. 1):

- *расширение огневой мощи.* Установка минометов на боевую технику значительно увеличивает возможности для ведения огня по наземным и наземно-поверхностным целям. Это позволяет эффективно подавлять вражеские позиции и укрепленные опорные пункты;

- *мобильность и маневренность.* Боевая техника с установленными минометами сохраняет свою мобильность, что позволяет ей оперативно менять позиции и приспосабливаться к изменяющейся ситуации на поле боя. Это также увеличивает живучесть и устойчивость боевой техники в условиях огневого воздействия противника;

- *уменьшение риска для личного состава.* Установка минометов на боевую технику позволяет вести огонь с безопасного расстояния, минимизируя риск для личного состава. Это особенно важно в условиях современных вооруженных конфликтов, где заметно расширился арсенал средств огневого поражения живой силы (беспилотные летательные аппараты, FVP-дроны, барражирующие боеприпасы и т.д.).

Рисунок 1 – Преимущества установки минометных систем на боевую технику

Во-вторых, технические особенности минометной установки (рис. 2):

- *интеграция системы управления.* Минометные системы на боевой технике интегрируются с общей системой управления, позволяя операторам координировать огонь с другими видами вооружения на боевой технике. Это синхронизирует усилия и повышает точность стрельбы;

- *компактность и устойчивость.* Минометные системы разрабатываются с учетом ограниченного пространства на боевой технике. Они обладают компактной конструкцией и специальными системами амортизации, обеспечивая стабильность и точность стрельбы при движении;

- *автоматизация процессов.* Современные минометные системы обычно оснащены автоматическими системами заряжания и наведения, что упрощает работу экипажа и сокращает время между выстрелами. Это также снижает нагрузку на операторов. Следующим направлением исследования являлась схема установки минометной системы. Установка минометных систем на боевую технику представляет собой важный шаг в развитии боевых возможностей. Это позволяет увеличить огневую мощь, сохранить мобильность и обеспечить безопасность личного состава.

Рисунок 2 – Технические особенности установки

Технические особенности интеграции минометных систем учитывают ограниченное пространство и необходимость эффективной работы в экстремальных условиях боевой обстановки.

Раскроем основные элементы установки минометной системы на боевую технику (рис. 3):

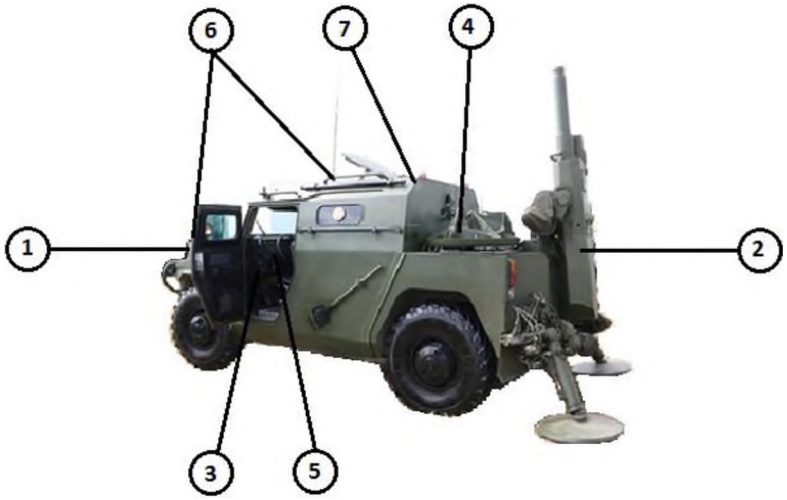

Рисунок 3 – Схема установки минометной системы на боевую технику

1) *платформа боевой техники.* Основная платформа, на которую интегрируется минометная система. Это может быть боевая колесная машина, бронетранспортер, танк или другой тип техники;

2) *минометная установка.* Специальная система, которая включает в себя миномет, его стойку или крепление, а также системы подавления отдачи и стабилизации. Минометная установка устанавливается на платформу боевой техники;

3) *системы управления.* Включают в себя компьютерные системы и датчики, позволяющие точно рассчитать углы наведения, дальность стрельбы, а также корректировать огонь в режиме реального времени;

4) *боеприпасы.* Отделение боеприпасов, содержащее минометные снаряды, которые подаются в миномет для стрельбы. Боеприпасы могут размещаться в специальных контейнерах или отсеках;

5) *электропитание.* Системы управления и минометные установки требуют электропитания. Как правило, обеспечиваются батареями или генераторами, установленными на боевой технике;

6) *оптические прицелы и радиосвязь.* Системы связи с командным центром (пунктом управления) и передачи данных о целях и коррекции огня. Оптические прицелы и радиооборудование обеспечивают точность и координацию;

7) *эргономика и безопасность.* При проектировании установки уделяется внимание безопасности экипажа, удобству обслуживания и возможности оперативно менять позиции для уклонения от вражеского огня.

Таким образом, схема установки может различаться в зависимости от конкретной модели минометной системы и типа боевой техники. Такие установки позволяют более эффективно использовать минометы, расширяя боевые возможности и повышая результативность выполнения боевых задач.

Одним из примеров установки 120-мм минометной системы с дистанционным управлением на колесное базовое шасси может служить модификация специальной бронированной машины «Тигр» МЗ-304 «Горец» (рис. 4), имеющая 5-й класс защиты [2].

Рисунок 4 – Специальная бронированная машина «Тигр» МЗ-304 «Горец»

Заключение. Интеграция минометной системы на специальную бронированную машину представляет собой сложный процесс, который требует тщательной инженерной работы и адаптации. Тем не менее, данная интеграция может значительно улучшить боевые характеристики военной техники и повысить его эффективность в условиях боевых действий. Дальнейшие исследования и разработки в этой области создадут условия для развития передовых военных технологий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Тыныбаев С., Мусабеков Н.О., Балкишев К.Т. Установка минометных систем на боевую технику: преимущества и технические особенности // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2023. - № 3 (98). – С.174-178.

2 Сергеев В. Минометы на «Тиграх» [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://tvzvezda.ru/news/201705300816-7k4e.htm [Дата обращения: 20.11.2023].

Тыныбаев С.К., *доктор философии (PhD)*
Кемал Ж.Б., *доктор философии (PhD)*

Статья поступила в редакцию 23 ноября 2023 года

УДК 623:004
МРНТИ 78.25.37

М.Н. МЕЕРБЕКОВ [1]
А.Н. БЕКМАГАМБЕТОВ [1]
Е.М. ИСКАКОВ [1]
[1] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПО ПОДДЕРЖКЕ РЕШЕНИЙ НА БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. Ведущие страны мира имеют программное обеспечение, направленное на оптимизацию боевой работы органов управления. Сложившиеся обстоятельства актуализируют необходимость создания отечественного программного продукта военного назначения. В статье представлена концепция, цель и элементы (блоки) программного обеспечения, способного повысить эффективность боевых действий частей и подразделений противовоздушной обороны в условиях боевой обстановки. Рассмотрено содержание и структура предполагаемого программного обеспечения. Описана цифровая карта местности и обобщена база данных объектов обороны с указанием геометрических размеров и степени их защищенности. Таким образом, программа по поддержке принятия решения может быть применена для оценки эффективности группировки противовоздушной обороны при отражении массированных авиационно-ракетных ударов средств воздушного нападения противника в ходе подготовки и планирования боевых действий.

Ключевые слова: вооруженные силы, моделирование боевых действий, учебный процесс, группировка противовоздушной обороны, планирование.

М.Н. МЕЕРБЕКОВ [1]
Ә.Н. БЕКМАҒАМБЕТОВ [1]
Е.М. ИСКАКОВ [1]
[1] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАУЫНГЕРЛІК ІС-ҚИМЫЛДАР БОЙЫНША ШЕШІМДЕРДІ ҚОЛДАУ ҮШІН БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕСІНЕ

Түйіндеме. Әлемнің жетекші елдерінде басқару органдарының жауынгерлік жұмысын оңтайландыруға бағытталған бағдарламалық қамтамасыз ету бар. Қазіргі жағдайлар әскери мақсаттағы отандық бағдарламалық өнімді құру қажеттілігін өзектендіреді. Мақалада жауынгерлік жағдайдағы әуе қорғанысы бөлімдері мен бөлімшелерінің жауынгерлік іс-қимылдарының тиімділігін арттыруға қабілетті бағдарламалық қамтамасыз етудің тұжырымдамасы, мақсаты және элементтері (блоктары) берілген. Болжалды бағдарламалық жасақтаманың мазмұны мен құрылымы қарастырылады. Аймақтың цифрлық картасы сипатталған және қорғаныс объектілерінің геометриялық өлшемдері мен олардың қорғалу дәрежесі көрсетілген мәліметтер базасы жинақталған. Осылайша, шешімді қолдау бағдарламасы жауынгерлік іс-қимылдарды дайындау және жоспарлау кезінде жаудың әуе шабуылына қарсы құралдарының жаппай авиациялық-зымырандық соққыларын тойтару кезінде әуе қорғанысын

M.N. MEERBEKOV [1]
A.N. BEKMAGAMBETOV [1]
E.M. ISKAKOV [1]
[1] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE ISSUE OF SOFTWARE DEVELOPMENT TO SUPPORT DECISIONS ON COMBAT OPERATIONS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The leading countries of the world have software aimed at optimizing the combat operation of control bodies. The current circumstances actualize the need to create a domestic military software product. The article presents the concept, purpose and elements (blocks) of software capable of increasing the effectiveness of combat operations of air defence units in a combat situation. The content and structure of the proposed software are considered. A digital map of the area is described and a database of defence facilities is summarized, indicating the geometric dimensions and degree of their protection. Thus, the decision support program can be used to assess the effectiveness of the air defence grouping in repelling massive air and missile attacks by enemy air attack means during the preparation and planning of combat operations.

Key words: armed forces, combat simulation, educational process, air defence grouping, planning.

топтастырудың тиімділігін бағалау үшін қолданылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: Қарулы Күштер, жауынгерлік қимылдарды модельдеу, оқыту үдерісі, әуе қорғанысын топтастыру, жоспарлау.

Введение. Актуальность данной работы заключается в необходимости развития цифровых технологий в учебном процессе. Передовые страны мира при планировании и проведении боевых действий проводят тщательную подготовку, в том числе немало важную роль играет моделирование всех возможных ситуации. Моделирование боевых действий позволяет выработать наиболее эффективные в сложившейся обстановке решения. Применение программ по поддержке решений на боевые действия в учебном процессе обеспечит сформированность у обучаемых необходимых навыков работы с программными продуктами военного назначения [1].

Цель исследования – разработка и теоретическое обоснование концепции программного обеспечения моделирования боевых действий и поддержки принятия решения по построению и ведению боевых действий группировкой противовоздушной обороны (далее – ПВО).

Задачи:

1) провести анализ боевых возможностей сил и средств группировки ПВО и средств воздушного нападения;

2) предложить и описать теоретические основы концепции программного обеспечения.

Материалы и методы исследования. Основу публикации послужили материалы научной и специальной литературы. Применялись методы исследования, такие как математическое моделирование, теория игр, анализ и теория

Результаты исследования и их обсуждения. В группировке противовоздушной обороны ПВО имеются различные вооружения и военной техники (далее – ВВТ), которые технологично различаются и выполняют различные задачи, а именно:

разведку воздушного противника;

выдачу разведывательной информации потребителям;

выдачу боевой информации потребителям;

поражение средств воздушного нападения (далее – СВН) противника;

целераспределение СВН противника потребителям.

Вышеперечисленные частные подзадачи совокупности решают задачу по противовоздушной обороне объектов. Каждая задача имеет сложную структуру с собственной базой данных своих войск и противника, а также имеет методику расчета. Следовательно, имеем возможность каждую задачу представить в виде математической модели, которая в совокупности будет представлять математический аппарат, для разработки программного обеспечения моделирования боевых действий и поддержки принятия решения по построению и ведению боевых действий группировкой ПВО. Таким образом, модель программы по поддержке принятий решений представляется в виде структурной схемы (рис. 1).

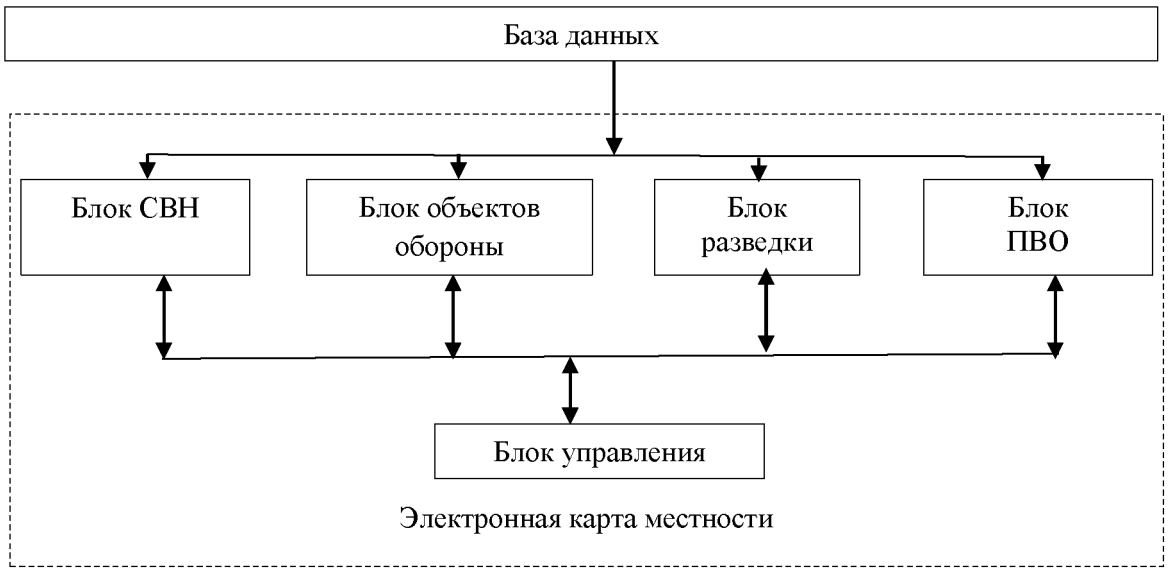

Рисунок 1 – Структурная схема программного обеспечения

Блок СВН противника обеспечивает определение характера действий воздушного противника и прогнозирует: задачи, решаемые воздушным противником (завоевание превосходства в воздухе, уничтожение (подавление) системы государственного и военного управления, уничтожение (прорыв) системы ПВО, уничтожение объектов поражения); распределение количества СВН противника по решаемым задачам, а в дальнейшем по группам тактического назначения и объектам поражения; способы и приемы действий воздушного противника (массированно или рассредоточено, одновременно или последовательно, а также профиль полета, тип и количество авиационных средств поражения) [2].

Для решения этих задач необходимы следующие базы данных:

- цель предстоящих воздушных ударов, перечень необходимых оперативных и боевых задач (какие цели (объекты) уничтожить (поразить) для достижения цели удара;
- количество, тип, тактико-технические характеристики (далее – ТТХ) СВН и применяемые авиационные средства поражения (далее – АСП), их летно-баллистические и огневые характеристики;
- возможные способы и приемы действий СВН противника и применения АСП.

Блок объектов обороны предусматривает:

1) определение в зависимости от цели удара воздушного противника объекты уничтожения (поражения);

2) уточнение степени защищенности всех объектов обороны.

Возникает необходимость в наличии базы данных об объектах обороны с указанием геометрических размеров и важности их элементов, а также степени их защищенности.

Блок ПВО определяет характер зенитной ракетной обороны, а именно: тактические приемы и способы действий по уничтожению различных типов СВН противника; систему огня и позиции огневых средств; варианты маневра подразделениями и условия их осуществления; действия истребительной авиации; порядок мероприятий по введению противника в заблуждение относительно системы огня.

Решение указанных задач обуславливают необходимость иметь сведения в базе данных о тактических приемах и способах действий огневых средств по уничтожению различных типов СВН противника; количестве, типах, ТТХ огневых средств, требуемых для построения системы огня; позициях огневых средств; видах маневра и порядке их осуществления [3].

На *блок разведки* возложены задачи по определению характера системы разведки воздушного противника. Подлежат изучению вопросы, касающиеся тактических приемов и способов действий средств разведки по обнаружению различных типов СВН противника; системы разведки и позиции средств разведки; вариантов маневра подразделениями и условий их осуществления; определения мероприятий по введению противника в заблуждение относительно системы разведки.

Обозначенный круг задач ставит вопрос о наполнении базы данных сведениями о тактических приемах и способах разведки по обнаружению различных типов СВН противника; количестве, типах, ТТХ средств разведки; системе разведки и позиций средств разведки.

Блок управления сосредоточен на определении характеристики системы огня и разведки, уточнении тактических приемов и способов действий средств разведки и огня по обнаружению и уничтожению различных типов СВН противника; боевого порядка группировки ПВО; порядка управления подразделениями; различных вариантов принятия решения и расчетов его эффективности.

Успешное решение поставленных задач зависит от наличия актуальной информации (в базе данных) о тактических приемах и способах разведки по обнаружению и уничтожению различных типов СВН противника. Важным аспектом остается своевременная выработка рекомендаций по целераспределению и целеуказанию подразделениям в противовоздушном бою; о способах и приемах управления подразделениями в бою.

Блоки разведки, СВН, ПВО, объектов обороны, управления должны функционировать в едином пространстве, где в рамках электронной карты местности осуществляется их взаимосвязь и координация. *Электронная карта местности* содержит объекты поражения и обороны, рельеф местности, гидрографию, растительность, дорожную сеть и иную информацию. Данный программный продукт предусматривает возможность работы с различными типами карт (прямоугольная, сферическая) и их масштабов. Кроме того, позволяет редактировать линейные, площадные и точечные объекты.

В результате исследования предлагается концепция, цель и элементы (блоки) программного обеспечения, решаемые задачи каждым блоком, а также состав блоков в зависимости от предназначения. Аналогичные программные продукты разработаны в развитых странах и на постоянной основе совершенствуются в зависимости от изменения тактико-технических характеристик нового вооружения, таких как СВН противника, средств разведки и поражения, изменения способов и приемов ведения боевых действий, влияющих на процесс принятия решений. Использование программы по принятию решения в ходе мероприятий оперативной и боевой подготовки обеспечит освоение должностными лицами новых навыков ведения боевых действий и приобретение ими потенциальных военно-профессиональных компетенций [4].

Заключение. Программа по принятию решения (далее – Программа) ориентирована на решение военно-прикладных задач. Среди них: исследование влияния параметров боевой обстановки на результаты боевых действий; исследование эффективности применения противником различных способов и тактических приемов при преодолении системы ПВО; оценка возможностей воздушного противника по радиоэлектронному подавлению средств группировки ПВО; исследование эффективности применения различных способов и тактических приемов борьбы с воздушным противником; решение задач планирования боевых действий; обоснование структуры и схемы системы управления, а также требований к необходимому уровню автоматизации процессов управления.

Расширяют потенциал Программы идеи:

- создания стендов для разработки и отладки специального математического и программного обеспечения автоматизированных систем управления;
- проектирования систем проведения компьютерных командно-штабных учений и военных игр по проблематике противовоздушной обороны, а также тренажных средств боевых расчетов автоматизированных командных пунктов;
- создания комплексных систем моделирования на боевые действия группировок войск различного состава (сухопутные войска, РЭБ, специальные войска).

Результаты исследования позволяют утверждать, что Программа усовершенствует процесс оценки эффективности группировки ПВО при отражении массированных авиационно-ракетных ударов средств воздушного нападения противника в ходе подготовки и планирования боевых действий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Неупокоев. Ф.К. Противовоздушный бой. - М.: Воениздат, 1989. – 262 с.

2 Бекмагамбетов А.Н. Средства воздушно-космические нападения нового поколения // Научно-образовательный журнал «Хабаршысы-Вестник». - 2019. - № 2. – С.99-103.

3 Уваров М.А. Тактика зенитных ракетных войск: учебник. - М.: Воениздат, 1969. – 347 с.

4 Искаков Е.М. Подготовка студентов магистратуры военного вуза к развитию профессиональной карьеры: дис. … канд. пед. наук: 5.8.7. – Омский гос. пед. ун-т. - Омск, 2022. – 288 с.

Меербеков М.Н., *доктор философии (PhD)*
Бекмагамбетов А.Н., *кандидат военных наук*
Искаков Е.М., *кандидат педагогических наук*

Статья поступила в редакцию 23 ноября 2023 года

УДК 519.226.3
МРНТИ 27.43.51

Е.С. АЛДАНОВ [1]
Н. ДОСАНОВ [1]
Б.С. АЛИБЕКОВ [2]
Е.Е. ШАКИРОВ [3]
[1] *Международный университет Астана, г. Астана, Республика Казахстан*
[2] *Комитет национальной безопасности, г. Астана, Республика Казахстан*
[3] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

ПРИМЕНЕНИЕ БАЙЕСОВСКИХ СЕТЕЙ К АНАЛИЗУ И ОЦЕНКЕ ДОСТИЖЕНИЙ ОБУЧАЕМОГО ПРИ РАЗРАБОТКЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СИСТЕМ КОНТРОЛЯ

Аннотация. В статье рассматриваются семейства графических представлений вероятностных распределений, называемые байесовскими сетями, которые используют ориентированный граф и успешно применяются в создании систем с искусственным интеллектом. Данные представления обеспечивают двойственность независимости и факторизации, различаются в наборе зависимостей и позволяют кодировать в процессе факторизации распределения. Описывается структура вероятностных графических моделей, обеспечивающая механизм использования в сложных дистрибутивах для их компактного описания. В ходе исследования авторами установлено, что графический язык использует структуру во многих дистрибутивах, а переменные имеют тенденцию напрямую взаимодействовать только с малым избранным количеством других переменных. Полученные знания и накопленный опыт позволяют конструировать и эффективно использовать графические модели в интеллектуальной системе анализа и других системах с искусственным интеллектом.

Ключевые слова: анализ боевого действия, байесовский вывод, вероятностно-графическое моделирование, искусственный интеллект, интеллектуальный анализ, совместное распределение.

Е.С. АЛДАНОВ [1]
Н. ДОСАНОВ [1]
Б.С. АЛИБЕКОВ [2]
Е.Е. ШАКИРОВ [3]
[1] *Астана Халықаралық Университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*
[3] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

БАЙЕС ЖЕЛІЛЕРІН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕЛЕРІН ӘЗІРЛЕУ КЕЗІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ЖЕТІСТІКТЕРІН ТАЛДАУҒА ЖӘНЕ БАҒАЛАУҒА ҚОЛДАНУ

Түйіндеме. Мақалада бағдарланған графикті қолданатын және жасанды интеллект жүйелерін құруда сәтті қолданылатын байес желілері деп аталатын ықтималдық үлестірімдерінің графикалық көріністерінің отбасылары қарастырылады. Бұл өкілдіктер тәуелсіздік пен факторизацияның екі жақтылығын қамтамасыз етеді, олар үлестіруді факторизациялауда кодтауға болатын тәуелділіктер жиынтығында ерекшеленеді. Жинақы сипаттау үшін күрделі дистрибутивтерде пайдалану механизмін қамтамасыз ететін ықтималдық графикалық модельдердің құрылымы сипатталған. Зерттеу барысында авторлар графикалық тіл құрылымды көптеген дистрибутивтерде қолданатынын анықтады,

E.S. ALDANOV [1]
N. DOSANOV [1]
B.S. ALIBEKOV [2]
E.E. SHAKIROV [3]
[1] *Astana International University, Astana city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *National security committee, Astana city, the Republic of Kazakhstan*
[3] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

THE APPLICATION OF BAYESIAN NETWORKS TO THE ANALYSIS AND EVALUATION OF STUDENT ACHIEVEMENTS IN THE DEVELOPMENT OF INTELLIGENT CONTROL SYSTEMS

Abstract. The article discusses families of graphical representations of probability distributions, called bayesian networks, which use a directed graph and are successfully used in creating systems with artificial intelligence. These representations provide the duality of independence and factorization, they differ in the set of dependencies that they can encode in the factorization of the distribution. The structure of probabilistic graphical models is described, which provides a mechanism for using them in complex distributions for their compact description. In the course of the study, the authors found that the

ал айнымалылар басқа айнымалылардың аз ғана таңдаулы санымен тікелей әрекеттесуге бейім. Алынған білім мен жинақталған тәжірибе интеллектуалды талдау жүйесінде және басқа жасанды интеллект жүйелерінде графикалық модельдерді құруға және тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: жауынгерлік әрекетін талдау, байес қорытындысы, байес желілері, ықтималдық-графикалық модельдеу, жасанды интеллект, интеллектуалды талдау, бірлескен үлестіру.

graphical language uses structure in many distributions, and variables tend to interact directly with only a small select number of other variables. The acquired knowledge and accumulated experience make it possible to design and effectively use graphical models in an intelligent analysis system and other systems with artificial intelligence.

Key words: combat analysis, bayesian inference, bayesian networks, probabilistic graphical modeling, artificial intelligence, intelligent analysis, joint distribution.

Введение. Сложные компьютерные программы, такие как интеллектуальные системы обучения военных кадров, управляют различными неоднородными видами знаний от предметной области до педагогических знаний. Создание интеллектуальной системы – непростая задача. Разработчики должны быть хорошо подготовлены, чтобы решать множество проблем, связанных с процессом их создания. Ресурсы, необходимые для создания систем интеллектуального обучения, поступают из нескольких областей исследований, включая искусственный интеллект (далее – ИИ), когнитивные науки, образование, человеко-компьютерное взаимодействие и программное обеспечение.

Междисциплинарный фундамент обеспечивает процесс построения чрезвычайно сложной задачи, учитывая, что разработчики имеют весьма разные взгляды на целевую систему. ИИ стал важным инструментом в различных областях, включая военную сферу. Данный фактор обуславливает развитие компьютерных систем, способных выполнять задачи, требующие рационального интеллекта типичного для человека, включающие в себя распознавание речи, принятие решений и решение проблем. В военном деле ИИ окажет содействие действующим и будущим командирам оперативно принимать решения, своевременно осуществлять обработку и анализ информации в режиме реального времени.

Цель исследования – теоретическое обоснование эффективности работы интеллектуального анализа с байесовскими сетями.

Задачи:

1) рассмотреть особенности байесовских сетей, используемых для моделирования поведения объекта исследования;

2) по результатам исследований сформулировать рациональные предложения по применению байесовских сетей при разработке интеллектуальных систем контроля.

Материалы и методы исследования. Материалами исследования послужила научная литература и информация из открытых источников. В ходе исследования использовались методы анализа, обобщения, моделирования, дедукции и индукции.

Результаты исследования и их обсуждение. Байесовские сети используются для моделирования поведения объекта исследования и механизма выбора действий при байесовском анализе. Задача вычисления совместного распределения по всем возможным значениям довольно сложная. На практике проблема имеет десятки или даже сотни релевантных атрибутов.

Представим совместное распределение P по некоторому набору случайных величин $X = \{X_1, \ldots, X_n\}$. В элементарном случае, когда переменные имеют двоичные значения, совместное распределение требует указания $2^n - 1$ значений. С вычислительной точки зрения манипулировать ими очень неэффективно. С когнитивной позиции невозможно получить столько чисел от эксперта-человека: цифры очень малы и не соответствуют событиям. Статистически, для изучения распределения числовых значений потребуются достаточно большие объемы данных для надежной оценки множества параметров. Эти проблемы являются основным препятствием принятия вероятностных методов для экспертных систем до определенного времени создания вероятностно-графических моделей.

Используя стандартную параметризацию совместного распределения, структура независимости «замутнеет», и представление распределения требует 2^n параметров. Однако следует использовать более естественный набор параметров для задания этого распределения: если θ_i — параметры вероятности того, что *i*-ое событие наступит с ожидаемым результатом, то совместное распределение *P* может быть задано с помощью *n* параметров $\theta_1, \ldots, \theta_n$. Эти параметры неявно задают 2^n вероятностей в совместном

распределении. Например, вероятность того, что все n монет выпадут решкой, равна просто $\theta_1 \cdot \ldots \cdot \theta_n$. В более общем смысле, полагая, когда $x_i = x_i^1$, и $\theta_{x_i} = 1 - \theta_i$, когда $x_i = x_i^0$, возможно определить:

$$P(x_1, \ldots, x_n) = \prod_i \theta_i \quad (1)$$

Это представление ограничено, и есть много распределений, которые невозможно получить, выбирая значения для $\theta_1 \cdot \ldots \cdot \theta_n$. Данное обстоятельство очевидно не только с точки зрения интуиции, но и с позиции формальных значений. Пространство всех совместных распределений есть $2^n - 1$-мерное подпространство в R^{2^n} — множество $\left\{(p_1, \ldots, p_{2^n}) \in R^{2^n} : p_1 + \ldots + p_{2^n} = 1\right\}$. С другой стороны, пространство всех совместных распределений, заданных факторизованным образом, как в уравнении (1), является *n*-мерным многообразием в R^{2^n}.

Ключевым здесь является понятие независимых параметров – параметров, значения которых не определяются другими. В случае, когда имеем произвольное совместное распределение по *n* бинарным случайным величинам, количество независимых параметров равно $2^n - 1$.

С другой стороны, количество независимых параметров для распределений, представленных в виде *n* независимых биномиальных подбрасываний монеты, равно *n*., следовательно, два пространства распределений не могут быть одинаковыми, тогда как в простом случае аргумент покажется тривиальным, поскольку оказывается важным инструментом для сравнения выразительной силы различных репрезентаций. Вероятностные графические модели используют данные на основе графа в качестве ядра для компактного кодирования сложного распределения в многомерном пространстве. Так, в графическом представлении, узлы (или овалы) отражают переменную в нашей области, а ребра соответствуют прямым вероятностным взаимодействиям между ними (рис. 1).

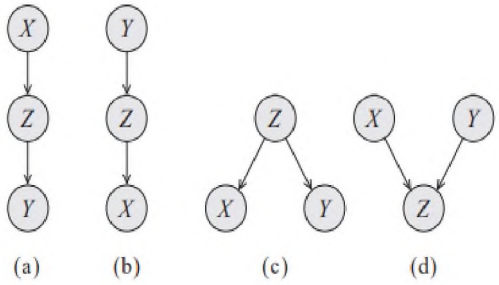

Рисунок 1 – Графическое представление моделей (от X к Y через Z)

Разработка систем с ИИ является сложной задачей: трудно полностью понять динамику модели. В попытке уменьшить некоторые сложности предлагается метод анализа на основе выборки, используемый в моделировании Монте-Карло для генерации данных. После определенных манипуляций данные статистически обобщают и визуализируют, чтобы получить представление о поведении модели в реальном времени, до ее внедрения в предполагаемую среду моделирования.

Подход к разработке и моделированию использует комбинацию байесовских сетей и методов, основанных на правилах. Правила работают с переменными состояния, которые были выбраны для представления характерных свойств агрегированных объектов, представляющих группы и организации. Используя эту модель, лицо, принимающее решение, имеет возможность выполнять множество альтернативных анализов действий и выбирать тот анализ, который приведет к наиболее удовлетворительному результату в отношении выбранных представляющих интерес вопросов.

Структура вероятностных графических моделей [1-7], обеспечивает механизм их использования в сложных дистрибутивах для их компактного описания. Существует двойная точка зрения, которую используют для интерпретации структуры графа. С одной стороны, граф – это компактное представление набора зависимостей, которые сохраняются в распределении; свойства принимают форму: *X* не зависит от *Y* для данного *Z* (условная независимость), обозначается $(X \perp Y \mid Z)$ для некоторых подмножеств переменных X, Y, Z.

Когда действия направлены от *X* к *Y* через *Z*, означает, что трасса $X \rightarrow Z \rightarrow Y$ активна. Результаты анализа для активных следов с двумя ребрами резюмируются следующим образом (рис. 1):

- *косвенный причинный эффект* $X \rightarrow Z \rightarrow Y$: активен тогда, когда Z не наблюдается;
- *косвенный доказательный эффект* $X \leftarrow Z \leftarrow Y$: активен тогда, когда Z не наблюдается;
- *общая причина* $X \leftarrow Z \rightarrow Y$: активна тогда, когда Z не наблюдается;
- *общий эффект* $X \rightarrow Z \leftarrow Y$: активен тогда, когда наблюдается либо Z, либо один из потомков Z.

Вероятностные графические модели используют графическое представление в качестве основы для компактного кодирования сложного распределения в многомерном пространстве.

Другая перспектива заключается в том [4-6], что граф определяет структуру для компактного представления многомерного распределения. Так, чтобы кодировать вероятность каждого возможного присвоения (факторного) всех переменных в нашей области, «разобьем» распределение на более мелкие факторы, каждый из которых имеет гораздо меньшее пространство возможностей. Затем определяем общее совместное распределение как произведение этих факторов. Структура графа обеспечивают факторизацию связанного с ней распределения *P* – набора факторов и переменных, которые они охватывают. Граф как представление взаимосвязей и граф как структура для факторизации распределения – эквивалентны. Именно свойства независимости распределения позволяют компактно представить его в факторизованной форме. И наоборот, конкретная факторизация распределения гарантирует сохранение определенных зависимостей. Описанные семейства графических представлений распределений [5-9], называемые байесовскими сетями, используют ориентированный граф. Данные представления обеспечивают двойственность независимости и факторизации, отличаются в наборе зависимостей, кодируются в процессе факторизации распределения.

Заключение. Графический язык использует структуру, присутствующую во многих дистрибутивах. Переменные имеют тенденцию напрямую взаимодействовать только с малым избранным количеством других переменных. Как правило, распределения закодированы и компактно размещены в графической модели. Установлено, что платформы обладают следующими преимуществами [9-11]: *во-первых*, структура способствует эффективному построению моделей; *во-вторых*, структура позволяет эффективно использовать распределение в процессе вывода; *в-третьих*, позволяет легко записать распределение, даже в тех случаях, когда явное представление совместного распределения является астрономически большим.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Rodrigo A. Collazo, Christiane Görgen, Jim Q. Smith. CHAIN EVENT GRAPHS. Chapman & Hall // CRC Computer Science and Data Analysis Series. 2018 by Taylor & Francis Group, LLC. – pp.208-213.

2 Lorna M. Barclay, Rodrigo A. Collazo, Jim Q. Smith. The dynamic chain event graph // Electronic Journal of Statistics. - 2015. - Vol. 9. – pp.2130-2169.

3 Rodrigo A. Collazo, Jim Q. Smith. A New Family of Non-Local Priors for Chain Event Graph Model Selection // Bayesian Analysis. - 2016. - № 4. – pp.1165–1201.

4 Aditi Shenvi, Jim Q. Smith. A Bayesian Dynamic Graphical Model for Recurrent Events in Public Health [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://arxiv.org/abs/1811.08872 [Дата обращения: 05.10.2023].

5 Rachel L. Wilkerson and Jim Q. Smith. Bayesian Diagnostics for Chain Event Graphs [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https://arxiv.org/abs/1910.04679 [Дата обращения: 05.10.2023].

6 Adam C Sales, John F Pane. The Role of mastery learning in an an intelligent tutoring system: Principal Stratification on a latent variable // Annals of Applied Statistics. - 2019. - № 1. – pp.420-443.

7 Finn V. Jensen and Thomas D. Nielsen. Bayesian Networks and Decision Graphs. Information Science and Statistics. - New York, NY 10013, USA. Springer Science +Business Media, LLC. February 8, 2007, – pp.150-173.

8 Murray W.R. Control for Intelligent Tutoring Systems: A Blackboard-based Dynamic Instructional Planner // Proceedings of the 4th International Conference on Artificial Intellegence and Education. - Amsterdam, 1989. – pp.150-168.

9 M. Mayo, A. Mitrovic. Optimising ITS Behaviour with Bayesian networks and Decision Theory // International Journal of Artificial Intelligence in Education. - 2001. - № 12. – pp.124-153.

10 Hyacinth S. Nwana. Intelligent Tutoring Systems: an overview // Artificial Intelligence Review. - 1990. - № 4. – pp.251-277.

Алданов Е.С., *кандидат физико-математических наук*
Досанов Н., *магистр*
Алибеков Б.С., *магистр*
Шакиров Е.Е., *магистр*

Статья поступила в редакцию 18 октября 2023 года

ӘӘЖ 623.62
ҒТАХЖ 78.25.41

Ғ.Ж. ЖАҚСЫЛЫКОВ [1]
Ә.Ә. ОРАЗҚАНОВ [2]
[1] *Қарулы Күштері Бас штабы Мемлекеттік құпияларды қорғау департаменті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*
[2] *Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы*

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖАРАҚТАНДЫРУДЫ АРТТЫРУ ЖОЛЫМЕН АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕСІНЕ

Түйіндеме. Ақпарат маңызды рөл атқаратын қазіргі қоғамда құпиялылықты сақтау және оны қорғау басымдыққа айналады. Мақала ақпараттың техникалық арналар арқылы жайылып кетуін қорғау мәселесіне арналған. Қолданыстағы әдістер мен технологияларға талдау жасалды, электромагниттік сәулелену, акустикалық сигналдар және радиожиілік толқындары енетін техникалық арналар арқылы ақпараттың жайылып кетуіне байланысты негізгі осалдықтар анықталды. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы әртүрлі идеялар мен тәсілдерге, соның ішінде электромагниттік сәулеленуді экрандау және тежеу, шуды азайту және акустикалық сигналдардан қорғау, сондай-ақ криптографиялық әдістерді қолдану мәселелеріне шолу жасалады. Техникалық арналар арқылы ақпараттың жайылып кетуін анықтауға және алдын алуға арналған аппараттық және бағдарламалық құралдар қарастырылады. Пайдаланушыларға (ұйымдар мен мекемелерге, жеке тұлғаларға) ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында ұсыныстар ұсынылды.

Түйінді сөздер: ақпараттың техникалық қорғанысы, ақпарат жайылатын техникалық каналдар, ақпараттандыру объектісі, автоматтандырылған жүйе.

Г.Ж. ЖАКСЫЛЫКОВ [1]
А.А. ОРАЗКАНОВ [2]
[1] *Департамент защиты государственных секретов Генерального штаба Вооруженных Сил, г. Астана, Республика Казахстан*
[2] *Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ ОБ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПУТЕМ ПОВЫШЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКОЙ ОСНАЩЕННОСТИ

Аннотация. В современном обществе, где информация играет важную роль, сохранение конфиденциальности и её защита становятся приоритетными задачами. Статья посвящена проблеме защиты информации от утечки по техническим каналам. Приведены анализы существующих методов и технологий, выявлены основные уязвимости, связанные с утечкой информации через технические каналы, к которым относится электромагнитное излучение, акустические сигналы и радиочастотные волны. Представлен обзор различных идей и подходов в сфере информационной безопасности, включая методы экранирования и подавления электромагнитного излучения, шумоподавления и защиты от акустических сигналов, а также применение криптографических методов. Рассмотрены аппаратные и программные средства для обнаружения и предотвращения утечки информации через технические каналы. Пользователям (организациям и учреждениям, физическим лицам) предложены

G.ZH. ZHAKSYLYKOV [1]
A.A. ORAZKANOV [2]
[1] *Department of Protection of State Secrets of the General Staff of the Armed Forces, Astana city, the Republic of Kazakhstan*
[2] *The National Defence University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Astana city, the Republic of Kazakhstan*

ON THE ISSUE OF INFORMATION SECURITY BY INCREASING TECHNICAL EQUIPMENT

Abstract. In today's society, where information plays an important role, maintaining confidentiality and protecting it are becoming priorities. The article is devoted to the problem of protecting information from leakage through technical channels. The analysis of existing methods and technologies is given, the main vulnerabilities associated with information leakage through technical channels, which include electromagnetic radiation, acoustic signals and radio frequency waves, are identified. An overview of various ideas and approaches in the field of information security is presented, including methods of shielding and suppression of electromagnetic radiation, noise reduction and protection from acoustic signals, as well as the use of cryptographic methods. Hardware and software tools for detecting and preventing information leakage through technical channels are considered. Recommendations in the field of information security are offered to users (organizations and

рекомендации в сфере обеспечения информационной безопасности.

Ключевые слова: техническая защита информации, технические каналы утечки информации, объект информатизации, автоматизированная система.

institutions, individuals).

Keywords: technical protection of information, technical channels of information leakage, object of informatization, automated system.

Кіріспе. Әлемдегі әскери-саяси ахуалдың серпінді өзгеруі, саяси және әскери тұраксыздық аудандарының, өңірлік және жергілікті әскери қақтығыстардың орын алуы, қолдануды шектеу жөніндегі халықтық міндеттемелері жоқ елдерде ядролық қару жасау қатерлерінің күшеюі, халықаралық терроризмнің қауіптілігі техникалық барлау рөлінің артуына, жаңа техникалық құралдардың пайда болуына және өңделуіне әкелді. Шетелдік техникалық барлау барған сайын күрделі және кешенді болып келеді, ал халықаралық интеграциялық процестер мен бағдарламалық жасақтаманың жаңа ақпараттық цифрлық технологияларын енгізу барлаудың сенімділігі мен дәлдігін арттыруға мүмкіндік береді [1].

Зерттеудің мақсаты – ақпаратты техникалық арналар арқылы жайылып кетуінен қорғау мәселесін қарастыру. Осы мақалада электромагниттік сәулелену, акустикалық сигналдар және радиожиілік толқындары сияқты техникалық арналар арқылы ақпараттың жайылып кетуіне байланысты әртүрлі әдістер мен технологияларды сипаттайды. Мақалада қолданыстағы әдістер мен технологияларға талдау жасалады, техникалық арналар арқылы ақпараттың жайылып кетуіне байланысты негізгі осалдықтар анықталады, сонымен қатар ақпараттық қауіпсіздік саласындағы әртүрлі идеялар мен тәсілдерге шолу жасалады, соның ішінде электромагниттік сәулеленуді қорғау және басу әдістері, шуды болдырмау және акустикалық сигналдардан қорғау және криптографиялық әдістерді қолдану. Мақалада ақпараттың жайылып кетуін анықтауға және алдын алуға арналған аппараттық және бағдарламалық құралдар қарастырылады.

Міндеттері:

1) электромагниттік сәулелену, акустикалық сигналдар және радиожиілік толқындары сияқты техникалық арналар арқылы ақпараттың жайылып кетуіне байланысты қолданыстағы әдістер мен технологияларды талдау;

2) ақпараттық қауіпсіздік саласындағы әртүрлі идеялар мен тәсілдерге шолу, соның ішінде электромагниттік сәулеленуді қорғау және басу әдістері, шуды болдырмау және акустикалық сигналдардан қорғау және криптографиялық әдістерді қолдану;

3) ақпараттың жайылып кетуін анықтау және алдын алу үшін аппараттық және бағдарламалық құралдарды қарастыру;

4) деректерді қорғауға және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған пайдаланушылар (ұйымдар мен мекемелер, жеке тұлғалар) үшін ұсынымдар ұсыну.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу материалы ашық жарияланымдағы әдебиет көздеріне негізделді. Ал ғылыми зерттеудің әдістері ретінде анализ, синтез, жалпылау және модельдеу қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Ақпараттық қауіпсіздіктің жай-күйіне әсер ететін негізгі теріс факторлардың бірі әскери мақсатта ақпараттық инфрақұрылымға ақпараттық-техникалық ықпал ету мүмкіндіктерін бірқатар шет елдердің ұлғаюы болып табылады. Осыны ескере отырып, ақпаратты техникалық қорғау объективті түрде үлкен салмаққа ие болады. Бұл үрдіс келесі себептерге байланысты:

- ақпарат көздерінен қауіпсіз қашықтықта ақпараттың үлкен көлемін рұқсатсыз алуға мүмкіндік беретін ақпарат алу әдістері мен құралдарын дамыту;
- ақпаратты заңсыз алу құралдарының техникалық базасын құруға ықпал ететін Микроэлектрониканың жетістіктері;
- қарапайым сатып алушыға ақпарат алудың миниатюралық және камуфляжды техникалық құралдарының болуы;
- қызметтік және тұрғын үй-жайлар мен автомобильдерді Әртүрлі электр және радиоэлектрондық аппаратурамен жарақтандыру, онда физикалық процестер Үй-жайлар мен жылжымалы құралдардан құпия ақпараттың кездейсоқ бақылаусыз берілуіне (ағып кетуіне) ықпал етеді.

Оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі барлық іс-шараларды орындау кезінде ақпараттандыру объектісінде өңделетін ақпараттың қорғалуына қауіп төндіруі мүмкін техникалық компьютерлік барлау (бұдан әрі – ТКБ) өзектілігін арттыруда.

Техникалық компьютерлік барлау электрондық-есептеу машиналарында (компьютерлерінде) және ақпараттық-телекоммуникациялық желілерде өңделетін ақпаратты алу және талдау; электрондық-есептеу машиналарының (компьютерлерінің) және желілерінің бағдарламалық, аппараттық және бағдарламалық-аппараттық құралдарының сипаттамалары туралы, сондай-ақ олардың пайдаланушылары туралы ақпарат алу жолымен жүзеге асырылады. Сонымен қатар, сол құралдарды, соның ішінде планшеттік компьютерлерді, смартфондарды және басқаларын пайдалануға болады. Ол жүргізіледі:

- ашық ақпараттық жүйелерде (автоматтандырылған жүйелерде, компьютерлік желілерде, ақпараттық инфрақұрылымның негізгі жүйелерінде);

- қол жетімділігі шектеулі ақпаратты қамтитын ақпараттық жүйелерде;

- ақпараттық-телекоммуникациялық желілерде (бұдан әрі – АТКЖ) және байланыс және деректерді беру жүйелерінде.

ТКБ ақпарат көздері:

- ақпараттық жүйелердің ақпараттық ресурстары (электрондық құжаттар, электрондық базалар және деректер банктері);

- ақпараттық жүйелердегі, АТКЖ және байланыс және деректерді беру жүйелеріндегі ақпараттық ағындар;

- АТКЖ ақпараттық жүйелерінің және байланыс және деректерді беру жүйелерінің сипаттамалары, оның ішінде сақтау технологияларын қамтамасыз етудің бағдарламалық құралдары, жұмыс істеу параметрлері және жеке электрондық есептеу машиналары мен компьютерлік желілерді қамтамасыз ету принциптері;

- ақпараттық желілерді пайдаланушылардың және АТКЖ абоненттерінің және деректерді берудің байланыс жүйелерінің мекенжайлары және басқа да жеке сипаттамалары.

Барлау мен тыңшылықтың классикалық әдістерінен айырмашылығы, компьютерлік технологиялар саласындағы барлау немесе тыңшылық әрекеттердің жаңа технологиялары (бұдан әрі-кибер тыңшылық) оларға айтарлықтай түзетулер енгізді. Мамандандырылған бағдарламалық жасақтаманы әзірлеушілер жеке тұлғалар да, мемлекет қатысатын жекелеген жағдайларда әртүрлі қаржыландыру көздері бар барлық ұйымдық-құқықтық нысандағы ұйымдар болып табылады. Әдетте, бағдарламалық жасақтаманы немесе арнайы жабдықты жасаған адамдар оны тыңшылық қызметінде қолданатын адамдар емес. Бұл көбінесе тыңшылық жасаушыны анықтау және оны жауапқа тарту мүмкін кстігіне әкеледі. Тәжірибе мүдделі тұлғалардың әр жағдайда кибер тыңшылық құбылыстары туралы қарсы тұру әдістерін жиі өз бетінше іздейтіндігіне әкеледі. Әдістерге объектілердің ақпараттық қауіпсіздігін арттырудың классикалық әдістері, сондай-ақ арнайы киберконтр барлау әдістері кіреді [2].

Кибер тыңшылықтағы шабуыл нысандары тек коммерциялық компаниялар мен кәсіпорындар ғана емес, сонымен қатар халықаралық, мемлекетаралық, мемлекеттік органдар, ұйымдар мен мекемелер болып табылады.

Қазіргі уақытта Америка Құрама Штаттарында ең дайындалған және көптеген кибернетикалық армия бар, оның бюджеті кем дегенде жеті миллиард долларды құрайды. Бұл сома шамамен тоғыз мың хакерді ұстауға жұмсалады. Екінші орында Қытай Халық Республикасы тұр, оның қарамағында 20 мың хакер бар, оларды ұстауға шамамен бір жарым миллиард доллар жұмсалады, Ұлыбритания екі мыңға жуық компьютерлік хакерлерді ұстауға 450 миллион доллар жұмсайды. Оңтүстік Кореяда 700 хакер бар және жыл сайын шамамен 400 миллион доллар жұмсайды. Сарапшылардың пікірінше, Ресейде мыңға жуық дайындалған хакерлер бар және оларға жылына шамамен 300 миллион доллар жұмсайды [3].

Кибернетикалық соғыс (кибер соғыс) – бұл ақпараттық (кибернетикалық) кеңістіктегі қарсыласу, оның мақсаты жаудың компьютерлік желілеріне әсер ету. Оны ақпараттық соғыспен шатастыруға болмайды, бұл кеңірек ұғым және жауды психологиялық тұрғыдан басуға бағытталған әрекеттер жиынтығы. Кибер соғыс – бұл ақпараттық соғыстың ажырамас бөлігі ғана. Виртуалды шабуылдардың ерекшелігі-белгілі бір мемлекеттің оларға қатысы бар дәлелдемелерді анықтаудың күрделілігі.

Осылайша, кибер соғыс пен кибер тыңшылық гибридті соғыстың тамаша қаруы болып табылады, оның мәні одан әрі арта түседі.

Кибершабуылдар әртүрлі сипатта болуы мүмкін: вандализм, кибершпион немесе ақпарат жинау, насихаттау, компьютерлер мен жергілікті желілердің қалыпты жұмысын бұзу мақсатында шабуыл жасау; қалалардың, өнеркәсіптік орталықтардың маңызды инфрақұрылымын бұзу; көлік, байланыс және басқа да аса маңызды объектілердің жұмысын бұзу.

Кибер тыңшылық кибернетикалық соғыстың ең көп таралған түрі. Құпия ақпаратты өндіру әрқашан арнайы қызметтердің негізгі міндеті болды. Егер бұған дейін бұл үшін шпиондарды жау станциясына жіберу немесе сатқындарды іздеу қажет болса, бүгінде арнайы қызметтердің жаудың құпияларын жинау жұмысы біршама жеңілдетілді – оларды виртуалды кеңістікте табуға болады. Бұрын құпиялар қалталар мен мұрағаттарда, содан кейін бүгінде компьютерлердің қатты дискілерінде сақталған. Кибер тыңшылық арқылы сіз жау агенттерінің немесе ақпарат берушілердің тізімін ала аласыз, әскери немесе өнеркәсіптік технологиялар саласындағы ең жаңа әзірлемелерді ұрлай аласыз. Қытайлық хакерлер ең белсенді өнеркәсіптік тыңшылықпен айналысады деп саналады, олардың шабуылдарының мақсаты Америка Құрама Штаттары мен Батыс Еуропаның кәсіпорындары мен ғылыми орталықтары болып табылады. Бұл ретте Қытай Халық Республикасында мұндай акцияларға қатысуын ресми түрде жоққа шығарады. Алайда, кибер тыңшылық та, виртуалды кеңістікте ақпараттық операцияларды жүргізу де кибернетикалық соғыс жүргізудің жұмсақ тәсілі ғана. Компьютерлік хакерлер неғұрлым қуатты және өлімге әкелетін құралдарды

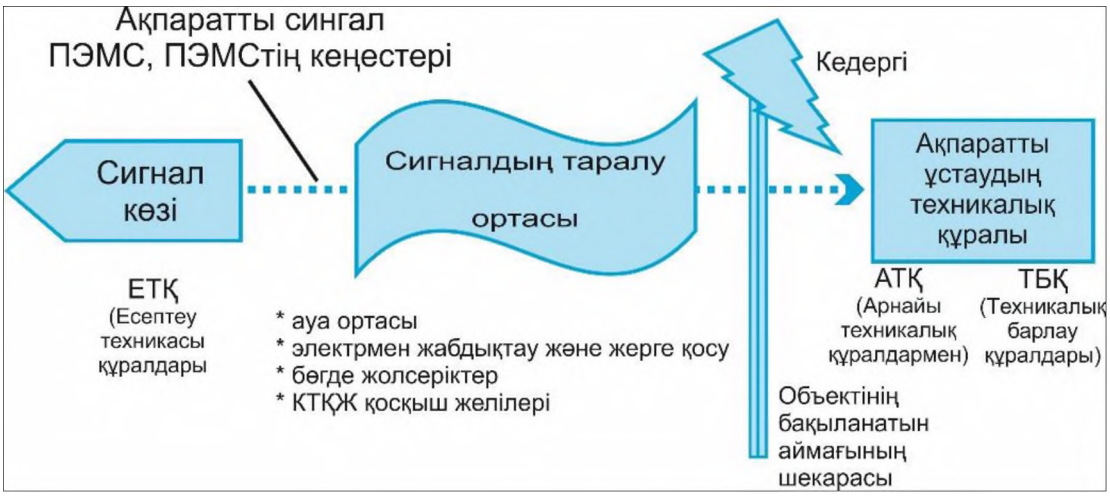
қолдана алады. Мысалы, 2010 жылдың жазында бушердегі Иран атом станциясы кибернетикалық шабуылға ұшырады. Станцияның компьютерлерінен Stuxnet-тің желілік «құрты» табылды, ол станция жабдықтарының жұмысын бұзды. Бейресми ақпаратқа сәйкес, бұл компьютерлік вирус уран байытылған мыңнан астам центрифугаларды өшіре алды. Көптеген сарапшылардың пікірінше, хакерлік шабуыл нәтижесінде Иранның ядролық бағдарламасы бірнеше жыл бұрын жойылды. Осыдан кейін Stuxnet «босатылды» және Иран мен Еуропада бірнеше жүз мың компьютерлерді жұқтырды [3].

Кибернетикалық соғысты тек бай мемлекеттер ғана емес, сонымен қатар жекелеген террористік ұйымдар да көтере алады. Бұл мүмкіндік Виртуалды кеңістіктегі соғысты одан да қауіпті етеді. Сондықтан ақпараттық технологияларды дамытудағы заманауи үрдістер Интернетке шығу болмаған жағдайда да, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің автоматтандырылған және ақпараттық жүйелерінде өңделетін ақпараттың қорғалуына қауіп төндіреді.

Кибернетикалық соғысты тек бай мемлекеттер ғана емес, сонымен қатар жекелеген террористік ұйымдар да көтере алады. Бұл мүмкіндік Виртуалды кеңістіктегі соғысты одан да қауіпті етеді. Сондықтан ақпараттық технологияларды дамытудағы заманауи үрдістер Интернетке шығу болмаған жағдайда да, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің автоматтандырылған және ақпараттық жүйелерінде өңделетін ақпараттың қорғалуына қауіп төндіреді.

Қорғау объектілерінде баяндалғандардың салдарынан мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтердің және қолжетімділігі шектеулі өзге де ақпараттың ағып кету қаупі бар. Осы жағдайларда шет мемлекеттердің техникалық барлауына мақсатты және тиімді қарсы іс-қимыл жасау; ақпараттандыру объектілерінде, ақпараттық және ақпараттық-телекоммуникациялық желілерде ақпаратты техникалық қорғау; ақпараттық инфрақұрылымның негізгі жүйелеріндегі ақпараттың қауіпсіздігін қамтамасыз ету Қазақстан қолданыстағы және перспективалы шетелдік жүйелердің, барлау құралдары мен аппаратурасының сипаттамалары туралы жан-жақты негізделген бірыңғай бастапқы деректерге негізделуге тиіс. Осы тенденцияларды ескере отырып, ақпаратты тиімді қорғау техникалық қорғаныс құралдарын кеңінен қолдану арқылы мүмкін болатыны анық, бұл ақпаратты техникалық арналардың ағып кетуінен қорғауды өзекті және маңызды етеді [4].

Ақпараттың ағып кетуінің техникалық арналарының ерекшеліктері ақпараттық сигналдардың физикалық сипатымен және ағып жатқан ақпарат сигналдарының таралу ортасының сипаттамасымен анықталады (1 сурет).

1 сурет – Есептеу техникасы құралдарымен өңделетін
ақпараттың ағып кетуінің техникалық арнасының сызбасы

Ақпараттың ағып кетуінің техникалық арналары, негізгі техникалық құралдармен және жүйемен өңделеді(бұдан әрі – НТҚЖ):

- НТҚЖ элементтерінің электромагниттік электромагниттік сәулеленуі, НТҚЖ жоғарлы жмілікті генераторларының жиіліктеріндегі электромагниттік сәулелену, төмен жиілікті күшейткіштердің өздігінен қозу жиіліктеріндегі сәулелену;
- электрбөгде өткізгіштерге НТҚЖ элементтерінің электромагниттік сәулеленулерін бағыттау, электрмен жабдықтау желісіндегі ақпараттық сигналдарды ағызу, жерге тұйықтау тізбегіндегі ақпараттық сигналдарды ағызу, арнайы құрылғыларды пайдалана отырып ақпаратты алу;
- параметрлік – НТҚЖ «жоғары жиілікті сәулелену» арқылы ақпаратты ұстау;
- дірілбасып шығарылатын таңба мен оның акустикалық бейнесі арасындағы сәйкестік.

Оларға таралуы шектеулі ақпаратты тікелей өңдейтін техникалық құралдар жатады: Компьютерлер, ақпараттық-коммуникациялық жүйелер, жедел-командалық және дауыс зорайтқыш байланыс жүйелері, дыбысты күшейту, дыбыстық сүйемелдеу және дыбыс жазу жүйелері және тағы басқа. НТҚЖ негізгі жабдықты, соңғы құрылғыларды, қосылу желілерін, жергілікті желілердің құрылымдық кабельдік желілерін, тарату және коммутациялық құрылғыларды, қуат және жерге қосу жүйелерін қамтитын жүйе ретінде қарастырылуы керек.

НТҚЖ-мен қатар үй-жайларда құпия ақпаратты өңдеуге тікелей қатыспайтын. НТҚЖ құратын электромагниттік өріс аймағында орналасқан кедергі қорғау жүйесі орнатылады. Бұл – ашық телефон және дауыс зорайтқыш байланыс, қол жеткізуді басқару және бақылау жүйелері, кондиционерлеу, электрлендіру, радиофикация, хабарлау жүйелері, электр тұрмыстық аспаптар. Бұл қаражат бақыланатын аймақтан тыс шығатын ақпараттың ағып кету арнасы ретінде үлкен қызығушылық тудырады. Бұл аймақта техникалық және режимдік іс-шараларды жүргізу арқылы одан таралуы шектеулі ақпараттың ағып кетуіне жол бермейтін жағдайлар жасалады.

Ақпаратты беру үшін қысқа және ультра қысқа толқындар, радиорелелік, тропосфералық және ғарыштық байланыс арналары, телефон радиобайланысының әртүрлі түрлері (ұялы, Транкингтік, Dect, Wi-Fi және тағы басқа), сондай-ақ кабельдік және талшықты-оптикалық байланыс желілері пайдаланылады. Байланыс арнасының түріне байланысты ақпаратты ұстап қалудың (ағып кетудің) техникалық арналарын электромагниттік, электрлік, индукциялық және паразиттік байланыстарға бөлуге болады [5].

Ақпараттандыру объектісінде ақпараттың қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралардың бірі аттестаттау болып табылады. Ол жұмыстардың негізгі тізбесіне сәйкес оны дайындау кезеңінде таңдалған схемаға сәйкес белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады. Аттестациялық сынақтар кезеңінде ақпараттық ағындар, техникалық құралдар кешенінің құрамы мен құрылымдары, сертификатталған және сертификатталмаған ақпаратты қорғау жүйелерінің құралдарын қолдану туралы ұйымдық құрылым талданады. сынақтары нақты пайдалану жағдайында қорғалатын ақпаратты өңдеудің технологиялық процесінің әртүрлі кезеңдерінде белгіленген талаптардың нақты орындалуын тексеру арқылы жүргізіледі.

Аттестациялық сынақтар кезінде сараптамалық-құжаттық әдіс, бақылау-өлшеу аппаратурасын пайдалана отырып аспаптық әдіс, ақпаратты қорғау жүйесінің элементтерін оның қауіпсіздік талаптарына сәйкес баптауды тексеру, ақпараттық (автоматтандырылған) жүйенің осалдықтарын талдау, ақпаратты қорғау кіші жүйесін айналып өтуге рұқсатсыз қол жеткізу әрекетімен ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізуден қорғау кіші жүйесін сынау қолданылады.

Ақпараттандыру обьектісін құру кезінде ақпаратты техникалық қорғау жөніндегі іс-шаралар орындалуы тиіс: пайдалануға нұсқамаларды ресімдей отырып, НТҚЖ ақпараттандыру обьектісінің құрамына кіретін арнайы зерттеулер; тиісті қорытынды бере отырып, шетелдік немесе бірлескен өндірістің техникалық құралдарын арнайы тексеру; Ақпарат қауіпсіздігінің талаптарына сәйкес НТҚЖ және АТҚЖ орналастыру және монтаждау. Ақпаратты Техникалық арналар арқылы ағып кетуден қорғау құралдарын (Шу генераторлары) орнату. Электрмен қоректендіру бақыланатын аймақ шегінде орналасқан трансформаторлық қосалқы станциядан жүзеге асырылады. Пайдаланыңыз есіктер сыртқы жағынан металл қаптамамен. Автоматты құлыптау жүйесі бар құлыптардың дизайнын қамтамасыз етіңіз. Терезелерге перделер немесе жалюзи орнатыңыз, олар жарық өткізбейді және тағы басқа [6].

Қорытынды. Ақпаратты техникалық қорғаудың қосымша құралдары тек рұқсат етілген адамдардың үй-жайларына өтуін бақылау, ақпараттандыру обьектісінде және электрондық есептеу машинасы техникалық құралдарын (қатты магниттік дискілерді) бүркемелеу, ақпаратты қорғау жүйесінің жұмысын баптау және тексеру және т.б. болып табылады. Осылайша, мақалада қазіргі уақытта әлемдегі ақпараттық қауіпсіздіктің жай-күйіне әсер ететін негізгі жағымсыз факторлар және ақпараттандыру объектісіндегі ақпараттың Техникалық арналар бойынша ақпараттың ағып кетуінен қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар қарастырылған, олар бөлінген үй-жайларды Ақпарат қауіпсіздігі талаптары бойынша аттестаттаудан өткізу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Меньшаков Ю.К. Теоретические основы технических разведок: учебное пособие. - М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2008. – 140 с.

2 Галушкин А.А. К вопросу о кибершпионаже и киберконтрразведке на современном этапе // Вестник РУДН. Серия Юридические науки. - 2014. - № 3. – С.30-35.

3 Кибербомбы, кибершпионаж и другие тренды в ИКТ [Эл. ресурс]. - Режим доступа: https: //interaffairs.ru/news/show/18960 [Дата обращения: 10.11.2023].

4 Хорев А.А. Техническая защита информации: учебное пособие для студентов вузов в 3 т. - М.: НПЦ «Аналитика», 2008. – 137 с.

5 Титов А.А. Технические средства защиты информации: организация и технология защиты информации и Комплексная защита объектов информатизации. - Томск: ТГУСУиР, 2010. – 183 с.

6 Халяпин Д.Б. Защита информации. Вас подслушивают? Защищайтесь. - М.: НОУ ШО Баярд, 2004. – 432 с.

Жақсылыков Ғ.Ж., *магистрант, подполковник*
Оразқанов Ә.Ә., *магистрант, капитан*

Мақала редакцияға 2023 жылғы 20 қарашада келіп түсті

ТРЕБОВАНИЯ К РУКОПИСЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ В ВОЕННО-ТЕОРЕТИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ «БАҒДАР-ОРИЕНТИР»

1. В военно-теоретическом журнале «Бағдар-Ориентир» статьи публикуются на **казахском, русском, английском языках**. Представленные для публикации статьи должны освещать актуальные проблемы геополитики и безопасности, военного искусства, воинского обучения и воспитания, военной истории, вооружения и военной техники. К тексту научной статьи, оформленному **на английском языке**, необходимо приложить его **перевод на русском или государственном языке**.

2. Представляя проект статьи для публикации в журнале, **автор гарантирует правильность** всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление таблиц, схем и иллюстраций.

3. Объем статьи должен составлять **от 3 до 8 страниц**, включая таблицы (рисунки) в формате А4. Проект статьи представляется в редакционную коллегию (ответственному секретарю) в электронном и бумажном варианте (Офис 2000, Word, Times New Roman) в одном экземпляре.

4. Гарнитура текста на русском языке – Times New Roman, **кегль – 10,5**, **одинарный интервал**. Для текста на государственном языке шрифт – Times New Roman KZ, кегль – 10,5, одинарный интервал. С аналогичными параметрами оформляется статья на английском языке.

5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику, результаты проведенного научного исследования и отвечать требованиям информативности, привлекательности и уникальности **(не более 12 слов)**. Название научной статьи оформляется прописными буквами по центру листа по требованию ГОСТ 7.5-98.

6. Над заголовком статьи с левой стороны располагается индекс **УДК** (универсальной десятичной классификации) и под ним – код межгосударственного рубрикатора научно-технической информации (**МРНТИ**, http://grnti.ru/), далее по центру располагается **фамилия и инициалы автора**, а также привязка автора к основному месту работы – **аффилиация**. При этом наименование организации должно соответствовать последнему официальному юридическому названию с указанием города и страны, без формы собственности и ведомственной принадлежности.

7. Под заголовком научной статьи на казахском, русском, английском языках дается **аннотация (объем не менее 100 слов и не более 200 слов)**, описывающая предмет и выводы по статье и отвечающая требованиям информативности и содержательности (не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановку цели, задачи, методы исследования, результаты и обсуждение, заключение), а также **ключевые слова (5-10 слов/словосочетаний)**, являющиеся информативными, отражающими узконаправленность статьи (должны отражать основное содержание статьи, по возможности не повторять термины заглавия и аннотации, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы). Качественно оформленная и переведенная аннотация повышает интерес к статье, а также вероятность цитирования статьи отечественными и зарубежными коллегами.

8. Далее размещается текст научной статьи, который должен содержать:

- **введение, включая цель и задачи;**
- **материалы и методы исследования** ***(указать источники информации и методы, используемые в ходе исследования)*****;**
- **результаты исследования и их обсуждение;**
- **заключение (или выводы)**, ***где кратко отражаются результаты решения поставленных задач***.

9. Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания (ссылка в тексте). Таблицы должны быть озаглавлены, не допускается наличия в них пустых граф. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков.

10. Рисунки должны быть четкими и напечатанными. **Не допускаются отсканированные рисунки**. Иллюстративные материалы представляются в форматах: для фото, рисунков – tiff или jepg (300 dpi для черно-белых и цветных); графики, диаграммы, схемы и т.п. – exls, cdr. На обороте рисунка или под ним указывается фамилия автора, название статьи и номер рисунка.

11. Формулы должны быть набраны в соответствующем редакторе (для математических и химических формул). В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

12. **Аббревиатуры и сокращения**, за исключением общеизвестных, **подлежат раскрытию** при первом упоминании в тексте.

13. **Список литературы** оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках [1], ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц [1, с.29]. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая – [2] и т.д. Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте и нумеровать арабскими цифрами без точки и печатать с абзацного отступа. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерецензируемые издания.

14. После списка литературы представляются **фамилия, инициалы авторов**, а также их **ученая степень и ученое звание** (при наличии), воинское звание и должность (при отсутствии ученой степени и ученого звания).

15. Завершает оформление статьи пометка о дате сдачи публикации в редакцию. Например, «**Статья поступила в редакцию 1 декабря 2023 года**». Данная запись выполняется на языке оригинала.

16. К рукописи научной статьи в обязательном порядке **прилагаются**:

1) **экспертное заключение службы ЗГС**, на основании которого разрешается публикация материала в открытой печати;

2) **справка о результатах проверки на наличие заимствований (оригинальность статьи должна составлять не менее 70%)**;

3) **рецензия на статью**.

17. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

18. **Ответственность за содержание научной статьи несет автор (авторы)**. Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения рукописи к печати. Рукописи, поступившие в редакцию, не возвращаются.

19. Предлагается всем желающим сотрудничать и публиковать научные статьи в военно-теоретическом журнале «Бағдар-Ориентир».

20. Материалы направлять по электронной почте **admin@nuo.kz** или на почтовый адрес: индекс 010000, г. Астана, проспект Туран 72, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы.

пп.3) п.2 приказа Министра образования и науки РК от 12 января 2016 года № 20 «Об утверждении требований к научным изданиям для включения их в перечень изданий, рекомендуемых для публикации результатов научной деятельности»

Научная статья – изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы. В каждой оригинальной статье (за исключением социально-гуманитарного направления) обеспечивается воспроизводимость результатов исследования, описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. При этом автор или коллектив авторов вносят значительный вклад в концепцию, научный дизайн, исполнение или интерпретацию заявленного научного исследования и создание научной статьи.

Журналды редакциялау
«Бағдар-Ориентир» және «Ұлттық қорғаныс университетінің Хабаршысы»
журналдары редакциясында жасалды.
Журнал Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы
атындағы Ұлттық қорғаныс университетінде басып шығарылды.
Ғылыми-редактор: Е. Каиров
Корректор: Г. Жоламанова
Көркемдеуші: Ғ. Омарова

Басуға 2023 ж. 27.12 қол қойылды.
Пішімі 60х84/8. Көлемі 11,95 баспа табақ.
Таралымы 235 дана.

010000, Астана қаласы, Тұран даңғылы, 72